biblioteca bpt pentru toti

w. reymont

fiu de nobili

w. reymont

„Pentru Reymont, de altfel ca și pentru Spitteler sau Yeats, Premiul Nobel a fost într-adevăr cheia de aur care deschide poarta celebrității mondiale. Grație Premiului Nobel, acest viguros creator, încătușat pînă atunci în strîmtele granițe ale limbii poloneze, a devenit cunoscut în toată lumea civilizată, iar operele lui, și mai cu seamă incomparabila-i epopee țărănească, tradusă în mai toate limbile, a intrat aievea în patrimoniul literaturii omenirii."

LIVIU REBREANU (1935)

bpt
bibliotecă pentru toți
editura pentru literatură
Lei 5

Ilustrația copertei: *Al. Szathmari*

władysław reymont

fiu de nobili

NUVELE

TRADUCERE ŞI PREFAŢĂ DE
STAN VELEA

1967

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

PREFAȚĂ

Scriitor cu ambiții bălzaciene în privința rosturilor sale artistice, Reymont mărturisea cîndva unui contemporan că intenționează să pătrundă trăsăturile profunde și definitorii ale sufletului polonez și să le dea formă în cărțile sale. Din organisme izolate, din frînturi de idei și obiceiuri de mult dispărute dorea să reconstituie ființa poporului polonez, convins fiind că în ea viază însușiri și energii minunate, care n-au pierit sub apăsarea aluviunilor străine. Dorea să opereze o secțiune prin toate straturile poporului, închegîndu-i artistic întreaga viață.[1]

Gîndul realizării unei *Comedii umane* a Poloniei nu l-a părăsit nici o clipă pe Reymont și, dacă moartea nu l-ar fi frînt prematur la numai 58 de ani, această frescă grandioasă, de ale cărei proporții ne putem da seama după amploarea perspectivei sociale atinse în tetralogia cîmpenească, ce i-ar fi slujit ca temelie, ar fi rivalizat cu edificiul înălțat Franței burgheze de harnicul Balzac. Viața zbuciumată și avatarurile conceptuale l-au împiedecat însă, nu o dată, să sfîrșească această operă gîndită monumental. Născut la 7 mai 1867, fiul organistului din satul Kobiele Wielkie a avut o copilărie cernită de asprimea pedagogiei părintești și de insuccesele de la școala pe care n-a terminat-o

[1] A. Wodziński, *Reymont despre sine*, în *Kurier Warszawski*, nr. 1, 1926.

niciodată. Adolescența i-a fost presărată cu poticniri trudnice și smulgeri temerare, ale căror ecouri se vor răsfrînge în creația literară. Chemarea fascinantă a necunoscutului l-a silit de nenumărate ori să schimbe meleaguri și profesii, să viseze mereu la călătorii îndepărtate spre tărîmuri himerice. *„Dumnezeule, dac-aș putea să las totul baltă și să zbor ca o pasăre în lumea largă. Ca o pasăre să-mi întind aripile, să mă avînt spre soare, să mă odihnesc pe piscuri și să mă pierd în tăriile infinitului. Doar o dată să văd aceste minuni, să mă îmbăt de ele, să mă îmbăt de moarte și să mă prăbușesc"*, exclamă Pelka din romanul *Visătorul*, prefigurînd zborul luminos al șoimului gorkian.

Setea de cunoaștere veșnic nepotolită i-a născut și resentimentul față de monotonia dezolantă a realității, din care țîșnește firesc aspirația evaziunii. Romanul în două volume, *Comedianta* și *Frămîntări*, apărut în 1895, respectiv în 1896, cuprinde într-un plan mai general zbaterea protestatară a inadaptabilului Reymont față de ambianța burgheză. Ipostazele antrenante de intelectuali, precum dramaturgul Glogowski, transfigurează personalitatea robustă a autorului care nu s-a lăsat biruit de vitregia condițiilor de viață și a creat o operă care înfruntă cu succes timpul. Mediul actoricesc, care umple paginile romanului, este descris de Reymont cu prieceperea celui care s-a înfruptat copios din amarul vieții de scenă. Căci, asemeni multor creatori de prestigiu, autorul *Țăranilor* a încercat printre alte meserii și pe aceea de slujitor al Thaliei în trupe de actori provinciali, deși n-avea talent. Un fost coleg de trupă relatează cu umor debutul teatral al tînărului neofit: *„Cam pe la jumătatea sezonului a venit la directorul nostru un tinerel, s-a prezentat drept Urbański și a solicitat un rol de debut. Posibilitățile fizice, mai degrabă nefavorabile: talie potrivită, voce cu totul obișnuită și atît de miop, încît fără ochelari nu vedea aproape nimic. Cu toate acestea i s-a încredințat un rol în* Barcarola *lui Gawalewicz. A intrat în scenă zăpăcit de emoție, iar faptul că juca rolul unui amant, așadar trebuia să*

joace fără ochelari, l-a ameţit de tot. A terminat scena şi, năuc, în loc să iasă pe uşă, a deschis un dulap care se afla alături şi a intrat în el. A compromis, se înţelege, întreg spectacolul Barcarolei, *dar directorul l-a primit totuşi în colectiv. Era agreabil şi colegial, aşa că l-am îndrăgit cu toţii!*"[1]

Reymont se dedică scrisului relativ tîrziu, la vîrsta de 26 de ani, cînd s-a statornicit la Varşovia. Atmosfera spirituală a epocii, încinsă de înverşunate polemici estetice şi ideologice, şi-a întipărit amprenta asupra evoluţiei scriitorului, inoculîndu-i treptat preceptele poporaniste. De aceea, în convingerile autorului, oraşul constituia o junglă, în care însuşirile omeneşti se pierd cu timpul într-o luptă sălbatecă, al cărei unic scop este aurul. Romanul *Pămîntul făgăduinţii* (1898) încheagă o imagine intenţionat sumbră a oraşului capitalist, demonstrînd aversiunea lui Reymont faţă de urmările civilizaţiei urbaniste. Oameni din clase sociale şi de profesii diferite alcătuiesc un exod trist spre „pămîntul făgăduinţii", alimentînd industria cu materialul de combustie necesar. Reţeaua afacerilor ia proporţii gigantice, producînd cîştiguri fabuloase, dar şi sărăcia corespunzătoare, fabricile se înmulţesc şi se perfecţionează cu repeziciune şi, în consecinţă, urbea industrială se dezvoltă vertiginos pe temelii care sfidează umanitatea. Salvarea sugerată de Reymont în faţa închircirii omului prins în tentaculele oraşului capitalist este tipic poporanistă: întoarcerea la viaţa sănătoasă fizic şi moral a ţăranului armonic dezvoltat în mijlocul naturii. Ideea va sta la baza ciclului campestru, conceput ca o replică la romanul naturalist al lui Zola, a cărui lectură îl contrariase profund: *„Era în jurul anului 1900 cînd, după citirea romanului* Pămîntul *de Zola, am înţeles cît de mult nedreptăţise acest mare scriitor pe ţăranul poporului său, cît de jignitor îi apreciase sufletul şi viaţa*"[2].

---

[1] A. Grzymala-Siedlecki, *Oameni neobişnuiţi în viaţa de zi cu zi*, Cracovia, 1961, articolul despre Reymont, pp. 254—256.

[2] L. Goliński, *Fiul pămîntului. Despre Wł. Reymont*, Varşovia, 1954, p. 152.

Aceasta îl hotărăște să scrie epopeea *Țăranii*, publicată între anii 1902—1908, care va încununa strădania autorului cu laurii gloriei literare. Romancierul zugrăvește o numeroasă suită de tipuri umane, provenite din toate straturile sociale ale satului, reliefînd cu egală măiestrie particularităţile irepetabile ale universului psihologic caracteristic pentru toate vîrstele și stările. O lume nesfîrșită, angrenată într-o problematică diversă, își perindă necazurile și bucuriile, zavistiile și iubirile de-a lungul ciclului, îndreptăţind afirmaţia criticului I. Matuszewski, precum că *Țăranii* vor constitui în viitor un document etnografic de o valoare neîntrecută[1]. În tradiţia bogată a literaturii polone cu tematică ţărănească, Reymont se situează pe locul întîi, pentru că în nici una din operele lui Prus, Orzeszkowa, Sienkiewicz, Konopnicka și alţii, imaginea vieţii de la ţară nu este atît de autentică și de complexă ca în *Țăranii*.

Cunoscător profund al satului polonez, în care și-a petrecut mulţi ani în tinereţe, descriindu-l apoi în nenumărate nuvele, Reymont structurează desfășurarea episoadelor în jurul pămîntului. Cu rezonanţe sociale de loc neglijate de autor, ciocnirile declanșate de acest element primordial în lumea rurală din rînduielile trecute se realizează cu precădere în interiorul unei familii de gospodari înstăriţi sub forma conflictului între generaţii, temă frecventă și în literatura ardeleană.

Intens dramatică, înfruntarea dintre *pater familias*, care își vrea autoritatea neștirbită, și copiii care cer întabularea pămîntului pe numele lor, izbucnește culminant cînd bătrînul Boryna, unul dintre eroii principali ai romanului *Țăranii*, înscrie o parte din avere pe numele tinerei Jagna, cu care voia să se însoare a doua oară. Discuţia, încheiată cu încăierarea dintre tată și fiu, este ilustrativă pentru naturaleţea cu care reacţionează personajele într-un dialog sprinten și expresiv.

[1] I. Matuszewski, *Despre creaţie și creatori*, Varșovia, 1965, articolul *Țăranii lui Reymont*, p. 239.

Tradus în peste optsprezece limbi, romanul clasicului polonez întrece toate creațiile care au încercat să cuprindă viața satului în forme literare. Țăranii lui Balzac ori Thomas Hardy sînt prea evoluați spre tipul tîrgovețului din vecinătatea orașelor, ai lui Zola sînt dominați de instinctele bestiei, Knut Hamsun e mai de grabă simbolist în cartea sa *Binecuvîntarea pămîntului*, iar Nexö are în vedere mai ales poziția pastorului. Numai țăranul înfățișat de Blasco Ibañez se aseamănă întrucîtva cu cel reymontian, care are însă o psihologie mai complexă, realizată în toate gamele afective. Chiar dacă, în prezentarea țăranilor, la Reymont se resimte în subtext intenția poporanistă, ei sînt buni și răi, posedă un fond sufletesc bogat, desfășurat pe întinse suprafețe epice, sînt veritabili. Iată de ce la nobila competiție care a avut loc în anul 1924, între opere închinate vieții de la țară, deși candidau nume ilustre, ca Th. Hardy, Th. Mann, M. Gorki, B. Ibañez, Sigrid Undset, Grazia Deledda, epopeea lui Reymont a fost unanim recunoscută drept capodopera genului în literatura universală, iar autorul a fost distins cu Premiul Nobel.

Dorința de a circumscrie într-o serie de opere literare întreaga societate poloneză se extinde și asupra trecutului, împletindu-se cu problema independenței naționale. Reymont a trăit din plin tragedia Poloniei cotropite mai bine de un secol și jumătate de Rusia, Prusia și Austria. O dovedește mănunchiul de instantanee din primul război mondial, în care autorul, cu toate că n-a fost un cronicar conștiincios al flagelului, înfățișează aspecte esențiale din acest moment de grea cumpănă. De obicei însă, în afară de nuvelele și schițele pe care le scria, Reymont era preocupat în permanență de subiecte a căror desfășurare implica întinderi vaste. În timpul războiului termină trilogia *Anul 1794*, în intenție începutul unui ciclu de romane care aveau să cuprindă încercările armate ale poporului polonez de a-și recăpăta libertatea patriei. Din acest proiect a sfîrșit numai *Anul 1794*, apărut între 1913—1918, în care evocă împrejurările tra-

gice ale revoltei conduse de Kościuszko, relevînd cu stăruință poporanistă vitejia și spiritul de sacrificiu al celor de țărani și înfierînd nepăsarea și trădarea marii nobilimi. Concepția ludomană (*lud* = popor = țărănime), pe de o parte, și interesul tot mai accentuat, spre sfîrșitul vieții, pentru spiritism, pe de alta, îl împiedică să aprecieze primenirile sociale ale revoluției socialiste din 1917, la fel ca altădată mobilurile celei din 1905.

Statornic simpatizant al țărănimii, după ce întreprinde în 1919 și 1920 două călătorii în America, Reymont intenționa să scrie un roman în patru părți, *Dintr-un cuib țărănesc*, în care să prezinte viața grea a țăranilor polonezi emigrați în America. Cele cîteva povestiri pe această temă sînt probabil fragmente din ampla operă, pe care n-a mai apucat să o înceapă. Boala de inimă îl răpune la 25 decembrie 1925 la Varșovia. Este înmormîntat în catedrala Sf. Ioan, unde își concepuse multe din realizările care i-au asigurat succesul în literatură.

*

Nu sînt prea mulți scriitorii care, avînd o operă romanescă atît de prestigioasă ca Reymont, să poată fi la fel de integral exprimați în fizionomia lor artistică și de creația nuvelistică. Mai mult, și acesta este cazul romancierului polonez, nu de puține ori schițele și povestirile încheagă prin diversitatea tematică abordată un profil estetic mai împlinit decît romanele de mare întindere, desfășurate de obicei pe anume probleme mai mult sau mai puțin limitate. Nuvelele lui Reymont sînt în general dure, cu stridențe naturaliste pe alocuri, fabulația consumîndu-se la intensități emoționale înalte mai ales atunci cînd înclinația temperamentală se conjugă și cu o premisă artistică. Este cauza pentru care unele dintre ele, îndeosebi cele de început, au fost respinse de redactorii revistelor la care autorul le prezentase spre publicare, ca fiind „prea realiste". De aceea, nu rareori, unii cititori, amăgiți de umbrele prea întunecate

care estompează din loc în loc veridicitatea naraţiei, l-au etichetat, sentenţios şi eronat, drept un pesimist ori, acordînd prea multă importanţă preocupărilor teozofice, oricum, lăturalnice în ansamblul creaţiei, drept un evazionist la modul mistic. Dincolo de asprimile de suprafaţă însă, întreaga operă reymontiană este străbătută de un filon sănătos de optimism, de încredere într-o lume mai bună care trebuie să vină. Ura societatea contemporană din tot sufletul, dar întrevedea un viitor mai luminos în care omul să-şi afirme nestingherit potenţele creatoare.

Dezgustul lui Reymont pentru convenţiile înstăpînite printre oamenii din vremea sa, avînd drept suport şi o idee poporanistă, se aplică îndeosebi oraşului. În literatura polonă, atitudinea deliberat critică faţă de trepidaţia obositoare a vieţii citadine provine mai ales de la realiştii critici. Eliza Orzeszkowa închega în romanul *Pan Graba* o imagine cu ascuţişuri usturătoare la adresa nobilimii cu origini rurale prinsă în vîrtejul ameţitor al plăcerilor orgiace. Ca şi B. Prus în *Păpuşa*. Indirect, Reymont îşi exprimă repulsia faţă de relaţiile orăşeneşti de convieţuire în romanul *Comedianta*, *Frămîntări* şi în nuvelele *Franek* şi *Lili*, în care îşi opreşte atenţia asupra mediului actoricesc. Caboţinismul cras, calamburul şi cabala de cele mai multe ori licenţioase în intenţie lasă cu greu să se mai întrevadă cîte ceva din idealurile nobile de consacrare scenică. Un exemplar caracteristic pentru acest „sol mlăştinos", cum îl numeşte autorul, este şi actriţa Simonka din nuvela *Franek*.

Încă frumoasă şi cu oarecare talent, este întreţinuta permanentă a directorului trupei, acceptînd însă, fără a sta prea mult pe gînduri, şi amanţii de ocazie. Îşi petrece nopţile în chefuri dezmăţate, într-o companie corespunzătoare, îmbătîndu-se ordinar şi ultragiind prin purtarea ei orice urmă de elementară pudoare feminină. Principii etice şi datorii cetăţeneşti sînt uitate cu desăvîrşire. Pentru Simonka şi cei de seama ei, inşii care vor să-şi păstreze cinstea neîntinată de noroiul care-i înconjură, precum Franek, sînt doar

niște proști iremediabili, demni de disprețul cinicilor care știu și pot să trăiască, profitînd de orice împrejurare favorabilă. În viziunea intens întunecată a lumii urbane, tipurile umane, ca Franek ori Lili, constituie niște ostroave sănătoase care rezistă eroic la asaltul noroiului înconjurător. În întunericul cel mai dens — e convins Reymont — licăresc mărgăritare omenești capabile de eforturi ce impresionează. Franek, *factotum* într-un teatru de provincie, reușește după chinuri îndelungate să dramatizeze un roman al lui J.I. Kraszewski, *Ulana*, și, deși încearcă o durere cumplită cînd piesa îi este furată, este hotărît s-o scrie din nou.

Firește că în această mocirlă cu luciri înșelătoare viața oamenilor cu sufletul curat este deosebit de grea, aproape imposibilă; împotrivirea lor, presărată de obicei cu dureroase frămîntări conceptuale, sfîrșește mai totdeauna cu un eșec. Pentru ilustrarea afirmației, Reymont înfățișează în opera sa o suită de tipuri, a căror devenire regresivă o motivează exclusiv prin influența distructivă a mediului urban în care își duc viața. Unul dintre ele este și tînărul Jan Juchnowski din ampla nuvelă *Fiu de nobili*, în care scriitorul polonez dovedește multă finețe în penetrația celor mai ascunse unghere ale sufletului, oferind uneori cititorului adevărate demonstrații de virtuozitate; desfășurarea strînsă și logică a epicului analizei alcătuiește un film grăitor al procesului de alterare caracterologică a eroului.

Dar cine este Juchnowski și care este profilul său moral? În momentul în care începe acțiunea, Jan este expeditor într-un magazin din Varșovia. Trebuind să realizeze contrastul etic dintre personajul principal și cei ce-l înconjură, autorul comunică trecutul eroului prin cîteva aluzii retrospective. Provine din șleahtă, pătură socială cu o psihologie distinctă în ansamblul populației. Juridic, șleahticii au toate drepturile marii nobilimi din care s-au desprins cu vremea, sărăcind, în fapt însă duc viața unui țăran cu stare de mijloc. Tipologic pendulează între semeția dusă pînă la îngîmfare,

avînd puncte de susținere în originea boierească, și simțul practic determinat de situația materială totuși precară pentru ambițiile lor. Neastîmpărul proverbial al șleahtei, înclinarea ei către răzmeriță, criticată de mai toți scriitorii care au cuprins-o în operele lor, se manifestă cu putere și la Jan încă din copilărie, constituind fondul psihic pe care se vor altoi mai tîrziu tentațiile orașului. Nu poate să împlinească dorința fierbinte a mamei de a ajunge măcar consilier din cauza năzbîtiilor pe care le face la școală. Eliminat, încearcă apoi cîteva ocupații practice, ajungînd în cele din urmă vînzător în magazinul unui mare comerciant din Varșovia. Educația aspră primită acasă — și acum tatăl îl sfătuia cu severitate în scrisorile pe care i le trimitea să păzească cu sfințenie cinstea și onoarea neamului, iar mama îl îndemna, grijulie și practică, să trăiască în frica lui Dumnezeu și să-și asculte patronul, căci „mielul blînd suge la două oi" — îl ajută în primii ani să reziste la încercările colorlalți vînzători de a-l amesteca în furtișagurile lor. În felul acesta cîștigă încrederea și dragostea șefului care-i încredințează treptat toate operațiile bănești. S-ar părea că nimic nu mai poate schimba această situație. Viața eroului este destul de limitată, dar pare stabilă; visează doar să-și aibă cîndva magazinul propriu și să-și ajute părintele să cumpere pămîntul unui vecin. Singurul lux pe care și-l permite este să se ducă din cînd în cînd la un local. Aici însă e o cloacă în care se strîng toate scursurile burgheziei pervertite pentru a pune la cale tot felul de afaceri murdare, patronate de comisionarul Ryś. Mai ales prin această oficină își va exercita orașul acțiunea de dezumanizare, înăbușind cu încetul preceptele morale și stîrnind, în schimb, poftele nesățioase ale bestiei.

Hidra josniciei îl asaltează din toate părțile, înlănțuindu-l treptat; patronul își aranjează singur un faliment fictiv pentru a-și înzestra fata cu profiturile realizate pe seama altora, colegii de meserie fură de cîte ori au posibilitatea s-o facă, disprețuindu-l pentru cinstea lui prostească etc. Corupția și ipocrizia celor din jur îl vor con-

tamina și pe Juchnowski în curînd, spulberîndu-i orice urmă de împotrivire. Elementul principal, prin mijlocirea căruia Reymont desăvîrșește decăderea personajului, este femeia. Jan o cunoaște pe mîndra Mańka la un picnic organizat de stăpînul restaurantului și se îndrăgostește de ea fără scăpare. Este momentul care marchează începutul declinului; această iubire îl va pierde. Mańka, fată de om cu stare, este înșelată și părăsită de primul amant. Femeia-victimă e o temă preferată în literatura naturaliștilor vremii. Izgonită de părinți, ajunge chelneriță în localul pe care-l frecventa Jan. Semeția, frumusețea și îndeosebi suferința ei ascunsă îl cuceresc pe Juchnowski. Relațiile dintre ei evoluează cu repeziciune, sfîrșind cu închirierea unei locuințe luxoase în care trăiesc împreună. Orbit de dragoste, Jan își pierde simțul realității, risipind o groază de bani din veniturile magazinului pentru a satisface capriciile mereu crescînde ale Mańkăi. Orice extravaganță este îndeplinită cu ajutorul intermediarului Ryś, devenit pe nesimțite prietenul de nădejde al casei. După ce sfîrșește banii, Jan expediază marfa la firme închipuite, iscălește polițe în numele patronului și le vinde cu jumătate preț lui Ryś etc. Dar episoadele se precipită; întoarcerea patronului duce la descoperirea delapidărilor și Jan este condamnat la trei ani de penitență. Personajul sfîrșește, așadar, conform intenției autorului, prin descompunerea morală, care va determina pedepsirea lui de către societate.

Preocupat să sugereze și în planul faptelor că omul, odată căzut sub influența corosivă a orașului, este iremediabil pierdut, Reymont își sacrifică în cele din urmă eroul, pe care-l tratează cu destulă înțelegere de-a lungul întregii nuvele, conducîndu-l printr-un concurs de împrejurări spre crimă. Nelegiuirea însă se cere pedepsită ca atare; după uciderea lui Ryś, gonit de instinctul de conservare și de spectrul morților, Jan se întoarce acasă, unde este împușcat involuntar de propriul tată care crezuse că e un hoț. Jan Juchnowski este prezentat deci ca o victimă a degradării

morale, caracteristică pentru ambianța citadină. Harța continuă cu această lume de trupuri gîrbovite și ochi pînditori, cum o vede Janka Orlowska din romanul *Comediantа*, *Frămîntări*, obosește împotrivirea și, dacă omul nu-și află la vreme solide suporturi regeneratoare în contactul direct cu natura-mamă, cu pămîntul, ca Jerzy din nuvela *Față în față*, se prăbușește în cele din urmă în mocirlă. Este concluzia autorului în spiritul ideologiei poporaniste. Într-un fel, evoluția coborîtoare a lui Jan este asemănătoare cu aceea a Jankăi, cu deosebirea că primul se rostogolește pînă la ultima treaptă: crima, pe cînd cea din urmă se mulțumește să părăsească idealul scenic, acceptînd o viață searbădă, redusă la căsnicie. E adevărat că pentru a explica îndepărtarea benevolă de teatru a tinerei actrițe în devenire, Reymont face apel la sentimentele filiale, la dragostea trezită brusc pentru tatăl bolnav, dar renunțarea ei se datorește și dezamăgirilor amare pe care le-a încercat printre actorii destrăbălați, în-trun cuvînt atmosferei viciate a orașului.

Oprobriul poporanistului Reymont se va îndrepta însă în primul rînd împotriva urbei industriale. Imaginea relațiilor de viață din Manchester-ul polonez, Łódź, răsfrîntă în romanul *Pămîntul făgăduinții*, este ilustrativă în acest sens. Două sînt făgașele principale prin care civilizația mașinistă își inoculează otrava în trupul și sufletul oamenilor, făgașe ce corespund în mare celor două straturi sociale existente în „infernul" capitalist: regii bumbacului și muncitorii. În *Pămîntul făgăduinții* romancierul stăruie cu precădere în descrierea lumii celor care se îmbogățesc. Această lume este înfățișată ca o „junglă" în care, ca să trăiești, trebuie să ai dinți puternici și gheare ascuțite. Scopul suprem, urmărit de toți, sînt milioanele, pentru dobîndirea cărora recurg la orice mijloace, căci etica este o marfă care nu prea are căutare pe piața din Łódź. Convertirea eroului principal, inginerul Karol Borowiecki, într-un „Lodzermensch" veritabil se realizează pe această direcție. Dacă

în *Fiu de nobili* Jan Juchnowski și alții ca el sustrăgeau bani pentru a-și satisface plăcerile, în *Pămîntul făgăduinții* banii reprezintă un scop în sine. De nonsensul acestui scop se convinge și Borowiecki în final, cînd devine un fel de Nehliudov din *Învierea* lui L. Tolstoi.

Proletariatul ocupă un loc periferic în ansamblul operei reymontiene. Cu toate acestea, în *Pămîntul făgăduinții* și mai ales în nuvelele *Într-o zi* și *Cimitirul*, muncitorii apar sugestiv înfățișați. Au fețe bolnăvicioase, istovite de trudă și subalimentație. Epuizați, sînt, evident, o pradă ușoară pentru mașinile-monștri pe care le slujesc. Numărul celor schilodiți este mare. Scriitorul evidențiază în special acest aspect al suferinței celor cumpărați ca roboți în fabrici. Zola în romanul *Munca* reliefa schilodirea intelectuală a muncitorului, Reymont subliniază însă pe cea fizică. Zola definea munca drept o „rațiune socială", Reymont nu-i vede măreția și o consideră mai mult ca un mijloc de îmbogățire vrăjmaș omului. De aceea, muncitorii lui Zola cresc pînă la simbolurile creatoare ale avuției sociale, pe cînd ai lui Reymont sînt mai mult niște victime ale mașinismului.

Înjosirea celor ce urmăresc îmbogățirea se produce în goana sălbatică după aur, dezumanizarea proletarului se înfăptuiește alături de mașină, al cărei sclav este. Iată de ce antiurbanismul lui Reymont ia forme violente cînd descrie mașinile pe care le socotește un produs păgubitor al civilizației, cu ajutorul căruia orașul industrial macină vieți omenești. Mașinile sînt niște bestii necruțătoare, care pîndesc orice clipă de slăbiciune, orice mișcare greșită a muncitorului pentru a-l pedepsi cu cruzime. Tabloul halelor din nuvelele *Într-o zi* ori *Cimitirul* seamănă în imaginația autorului cu un bunget de codru în care mașinile-fiare stau pitite gata să sară și să sfîșie.

Stăpînirea omului de către mașină se realizează în două trepte, pe care prozatorul le marchează distinct, deși în opere diferite. În *Pămîntul făgăduinții* se apăsa într-adevăr

pe schilodirea fizică, aceasta reprezentînd faza de început a procesului. Fiind nevoit să efectueze incontinuu aceleași operații simple, muncitorul își anihilează treptat posibilitățile creatoare, funcțiunile fiziologice dezvoltîndu-se doar pe linia mișcărilor pe care le face. Unilateralizarea activității nervoase și fizice duce la mecanizarea lui, la transformarea lui într-o anexă a mașinii, într-o prelungire a ei, într-o unealtă cuvîntătoare, văduvită de voința proprie. În nuvela *Într-o zi* însă scriitorul abordează și celalaltă latură — cea mai importantă — a gîrbovirii omului, aceea a deformării pshihologice. În această capodoperă de proporții reduse zbuciumul liftierului Pliszka exprimă magistral efectele automatizării fizice în planul conștiinței. Pliszka este un șleahtic care și-a părăsit meleagurile natale pentru a-și încerca norocul la oraș. De douăzeci de ani este liftier în aceeași fabrică din Lódź. În tot acest răstimp n-a fost niciodată în satul lui. Petrecîndu-și tot timpul în preajma mașinilor, observîndu-le forța uriașă, a ajuns la concluzia că oamenii sînt doar niște firave unelte supuse, aflate la discreția monștrilor pe care îi slujesc cu umilință. Din această pricină viața lor, prea efemeră în comparație cu veșnicia mașinilor, nu-l mai interesează, nu mai simte nevoia să se apropie de ei. În sufletul lui, locul lor a fost ocupat pe nesimțite de mașinile care i-au devenit apropiate ca niște ființe. Amintiri, viață personală etc. s-au estompat undeva în ceața unui trecut pe care parcă l-a uitat de mult. Nu trăiește și nu simte decît viața mașinilor. Autorul începe să-l prezinte tocmai în acest moment, cînd situația lui pare hotărîtă pentru totdeauna. În adîncul sufletului dormitează însă energii afective care vor țîșni în curînd la suprafață, provocînd răsturnări dramatice. Într-o dimineață se trezește cuprins de o neliniște ciudată, nostalgii neînțelese i se strecoară în suflet. Deocamdată nervozitatea lui nu are o cauză anume sau, în orice caz, el nu-și dă seama ce se petrece cu el. Pentru a transpune această stare emotivă nedefinită în planul rațional, autorul înmulțește stimulii ex-

teriori meniți să-i îndrepte simțirile într-o direcție precisă. Urmărirea reacțiilor sufletești, nuanțarea lor crescîndă este făcută cu multă răbdare și minuție. Amenda pentru neglijența în fabrică îi adîncește nemulțumirea, iar plecarea la țară a doi muncitori cunoscuți și a gospodinei la care locuia îl stîrnesc și mai mult. Se întreabă încîudat și nedumerit ce pot să caute la țară. Rămas singur două zile de sărbătoare, hoinărește fără țintă, ajungînd întîmplător la marginea orașului. Vegetația fremătătoare a cîmpurilor îi accentuează sentimentul de singurătate. Întoarcerea celor plecați îi lămurește, în sfîrșit, pricina suferinței și începe să tînjească după locurile de baștină și după rudele părăsite de atîta amar de ani. Dar nu îndrăznește încă să ia nici o hotărîre, căci se teme de fabrici. Dorul neostoit îl decide însă în cele din urmă să plece acasă, la cei dragi. De teamă, amînă plecarea de pe o zi pe alta. După ezitări îndelungate își strînge lucrurile și pleacă spre gară, strecurîndu-se ca un hoț pe lîngă ferestrele fabricii. Ajunge cu greu pînă aproape de pădure și aici începe pentru Pliszka încercarea supremă. Încep să sune pe rînd sirenele, chemînd oamenii la lucru. Pliszka, înspăimîntat, se refugiază în pădure, dar șuierul ascuțit pătrunde pe urmele lui, învăluindu-l și trăgîndu-l înapoi. Sforțarea de a se împotrivi este prea mare și Pliszka nu mai poate să reziste; cedează cînd aude semnalul poruncitor al fabricii lui. Peste o jumătate de oră Pliszka se află iar la postul său în lift, ascultînd chemările mai umil și mai temător ca înainte. Sfîrșitul trist al revoltei personajului este, în intenția lui Reymont, o pledoarie în favoarea ideii potrivit căreia omul, odată înhățat de oraș, odată căzut în robia mașinilor, nu mai poate scăpa. Prin urmare, urbea industrială constituie o primejdie pentru restul populației care trebuie izolată de elementele civilizației capitaliste.

Față de *Pămîntul făgăduinței* sau de *Într-o zi*, nuvela *Cimitirul*, pe care însuși autorul o caracterizează drept „jumătate vis, jumătate realitate", mai are și altă semnificație. Publicată în 1907, această nuvelă poartă incontesta-

bil unele amprente ale revoluției din 1905—1907, care a avut ecouri largi în Polonia, dar aceste urme sînt foarte slabe și greu de ordonat într-o concluzie unitară, astfel că nu se poate stabili un raport de determinare imediată. Faptele realității sînt atît de mult transformate în ordinea estetică, încît, în afară de o confirmare a concepției generale poporaniste a autorului, nu putem afirma nimic cu o precizie cît de cît demonstrabilă. Atmosfera de coșmar însă, cruzimea, sîngele și moartea care bîntuie de-a lungul întregii nuvele într-o dezlănțuire apocaliptică, amintind de teroarea și ciocnirile violente dintre muncitori și armată, pot să fie puse neîndoielnic în seama influenței exercitate, fie și indirect, de evenimentele revoluționare. Scheletul epic aproape inexistent și personajele înlocuite prin trei elemente compoziționale: fabrica, orașul și masele informe de oameni, cînd încleștate într-o încăierare pe viață și pe moarte, cînd benchetuind deșănțat ca o turmă ghiftuită de aur au o valoare metaforică. În fond lupta se dă între umanitate și civilizația capitalistă, reprezentată prin oraș și corolarul acestuia — fabrica. Revolta muncitorilor, devenind generală, paralizează activitatea fabricilor. În oraș însă învîng adepții vițelului de aur, care se bălăcesc în noroi și crime. Dar, cînd orice decență etică s-a pierdut printre cîntările înălțate idolului bogăției, cînd orice urmă de omenesc a fost călcată în picioare, autorul introduce în oraș spectrul morții și al distrugerii, prefigurînd la modul poporanist dispariția orașului și o dată cu el a fabricii, așadar al capitalismului. În nuvela *Cimitirul* și nu în romanul *Pămîntul făgăduinții* schițează Reymont calea de scăpare a umanității de pericolul mașinist. Natura ultragiată, avînd în componența ei și pe om, se răzbună, reluînd în stăpînire pămînturile încătușate cîndva în cercul de fier al fabricilor. În finalul nuvelei, oamenii trăiesc o fericire bucolică în sînul naturii atotputernice, ocolind cu grijă vestigiile sumbre ale civilizației urbaniste apuse, simbolizate prin clădirea ruinată a unei fabrici părăsite.

Naturalismul impresionist al lui Reymont în descrierea orașului — autorul *Țăranilor* era un tip vizual dublat de o proverbială memorie plastică — se explică prin două direcții convergente: premisa ideologică ludomană și, după cum o dovedesc primele nuvele țărănești: *Moartea*, *Cățeaua* ș.a., înclinația temperamentală. Este firesc, deci, ca realitatea citadină prezentată în creațiile sale să nu coincidă întru totul cu aceea *de facto* — această nepotrivire i-o reproșa pe nedrept o cercetătoare poloneză[1]. Pe de altă parte, chiar dacă autorul ar fi înfățișat realist ambianța orășenească, ar fi fost vorba, desigur, de un realism al aspectelor esențiale, care, de altminteri, și există în opera sa, și nu de acel al amănuntelor statistice. Ficțiunea de creație își are locul ei unanim recunoscut în opera de artă.

Date fiind coordonatele ludomane ale literaturii reymontiene, era de așteptat ca descrierea ambianței rurale să se împotmolească într-un idilism leșios, ca la unii dintre semănătoriștii noștri. Reymont era însă un artist prea mare și un prea bun cunoscător al țăranilor, în mijlocul cărora își petrecuse o mare parte din viață, ca să nu-și dea seama că satul, dăinuind aparent liniștit în albia tradițiilor și a timpului, văzut de aproape, capătă reliefuri surprinzătoare. Urmînd trecerea anotimpurilor — scriitorul are un pronunțat simț al curgerii ilimitabile a vremii — viața se desfășoară în suișuri trudnice, expuse realist, zguduită nu o dată de drame profunde, regizate de cele mai multe ori de ciocnirile pentru pămînt.

Intenționînd să stăvilească exodul populației rurale spre focarele de infecție orășenească, poporaniștii — printre alții și Reymont — au căutat să cultive ideea că între țăran și pămînt există o legătură care nu poate să fie ruptă fără urmări primejdioase. Locul de muncă reprezenta factorul primordial pentru omul de la sat și în literatura realismului

[1] M. Romańkówna, *„Pămîntul făgăduinții" de Reymont și realitatea din Łódź*, Łódź, 1937.

critic, dar în cea poporanistă relația dintre ființa umană și țarină crește pînă la un adevărat cult care a dus nu rareori la exagerări valabile doar în sfera patologicului.

Ogorul reprezintă într-adevăr în psihologia țăranului locul principal, hotărîndu-i toate manifestările raționale și emoționale. Este socotit ca o ființă care participă și la bine și la rău. Iată de ce nu este de mirare că țăranii reymontieni din tetralogia campestră sau din nuvela *E drept!* sărută pămîntul natal și îl mîngîie, considerîndu-l ca pe o mamă hrănitoare și generoasă pe care o divinizează. Prin această mistică a țarinii, amintind de mitul antic al lui Anteu și al Geei, literatura poporanistă cu implicații simboliste reintegrează țăranul în universul natural, elementul esențial fiind pămîntul, cu care stăpînul „stăpînit" își intuiește înrudirea la nivelul afectelor, cu alte cuvinte pe treaptă biologică; Sokol, calul din schița *În amurg*, ca și Boryna din *Țăranii*, moare în mijlocul cîmpului, reunindu-se prin moarte cu elementele materiale ale universului din care face parte. Corespondența merge uneori pînă la senzația de contopire cu toate ființele înconjurătoare, indiferent de regnul căruia îi aparțin. Se explică astfel că lotul arabil reprezintă pentru țăran nu numai o valoare în planul economic, ci constituie o parte organică din însăși ființa lui, de care nu se poate despărți. Este cauza pentru care Jasiek Winciorek și mama sa, din *E drept!*, asemeni lui Antek și Hankăi din *Țăranii*, se tem atît de mult să emigreze în America. Cei care se înstrăinează totuși prin școală sau slujbe — Jan din *De lucru!* și Tomek Baran din nuvela cu același nume — vor apuca pe calea pierzaniei. Această idee va genera și acel sentiment al dezrădăcinării în sufletul celui care și-a părăsit vatra natală.

Nuvela *De lucru!* conține și o condamnare viguroasă a prejudecăților pozitiviste, care promovau dezvoltarea științelor exacte, disprețuind cu totul disciplinele umaniste. Încurajat de îndemnurile la învățătură, Jan Baliński, fiu de țărani, a luptat pieptiș cu tot felul de greutăți și lipsuri,

absolvind cu brio un liceu de cultură generală. Dar nu găsește nicăieri o slujbă corespunzătoare pregătirii și aptitudinilor sale, fiindcă pretutindeni sînt preferați cei cu relații sus-puse ori cei care s-au specializat cît de cît în diferite școli profesionale. Muritor de foame, Jan este împins treptat de împrejurări pe drumul crimei, ajungînd să-și strangulеze prietenul bolnav de tuberculoză, pentru a-i moșteni postul la Căile Ferate, și logodnica. Este primit însă altcineva, și Jan, deznădăjduit și chinuit de remușcări, neștiind cum să scape din impasul moral și material, se aruncă într-un lac și se înecă. Destinul tînărului Baliński, de un tragism elevat, țintește critic în burghezia pozitivistă, care nu se îngrijește ca elementele pe care le-a pregătit să-și valorifice util cunoștințele, lăsîndu-le la voia întîmplării. Suferințele îndurate de Jan pentru a învăța carte nu i-au fost în nici un fel răsplătite, dimpotrivă. Era mai bine dacă rămînea la sînul pămîntului, printre ai lui, căci ar fi avut oricum o soartă mai bună — pare că sugerează Reymont printre rînduri.

Dragostea de țarină, cu motive realizîndu-se în trei planuri: economic, afectiv și etic, va duce la acea sete neostoită de cît mai mult pămînt, care, la rîndul ei, dă naștere la conflicte puternice, uneori cu finaluri tragice, între indivizi, generații, în interiorul familiei și chiar între grupuri sociale, depășind tiparele armoniei poporaniste. O ciocnire de această natură concentrează în jurul ei toate episoadele intrigii în epopeea *Țăranii* și la fel se întîmplă în schița *Moartea*. Reymont prezintă în acest reușit instantaneu, conceput în perioada de început a vîrstei sale artistice, un crîmpei din viața unei familii de țărani în miez de iarnă. Obiectivul scriitorului cade pe un conflict puternic, gata închegat, între bătrînul bolnav și neputincios, pe de o parte, și Antek și soția lui, pe de altă parte. Lingușit mai înainte de altă fiică, Julina, la care locuia, tatăl se lasă amăgit și întabulează tot pămîntul pe numele ei, chipurile vînzîndu-i-l. După puțină vreme însă trebuie să-și ispășească naivitatea; certat

mereu și aproape lăsat să moară de foame, trebuie să se mute la cealaltă fiică, pe care o nedreptățise. Abia aici însă începe adevăratul calvar. Antkowa, mîniată de paguba suferită, îl tratează ca pe un cîine. Reacțiile Antkowei, uneori de un naturalism strident, supărător, ca scena încăierării cu sora ei, tind să demonstreze artistic efectele distructive ale lăcomiei de avere în lumea satului; psihologiile se altercază, sentimentele filiale sînt înăbușite de ura pătimașă, oamenii se transformă etic în niște monștri care nu se dau în lături de la nimic, în momentele de dezlănțuire paroxistică făptuind chiar crima. Este punctul terminus al deformării psihice, produsă de obsesia înavuțirii. Într-un acces de furie răzbunătoare, Antkowa își închide tatăl în cocina porcilor pe un ger cumplit, lăsîndu-l acolo toată noaptea. A doua zi, Antek îl află înghețat și mînjit tot de gunoiul prin care se tîrîse spre ușă, încercînd s-o deschidă. Secvența vizează limitele esteticului prin duritatea amănuntelor; încă un pas și sensibilitatea bicinită a lectorului se va revolta, dar scriitorul știe să se oprească la timp.

Cruzimea bolnăvicioasă cu care se poartă „fiica" cu propriul tată este accentuată de prozator prin procedeul destul de des folosit al contrastului. Acest nefericit „rege Lear" în mediu rural este închis să moară în cocină, iar scroafa cu purcei este adusă cu grijă în tindă și lăsată să mănînce acolo. Locul omului a fost luat de animalul care, reprezentînd o valoare materială, este preferat unui bătrîn, de la care nu se mai așteaptă nimic. Lăcomia de bani și pămînt a asprit sufletul Antkowei pînă la abrutizare. Își bruftuluiește fetița și își snopește băiatul în bătaie, iar blestemul acestuia nu pare să facă nici o impresie asupra ei. Doar banii îi produc luciri de bucurie în ochi, de aceea îi mîngîie ca pe o ființă vie și dragă. Este interesant că, deși Reymont își trăiește intens operele în timpul elaborării, trăirile lui răzbătînd deseori în ale personajelor, în *Mourtea* simțămintele lui dispar cu desăvîrșire. Faptele, descrise cu o mare forță de obiectivare, vorbesc de la sine, nelăsînd să transpară nici o

clipă personalitatea celui care le înfățișează. Dealtminteri, se spune, și pe drept cuvînt, că măiestria unui scriitor începe acolo unde nu se mai simte la lectură.

Mai totdeauna, în operele care înfățișează viața la țară, conflictul pentru pămînt se împletește organic cu unul de ordin sentimental. În una dintre cele mai bune nuvele ale lui Reymont, *E drept!*, punctul de plecare îl constituie diferendul pentru Nastka, logodnica unui flăcău din sat, pe care administratorul boieresc vroia s-o siluiască. Și aici, ca și în *Țăranii*, cu toate că simpatia scriitorului se manifestă ori de cîte ori e nevoie și în favoarea țăranilor fără avere, pătura socială din care își recrutează de obicei eroii, prin urmare, asupra căreia își menține atenția și bunăvoința cu predilecție este aceea a sătenilor cu stare de mijloc, care, pentru poporaniști, reprezentau formațiunea ideală a viitorului. Personajele spre care converg toate firele acțiunii sînt Jasiek Winciorek și mama sa, văduva Winciorkowa, care, tipologic, vor împlini portrete înălțătoare atît moral, cît și fizic. Sînt vrednici, lucrîndu-și cu dragoste și îndîrjire pămîntul, de care își leagă toate speranțele. Amîndoi au un foarte dezvoltat simț al onoarei. La jigniri răspund prompt, indiferent de risc, pedepsind imediat pe îndrăznețul care le ultragiază bunul renume. Jasiek bagă furca în administratorul care vroia să-i necinstească iubita, iar Winciorkowa sare cu ghearele la ajutorul de primar cînd acesta o numește mamă de tîlhar. Dorința de a nu se compromite în ochii sătenilor le determină o comportare care, privită din exterior, poate părea o poză calculată, dar care decurge în fond dintr-o încredere, împinsă uneori pînă la infatuare, în capacitățile proprii. Artisticește reprezintă niște modele etice, demne de urmat de către ceilalți săteni.

La profilul moral, de o puritate amintind pastorala antică à la Dafnis și Chloe, se adaugă aspectul fizic corespunzător. Jasiek Winciorek, la fel ca Antek Boryna, este înalt, își poartă statura dreaptă și are privirea îndrăzneață, neînfricată; frumos și impunător, la nevoie dă dovadă de o

forță fizică impresionantă. Un asemenea portret de țăran echilibrat dezvoltat în sînul naturii amintește de plenitudinea personalității romantice. Se impune totuși o remarcă deosebitoare; forța *Om*-ului romantic ne apare prin excelență psihologică, spirituală, așadar interioară, izvorînd din îndrăzneala nelimitată de abordare sfidătoare a tuturor problemelor care îi stîrnesc protestul, pe cînd aceea a țăranului este parcă mai mult exterioară, aplicîndu-se aproape exclusiv formelor materiale din ordinea imediată. Toate aceste însușiri, potențate artistic, împlinesc intenționat cunoscutul tip armonic cu origini la J.-J. Rousseau. Reluîndu-l, scriitorii poporaniști l-au considerat ca tipul uman care va putea să atingă perfecțiunea, într-o societate viitoare, înfrățită cu natura și ferită de scursorile contagioase ale mașinismului urban.

Subiectul nuvelei, dinamic și strîns construit, angrenează în desfășurarea lui și oficialitățile comunale, pe care prozatorul le descrie cu parcimonie în secvențe reduse ca număr și volum, dar cu acuitate în observație. Spre deosebire de romanul *Țăranii*, în care moșierul nedreptățea sătenii, boierul din *E drept!* se arată înțelegător față de suferințele Winciorkowei, dorind sincer s-o ajute, mai ales după ce află cît îi datorează ei și soțului răposat. O ironie ușoară, fină, pigmentează prezentarea datoriilor „uitate" de nobil. În schimb, preotul din nuvela în discuție seamănă mult cu cel din epopeea premiată; pe linia îndatoririlor ludomane ale intelectualității față de sat, își oferă cu generozitate serviciile celor aflați în impas. Diferă însă substanțial de cel din *Moartea*, delicat pînă la ridicol și distant cu țăranii. Un loc aparte în economia povestirii îl ocupă administratorul și ajutorul de primar, amîndoi avînd un rol important în rezolvarea conflictului. Profitînd de postul pe care îl deține și de relațiile cu cei de sus, administratorul batjocorește fără nici o teamă fetele țăranilor care vin să slujească la curte. Toți poporenii îl urăsc pentru abuzurile lui, dar nimeni nu îndrăznește să i se împotrivească. Cînd Jasiek Winciorek

încearcă s-o facă, împungîndu-l cu furca pentru a-și apăra logodnica, administratorul tocmește martori mincinoși și, în ciuda faptelor, în loc ca el să fie pedepsit, cel închis pe trei ani este Jasiek. Tot el intră în cîrdășie cu ajutorul de primar, promițînd un premiu celor care îl vor aduce prins pe Winciorek după ce acesta evadase din pușcărie. Din aceeași perspectivă întunecată este prezentat și ajutorul de primar. Cu sătenii e mieros și aproape umil, dar lăcomia îl face răzbunător și crud, cînd află că Winciorkowa a vîndut boierului pămîntul, pe care voia să-l ia el pe nimica toată. Înverșunat, asmute țăranii împotriva lui Jasiek și pune la cale prinderea lui. Winciorek scapă din încăierare și, vrînd să le plătească trădarea, dă foc unei șuri de la care se aprinde tot satul.

Spectacolul este impresionant și urmările lui au sensuri mai adînci. Ca la mulți romantici și neoromantici, la Reymont se vede o consonanță strînsă între elementele ce compun universul. Bruscarea unuia dintre ele produce dezacorduri în cele de contact imediat, stricînd echilibrul. Pe de altă parte, viața în sînul naturii a înstăpînit cu vremea o legătură trainică între ființă și cadrul care-i dă posibilitatea să existe. Natura este, de aceea, percepută ca sfîntă, iar legile ei sînt socotite implacabile. Cel care le încalcă este aspru pedepsit. După ce dă foc satului, punînd în primejdie viața și avutul oamenilor, considerați ca o parte integrantă a naturii, Jasiek Winciorek este condamnat de țărani să ardă o dată cu casele în flăcări, iar mama lui, pe lîngă că nu-l apără, își spune încremenită că pedeapsa e dreaptă. Sentimentele materne pălesc în fața sacrilegiului naturii. Respectarea ordinii universale este mai presus de instinctul de conservare al ființei izolate. Chiar atunci cînd natura acționează stihinic și distructiv, cum se întîmplă în schița *Venus*, orice împotrivire e de prisos.

Avînd o viziune asupra lumii necomplicată de uscate speculații filozofice, Reymont rămîne la candoarea receptiei directe, vii. Fie că este vorba de perspective de natură

ori de relații omenești, cuprinse în peisaje ample cu dezvoltare de frescă sau în crîmpeie miniaturale, percepția lui, realizîndu-se pe toate portativele sensibilității omenești: vizual, auditiv, tactil, olfactiv ori chiar intuitiv, are o prospețime inegalabilă, care captează. În întregul operei sale a răsfrînt plenar principiile concepției ludomane, dar abaterile semnalate pe linia realistă, naturalistă și simbolistă, prezente atît în romane, cît și în creația nuvelistică, îl arată ca pe un artist prestigios, care nu s-a lăsat coercis în limitele unei singure orbite estetice. Această întrepătrundere de influențe artistice, lesne sezisabilă în operele de amploare, este atestată și împlinită de schițe, povestiri și nuvele, care, prin valoarea lor, susțin strălucirea capodoperei *Țăranii*, monument unic în literatura universală.

STAN VELEA

TABEL CRONOLOGIC

1863 Este înăbușită a treia încercare de eliberare națională a Poloniei. Între anii 1795—1918 Polonia a fost împărțită între Rusia, Prusia și Austria.

1867 7 mai: Se naște în satul Kobiele Wielkie, aproape de Piotrków, în Polonia, Władysław Stanisław Rejment, cunoscut ca scriitor sub numele de Wł. Reymont.

1868 Părinții se mută la Tuszyn, cîteva mile depărtare de centrul textilist Łódź.

1870 În atmosfera spirituală încep să domine ideile pozitiviste: renașterea Poloniei prin redresarea economiei, dezvoltarea științelor, culturalizarea maselor, emanciparea femeii, egalitatea cetățenească, indiferent de naționalitate, religie și sex etc. Scriitorii mari ai vremii se lasă antrenați de ideologia pozitivistă: E. Orzeszkowa (1841—1910), B. Prus (1845—1912), M. Konopnicka (1842—1910), H. Sienkiewicz (1846—1916), G. Zapolska (1860—1921) ș.a.

1870—1871 Războiul franco-prusac.

1872 E. Orzeszkowa publică romanul *Marta*, un îndemn către societate de a pregăti femeile pentru ocupații practice.

1874 Reymont este înscris la școala elementară din Tuszyn; foarte slab la învățătură, rătăcește din școală în școală pînă cînd ajunge cu mare greutate la gimnaziul de la Częstochowa, pe care nu reușește să-l termine.

1877—1878 Războiul ruso-româno-turc.

1880 Elevul „nenorocos" este expediat la Varșovia să învețe croitoria în atelierul lui K. Jakimowicz, soțul uneia dintre surorile sale, Katerina.

Asociația iluminării populare lansează lozinca culturalizării poporului, înțelegînd prin popor țărănimea. De la această dată, mișcarea muncitorească, spontană pînă aci, începe să se manifeste organizat, atestînd zădărnicia iluziilor pozitiviste.

1882 La ființă primul grup socialist polonez, condus de studentul Ludwik Waryński.

1884 Reymont trece cu succes examenul de calfă, prezentînd un frac cusut după toate regulile artei croitoricești. Colaborează la rubrica de accidente a periodicului *Kurier Warszawski*. Fuge de la Jakimowicz și poliția îi fixează domiciliu forțat acasă pentru un an.

Apare primul roman al lui B. Prus: *Avanpostul*, o demonstrație artistică a ideii potrivit căreia expansiunea coloniștilor nemți poate fi stăvilită numai de atașamentul țăranilor polonezi față de pămînt.
Se tipărește volumul întîi, *Prin foc și sabie*, din trilogia istorică a lui H. Sienkiewicz, concepută cu scopul expres de „îmbărbătare a inimilor".

1885 Fuge de la părinți și se angajează în trupa teatrală a lui Stobiński, apoi în cea a lui Ratajewicz.

1886 Se întoarce acasă și intră casier la Căile Ferate într-o stație secundară.

Începe să apară la Varșovia revista *Głos (Vocea)*, în care tinerii M. Bohusz și J.L. Popławski vor promova programul poporanist: reprofilarea industriei pe cerințele naționale, mărirea capacității de consum a pieței interne prin îmbunătățirea situației economice și culturale a țărănimii, antiurbanismul, legătura indisolubilă cu pămîntul, tipul armonic dezvoltat în sînul naturii, curățenia etică a satului etc. Apare volumul al doilea din trilogia lui H. Sienkiewicz: *Potopul*.

1887 Reymont părăsește slujba și pleacă la Wrocław cu Puszow, secretarul Asociației teozofice.

Săptămînalul *Życie (Viață)* începe să răspîndească la Varșovia ideile simboliste.

E. Orzeszkowa susține prin romanul *Pe Niemen* că nobilimea ruinată nu se poate regenera social decît prin apropierea de țărănime.

1887—1888 H. Sienkiewicz publică ultimul volum al trilogiei: *Pan Wołłodyjowski*.

1888 În romanul *Kaśka Kariatyda*, G. Zapolska zugrăvește situația femeii ca victimă a societății burgheze.

1887—1889 Apare cel mai bun dintre romanele lui B. Prus: *Păpușa*, un tablou magistral al mediului orășenesc polonez din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

1889 Wł. Reymont se află într-o trupă teatrală care dă reprezentații la Częstochowa.

1890 Intră iarăși la Căile Ferate ca supraveghetor de linie. Scrie intens în timpul liber.

1892 Debutează în presa vremii cu nuvela *În ajunul Crăciunului*, apărută în periodicul *Myśl (Ideea)*.

Se înființează Partidul Socialist Polonez.

1893 Concediat, pleacă la Varșovia hotărît să se consacre literaturii.
Publică în revista *Glos* nuvela *Moartea*.

1894 Reymont face o călătorie la Częstochowa și își publică impresiile: *Pelerinaj la Jasna Góra* în *Tygodnik Ilustrowany (Săptămînalul ilustrat)*.

1895 În *Kurier Codzienny (Curierul zilnic)*, Reymont publică romanul *Comedianta*, un protest împotriva filistinismului înăbușitor al burgheziei.

1896 În *Biblioteka Warszawska* apare *Frămîntări*, o continuare a *Comediantei*.

Quo vadis de H. Sienkiewicz, operă sugerată de persecuțiile creștinilor în timpul împăratului Nero.

1897 La Cracovia își începe apariția revista simbolistă *Życie*.

1897—1898 Tot în *Kurier Codzienny* apare și *Pămîntul făgăduinții*, frescă poporanistă a urbei industriale.

1899 Wł. Reymont suferă un accident de tren, după care rămîne cu traumatisme serioase, ce se vindecă anevoie.

St. Przybyszewski (1868—1927) publică la Cracovia în lunarul *Życie* articolul *Confiteor*, un manifest al principiilor simboliste.

1900 *Cavalerii teutoni* de H. Sienkiewicz.

1902—1908 Reymont publică în *Tygodnik Ilustrowany* tetralogia campestră *Țăranii (Toamna, Iarna, Primăvara, Vara)* pentru care va primi în 1924 Premiul Nobel.

1905—1907 Revoluția burghezo-democratică din Rusia. A stîrnit ecouri largi în Polonia. Reymont a înțeles-o doar umanitar și național.

1909 *Visătorul*, protest retrospectiv împotriva unei vieți lipsite de perspective antrenante.

1911 *Vampirul*, expresie a evadărilor spiritiste.

1913—1918 Reymont tipărește în *Tygodnik Ilustrowany* trilogia istorică *Anul 1794 (Ultimul seim al Republicii, Nil desperandum, Insurekcja)*, ecou al luptelor care au dus la cotropirea Poloniei.

1914—1918 Primul război mondial. La 7 noiembrie 1918 Polonia își recapătă independența națională.

1917 Academia de științe de la Cracovia îl propune pe Reymont pentru Premiul Nobel din 1918, pe care îl ia însă H. Pontoppidan.

1919—1920 Reymont întreprinde două călătorii în America, unde vizitează coloniile poloneze.

Nuvelele *Prințesa* (1922), *Întoarcerea* (1921), *Spovedania* (1922) sînt răsfrîngeri ale acestei călătorii.

1921 Se îmbolnăvește de inimă: ulterior va petrece mult timp în diferite stațiuni balneo-climaterice.

1923 Reymont se tratează pe litoralul Mediteranei, în sudul Franței și la Florența. E propus, alături de St. Żeromski (1864—1925), pentru Premiul Nobel pe anul 1924.

1924 Se întoarce în țară, la Kolaczkowo. I se conferă Premiul Nobel pentru epopeea *Țăranii*, deși candidau scriitori cu renume: Th. Hardy, Th. Mann, B. Ibañez, M. Gorki, Sigrid Undset, Grazia Deledda.

1925 *25 decembrie*: Moare la Varșovia Wladyslaw Reymont: osemintele i-au fost înhumate în catedrala Sf. Ioan.

St. V.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Nuvelele selectate în volumul de față au fost traduse după textele originale cuprinse în prima ediție critică a operelor lui Reymont, alcătuită de Adam Bar: Wł. Reymont, *Pisma (Scrieri)*, Varșovia, 1949—1952 (t. 1—20), respectiv, din volumele: I, 1952; V, 1950; VIII, 1950; XIV, 1950.

În alegerea nuvelelor care alcătuiesc sumarul, în afară de criteriul valorii estetice, s-a avut în vedere închegarea unei fizionomii artistice complexe, care să ilustreze pe cît mai multe laturi personalitatea scriitorului, exprimînd osatura poporanistă a operei, dar și depășirile în direcția realistă, naturalistă ori simbolistă.

Ordinea acceptată nu reprezintă cronologia scrierii și nici pe aceea a apariției, urmărind doar o alternare a nuvelelor cu o fabulație mai dură cu altele mai puțin aspre. La sfîrșitul fiecărei nuvele am indicat anul primei apariții.

În transcrierea numelor proprii s-a respectat grafia originală, cu toate că citirea lor implică unele dificultăți pentru lectorul de la noi din cauza abundenței de consoane sau a unor litere cu valori sonice specifice limbii polone. Dăm, de aceea, cîteva indicații menite să ușureze receptarea lor ca pronunție:

ą = o^n (o nazal*); ę = e^n (e* nazal*); c = ț; j = i̯; ł = u; cz, ć, ć = č (ci); rz = j; ó = u; sz, ś, ś = ș (și); rz, ź = j.*

Volumul împlinește și rostul unui omagiu, adus marelui clasic polonez și universal cu ocazia sărbătoririi a 100 de ani de la naștere.

St. V.

E drept!

I

Era o noapte de primăvară timpurie, de martie, noapte plină de ploi, de frig și de vînturi.

Pădurile stăteau închircite și țepene, pătrunse de umezeală pînă la măduvă; uneori le străbătea un fior înghețat, tremurau febril și, ca și cum ar fi fost cuprinse de spaimă, își desfăceau ramurile, se scuturau de apă, foșneau sinistru, începeau să străpungă întunecimile și, înnebunite de durerea înghețului, cîntau vaierul sălbatic al celor torturați fără milă.

Din cînd în cînd se abătea o zăpadă umedă și parcă totul se liniștea și înghețа, pădurile tăceau vlăguite, amorțeau — doar prin neguri, prin bungetele codrului, printre trunchiurile puternice, amuțite dintr-o dată, aluneca un geamăt încet și dureros, sau izbucnea țipătul ascuțit, înfricoșător al vreunei păsări care înghețа, și trosnetul uscat al corpului căzînd de pe ramură.

Apoi iarăși venea vîntul, se strecura tiptil prin întuneric și se arunca furios asupra pădurilor; își înfigea colții umezi în adîncuri, topea zăpada, răjghina crengile, rupea tufișurile dese și, cu un urlet de triumf, se tăvălea prin poiene, zgîlțîind copacii ca pe niște trestii firave. Din străfundurile nopții

— întinderi pustii și înfricoșătoare — se tîrau atunci nori murdari, urîași, aidoma unor stoguri de fîn putred, împrăștiat de vijelie, se lăsau deasupra pădurilor, agățîndu-se de vîrfuri, învăluiau copacii în zdrențe scămoase și îi sugrumau într-o îmbrățișare scîrboasă, cernînd o burniță continuă, care pătrundea și pietrele de umezeală.

Era o noapte înspăimîntătoare, drumurile erau pustii, potopite de noroaie amestecate cu resturi de zăpadă; satele tăcute, parcă lipsite de viață, cîmpurile moarte, livezile desfrunzite și gîrbovite, rîurile în cătușe de gheață — nicăieri nici un suflet de om, nici o urmă de viață — pretutindeni domnia nemărginită a nopții.

Doar în circiuma din Przylęk licărea o luminiță.

Circiuma se afla la răspîntia din pădure: dincolo de ea, pe povîrnișul muntelui, albeau cîteva căsuțe, iar împrejur se întindea codrul puternic, nepătruns.

Jasiek Winciorek ieși prudent din tufișuri la drum și, zărind luminița care pîlpîia înăuntru, se apropie furișat de fereastră. Multă vreme stătu încurcat; se uită înăuntru, ascultă, aruncîndu-și privirile împrejur — și nu știa ce să facă — se temea atît de mult de toate, că se retrase de la fereastră și făcu cîțiva pași spre pădure, dar începu să bată un vînt tăios, și flăcăul, cuprins de frig, începu să tremure, așa că se întoarse și intră în circiumă, închinîndu-se.

Încăperea era spațioasă; tavanul negru atîrna deasupra podelei de pămînt și apăsa pereții coșcoviți și cu varul căzut, tăiați de două ferestre pe jumătate oarbe, înfundate cu paie.

În partea opusă ferestrelor, apărată de o gratie cu lănțeții groși, se afla tejgheaua, cu o latură sprijinită de niște butoaie mari, pe care afuma roșietic o lampă de gaz. Odaia era cufundată într-un întuneric dens, străbătut doar de licărul focului care se

stingea pe o vatră de modă veche, lîngă care se așezase o pereche de cerșetori. În colțul celălalt, aproape întunecos, deslușeai cu greu cîțiva inși, strînși grămadă și șopocăind tainic. În fața tejghelei stăteau doi țărani; unul stringea o sticlă în mînă, iar celălalt așeza paharul, se tot cinsteau și se legănau somnoroși.

O fată grasă, cu fața roșie, horcăia după gratie, rezemată de un butoi.

Damful de votcă, amestecat cu mirosul noroiului de lut și al zdrențelor ude, se răspîndea peste tot.

Uneori în liniștea adîncă ce se lăsa în odaie se auzea vuietul pădurii, răpăitul ploii în geamuri și trosniturile crengilor de molid în vatră. Atunci se deschidea o ușă secundă, ascunsă de gratie și în cadrul ei apărea capul bătrîn și cărunt al evreului, îmbrăcat în veșminte de rugăciune și cîntînd cu jumătate de glas; în spatele lui se vedea o cămărută luminată cu lumînări, din care, o dată cu mirosurile sabatului, tălăzuia ecoul molcom al unor litanii triste, monotone.

Jesiek bău cîteva pahare, unul după altul. Mușca flămînd din chiflele uscate și mucegăite care se întindeau în gură ca o curea umezită, gustînd în răstimpuri dintr-o scrumbie. Se uita cu grijă cînd la ușă, cînd la fereastră, prinzînd din zbor, foarte atent, toate glasurile care șușoteau în cîrciumă.

— Să mă-nsor? nu, să mă ia dracu, nu mă însor! strigă deodată un țăran, izbind sticla de tejghea și scuipînd pînă în spatele cerșetorului care stătea lîngă vatră.

— Ba tot trebuie să te-nsori, sau dai paralele înapoi! șopti celălalt.

— Pentru Dumnezeu, atîta bănet! Jewka, o litră de spirtac, eu plătesc!

— Banu-i mare lucru, dar nevasta-i și mai mare...

— Nu, să mă ia dracu, nu mă însor, vînd tot, mă împrumut, dau banii îndărăt, da' nu mă-nsor cu stricata asta.

— Hai noroc, Antek, uite ce zic eu...

— Ia nu mă mai îmbrobodiți. Am zîs nu, așa rămîne și dacă nu mă lăsați în pace, fug și-n Brezilia, cu oamenii ăștia, da, pînă la marginea lumii...

— Ești un prostănac! Hai noroc, Antek, uite ce zic eu...

Norocira de cîteva ori, începură să se sărute cu schimbul și tăcură, fiindcă un copil izbucni în plîns în colțul celălalt, iar în grămada care ședea tăcută de teamă se iscă o mișcare nelămurită.

Un țăran înalt și uscat se smulse din întuneric și ieși din circiumă.

Jasiek se trase lîngă foc, căci frigul îl pătrundea pînă la os, înfipse o scrumbie într-o surcea și începu s-o pîrpălească pe cărbuni.

— Dați-vă mai la o parte — îi șopti bătrînului care își ținea picioarele goale pe desagi și, deși orb de-a binelea, își usca la foc obielele ude, tăifăsuind încet cu baba, ocupată să pregătească mîncarea și să arunce vreascuri sub pirostriile pe care stătea oala.

Lui Jasiek i se făcu mai cald, iar din sumanul lui ieșeau aburi ca dintr-o căldare cu apă clocotită.

— Da' te-a udat binișor! îi spuse încet cerșetorul, adulmecînd.

— Păi cum — șopti, și se cutremură violent: ușa scîrțîi, dar intră țăranul cel înalt și începu să povestească ceva cu jumătate de glas oamenilor care se adunară în jurul lui.

— Cine sînt, nu știi? întrebă Jasiek, înghiontindu-l pe cerșetor.

— Ăia? Cine să fie? Niște proști, pleacă în Brazilia — răspunse scuipînd.

Jasiek nu mai zise nimic, se usca, aruncîndu-și mereu ochii prin încăpere la oamenii chinuiți de teamă, care ba vorbeau, tot mai aprins, ba tăceau brusc, și cîte unul dintre ei ieșea în fiecare clipă afară și se întorcea imediat.

Din cămăruța crîșmarului se auzea o melodie tot mai monotonă, pînă cînd un cîine costeliv se tîrî de undeva lîngă foc și începu să mîrîie la cerșetori. Căpătă o lovitură de băț, schelălăi de durere și se culcă în mijlocul odăii, uitîndu-se cu o privire jalnică, înfometată la aburul care se ridica deasupra oalei.

Lui Jasiek îi era din ce în ce mai cald, mîncase scrumbia și restul de chifle, dar simțea că acum foamea îl chinuie și mai rău. Își pipăi buzunarele cu de-amănuntul și, negăsind nici un ban, se ghemui, pironindu-și ochii la oală și la flăcările roșii ale focului.

— Ți-e foame, ai? îl întrebă bătrîna după o clipă.

— Mda... îmi cam chiorăie mațele...

— Cine e? o întrebă bătrînul încet.

— N-ai grijă, că n-ai să capeți nici o para chioară... mormăi cu răutate.

— E gospodar cu stare?

— Aș, ca și tine, de pe drumuri! șopti, luînd oala de pe pirostrii.

— E, parcă mai sînt oameni buni pe lume... animale, ca porcii din coteț... Ia?... și îl îmboldi pe Jasiek cu bățul.

— Adevărat, adevărat — îi răspunse flăcăul, cu gîndul aiurea.

— Ai tu ceva pe cuget, așa mi se pare... șopti cerșetorul după o clipă.

— N-am nimic.

— Domnul Isus totdeauna zicea: „Dacă ți-e foame — mănîncă; dacă ți-e sete — bea, iar dacă suferi — să nu vorbești!“

Jasiek își ridică spre bătrîn ochii îndureraţi, plini de lacrimi.

— Ia și îmbucă ceva din puținul nostru de oameni săraci, o să-ți meargă la inimă, mănîncă... îl rugă bătrîna, turnîndu-i o porție mare într-un căuș de coajă. Scoase din desagă un codru de pîine neagră și i-o întinse, apoi, cînd Jasiek se trase mai aproape de mîncare și îi văzu fața supță, cenușie și parcă ruptă de trup, o cuprinse mila și scoase o bucată de cîrnat, așezîndu-i-o pe pîine.

Jasiek nu se putu împotrivi foamei și nici invitaţiei, așa că înfuleca lacom, aruncînd din vreme în vreme cîte un os cîinelui care se tîrîse aproape și-l privea rugător.

Cerșetorul ascultă îndelung, apoi, cînd bătrîna îi împinse oala în mînă, ridică lingura și rosti solemn:

— Mănîncă, omule. Domnul Isus a spus: „Îi dai săracului o para, altul îți va da zece...“ Mănîncă cu Dumnezeu, omule...

Mîncau în tăcere.

În pauze cerșetorul își ștergea gura cu mîneca și spunea:

— Trei lucruri îi trebuie omului ca să-i priască mîncarea: rachiu, sare și pîine; bătrîno, ia dă și rachiu!

Băură toţi trei și mîncară mai departe.

Jasiek mai că uitase de primejdie, nu mai arunca priviri temătoare prin circiumă și nici la ferestre ori la ușă. Mînca, săturîndu-se de căldură, își ostoia încet foamea care de patru zile îi mistuia mărunta-iele, își afla liniștea în tăcerea care domnea în odaie.

Țăranii de lîngă tejghea plecaseră, iar grămada din colț, răspîndită pe laviță și pe lutul ud de jos, moțăia tăcută, cu capetele pe legături. Doar din odaia crîșmarului răzbătea tot mai somnoros inginatul cîntecelor.

Ploaia cădea fără încetare, scurgîndu-se prin acoperiș. În cîteva locuri picura din tavan, formînd pe jos bălțoace rotunde de noroi, alunecoase și lucitoare. Cîteodată vîntul zguduia circiuma, vuia prin horn și risipea focul, împrăștiind fumul prin încăpere.

— Na și ție, rătăcitule — șopti bătrîna, aruncînd resturile de mîncare cîinelui care se tot învîrtea pe lîngă ei și cerșea cu ochii.

— Cînd îți pui burta la cale, nici în iad nu ți-e prea jale — spuse cerșetorul, așezînd deoparte oala goală.

— Să vă răsplătească Dumnezeu pentru mîncare. Strînse mîna bătrînului, dar acesta nu-i dădu drumul și i-o pipăi ușor.

— Cîțiva ani n-ai prea muncit cu mîinile astea — mormăi.

Jasiek se ridică înfricoșat.

— Stai, nu te teme. Domnul Isus a spus: „Toți cei care au frică de Dumnezeu și ajută pe orfanii nevoiași sînt drepți". Nu te teme, omule. Eu nu sînt o iudă, sînt creștin drept și om sărac...

Căzu o clipă pe gînduri, apoi spuse cu glas scăzut:

— Ai grijă de trei lucruri: să iubești pe Domnul Isus, să nu flămînzești și să dai și celor mai sărmani ca tine — încolo, toate sînt fleacuri, scîrnăvii de-ale oamenilor... Înțeleptul trebuie să știe asta, ca să nu se necăjească degeaba... Hm, se știe ba una, ba alta... ai? ce zici?...

Ciuli urechile și așteptă, dar Jasiek nu răspunse nimic, tăcea mereu, temîndu-se să nu se trădeze. Bătrînul scoase o tabachere din coajă de tei, ciocăni

în ea cu un deget, priză, strănută, întinzînd-o flăcăului și, aplecîndu-și spre foc fața mare, oarbă, începu să vorbească cu voce înceată, monotonă:

— Nu mai e dreptate pe lume, nu. Peste tot sînt numai fățarnici, toți se străduiesc să se prindă unul pe altul la ananghie, să se înșele mai repede și să se căpătuiască. Nu asta a vrut Domnul Isus pe lume, nu asta. He, he, d-apăi cum, ajungi la vreo gospodărie bogată, îți scoți căciula, cînți de-ți crapă gîtlejul, și despre Isus, și despre Maria, și despre toți sfinții, așteptînd — și nimic; mai zici cîteva rugăciuni către Schimbarea la față, aștepți — doar cîinii scheaună, adulmecîndu-ți desagii, și fetele zburdă dincolo de îngrăditură; mai pui o litanie — și, în sfîrșit, te procopsesc cu două parale și o bucățică de pîine mucegăită! Să dea Dumnezeu să orbiți și voi, cîinilor, și să ajungeți și voi să cereți de pomană de la cerșetori. Nu mi-ați plătit nici rachiul cu care trebuie să-mi clătesc gîtul după atîta rugăciune!...

Scuipă cu necaz.

— Dar parcă lor le merge mai bine, ai? continuă după ce mai luă o priză de tutun. Jantek Kulik, ăla din Dęby... a furat un purcel de la boier... crezi că i-a folosit? Da' de unde... godacul era slab ca un cîine boieresc... toată grăsimea încăpea într-o litră de rachiu... Pentru atîta lucru l-au luat și l-au băgat la răcoare pe jumătate de an... Și pentru ce? Pentru un prăpădit de purcel! Ca și cînd porcul n-ar fi tot creatura lui Dumnezeu... ca și cînd unii trebuie să moară de foame, cînd alții au de toate pînă peste cap... Domnul Isus a spus doar: „Ce-ți ia săracul e ca și cînd mi-ai da mie. Amin!" Mai bei, ai?

— Să-ți plătească Dumnezeu, da' parcă mă cam ameții.

— Prostule! Și Domnul Isus bea la sărbători. Nu e păcat să bei; e păcat să te îmbeți ca un porc, pier-

zindu-ți cu totul graiul lăsat de la Dumnezeu, și să stai ca mutu, cînd oamenii de treabă tăifăsuiesc...

— Fie, hai noroc! șopti Jasiek resemnat.

Bătrînul ridică sticla la gură și supse lung, cu gîlgîituri, apoi, dîndu-i sticla lui Jasiek, zise vesel:

— Bea, sărmane! Ai grijă doar de trei lucruri: să muncești toată săptămîna, duminica să spui o rugăciune și să dai și celui nevoiaș — și te vei bucura de izbăvirea sufletului. Omule, îți zic, dacă nu poți să bei cu degetarul, bea cu litra...

Apoi tăcură cu toții.

Bătrîna dormea cu capul în piept lîngă focul potolit, cerșetorul își holba ochii acoperiți de albeață la cărbunii roșietici și se legăna cu înverșunare; glasurile și șoaptele din colț încetaseră, doar vîntul bătea tot mai avan în geamuri și zgîlțîia ușa, iar din odaia de alături se auzeau cîntece pătrunse parcă de jale și disperare...

Jasiek era toropit cu totul de căldură și de voteă, îi era așa de somn, că întinse picioarele la foc, simțind o dorință aprigă să se culce... Se mai apăra doar cu ajutorul reflexelor conștiinței, ale fricii, dar se cufunda tot mai adînc într-o înțepenire totală, de nu-și mai amintea nimic. Un val de plăcere, plin de căldura și strălucirile focului, de cuvinte bune, de liniște și tăcere îl amorțea cu totul: se simțea pătruns de un sentiment profund de mulțumire și siguranță. Se trezea uneori dintr-o dată, nu se știe de ce, arunca o privire în jur și asculta o clipă pe bătrînul care îngîna moțăind:

— Pentru toate sufletele care rămîn în purgatoriu — „*Ave Maria, de grație*“... Omule, îți spun eu, un bun cerșetor trebuie să aibă trei lucruri: măciuca ghintuită la cap, tolba adîncă și rugăciunea lungă...

Se trezi și, simțind ochii lui Jasiek, vorbi limpede:

— Ascultă ce-ți spune un om bătrîn — îți zic, ia și bea cu mine... și mai ascultă. Omule, îți spun: fii înțelept și nu te băga în ochii nimănui. Vezi totul, dar fii orb la toate... De trăiești cu un om prost — fă-te mai prost ca el... de stai cu unul șchiop — fă-te olog de amîndouă picioarele, iar cu unul bolnav — prefă-te că mori pentru el. Dacă ți se aruncă o para, mulțumește ca pentru un ban de aur... Asmut ciinii pe tine... lasă-i în plata Domnului... Te altoiesc cu ciomagul... inginã o rugăciune...

Omule, îți spun eu: fă ce te sfătuiesc și-o să ai traista doldora, burta plină de mîncare și toată lumea ai s-o duci de funie, ca pe o vită proastă... He, he, he, nu sînt nici eu un oarecine ca ăștia din vremea de azi, nu: am învățat și eu ba una, ba alta!... Cine înțelege cum e lumea, n-o să-i fie rău. Față de boier, ocărăște-i pe țărani — și s-o găsi un ban sau o bucată de carne rămasă de la prînz; înaintea preotului, plînge-te de țărani și de boieri — ai la sigur două parale și iertarea păcatelor, iar în casele țăranilor, înjură-i pe toți și vei avea mîncare cu slănină și rachiu... Omule, îți spun... Pentru sufletul Julinei. „*Ave Maria!...*" începu în neștire cu glasul somnoros, clătinîndu-se pe laviță.

— „*De grație plină...*" Ajutați pe un infirm sărman... începu să repete bătrîna, ridicîndu-și capul prin somn.

— Taci, proasto! strigă, deșteptîndu-se deodată, fiindcă ușa de la intrare se trîntise cu zgomot și intrase un evreu înalt, roșcat.

— La drum, e timpul! strigă acesta surd și, imediat, toți oamenii care moțăiau săriră în picioare; începură să se îmbrace, să-și aburce în spate legăturile, să cumpere cîte ceva, venind în mijlocul odăii ori retrăgîndu-se în dezordine. Un murmur încet de teamă, plin de nemulțumire și de jale se smulgea

din toate piepturile. Vorbele se încrucișau agitate, chemările, șoaptele și blestemele, tropăiturile și începutul unei rugăciuni înșirate cu jumătate de glas, rumoarea, plînsul copiilor — toate acestea, stăpînite, reținute cu forța, umpleau încăperea neagră, lugubră, de o spaimă ciudată.

Jasiek se trezi de-a binelea și, cum sta cu spatele lipit de hornul care se răcea, se uita curios la oameni, atît cît le putea distinge siluetele prin întuneric.

— Unde se duc? îl întrebă pe cerșetor.

— În Brazilia.

— E departe?

— Ho! Ho!... La capătul lumii, peste nouă mări și nouă țări.

— Și de ce pleacă, după ce? aruncă mai încet.

— Întîi, pentru că sînt proști, apoi, pentru că sînt săraci...

— Și știu drumul? întrebă iar, grozav de uimit.

Dar cerșetorul nu-i mai răspunse, o îmboldi pe bătrînă cu bățul, veni în mijlocul odăii, îngenunche și începu cu un glas plîngăreț și cîntător:

— Vă duceți peste mare, peste munți și păduri... la marginea lumii, Domnul Isus să vă binecuvînteze, orfanilor! Să vă aibă în pază Fecioara de la Częstochowa și să vă ajute toți sfinții pentru bănuțul care-l dați unui sărman infirm... Schimbării la față, „*Ace Maria...*"

— ....*De grație plină*", Domnul cu tine... bolborosea bătrîna, îngenunchind alături.

— Tu, cea binecuvîntată dintre femei — răspunseră oamenii, trăgîndu-se spre mijloc.

Îngenunchează cu toții, izbucniră plînsete încete, capetele se înclinară, iar inimile se încredințară rugăciunii cu credință adîncă și umilință. O adiere caldă de încredere înflăcăra ochii stinși și fețele

trase, cenușii, ale oamenilor, le îndrepta umerii căzuți, întărindu-i atît de mult, că se sculară de la rugăciune puternici, neînfrînți.

— Herszlik! Herszlik! strigară la evreul care dispăruse în odaia de alături.

Vroiau să plece cît mai repede către această lume necunoscută și înfricoșătoare, dar atît de ademenitoare.

Vroiau să se ia mai repede la trîntă cu noua viață și să fugă de cea dinainte.

Herszlik ieși înarmat cu o lanternă oarbă, numără oamenii, le spuse să se așeze perechi, deschise ușa și porniră la drum ca un cortegiu de năluci ale mizeriei, ca un șirag de umbre acoperite de zdrențe, gîrbovite de greutatea acelui mîine spre care mergeau cu puterea speranței...

Pieriră numaidecît în întuneric și ploaie.

În beznele nopții se zărea, licărind pentru o clipă printre copacii legănați de vînt, doar lanterna călăuzei, iar din întunecimile acestei nopți spăimoase răzbătea, o dată cu foșnetul pădurii și vuietul viforniței, litania plîngătoare, înlăcrimată de teamă: „Cine se lasă în grija Domnului..."

Cîntecul se întrerupea în vijelie ca geamătul trist al muribunzilor...

— Săracii! Bieții de ei! șopti Jasiek, uitîndu-se în urma lor, și o jale sălbatecă îi încrîncenă sufletul îndurerat.

Se întoarse totuși în cîrciuma întunecată și amuțită — fata stinsese lumina și plecase să se culce, alături cîntecele încetaseră; doar cerșetorul nu dormea, numărînd cu bătrîna pomana căpătată.

— Cam săraci enoriașii! Doi zloți și douăzeci și cinci de groși, tot tărăboiul... Hm!... Domnul Isus să nu-i uite și să le fie într-ajutor...

Vorbea încă, dar Jasiek nu-l mai asculta. Se ghemui lîngă hornul stins, se înveli cum putu în sumanul zvîntat și căzu într-un somn de piatră.

Trecuse bine de miezul nopții cînd fu trezit de un zgîlțîit puternic și de o lumină îndreptată în ochi.

— Hei! Frățioare! Scoală-te! Cine ești?... Ai pașaport?

Își reveni într-o clipă; doi jandarmi stăteau lîngă el...

— Pașaport ai? întrebă a doua oară unul dintre jandarmi, scuturîndu-l ca pe un snop.

Drept răspuns, Jasiek sări în picioare și îl izbi cu pumnul între ochi; jandarmul scăpă lanterna și se prăbuși pe spate, iar Jasiek se repezi la ușă și fugi... Celălalt jandarm se luă după el, dar neputînd să-l mai prindă, slobozi pușca.

Jasiek se clătină puțin... țipă și căzu în noroi, dar se ridică imediat și dispăru în bezna pădurii.

II

Jasiek fugea ca un nebun, se lovea de copaci, se zgîria în tufișuri, cădea, se ridica iar și alerga înainte, gonit de frică. I se părea că urmăritorul e aproape, că îi simte mîinile înhățîndu-l de umeri și aude răsuflări scurte, întretăiate, înapoia lui... Își încorda puterile și fugea ca vîntul, pînă cînd, obosit de moarte, se prăvăli într-un desiș și zăcu mult timp aproape fără cunoștință...

Îl trezi o durere grozavă, pe care o simți deodată în șold. Se săltă puțin și, cu ochii plini de groază, ochi de animal fugărit, străpunse întunericul. Nu văzu pe nimeni și nu putea să-și dea seama unde se afla; împrejur se legăna și foșnea codrul posomorît, presărat cu tufișuri dese.

Se tîrî pînă la un copac și căzu la pămînt, scîncind — șoldul îl durea îngrozitor. Se frînse în două și stătu așa, gemînd printre dinții încleștați. Durerea îl chinuia, se răspîndea ca niște raze din rana de la șold, înfigîndu-i în fiecare fibră nervoasă niște ace ascuțite, nemăsurat de lungi și cumplit de usturătoare... Rupse o mînă de mușchi și își obloji rana, oprind sîngele care îi scălda șoldul cu un pîrîiaș cald, pe care îl simțea ajungîndu-i pînă în încălțări.

Îi era rău; cădea mereu într-o stare ciudată de leșin și nu mai știa nimic de el; se trezea totuși din această somnolență de moarte, se uita cu priviri încețoșate în noapte și șoptea printre lacrimi:

— Isuse! O, Isuse, Fecioară!... O, Isuse!

Apoi nu mai simți nici o durere: amorțea cu încetul, înghețat de frigul pătrunzător și de ploaia care se cernea fără încetare.

Pădurea murmura într-una cu șoaptele aspre, teribile ale întunericului.

Iar noaptea se tîra încet... încet... grozav de încet...

Crescut în pădure, Jasiek o cunoștea bine și cîndva nu se temuse de ea, acum însă, pe jumătate mort, privea cu spaimă la fantomele uriașe ale arborilor. Sufletul i se umplea treptat de o groază învălmășită, de o liniște înfricoșătoare.

O teamă plină de disperare îi stringea inima de durere și-l încremenea în nemișcare. Îi era frică să miște pleoapele și să schimbe direcția privirii, să rostească numele izbăvitor al lui Isus. Simțea groaza și tainele dimprejur, simțea că întunericul acesta înfiorător trece prin el și îi inundă sufletul, nimicindu-l. Și codrul care mereu spunea ceva... gemea... și uneori țipa jalnic... se apleca deasupra lui, privindu-l parcă... apoi se îndrepta amenin-

țător... se apleca iar mai jos, tot mai jos... așa de jos... încît îi simțea pe față răsuflarea de gheață... simțea că ramurile stejarilor, aidoma unor gheare răsucite, se întind spre el... îl caută și îl vor sfîrteca din moment în moment.

Atunci, cu strigătul mut, înfiorător, al groazei, cădea într-un delir adînc. Creierul, înfierbîntat de temperatură, depăna imagini dezlînate, rupte din amintirile zilelor de închisoare... Se făcea că se tîra pe coridorul închisorii... Da, asta e iar închisoarea. Se uita și vedea șiruri de capete tunse, aplecate deasupra războaielor care țăcăneau într-una.

— Jasiek! Jasiek!

Se înfioră, cineva îl chema încet, dar nu putea să-și dea seama care, pentru că toți își țineau capetele plecate de frica supraveghetorilor care stăteau lîngă ușă. Nu, i se păruse.

Își ațintì ochii, prin fereastra largă, la vîrfurile copacilor... la întinderea necuprinsă a cerului... la siluetele îndepărtate, hăt, ale dealurilor!... Se cutremură din nou... Și ăsta e clopoțelul pentru masa de prînz! Clopoțel la cină, clopoțel la odihnă!... Scrîșnetul cătușelor... Fețele aspre ale supraveghetorilor, cu baionete strălucitoare... Un ordin... nu-l mai auzi...

Ah! Nopțile, nopțile acelea groaznice în sala uriașă a fostei trapezării... nopțile acelea în care dorul se năpustea asupra lui, sugîndu-i tot sîngele, toate puterile, toate lacrimile... nopțile acelea de iarnă, geroase și albite de lună, în care nu putea să doarmă și se ruga încet la chipurile sfinte, atît de clare încă, de pe tavanul boltit... Cursul firesc al visării se întrerupe. Acum se face că fuge din închisoare... rătăcește patru zile prin pădure, prin noapte... circiuma din Przyłęk... cerșetorul... oamenii care plecau în Brazilia... jandarmii... împușcătura...

Se trezi din aiurare. Nu-l mai durea nimic, îi era doar foarte frig, așa că se ghemui și mai mult, lipindu-se de copac și așteptă venirea zorilor. Dorul își înfigea capul țepos în măruntaie și-l rodea nemilos.

Fugea acasă... în satul lui... spre libertate...

Toate acestea erau acolo... acolo... dincolo de pădurea asta care îl rătăcea ca un duh rău și îl despărțea — acolo îi e casa, mama și viața tihnită, acolo e fericirea aceea fără margini, pe care a înțeles-o abia după zăbrelele închisorii.

— Acolo! acolo!... striga în el dorul atît de tare și de puternic, că se ridică să plece. Se așeză la loc, fiindcă nu știa unde se află, se rătăcise în timpul goanei nebunești și trebuia să aștepte ziua.

Nici nu-i trecea prin minte că pot să-l ia și de acasă, de lîngă mama lui și să-l bage iar la închisoare. Știa doar că își va găsi fericirea în satul natal și se întorcea acolo, cu toate piedicile care-i stăteau în cale. I se părea că o dată ajuns, toate necazurile și suferințele se vor sfîrși pentru totdeauna. Doar nu se simțea vinovat de nimic. Închisoarea nu o privea ca pe ceva care aplică pedeapsa, ci numai ca pe o răzbunare personală și puternică a vechilului, pe care îl cam înțepase cu furca!

— Îți vin eu de hac, febră inglizească, te cunătuiesc eu bine, n-ai tu grijă!... se gîndea cu ură, amintindu-și prigonitorul.

Îi treceau prin minte mii de idei de răzbunare, dar se ștergeau repede, deoarece tot mai des cădea în starea de somnolență. Se apăra cum putea, pînă cînd, în fine, înaintea zorilor, se adînci într-un somn de moarte.

Dormea cu toată ploaia care îl udase pînă la piele și cu tot frigul aspru al nopții de martie: se tupi-

lase între rădăcinile stejarului, își rezemase capul de trunchiul uriaș și dormea.

Ca de obicei înainte de ivirea zorilor, pădurea se liniștise. Se aplecase asupra celui care dormea și stătea parcă de veghe, apărîndu-l de ploaie.

Întunericul se destrăma încet, pălea... se lumina.

După negurile nopții se răspîndi tulbureala zorilor.

Pădurea, adormind, trezi păsările și animalele.

Un cîrd de ciori zbură tăcut de sub coroanele brazilor uriași; se roti o clipă în înălțimi și pluti spre sat după pradă.

În pădure era încă întuneric, spre răsărit orizontul se albise puțin; se revărsau zorile și, pe fondul acesta lăptos, încă tulbure, spectral, vîrfurile copacilor se desenau ca profilurile munților; jos, sub coroanele arborilor, stăruia o beznă adîncă.

Vîntul se oprise cu totul, copacii stăteau îmbulziți într-o masă tăcută; crengile înghețate și ude se abandonau, coroanele se lăsau și ele fără putere într-o sfîrșeală de moarte, cufundîndu-se într-un somn adînc... măreția înfricoșătoare a puterii care adormea inunda împrejurimile...

Doar vreo ramură tresărea prin somn, se scutura de ploaie, ridicîndu-se spre albul dimineții, și cădea iar într-o amorțire tăcută...

Uneori, un trunchi uriaș se zgribulea de frig, tremurînd parcă, își îndrepta crengile, plecîndu-și coroana spre soarele încă departe și se adîncea în tihna dulce.

Alteori, un glas pătrunzător, ceva ca un oftat profund, ca geamătul pădurii adormite, ca strigătul nălucirilor somnoroase, tremura o clipă și dispărea în tulbureala tot mai albă a zorilor...

Numai tufărișurile joase, firave și sărăcăcioase de alun, de plută, de mestecăn și de carpen, lipite

de trunchiurile uriașilor adormiți, se înfiorau abia simțit, cu o anume teamă, se ghemuiau unul lîngă altul și șușoteau încet... tremurător...

Doar ienupeții se înălțau nemișcați și semeți; acoperiți de platoșa acelor verzi și tari, pe care se scurgea ploaia, nu sufereau atîta. Dar tufele lungi și dese de smeură sălbatică, răsucite haotic, se agățau cu ghimpii de copaci, zgîriau pietrele, îmbrățișau furnicarele, ca și cînd ar fi fugit în toate părțile îngrozite de ploaia care le pătrundea acoperămîntul gingaș și se scurgea în picături mari pe corpurile subțiratice, pînă la rădăcină, pînă în măruntaie...

Pinii vibrau nervos, iar molizii stăteau parcă fără simțire, acoperiți de evantaiul puternic al ramurilor.

Privirile lăptoase ale zorilor coborau tot mai jos, tot mai adînc, strecurîndu-se printre păduri într-o lumină verzuie, ștearsă.

Codrul se înfiora ușor la această atingere, dar dormea încă.

Ca într-un străvechi templu gotic, mulțimea nenumărată a coloanelor începea să se desprindă din negură, apărînd tumultuoasă împrejur, iar printre coroanele uriașilor, ca prin niște ferestre gotice acoperite cu pînze de păianjen, se revărsa lumina zilei tot mai limpede și mai trandafirie; se cățăra pe trunchiurile cenușii ale copacilor, licărea în picăturile de ploaie și se întindea pe pămînt, peste mușchii ruginii, peste frunzele de anul trecut, peste tufișurile tremurătoare, făcînd să apară, abia vizibilă, fața lui Jasiek, care dormea încovrigat între rădăcinile stejarului.

În tăcerea din jur se auzi un trosnet și, după o clipă, din desișul tufelor apărură siluetele mari ale cerbilor; mergeau prudent, cu gîturile întinse,

oprindu-se mereu și adulmecînd în toate părțile. Îl simțiră pe Jasiek și se strînseră grămadă, se auzi un behăit scurt și încremeniră, mirosindu-l pe cel care dormea... dar săriră brusc în lături, fiindcă Jasiek îngînă ceva prin somn, își puseră coarnele pe spinare și dispărură în pădure.

Viața se trezea încet în adîncurile codrului; cotofenele se sfădeau turbate în duzi, se dădeau huța, agățindu-se de crengile subțiri, și țipau necontenit de răsuna toată pădurea, iar iepurele stîrnit ieșea de sub tufe, se așeza pe labele dinapoi, își ștergea ochii cu labele și chițăia înfundat din toate puterile; vulpea se strecura pe furiș tîrîndu-și coada, adulmeca în toate părțile, apărea ici-colo ca o umbră prevestitoare de rău și speria păsările care se ascundeau țipînd în copaci, iar veverița dansa cu foc pe vîrfuri, pe ramurile și pe trunchiurile noduroase — era pretutindeni și nu era nicăieri, doar corpul ei mititel, cenușiu-roșcat, apărea ca un fulger printre copaci. Sus de tot, deasupra pădurilor, zbura o procesiune uriașă de stăncuțe; se auzea fîlfîit de aripi și țipete scurte, întrerupte. Căprioarele se îndreptau grămadă spre izvorul care susura printre pietre, strecurîndu-se așa de încet printre copaci și pășind atît de delicat, încît nici cel mai mic foșnet nu tulbura liniștea pădurii adormite; doar mlădițele alunilor pe sub care se furișau se clătinau ușor.

Pădurea dormea încă. Soarele apăruse la orizont și razele lui roșii și reci alunecau peste vîrfuri și se împrăștiau pe trunchiurile cenușii, răsunînd în tonuri abia simțite sub bolțile pădurii.

Cînd se trezi Jasiek, se făcuse ziuă de-a binelea, soarele se ridicase și se uita de sus la pădure. Zvîcni drept în picioare, dar se împletici și căzu înapoi. Nu putea să-și mai tragă sufletul, așa de năprasnic îl înțepa în piept. Îl dureau toate oasele, se simțea

atît de bolnav și de neputincios că nu se mai putea mișca. Încercă să se tîrască în patru labe, dar degeaba, puterile îl părăsiră.

— Isuse, Isuse! îngînă cu disperare.

Sufletul și ochii i se umplură de lacrimi care se prelingeau ca boabele de mazăre pe fața suptă, vineție. Tot corpul i se cutremura în chinul neputinței și al părăsirii.

— O să mor! O să mor aici!... șoptea printre gemete. Îl cuprinse teama, frica de moarte și dorul uriaș, disperat, de oameni, de ai lui, de viață, și, încordîndu-și toate puterile, porni iar. Se orientă repede unde se află și în care parte trebuie să meargă. Deși se oprea mereu, sprijinindu-se de trunchiuri, deși slăbiciunea îl dobora la pămînt făcîndu-l să-și rănească trupul chinuit, se ridica și se tîra mai departe.

— Numai să nu mor aici, numai să nu mor! șoptea.

Apoi, simțind că înțepăturile încetaseră și șoldul nu-l mai durea de loc, atît de tare-l amorțise frigul, grăbi pasul; își scoase căciula și, în gura mare, cu buzele arse și inima plină de lacrimi și durere, rosti o rugăciune, cerșind îndurarea Celui-de-Sus...

Încă înainte de amiază ieși la marginea pădurii, lîngă cîmpurile care se întindeau într-o vale uriașă, rotundă, străjuită de culmile acoperite de păduri.

— Przyłęk! Isuse, Fecioară! Przyłęk! Isuse! exclamă cu emoție.

Se lăsă în genunchi sub un copac și cuprinse satul într-o privire fierbinte.

— Doamne! E satul meu! Przyłęk! Przyłęk! — repetă de o mie de ori, îmbătîndu-se la auzul acestor sunete. Tabloul îl cutremura, îngăima cuvinte neînțelese, întinzînd brațele spre casele așezate într-un șir lung în mijlocul văii, și mînca din ochi rîndurile de plopi printre care se zăreau

coamele acoperișurilor de paie, trîmbele de fum ce se tîrau deasupra caselor, drumurile noroioase și luncile care se întindeau de cealaltă parte a satului, învăluind cu privirea însîngerată, pierită, dar bucuroasă ca cerul dimineții, plină de soare și fericire, cîmpurile acestea pustii, înnegrite și mustind de umezeală; zăpada albea printre brazde, iar apele sclipeau prin șanțuri și în adînciturі ca niște panglici de oțel poleite; perii bătrîni înnegreau pe mejdine ca niște păsări obosite. Și acolo sus, pe deal, dincolo de sat, străluceau în soare crucile aurii ale bisericii și se năzăreau zidurile crăpate ale mînăstirii. Mai jos, într-o latură a mînăstirii, lîngă rîul care curgea pe lîngă casa lui, se întindea parcul boieresc și străluceau ferestrele de la conac ca niște discuri poleite; eleșteiele din parc și apele rîului străluceau, scînteind în lumina veselă și puternică a soarelui care atîrna pe cerul palid deasupra satului...

— O, Isuse! Isuse! Am să plătesc o slujbă la biserică și am să mă duc și la Częstochowa! O, Fecioară, măicuță scumpă! șoptea cuprins de o fericire nespusă și de jale. Nu-și mai amintea nimic: nici de închisoare și pedepse, nici de evadare, nici de rană sau de suferințele prin care trecuse. Acum avea satul natal înaintea ochilor, iar în suflet hălăduiau doar bucuria nebună și bunătatea fără margini; simțea atîtea lacrimi de duioșie, atîta îmbătare, și îi mulțumea lui Dumnezeu, cu buzele fierbinți și cu inima, rugîndu-se.

Cu toate acestea se temea să treacă prin sat ziua în amiaza mare ori să ocolească pe lîngă mînăstire ca să ajungă acasă, la maică-sa. Trebuia să aștepte pînă seara. Se retrase spre pădure, la pășunile unde se găseau stoguri mari de fîn, se înfundă adînc într-unul din ele și aștepta.

Spre apus vremea se răzbunase de-a binelea; se lăsa un ger ușor, cețuri reci, cenușii, rare zăceau pe cîmpuri; după asfințitul soarelui, cerul se acoperise cu o fîșie de purpură și revărsări sîngerii, iar noroiul se întărea repede și unduia sub picioare ca o curea de piele. Mirosul aspru al gerului se împletea cu izul frunzelor de stejar putrezind în pădure și, cîteodată, cu adierea fumurilor care se amestecau cu ceața.

Jasiek o luase către sat de-a dreptul, peste cîmp. Se oprea în fiecare clipă, se așeza pe mejdine, se tupila pe sub copaci și mergea din ce în ce mai încet, uitîndu-se la fiecare țarină.

— Asta e a lui Wojtek! șoptea, aplecîndu-se, și atingea pămîntul cu mîna.

Nu mai vedea nimic afară de cîmpuri, afară de dîlmele acestea lungi, negre-verzui ale semănăturilor de iarnă, împestrițate din loc în loc cu adînciturile pline de zăpadă.

Aurora sîngerie a apusului pălea, lucind tulbure în apa băltoacelor; mirișt ile surde, inmuiate, tocite zăceau ca niște zdrențe; brazdele arăturilor de toamnă scînteiau acoperite de bruma argintie a gerului: tarlalele de lucernă semănau pe alocuri cu năfrămile verzi și decolorate ale femeilor.

Jasiek întîmpina totul cu emoție, cu scîncete de bucurie.

Era la fel de vlăguit ca și ogoarele acestea triste; la fel de sfîșiat, prăpădit și bătut de ploi și se simțea de o mie de ori mai fără apărare; se lipea de pămînt cu o dragoste sălbatică, de parcă această atingere i-ar fi renăscut forțele și puterea de a rezista... lăsîndu-i-se în stăpînire... Și cum întunericul se îndesea, Jasiek se apleca tot mai jos deasupra ogoarelor.

— Grîul lui Michał, ptiu! mormăi uimit, recunoscînd firele verzi.

Întunericul se lăsa repede, aurora apusului se stinsese, învineţindu-se, cerul se acoperise cu roua stelelor, aerul era curat, ceţurile pieriseră — fiindcă era un ger strașnic — doar pădurile păreau mai aproape în văzduhul acesta limpede, înconjurînd întreaga vale cu o ramă înaltă, neagră.

Satul era la cîţiva stînjeni. Jasiek trecea acum prin grădinile de varză întretăiate de brazde adînci, pline cu zăpadă, și prin lunca mocirloasă, inundată de apa sub care mai dura încă stratul tare de gheaţă.

Putea să deslușească zgomotele din sat... se auzea behăitul oilor și zbieretele viţeilor, undeva nechezau caii, scîrţîiau cumpenele fîntînilor. Simţea în nări mirosul de fum. Unde și unde, printre copaci, printre acareturi și printre îngrădituri, licăreau luminiţe... un cîntec răsună prin aer, dar fu întrerupt de huruitul unei căruţe care trecea prin sat în goana cailor. Într-o curte, gîștele gîgîiau turbate. Cineva striga cît îl ţinea gura:

— Pietrek! Pietrek!...

Glasul îl lovi ca un mai, se clătină.

Mergea în lungul satului, pe drumeagul ce alerga în spatele șurilor.

Maică-sa locuia în capătul celălalt, peste rîu, la poalele dealului pe care se ridica mînăstirea.

— A pus acoperiș nou! șopti, uitîndu-se la o casă. Wawrzon a ars!

Se opri o clipă și privi compătimitor la coșul negru ce se înălța printre pomii pîrliţi ai livezii.

— Ia te uită! Ajutorul de primar și-a făcut casă nouă. Din sudoarea altora! adăugă după o clipă, plecînd mai departe.

Cu cît era mai aproape de casă, cu atît mergea mai încet și mai greoi; șoldul începuse iar să-l doară, zgomotele satului îl atîţau și îl stăpînea o bucurie năvalnică, cutremurîndu-i nervos tot corpul.

Îi venea să se arunce la pămînt și să-l sărute cu dragoste, să îngenuncheze înaintea fiecărei case, înaintea fiecărei livezi, înaintea fiecărei șuri și să se roage fiecărei pietre, plopilor ce se înălțau în fața caselor, luminițelor de la ferestre, vorbelor, întregului sat natal, iubit... drag... Dar nu mai avea putere, fericirea îl secătuise de vlagă. Cu ultimele pîlpîiri de viață, cu ultimele forțe, se tîra inconștient, ca un muribund, numai să ajungă odată acasă... să ajungă pînă la prag, și acolo poate să și moară.

— O, Isuse! Fecioară Preacurată! șoptea, și fără să știe cum și cînd se pomeni înaintea casei, dar nu mai putu să deschidă ușa, căzu pe pragul părintesc și izbucni într-un plîns înecat de suspine...

III

Cînd vin zorii dimineața —
Tot pămîntul, toată marea
Ție-ți cîntă toată ființa:
Fii slăvit, o, Doamne mare!

Jasiek își săltă capul pe așternut și ascultă atent; glasul venea de aproape, parcă dinapoia ușii. Se uită împrejur, dar nu văzu nimic, doar prin ferestruica tăiată în perete se strecurau zorii, împrăștiind o lumină slabă. Căzu iar pe pat; nu știa unde se găsește, nu-și aducea aminte de nimic.

Ție-ți cîntă toată ființa:
Fii slăvit, o, Doamne mare!

— Măicuță! șopti, ascultînd refrenul. Zăcea tăcut, ținîndu-și respirația, cu ochii pironiți în întuneric, repetînd cîntecul nu cu vocea, ci cu mișcarea buzelor, și lacrimile i se scurgeau încet pe față,

lacrimi de fericire neînțeleasă... Nu mai auzi cînd se sfîrși cîntecul și nici scîrțîitul ușii.

— Îți e mai bine, fiule, ai? — susură un glas deasupra lui.

— Măicuță! Măicuță! spuse în șoaptă, îi apucă mîna care-l mîngîia pe obraz și rămase așa, în această încîntare plină de lacrimi de fericire.

Bătrîna îi mîngîia, doar, cu mare dragoste, părul nădușit și fața.

— Taci, copile... taci, puișorule... taci...

Nu putu să mai spună nimic de emoție și imediat după ce Jasiek adormi, îl învelì, cu grijă și se întoarse în bucătărie. Privi pe fereastră, ieși în fața casei să se uite la drumul încă negru, și reveni, se așeză pe un scăunel lîngă foc, aruncînd mereu vreascuri uscate. Pe vatra acoperită de oale ardea un foc puternic, aruncînd strălucìri aurii în întreaga încăpere; pe pereții proaspăt văruiți pe care înnegreau șiruri de icoane și pe scheletul negru și uscat al războiului de țesut, care stătea lîngă fereastra de la răsărit, învelit în fire ca într-o pînză de păianjen.

Tekla, chiriașa săracă a Winciorkowei, ședea jos lîngă vatră și curăța cartofi, îngînînd abia auzit o rugăciune, iar cîinele mare, pătat, se culcase în mijlocul odăii, mîrîind prin somn la purcelandrul gras care hoinărea prin toate colțurile, băgîndu-și ritul scurt în oalele lăsate pe jos, lîngă sobă; cînd fura cartofii Teklei din coșuleț, cînd guița și se hîrjonea cu cîinele.

— Da' mai potoliți-vă, otrăvitelor, ho! striga din vreme în vreme Tekla.

Încolo, în toată casa era o liniște deplină. Focul troznea vesel, iar apa care fierbea într-o căldărușă clocotea puternic.

— Cîntă cocoșii, musai să se schimbe vremea! mormăi Tekla.

Într-adevăr cocoșii cîntau unul după altul în tot satul.

Winciorkowa nu mai apucă să-i răspundă, vru să plece în cămăruța vecină, dar, auzind tropăit de papuci pe noroiul întărit din fața casei, se așeză iarăși. Trîntind ușa, intră într-un nor de aburi o față sprintenă cu o broboadă pe cap; dădu ziua bună și își întinse mîinile la foc să se încălzească.

— Winciorkowo, împrumută-ne și nouă o bucată de pîine. Mîine coacem și ți-o dau înapoi. Pleacă băieții cu lemne la joagăr și nu mai avem nici o bucătură — spuse zorită.

— Care băieți? întrebă Tekla.

— Cum care! Walek și Michal!

— Și tata rămîne acasă?

— Ete na, ar vrea el!... Zice că trebuie să se ducă la cancelarie... dar așa băsnește el cînd vrea să mai lenevească sub plapomă...

Se așeză lîngă horn și își trase broboada pe umeri, turuind într-una:

— Ați aflat?...

— Ce să aflăm?...

— Martyna s-a bătut cu Grzelowa.

— Isuse Cristoase! S-au bătut! Martyna cu Grzelowa! exclamă Tekla.

— Chiar așa, ieri pe la chindie. Martyna a zis că Grzelowa i-a muls vacile. Și Grzelowa a răspuns: ba tu ești o hoață și o purcea. Martyna a pocnit-o cu furca de tors în cap, iar Grzelowa a pus mîna pe bătător, dar Martyna i-a înfipt mîinile în păr!... S-au încăierat ca alte alea, de a trebuit să le despărtă bărbații... O să meargă la judecată și au zîs că pe mine mă pun martor.

— În fața judecătorilor trebuie să depui mărturie dreaptă — spuse Winciorkowa.

— Păi da, ce e drept, e drept. Martyna are un cucui în cap cît un cartof, iar Grzelowa are gura ruptă și ochii umflați. Am să spun totul cu dreptate.

— ... Cu furca, iar Grzelowa cu bătătorul! Isuse Cristoase! Zi, fato, cum a fost?

— Îți plînge copilul! îi atrase fata atenția Teklei.

— Să-i fie de bine, lasă-l să mai piuie!...

După plecarea fetei se făcu tăcere și plînsul copilului se auzi mai tare; venea din cealaltă parte a casei, dar Tekla habar n-avea, clătea cartofii cu furie și striga cu patimă, îndreptîndu-și mereu trupul lung și slab:

— Le trebuie pîine blestemaților! Sînt săraci! Se mai și împrumută!... Gospodari cărpănoși, scîrnăviile... Dacă vreunul sărman ar veni să ceară, poate să plesnească lîngă gard și nimeni nu-i dă nici o picătură de apă! Să dea Dumnezeu să turbați toți, ca niște cîini, așa!... Crapă de prea multă pîine și se pisează cu bătătorul și cu furca. Are Dumnezeu ac de cojocul vostru, are...

— Vorbești vrute și nevrute! șopti Winciorkowa.

— Ia te uită! Eu! Da'ce, al meu nu putea să doarmă acum sub plapomă sau să care lemne și să cîștige cîțiva zloți, acolo, nu putea, ai? Toți stau pe la casele lor, da' al meu unde e?

— Ar fi stat și el, dacă nu vindea hoților caii boierului...

— A vîndut! Bine că i-a vîndut! Ce, nu i-am scos ochii destul? Da' ce era să facă, săracu?... Ficior de oameni cu dare de mînă, trebuia să-și aibă și el pămîntul lui, pe puțin o jumătate de falcie... da' a trebuit să slugărească pe la alții. L-au nedreptățit diavolii! Și cine l-a învățat să facă rău? Vînturații de frățiori au vrut să scape de el, ca să nu cîștige

procesul... Şi-acum latră cu toţii: „Tomek hoţul... hoţul!“ A, scîrnăviile! cîinii! strigă înfocată de răutate şi izbucni în plîns.

Nu mai vorbiră nimic, copilul plîngea tot mai încet.

Afară pe noroiul îngheţat duruiră cîteva care şi glasurile oamenilor răsunară în ger.

— Se vorbeşte prin sat că dincolo de rîu ar fi două hoaţe! Las' că nu le uită Dumnezeu — şopti Winciorkowa.

Tekla, care ieşise o clipă, se întoarse cu copilul, se aşeză lîngă sobă, îi băgă în gură sînul slab, molesit şi zise:

— Ai dreptate, da' numai pe jumătate... că doar Jasiek al tău n-a mai furat pe nimeni...

— Şi l-au băgat pe trei ani la închisoare... spuse încet Winciorkowa.

— Nu mai e dreptate pe lume, n-a fost şi n-o să fie niciodată!

— O veni el Domnul Isus şi-o să le facă dreptate la toţi...

— Ha! La Sfîntu-Aşteaptă. Paşte murgule iarbă verde...

— Nu vorbi aşa... e păcat... Asta e treaba Domnului Isus, nu a oamenilor...

Se aşezară la masă în tăcere, focul neatîţat se stinse, zorii învineţiră geamurile, revărsîndu-se în încăpere cu licăriri trandafirii.

Apoi Winciorkova se apucă de lucru, ţesînd încet, automat, o zăvelcă de lînă în culori vii.

Soarele îşi ridicase capul înroşit de dincolo de păduri şi acoperise pămîntul brumat şi copacii cu raze strălucitoare, de-ţi lua ochii.

Winciorkowa îşi înclina capul, mijea ochii din cauza luminii, dar nu se oprea din treabă; lumina trandafirie a dimineţii i se aşternea pe faţa slabă,

vîrstată de urmele suferinței; șuvițe de păr cărunt scăpau de sub năframa neagră cu care se legase peste fruntea încrețită, galbenă. Buzele strînse, vinete se mișcau nervos, în ritmul fiecărei mișcări a mîinii care trăgea spata. Suveica, schimbată mereu, fiindcă țesea cu diferite culori, aluneca șuierînd prin hățișul firelor cenușii de in ale urzelii. Se apleca automat, războiul clămpănea uscat; lucra cu îndîrjire, doar din cînd în cînd își sprijinea capul de piciorul războiului și asculta zgomotele din camera cealaltă sau cugeta amar.

„Doamne Isuse! Fecioară Preacurată! Treizeci de ani au trecut unul după altul ca și cînd n-ar fi fost!" își amintea cu multă amărăciune și, deși avea mîinile prinse cu războiul, gîndurile i se întorceau spre trecutul îndepărtat și atît de dureros, că i se frîngea sufletul și pe ochi i se lăsa ceața lacrimilor. Cu treizeci de ani în urmă bărbatul ei plecase cu boierul cel tînăr în pădure!... „S-a dus, că era pușcaș bun, ca și Jasiek..." Se cutremură la amintirea despărțirii; neliniștea, căutarea lui prin pădure... groaza neînchipuită... îi veniră atît de proaspete în minte, încît își sprijini capul de spată, pironindu-și privirile pe fereastră; ochii îi zburau de la dealurile acoperite de păduri peste lanurile de grîu argintate de brumă, peste băltoacele înghețate, peste întreaga fire trandafirie în soare, luminoasă și tăcută... Și își amintea atît de bine trecutul... Se înfioră dintr-o dată — trosnetul unor împușcături se trezi în sufletul ei! Era tot primăvară, ca acuma, cu dezghețuri ziua și geruri noaptea. Într-o dimineață ca asta i-l aduseseră aproape mort... Mai ține minte și acum veșmintele pline de sînge!... Îl adăpostise în aceeași cămăruță și îl apărase de moarte... Și pentru ce? O, Doamne, Doamne!... Lacrimile îi curgeau pe obraji... L-au gonit în lumea

largă, de nu l-a mai văzut niciodată... Apoi a murit și l-au înmormîntat — desigur, nu în pămînt sfințit!... O sfîșia o durere atît de mare, că își împreună mîinile, își ridică ochii plînși la sfintele icoane și se rugă fierbinte, implorînd îndurarea cerului... simțirile și cunoștința îi erau atît de încîlcite, încît începuse să se roage pentru bărbat și, uitînd, se ruga pentru sănătatea fiului... După aceea se duse să-l vadă ce face.

Jasiek zăcea pe pat acoperit cu plapoma.

Prin geamul mic răzbătea înăuntru puțină lumină, acoperind fața bolnavului cu luciri mate. Jasiek era grav bolnav. Fuga și rana, răceala și frica îl doboriseră din picioare, de abia își mai trăgea sufletul. Mama nu-și pierdea însă nădejdea. Îl vindeca cum știa și cum putea, apărîndu-l de moarte cu dragoste și disperare. Și, pentru că pe lîngă îngrijire mai trebuia să ascundă și venirea lui, se încrîncena, străduindu-se din toate puterile să-l apere; lupta cu boala, cu satul, de obicei atît de curios, cu groaza ce-i pîndea mereu... Îi luaseră bărbatul, pierduse atîta avere și vărsase atîtea lacrimi, încît nu vroia să se lipsească și de singurul copil... chiar de-ar trebui să plătească cu propria viață, nu-l va da...

— Jasiek! Copile! șopti încetișor, aplecîndu-se asupră-i.

Jasiek deschise ochii tulburi, ceva ca un zîmbet plin de dulceață îi trecu peste buzele arse de fierbințeală și căzu iar în amorțire.

Îi potrivi plapoma, îi așeză mai bine capul amețit, astupă geamlîcul, ca să nu-l supere lumina, și se întoarse la război.

Dar nu mai putea să lucreze, îi tremurau mîinile și toate i se încurcau; cum nu mai avea nici lînă vopsită pe țevile din suvcici, se duse să-și facă de

lucru prin gospodărie. Nu stăpînea cine știe ce: șase pogoane de pămînt, șura, un grajd, coteţul porcului făcut din scînduri, două vaci, o purcea cu purcei timpurii, cîteva gîşte care începuseră să ouă şi vreo cincisprezece găini şi raţe — asta era toată averea. Peste tot însă domnea o ordine desăvîrşită, vădind grija şi strădania neîntreruptă.

Winciorkowa tocmai dădea mîncare la gîşte, lîngă prag, cînd auzi tropăit de paşi pe podeţ. Îşi ridică privirea şi, printre copacii desfrunziţi care creşteau înaintea casei, văzu o femeie venind repede spre ea.

— Winciorkowo! strigă de departe peste gardul de piatră — Winciorkowo, fugi repede la alde Sulek, că Magda e gata să nască... Au luat-o durerile din zori, da' ei nu se descurcă fără tine...

Se întoarse şi dispăru printre îngrăditurile satului.

Bătrîna care se pricepea un pic la boli şi era un fel de moaşă, ştiind din toate cîte puţin, intră grăbită în casă, se duse să vadă ce face Jasiek, aşează ceva de băut lîngă el pe laviţă, se îmbrăcă şi fugi în sat. Nu era prea bucuroasă că trebuia să-şi lase băiatul fără nici o îngrijire, dar trebuia să se ducă. Cine s-o ajute pe biata femeie? Doctorii? Iaca, na! îţi vinzi vaca din bătătură pentru ei şi poate tot nu e destul... Apoi... o să afle prin sat... dacă nu se vorbeşte ceva despre Jasiek.... mai întreabă pe unul, pe altul...

Grăbi pasul, înaintînd repede de-a lungul gardurilor de piatră, pe care creşteau tufe de mălin, ale căror ramuri lungi atîrnau ca nişte nuiele pînă la pămînt, alungindu-se pe alocuri pînă în potecă, unde erau călcate şi amestecate cu noroiul învîrtoşat.

Satul se răsfira pe amîndouă părţile drumului, străjuit de plopii uriaşi, care se înşirau într-o aleie

prelungă, înclinată puțin spre apus. Casele scunde cu streașini de paie înverzite se îmbulzeau în fundul grădinilor înguste, tăiate de drumurile de intrare. Aproape toate aveau porțile străvechi, cu acoperișuri sub care aureau chipuri de sfinți. Gardurile de piatră se întindeau de-a lungul șanțurilor adînci, înconjurînd casele și grădinile cu rame cenușii. Drumul larg era plin de glod întărit și de băltoace înghețate; pe sub pietroaiele din livezi și prin șanțuri zăceau încă grămezi de zăpadă înnegrită, în care rîcîiau găinile. Prin sat se auzea murmurul unei zile senine și uscate. Cîrduri de copii desculți sau în papuci cu talpa de lemn alunecau prin șanțuri și băltoace; din loc în loc, în fața casei sau pe lîngă garduri vorbeau tare femeile. Din spatele caselor sau din grădini răzbea zgomotul tăierii lemnelor. În cîteva locuri tăietorii se clătinau printre pomii desfrunziți ai livezilor. Din cînd în cînd duruia vreun car sau, de departe, dinspre acareturile boierești, se auzea zumzetul treierătorii; vacile mugeau în grajduri, simțind parcă apropierea primăverii, iar gîștele fugeau grămadă din cotețe și se îndreptau gîgîind spre cîmpuri. Era o zi minunată, soarele lumina limpede și cald, iar oamenii ieșeau din case și se încălzeau pe lîngă pereți.

Winciorkowa grăbi pasul, peste tot o întîmpinau cu bunăvoință, dar și cu anume rezervă, căci se cam temeau de ea. Se spunea că e niței doftoroaie: de năștea o femeie, de își scrîntea cineva piciorul ori avea vreo vită bolnavă, de i se deplasa vreuneia copilul în pîntece sau te mușca un cîine turbat apoi era doftoroaie pe cinste. Pe furiș mai vorbeau că ar avea ochi răi, fiindcă după ce l-a privit o dată pe băiatul lui Jędrek pentru niște pere furate, toată iarna l-au durut oasele; că știe să oprească laptele vacilor, că... nu mai sfîrșeau. Dar, pentru că

trăia în pace cu preotul și spăla lucrurile bisericii, era înscrisă în frăție și, cînd murea cineva, nimeni nu știa mai bine ca ea rugăciunile, bocitul și cîntecele de la pomană — nimeni nu-i spunea nici o vorbă de ocară. Ba pe deasupra mai era și o femeie tăcută, liniștită, muncitoare și cucernică. Dimineața în zori, sau pe la chindie, totdeauna în casa ei se auzeau cîntece religioase, iar dacă e vorba de pămînt, nici cel mai bun gospodar nu-l îngrijea mai bine.

— E o femeie cu scaun la cap — spuneau despre ea țăranii mai bătrîni.

— Da, dar e cam morocănoasă și se uită la oameni mai abitir ca o cocoană.

— Păi, dacă stă mereu pe la casa parohială, de, s-a boierit.

— Cocoană mare și deșteaptă, dar băiatul îi stă la pușcărie.

— Dacă ai croi și tu coastele vechilului cu furca, ai sta și mai rău.

Așa vorbeau uneori oamenii despre ea; Winciorkowa știa și zîmbea îngăduitoare.

— Fiecare judecă după cum îl taie capul — îi răspunse o dată Teklei, cînd aceasta îi spuse ce se vorbește pe seama ei.

De obicei nu-i păsa de nimic, dar acum, cînd trecea prin sat și auzea că șușoteau în urma ei ori îi ajungeau la ureche niscaiva glasuri din case sau de pe drum, încetinea pașii și prindea lacomă orice cuvînt, părîndu-i-se mereu că vorbesc despre Jasiek.

Dar nu auzi nimic și intră în casa lui Sułek.

Încăperea era plină de femei bătrîne, iar lîngă fereastră stătea bărbatul — un țăran tînăr, puternic — și cioplea bătătorul de la îmblăciu, dar lucrul nu înainta de loc, fiindcă din cămăruța alăturată se auzeau țipetele neomenești ale femeii care

năștea; nu putea să stea locului, se apropia mereu de ușă, voind să intre, dar Winciorkowa nu-l lăsa; umbla dintr-un colț în altul al odăii și cum era om cu suflet simțitor, își ștergea într-una ochii și fruntea nădușită cu poala sumanului. Bătrînele, care se așezaseră lîngă soba pe care fierbea supa de arpacaș, își băteau joc de suferința și de teama lui.

— Nu-ți fie frică, Walek, n-o să i se întîmple nimic Magdei. E la primul copil, de, ca și cînd ai sparge o oală nouă; pe urmă o să se obișnuiască.

— Eu zece am făcut, cît ai zice pește.

— Walek, dacă știai că ești așa de moale, trebuia să te pui în locul ei.

— Aida de! Credeți-i și lui! Mîța bărbatului e ca scheunatul cîinelui.

— Ia mai tăceți. Ea își dă sufletul și voi vă rînjiți dinții aici.

— O facem și noi pentru tine, acum e ca și cînd n-ai mai avea femeie, vezi poate te ia vreuna sub plapoma ei.

— Ehe, a dormit el destul prin patul fetelor, ajunge!

Deodată tăcură cu toții, dincolo strigătele încetaseră brusc. Walek intră în fugă, dar ușa se deschise imediat la perete și apăru Winciorkowa cu ceva învelit în scutece.

— Walek, mulțumește-i lui Dumnezeu, ai un băiat.

Walek era nebun de bucurie; luă copilașul în brațe și se duse la fereastră, uitîndu-se la el cu uimire.

— Doamne, ce lighioană, parcă e un pisoi! strigă, și nu se mai sătura privind la omulețul care abia piuia, ca un pui proaspăt ieșit din găoace.

— Trebuie să bem aldămașul numaidecît — țipă, dînd copilul Winciorkowei.

— Aşteptaţi, copilul înainte de toate, pe el trebuie să-l cinstim cum se cuvine!

Luă un păhărel de votcă şi vărsă cîteva picături în trei locuri, rostind solemn:

— Pentru Domnul Isus, pentru tine, pentru părinţii tăi!

Apropie păhărelul de buzele strînse ale copilului, şi fiindcă acesta se înecă puţin şi începu să plîngă, îl duse mamei împreună cu restul de votcă.

Iar Walek alerga într-una la nevastă, o săruta, se uita la băieţel şi se întorcea la cumetre, ca să bea cu ele de bucurie. Se aduse repede mied, dar pentru că era în postul mare, mîncau doar pîine, brînză şi urdă veche. Preotul dăduse slobozenie doar pentru bolnavă să se fiarbă o găină.

Venea mereu cîte cineva, aşa că odaia se umplu de oameni şi zarvă şi Winciorkowa se văzu nevoită să-i mai liniştească, fiindcă lehuza adormise.

Cînd intră ajutorul de primar, toţi erau bine dispuşi, şi se aveau ca fraţii.

— Bine, blestematule, îţi botezi copilul fără mine, ai? strigă din prag.

— Ia şi bea, las' că-i ajungem noi!

— Ho, ho! ajutorul de primar e om de cuvînt în toate, ne întrece el şi la pahare.

— Ia staţi! Am auzit că Maćkowei bărbatul i-a scos toţi dinţii din gură, da' ea avea doar unu...

— Nu te agăţa de mine! Uite la el! ţipă supărată femeia.

— Cine se poate agăţa de tine? Poate vreun cîrlig, dar şi ăla trebuie să fie cîrlig, nu glumă.

Şi fiindcă Maćkowa era cam ameţită, sări la el cu pumnii.

— Uitaţi-vă la el! A venit să batjocorească o femeie cumsecade, linge blide, slugă jidovească,

cum aude clinchet de pahare se și înfățișează, blestematul...

— Eu sînt omul statului! Bagă de seamă, femeie! strigă serios, îndreptîndu-se cu mîndrie.

Dar asta n-o sperie pe Maćkowa: îl ocărî în lege, spunîndu-i ce face ea cu funcționarii de teapa lui, ciocni încă o dată cu Winciorkowa, luă o bucată de brînză pentru nepoată și plecă.

Ajutorul de primar scuipă după ea și se apucă să bea cu mare hărnicie.

— Walek, acum ai un băiat, bine... Eu sînt funcționar și trebuie să știu... Fără mine ca și cînd n-ar fi fost...

— Cum n-ar fi fost, păi uite-l — observă o femeie.

— Degeaba ai îmbătrînit, Marcinowo, că tot nu ți-a venit mintea la cap. Zici că este, dar unde e? În leagăn e ca și cînd n-ar fi de loc, sărăcuțul, nu există, se zice doar că este. Băgați de seamă, vă spune asta un funcționar... vă explic numaidecît. Al cui e puiul de stejar din pădure? Cine l-a născut, pe ce tabel figurează, sub ce număr e înscris, în ce carte, cît pămînt are, cînd a fost sau cînd are să se prezinte la armată, de ce religie e, dacă e creștin, ai?

— Ee, te-ai cam ametit, ajutorule, ce legătură are asta cu copilul?

— Are, pentru că băiatul lui Walek e ca stejarul din pădure, la care omul se gîndește fără ca el să existe, însă cînd funcționarul îl scrie la carte, cînd îl trece pe tabelă și îl descrie, făcîndu-i mitrica, cînd îl trece pe listă și-l trimite la primărie, abia atunci băiatul începe să existe cu adevărat. Asta v-o spune un funcționar, băgați de seamă!

Vorbi multă vreme, dar nu-l mai asculta nimeni, căci cineva începuse să povestească despre cei care plecaseră cu o săptămînă înainte în Brazilia.

— Se zvoneşte că la primăvară o să plece sate întregi...

— Ieri a plecat şi Jasiek al lui Adam.

— În Wola trei gospodari şi-au vîndut pămîntul şi pleacă.

— Se duc la pierzanie, atîta lume se iroseşte!

— Ba nu-i adevărat, acolo le dă pămînt cît vrea fiecare şi bani cît să se gospodărească.

— Preotul zicea altfel la biserică.

— Preotul vorbeşte cum îi convine lui, dar dacă-ţi spune un funcţionar al statului că e aşa, apoi să crezi! strigă ajutorul de primar cu îngîmfare.

Se aşeză pe o ladă, îşi descheie cojocul, că i se făcuse prea cald după supa de arpacaş, şi continuă să spună cîte şi mai cîte despre Brazilia, descriind-o în aşa fel, încît sătenii holbau ochii de mulţumire şi îşi lingeau buzele după bogăţia de peste ocean.

— Iuda, vrea să mai vîndă pe cineva — mormăi Winciorkowa; dar pentru că n-o asculta nimeni şi se grăbea să plece acasă, se strecură în tăcere şi ieşi afară.

Amurgul se lăsase greoi peste lume.

— Domnul fie lăudat — spuse cineva în întuneric.

— A, tu eşti, Nastka! Nastusia. În vecii vecilor — răspunse puţin îngrijorată.

Mergeau în tăcere una lîngă alta, neştiind ce să vorbească.

— Ce mai fac ai tăi? întrebă Winciorkowa.

— Ei, Doamne! Ce să facă, nimic.

Şi iar tăcură.

— Aproape s-a făcut primăvară. Am şi văzut berzele în cuiburile din spatele mînăstirii.

— Adevărat, şi eu le-am văzut şi mă mir că au venit aşa devreme...

Bătrîna nu-i purta pică, dar Jasiek îl împunsese pe vechil cu furca numai din cauza ei... nu-i purta pică, doar o adîncă părere de rău, și Nastka simțea bine asta. De aceea nici nu cuteza să vorbească, mergea cu capul plecat, întorcîndu-se adesea s-o privească în ochi. Se repezise înadins de la curtea boierească pînă aici și o așteptase în fața casei lui Sułek; o chinuiau visele rele, vroia să afle ceva despre Jasiek, iar acum nu putea să scoată o vorbă, simțea că i se urcă un nod în gît.

— Boierii s-au întors? întrebă iar bătrîna.

— Ieri, da' o să plece în curînd, în străinătate.

— Le stă capul numai la plimbări și la petreceri...

— Păi n-au cu ce?

— Adevărat, așa-i...

Nastka își luă inima în dinți și întrebă cu vocea pierdută, înlăcrimată:

— N-ai mai aflat nimic?

— Ce să aflu? răspunse bătrîna cu asprime; o cuprinse brusc frica.

— Vezi că de trei nopți nu mai pot să dorm și îl visez mereu...

— Nu te mai îngrijora pentru el. Numai din cauza ta se iroseștel Mai taci... nu ți-o spun din răutate. Știu, doar, că tu n-ai vrut, nu mai plînge — o liniști, auzind în întuneric plînsul încet al fetei. Și mai vino pe la mine... îi aruncă înainte de a se despărți.

Nastka privi spre casă și dispăru, plîngînd, pe drumul care ducea la curtea boierească.

Bătrîna se simțea mișcată; Tekla nu era în odaie, dar din partea cealaltă îi auzea vocea monotonă cu care adormea copilul. Jasiek dormea mereu. Nu se trezi nici cînd puse și cojocul peste el, că se făcuse frig.

— Leliță Winciorkowa! răsună un glas în camera de la intrare.

Bătrîna alergă speriată.

— Am uitat să-ți spun că a poruncit cocoana să vii mîine la curte, fac curățenie prin casă și... zise Nastka.

— Bine, bine, o să vin! șopti cu teamă și o privi așa de aspru, că Nastka, deși vroia să mai stea, spuse bună seara și plecă.

Jasiek însă se trezise.

— Mamă, cine a fost?

— A... fata Marcinowei...

— Da' de unde, Nastka a fost, Nastka! spuse cu tărie.

— Nu vorbi prostii, ce să caute Nastka aici...

— Vrei să mă păcălești, am cunoscut-o bine după glas.

— Mai bea din leacul ăsta, o să-ți fie mai bine.

Bău și simți cu adevărat o ușurare în piept. Bătrîna îi înfășură rana cu o cîrpă curată și îl unse pe spinare cu o alifie. Jasiek se străduia să vorbească.

— Taci, copile, că ne-aude cineva.

— Acum trăiește cu el de adevărat?

— Cine? Ce-ți mai trăsnește prin cap!

— Nastka cu vechilul... Mi-a spus mie unul la închisoare, mi-a spus...

— Ee, așa sînt oamenii, vorbesc verzi și uscate...

— Eu o să-l las în plata Domnului... nici căţelei ăștia n-o să-i spun nici o vorbă rea... nu... șoptea cu greu, dar în ochi i se citea furia și ura.

— Stai liniștit, culcă-te... să te vindeci... Copilul meu, fiul meu iubit, cînd o să fii sănătos le dregem noi pe toate, acum nu te mai supăra din orice nimic... Spune o rugăciune la Schimbarea la față.

Se auziră ciocănituri puternice în fereastra dinspre drum.

— De ce mi-a fost frică n-am scăpat! strigă, ieșind în fugă.

— Winciorkowa! Să vii mîine la primărie, a venit o hîrtie în legătură cu Jasiek! țipă prin geam paznicul comunal.

Cu toate că ușa era închisă, Jasiek auzise tot, și cînd bătrîna se întoarse la el, îl găsi în cămașă, îmbrăcîndu-se în grabă.

— Măicuță, nu mă întorc la închisoare, omoară-mă, dar nu mă duc... striga înfierbîntat.

— Jasiek! Jasiek! izbucni cu disperare și se aruncă la el ca o lupoaică; el se apără, dar cedă repede puterii ei. Îl culcă în pat și trebui să stea mult timp lîngă el, pentru că se ridica, striga, vroia să fugă... crezînd că-l gonesc.

— Să nu mă dai, măicuță! să nu mă dai... și se ghemuia la sînul maică-si, o lua de gît și piraie de lacrimi fierbinți îi curgeau pe față, tremura tot și aiura... Pînă cînd îi dete să bea ceva și căzu într-un somn adînc.

IV

Cum a trecut noaptea aceea lungă? Nu știa nimic, își amintea doar că se chinuise groaznic. Zorile albiseră odaia, dar ea tot mai stătea ghemuită înaintea sobei răcite de mult. Din vreme în vreme se ridica mecanic, privea pe fereastră, se ducea să vadă băiatul adormit și se așeza iar. Lacrimile străluceau în ochii cenușii, însîngerați, dar n-aveau putere să curgă și se stingeau pe pleoape, acoperindu-i parcă pupilele cu o sticlă mată.

— Isuse! Isuse! șoptea uneori.

Nu se poate spune ce a îndurat în noaptea aceea lungă, cîte temeri îi urlau în suflet, cîte dureri îi

rupeau inima, cîte furtuni, răzvrătiri și disperare o cutremurau, și ce strigăt de neputință o sfîșia! O, nu, nu se poate spune!

Simțea că e pierdută fără scăpare.

O chemau la primărie! Aveau o hîrtie despre Jasiek!

— Doamne! Isuse! gemea. Au și aflat că a fugit... îl caută... și o să-l ia! nu... nu... se zvîrcolea în ea mama. Nu-l dau... e al meu, e fiul meu... sîngele meu... lacrimile mele... nu-l dau...

Și iarăși se cufunda în prăpastia temerilor, a slăbiciunii și a disperării, în prăpastia abruptă a neputinței, și iarăși lacrimile îi sticleau în ochii însîngerați...

Dacă îl vor lua, n-o să-l mai vadă niciodată, niciodată...

„O, Isuse, Isuse, e drept, oare e drept?"

Gemea fără putere, stăpînindu-se tot mai greu.

„Și pentru ce l-au pedepsit? Că l-a împuns pe vechil cu furca! Dar pentru ce l-a împuns? Era în drept... fiindcă vechilul o trăgea pe Nastka spre șură. Pe el s-a apărat... Și pentru atîta lucru trei anișori întregi! Atîția țărani își sparg capetele, își frîng ciolanele și nu-i mai bagă la închisoare... Dar pe Jasiek l-au luat. Unde e dreptatea! Și vinovatul n-a pățit nimic!... Trăiește ca un boier și își face de cap ca și înainte; orice fată se duce să slujească la boier se întoarce cu pruncul în broboadă... Își bate joc de Dumnezeu și pentru asta nici o pedeapsă... Dacă e tare, cine poate să-i facă ceva?... De cine să-i fie frică?... Cum a vrut, l-a și băgat la răcoare pe Jasiek... fir-ar... fir-ar..." O ură sălbatecă, neiertătoare i se învălmăși în suflet și își încordă degetele slabe, rupîndu-și cu îndîrjire broboada groasă.

Abia intrarea Teklei o smulse din aceste gînduri amare.

Jasiek zăcea mereu fără cunoştinţă.

Nu mai ştia ce să facă. Să aducă un doctor, era prea departe şi apoi acesta l-ar fi văzut şi ar fi spus... Oamenii ar fi văzut şi ei şi iarăşi vorbe, întrebări... Nu, nu...

„Şi dacă moare?"

Cîntări îndelung în minte această întrebare care se prăvălea ca un pietroi peste inima ei sărmană, disperată.

„Să moară, asta va însemna şi sfîrşitul meu, dar n-am să-l dau pe mîna lor, nu... Să moară!..." gîndea posomorită.

Era soarele sus cînd se îmbrăcă mai bine, luă într-o batistă vreo cincisprezece ouă şi plecă la primărie.

Soarele lumina vesel, tăvălindu-se parcă de bucurie pe cîmpuri şi prin băltoacele drumului pe care Winciorkowa mergea la primărie. Prin şanţuri, printre pietroaie, romaniţele îşi deschideau cu încîntare genele trandafirii spre soare; ciocîrlia sălta în zbor din ţarinile încă reci şi ciripea ca un clopoţel sub albastrul senin al cerului. Aerul rece şi limpede îi răcorea faţa înfierbîntată.

Primăria nu se afla prea departe; clădirea uriaşă, ruinată, în care funcţiona, aparţinuse cîndva unei mînăstiri şi era aşezată lîngă biserică, pe dealul de la poalele căruia se întindea linia lungă a satului spre pădurile care străjuiau împrejur.

Notarul nu venise încă, dormea.

Doar paznicul se învîrtea prin cancelarie. După ce mătură se duse să dea mîncare la porci, al căror guiţat stăruitor răzbătea din fundul coridoarelor lungi, despărţite de pereţi de lemn.

Winciorkowa se aşeză înaintea primăriei, pe capitelurile uriaşe, desprinse din frontonul mînăs-

tirii, care slujeau acum drept bănci și așteptă răbdătoare.

În curînd sosi și primarul. Bătrîna îl salută și începu imediat:

— Venii după hîrtia cu Jasiek al meu.

— E ceva, da' așteaptă pînă cînd se scoală domnul notar.

— Dumneata nu știi ce scrie în ea?... întrebă.

— Ți-am zis să aștepți. Notarul de-aia e pus aici, ca să citească; îi poruncesc numaidecît și o să-ți spună.

Își salva astfel prestigiul, fiindcă nu știa nimic de nici o hîrtie.

— Domnule primar, hai să ducem ciubărul ăsta amîndoi, că singur nu pot și porcii dau zor să bea — propuse paznicul.

— Ia uite la el! Du-l și singur! se supără primarul, dar se uită la ferestrele acoperite de la locuința notarului, scuipă cu năduf și puse mîna să ajute. Vecinii trebuie să se ajute totdeauna între ei — spuse, întorcîndu-se, apoi se așeză pe o piatră cu seriozitate și îmbie cu tutun pe cei cîțiva țărani care veniseră cu treburi.

— Domnule primar! A zis domnul notar să ungi căruța și să pregătești caii — raportă paznicul.

Primarul se împotrivea, văzînd că țăranilor li se strîmbă gura de rîs.

Deodată un cap ciufulit se arătă în ferăstruică și răsună un glas.

— Primarule! La mine! Pregătește căruța, plecăm la Górki, anchetă!

— Gata, într-un suflet! Așa e... căruța e treabă de serviciu, ancheta la fel. Aia e!...

— Primarule, ai căutat astăzi de ouă găinile doamnei notar? glumi unul dintre țărani.

— Tacă-ți gura, ia uite la el!

— Şi copilul ar trebui schimbat de scutece...
— Ba şi ţucalul de porţelan trebuie să-l care...
— Să cureţe ghetele...
— Să şteargă nasul domnişoarelor, păi cum...

Ţăranii glumeau, dar primarul nu-i asculta; puse un cal la căruţă, trase în faţa primăriei şi se duse să aducă şi calul lui să-l înhame pereche cu al notarului.

— Parcă-i armăsar, nu? Cal, nu glumă!

Începură iar, cînd văzură că primarul îşi trage calul de coamă.

— E un cal bun şi blînd, nu face nazuri. De-i dai paie din streaşina casei — le mănîncă; de-i dai o creangă, numai să nu fie prea uscată — o ronţăie de mai mare dragul; smulge şi stinghiile de la gard şi le roade ca pe trifoi. Nici porcul nu-l lasă să mănînce din albie, aşa de mult îi place tovărăşia. Ce mai, o mîndreţe de cal.

— Calul, de, ca orice cal, dar funcţia şi fala sînt ce sînt!

— Il uitaţi-vă cum merge, ca o vacă cu viţel. Parcă are coada din puzdării de cînepă, ia te uită cum o mai ridică în sus... vede cum face stăpînul.

— Are capul ca lăptarul boierului.

— Da' ce hamuri are, ca un şleahtic[1]! Ici o aţă, colo o frînghie! Pune-i pantaloni scurţi, primarule, şi du-l la Varşovia la expoziţie.

— Şi ce iute trebuie să fie, blestematul, ca o vacă!

Şi rîdeau mai departe de primar şi de calul lui.

Winciorkowa aştepta. Cu ochii închişi, cu capul sprijinit de perete, sta nemişcată, ca împietrită. Nu auzise nimic, fiindcă îi răsunau mereu în minte

---

[1] Nobilimea polonă era împărţită în două straturi: aristocraţia nobiliară (magnaţii, şi mica nobilime (şleahta — *şlahtă*, dacă preluarea din lb. polonă ar fi fost corectă) (n.t.).

cuvintele de ieri ale paznicului: „A venit o hîrtie despre Jasiek".

Ce poate fi în hîrtia aceea? Ce-o să-i spună notarul? Au şi aflat oare? Aceste întrebări îi străpungeau într-una creierul chinuit ca nişte fulgere de durere şi teamă.

Nu vedea că soarele se ridică din ce în ce mai sus, inundînd întreaga vale, satul şi pădurile din jur cu o lumină aurie. Gerul se mai înmuiase, iar printre brazde, în şanţuri şi prin bălţi strălucea apa; fumurile se învălătuceau din coşuri drept în sus, ca nişte stilpi ai firmamentului alburiu, iar în satul care de pe această înălţime se vedea ca-n palmă scoteau vitele la adăpat. Nu vedea nimic, nu auzea nimic în afară de vocile acelea de groază care îi sfîşiau inima:

— Winciorkowa, la cancelariel strigă paznicul, dar văzînd legătura cu ouă adăugă: Treci pe la bucătărie.

Intră încet, maşinal, în coridorul vechi, ruinat, al fostei mînăstiri, în care scormoneau găinile şi purceii.

În mijlocul bucătăriei uriaşe, boltită, luminată de ferestre gotice, stătea nevasta notarului, cu o ţigară în gură, din care trăgea mereu.

Winciorkowa se înclină, dîndu-i bineţe.

— Ce zici?

— Venii... după hîrtia ceea... adusei vreo cinsprezece ouă... de, găinile încă n-au început bine să ouă... şopti, dezlegînd batista şi aşezînd-o la picioarele ei.

— Sînt proaspete, nu?

— Numai de cîteva zile.

— Ai vreun păs? întrebă încercînd în acelaşi timp ouăle la soare.

— Păi cum, da... A venit o hîrtie despre fiul meu, cel care... stă la... ştiţi dumneavoastră... că...

— Du-te la cancelarie... îi spun eu numaidecît lu' bărbatu-meu.

— Dumnezeu să vă răsplătească, doamnă! şopti şi ieşi.

— Adam, spune-i lu' bărbatu-meu că Winciorkowa are o treabă cu el! strigă prin uşă şi se întoarse, aprinse iar ţigara şi cercetă mai departe ouăle.

Winciorkowa intră în cancelarie, dădu bună ziua, şi cum nu-i răspunse nimeni, se opri tăcută lîngă uşă şi aşteptă. Notarul abia acum se îmbrăca, dispărea des în camera vecină şi se întorcea cu vreo parte din îmbrăcăminte, pe care şi-o punea încet, discutînd între timp cu ţăranii.

Aşteptă aşa mai bine de-o oră, căci notarul, după ce se îmbrăcă, plecă la micul dejun. În cancelarie rămăsese doar un băieţandru roşcat şi pistruiat, care se aşeză lîngă sobă, suflînd în foc foarte discret fumul de ţigară.

— Domnule! cuteză să vorbească.

— Ce vrei?

— A venit o hîrtie despre fiul meu, Jasiek Winciorek.

— Aha, despre hoţul ăla, care a fugit din puşcărie!

— Băiatul meu nu e hoţ! Iar tu, prăpăditule, să nu mai spui o vorbă de el! ţipă cît putu de tare, deoarece cuvîntul hoţ o străpunse ca un cuţit.

— Femeie, nu ridica glasul, că acu te bag la zdup! observă liniştit băieţandrul, dînd drumul la rotocoale mari de fum.

Nu mai zise nimic şi se aşeză lîngă fereastră, murind de nerăbdare din cauza acestei aşteptări supărătoare.

— Tu eşti Anna Winciorkowa?

— Eu, domnule...

Se sculă repede, căci notarul era cel care o întrebase.

— Fiul tău, Jan Winciorek, a fost condamnat la trei ani de închisoare pentru bătaie și intenție de omor, da?

— Așa e, chiar așa, Jasiek e numele mic, l-au băgat pe trei ani, dar numai din răutate.

— Mi-au trimis o înștiințare, cum că Jan Winciorek a fugit din închisoare acum o săptămînă.

— Isuse! gemu, rezemîndu-se de perete.

— Și e urmărit. Dacă vine acasă, trebuie să-l oprești, să anunți ajutorul de primar și să-l aduceți la cancelarie.

— E copilul meu!

— Asta nu scrie aici. Aici scrie doar că cineva a fugit, iar cine a fugit trebuie să fie prins; cine va fi prins, va fi judecat și dus la închisoare. Cine l-a ascuns și i-a ajutat să fugă va fi, de asemenea, pedepsit.

Termină și se apucă de lucru.

Winciorkowa stătu multă vreme ca lovită de trăsnet, neputînd să-și adune puterile și să plece.

„Va fi judecat și dus la închisoare!

Va fi judecat... și dus la închisoare..."

V

Numai plînsul, jalea și zbuciumul sufletesc umblă prin lumea asta, iar tu, omule, rabdă, tu, vierme, ia-te la trîntă cu ele, tu, sărmane, trudește, și tu, nefericitule, poți să fugi și dincolo de păduri ori peste mări și țări că tot te înhață de gît, oriunde te-ai ascunde.

O, viață! viață! viață!

Oamenii sînt ca apa: nu știu nici de unde, nici de ce și nici încotro se duc.

Sînt ca norii pe care vîntul îi poartă ba ici, ba colo, prin toată lumea... ca frunzele pe care vîntul le-a furat din copaci și le tot mînă pe cîmpuri și prin păduri, aruncîndu-le în ghearele pierzării, ca ziua de ieri, care astăzi nu mai este și nu va mai fi niciodată.

Nicăieri nu există nici îndurare, nici scăpare și nici loc de fugă.

Unde să fugi tu, sărmane om, de soarta ta, unde?

Poate să te agăți, orfane, de stelele de pe cer și să-ți lași inima încrezătoare în seama îndurării Domnului Isus!

O, viață! viață! viață!

Așa se jelea sufletul Winciorkowei, suflet sărman și trist de mamă în suferință. Iar afară vîntul vîjîia, smulgînd paie din acoperișurile caselor, clătina copacii, lovindu-i de pereți, fluiera în horn, și, ca un duh rău, care se bucură de nenorocirile oamenilor, chicotea, dănțuind pe drumurile întunecoase, prin noaptea ploioasă, tristă, spăimoasă.

— O, Isuse! suspina Winciorkowa, și fusul îi scăpa dintre degetele înțepenite, iar din ochii plînși, obosiți, se rostogoleau lacrimi amare pe fața îndurerată. Pieptul uscat se zbătea în suspine, iar neputința, groaznica neputință îi apăsa în jos umerii slabi, spre supunere și sclavie...

Astăzi Tekla singură îngrijise de gospodărie și, după ce pregătise cina, își luase copilul din coșul agățat de tavan și plecase la culcare.

Ocupată cum era cu gîndurile și durerea ei, bătrîna nici nu observase plecarea ei. Intra deseori la băiatul care zăcea cuprins de fierbințeli, apoi asculta toate foșnetele, toate șuierele, toate glasurile nopții... pentru că inimii ei înfricoșate i se

tot părea că aude zăngănitul săbiilor, că vin să-l ia...

Atunci sărea în sus, acoperind ușa de la odaia bolnavului și privea cu o căutătură îngrozită și disperată, cum numai o mamă poate să privească, pentru a-și apăra copilul.

Dar nu venea nimeni, numai noaptea se scurgea, bătînd lumea cu vîntoasele.

Cu mult înainte de miezul nopții, cineva ciocăni în ușă, și intră Nastka, udă și înghețată.

— Nu, de stat nu pot să stau, trebuie să plec imediat. Mă repezii doar să-ți spun... Isuse, m-am înecat, că la curtea boierească se vorbește... că Jasiek a fugit din închisoare...

— Și tu vrei să-l vinzi, Iudă! șopti bătrîna.

— Isuse, îndură-te! Ce vorbești! Nu ți-e milă de mine! Eu să-l vînd pe Jasiek, eu, care mi-aș da și sufletul pentru el!...

Plînsul îi curmă brusc vorba, își trase broboada pe ochi și fugi, doar în întuneric se auzea din ce în ce mai slab tropăitul papucilor ei...

— Mai suferă și tu, satură-te și tu de durere ca mine, satură-te! strigă bătrîna în urma ei și începu să umble prin odaie, căutînd vreo scăpare.

Dar nu găsea nici una. O să vină după el, o să-l găsească și o să-l prindă, apoi îl judecă și-l trimit iar la închisoare! N-o să-l mai vadă niciodată... niciodată...

Capul începu dintr-o dată să-i tremure de frică, își șterse nasul și ochii cu șorțul, umblînd mai departe, dusă pe gînduri.

Măcar dacă s-ar însănătoși, l-ar ajuta să fugă, ar vinde scroafa... chiar o vacă, sau pe amîndouă... și l-ar ajuta, ar pleca cu el și la capătul lumii, unde să nu-l cunoască nimeni, să nu-l închidă și să nu-l mai pedepsească.

„Dar unde?...“

Și sufletul îi încremenea de groază la asemenea întrebare.

Adevărat, unde să fugi?

Că judecători, jandarmi și închisori sînt pretutindeni!

Își puse mîinile în cap și se așeză, atît de mult o îngrozea această descoperire.

„Adevărat, peste tot sînt... peste tot... ca și capcanele pentru lupi... peste tot...“

A fost o dată la Częstochowa și a trebuit să arate și acolo buletinul; a fost în Kalwaria, dincolo de Cracovia, și acolo la fel!

Se uită în jur încurcată.

Ea și cînd ar fi văzut pretutindeni numai ziduri de netrecut, șiruri de jandarmi, cancelarii, notari și mîini întinse gata să înșface!

Doamne! Nicăieri nici un locșor, unde omul nevoiaș să poată fugi de puterea asta înfricoșătoare, pe care abia acum o vedea în toată grozăvia ei, întrupată în jandarmi și închisoare.

Sărmana, nu înțelegea cuvîntul lege, și credea că e totuna cu dreptatea!

Nu aștepta răspuns la întrebarea pe care și-o pusese, în schimb se furișară din ungherele creierului obosit amintirile anilor de demult, amintirea bărbatului, a vechilor necazuri și nedreptăți care strigau cu gurile strîmbate de chinuri din adîncul timpului: „Nicăieri... nicăieri...“

Scînci de durere ca un cîine lovit cu piciorul, se gîrbovi, răsucindu-se în jurul propriului suflet. Încremenită de o groază nețărmurită, ședea lîngă fereastră, îndreptată cu toată ființa spre întunecimea chinuitoare a propriilor gînduri...

Abia din sentimentul amar al neputinței și părăsirii, din sentimentul strivirii de către soartă

crescu încet în ea răzvrătirea împotriva nedreptăților, revolta aspră a unui suflet disperat, dar încă puternic.

„Cum așa? Jasiek are să fie prins, judecat și băgat la închisoare, deși a stat doi ani pe nedrept, deși nu e vinovat de nimic?!... Cînd atîția tîlhari umblă slobozi prin lume! Jadam Brzostek, de care toți știu că e în cîrdășie cu hoții, sau Michalak care a omorît un om. Și ei sînt slobozi! De ce așa? Asta nu e dreptate, nu. De ce?"

Și depănă îndelung aceste întrebări fără număr, pînă cînd o învinse somnul și se trezi abia în revărsatul zorilor.

Dar ziua nouă nu-i aduse dezlegarea, dimpotrivă, suferința se adînci și împotrivirea se transforma cu încetul în ură față de lume, față de toți oamenii liberi.

Starea lui Jasiek nu se îmbunătățise, cu toate că îi punea mereu ventuze pe spinare și pe șolduri și îi slobozise puțin sînge, tăindu-i bășicile umflate cu un briceag bine ascuțit.

La amiază, Tekla veni de la curtea boierească să mănînce și îi spuse:

— La curte au aflat... în sat se vorbește...

— Ce? Ce?

— Ei, ce! Vechilul le-a spus argaților că cine îl prinde pe Jasiek și îl aduce la cancelarie va căpăta de la el zece ruble și o vadră de rachiu...

— Și oamenii?... șopti bătrîna.

— Oamenii, ca oamenii! Doamne, păi zece ruble sînt o groază de bani! Poți să cumperi o purcică destul de mare cu ei... adăugă ca pentru sine.

Winciorkowa îi cercetă atent fața și văzînd cu cîtă poftă se uita la purceii ei, se hotărî, după o luptă scurtă, dar dureroasă, să-i dea și ei unul.

— Tekla, îți dau și ție o purcelușă, aia cu o pată într-o parte...

— Eu nu sînt Iuda! se împotrivi sinceră, dar ochii îi luciră de mulțumire.

— Ei... nu m-am gîndit la asta, că doar de mult îmi ziceam să ți-o dau...

— Și cum, așa, fără bani?...

— Păi da, că și tu mi-ai ajutat la urzeală și la tors, ți se cuvine și ție.

— Da, dar mi-o dai de tot?...

— Sigur. E purcică, poți să ai și purcei de la ea...

— Și e a mea de tot? întrebă iar, fermecată.

— Dacă-ți spun că ți-o dau...

— Isuse! Sfîntă Fecioară! Mamă să-mi fi fost și n-ar fi fost mai bună — strigă, și de bucurie se aruncă să-i îmbrățișeze picioarele și să-i sărute mîinile, apoi alergă la coteț și goni purcica în odaia ei; atît de grijulie se învîrtea pe lîngă ea, tot îndemnînd-o să mănînce, că, deși copilul urla în coșul atîrnat de tavan, nu mai auzea nimic, orbită de fericirea de a avea purcelușa ei. Doamne! Ce mîndrețe! Isuse, și ce sprintenă și lacomă e! exclama tot timpul.

Winciorkowa zîmbea destul de jalnic, ascultîndu-i entuziasmul; adevărat că pentru Jasiek și-ar fi dat întreaga viață, totuși... purcelul făcea șase ruble și jumătate, dacă nu șapte, fiindcă primăvara porcii sînt mai scumpi...

„Eh, ce să-i faci! Din căruța altuia te dai jos și în mijlocul apei!“ gîndea mergînd spre lehuza care născuse ieri.

Se oprea înadins, intra în vorbă cu oamenii, tăinuia cu ei, tot o afla dacă cei din sat știu că Jasiek e acasă. Dar țăranii nu se dădeau prinși, nici unul nu se trăda cu nici o vorbă sau cu vreo

privire că știe ceva despre Jasiek. În sfîrșit, cînd le povesti singură de fuga lui din închisoare, făcură o mină așa de mirată, ca și cînd vestea aceasta, despre care vorbea tot satul, era cu adevărat o noutate pentru ei.

— Sînt șireți, blestemații, nici unul nu scapă nici o vorbă! șopti dezamăgită.

— Petice! Petice! Petice! — gemea un glas pe drum. Leliță, n-ai ceva? Nu-ți trebuie ceva? — strigă la ea peticarul scund, un evreu slab care șlepăia prin mijlocul drumului pe lîngă brișca veche, trasă de un cal numai pielea și oasele.

— Oprește la poarta mea, vin și eu numaidecît.

Porni spre lehuză, iar evreul se tîra încet, împingea brișca încărcată cu petice, biciuia calul și gemea pe dinaintea fiecărei case.

— Petice! Petice! Petice!

Din cînd în cînd se oprea și dădea pentru o mînă de zdrențe bolduri, ață, ace de cusut, fluiere de humă în formă de cocoșei; uneori făcea și schimburi mai mari, luînd ba cincisprezece ouă, ba un sfert de cartofi, sau vreo găină bătrînă jumulită.

O grămadă de copii, pe jumătate goi, îl urmăreau cu larmă și țipete:

— Peticarul! Peticarul! Îți dau un groș, dă-mi un cocoș!

Dar evreul nu lua în seamă strigătele lor, și se apăra energic cu biciul de cîinii care se năpusteau turbați spre poalele lungi ale sumanului, umplînd tot satul de lătrături.

Striga mai departe, bătîndu-și calul care se oprea într-una, și împingea tot mai des brișca, sprijinind-o cu umărul slab, de-i ieșeau ochii din cap, pleznea din bici și îndemna:

— Dii, dii! murgule!

Cînd se apleca să urnească brișca, poalele sumanului se tîrau prin noroi, lăsînd urme lungi; uneori se oprea vlăguit, sprijinindu-se de brișcă, își împingea căciula pe ceafă și își ștergea fruntea de sudoare, răsuflînd atît de greu, că îi tremura barba roșcată și ochii i se umpleau de lacrimi.

Era aproape seară cînd ajunse la casa Winciorkowei, aruncă o mînă de fîn calului și intră în odaie cu biciul în mînă. Se așeză lîngă sobă și rămase tăcut multă vreme, neputînd rosti o vorbă, de oboseală.

— Ai ostenit?

— De azi-dimineață tot așa o țiu... n-am pus o bucătură în gură și sînt cam amețit...

— Vrei să bei niște lapte? Îți dau numaidecît.

— Să-ți răsplătească Dumnezeu, leliță. Stai să-ți aduc ulcica mea, să mulgi în ea...

După ce Winciorkowa îi aduse oala cu lapte, el o așeză la foc, îl fierse și, fărămițînd o chiflă uscată, își scoase căciula, înfulecînd cu atîta lăcomie, încît bătrîna mai aduse și trei ouă și le așeză alături.

— Mănîncă și ouăle, să-ți fie de bine...

— Să-ți răsplătească Dumnezeu! șoptea, mirat, cu recunoștință.

Le fierse, dar mîncă numai unul, pe celelalte băgîndu-le pe furiș în buzunar, pentru copii... Apoi, parcă drept mulțumire pentru inima ei bună, spuse încet:

— Am vorbit cu jandarmii de băiatul dumitale; îl caută!...

Winciorkowei îi căzu lucrul din mînă și fără să vrea privi la ușa bolnavului.

— Îl caută! Spuneau că acum o săptămînă a fost noaptea în cîrciuma din Przyłek, i-a spart nasul unui jandarm și a fugit!...

— Isuse, Fecioară! strigă surprinsă, amănuntul acesta nu-l cunoștea.

— Dacă vine, să nu-l ții la dumneata, pentru că îl vor prinde, și... Eu știu, că am avut un frate mai mic care a fugit din armată, l-am ascuns două săptămîni, dar l-au luat apoi într-o noapte și de atunci nu l-am mai văzut; eh, eh! Ceasul rău!... Se înneca de emoție. Dacă ar pleca în America, nu l-ar mai putea prinde...

— Unde vine asta? întrebă Winciorkowa repede.

— Pînă în America e departe, peste mare, poate peste două mări... Acolo sînt mulți, și evrei și polonezi, și nemți... Acolo e bine, nu e nici un jandarm... Eu știu, e acolo băiatul unui felcer de la noi din oraș, și îi trimite bani în fiecare an...

— Ascultă, Mosiek, dar tu de ce nu l-ai trimis acolo pe frate-tău? întrebă cu bănuială.

— De ce? Pentru că n-am avut bani. Dac-aș avea eu măcar atîția bani cît costă drumul pentru mine, nevastă și copii pînă acolo, aș trăi destul de bine și aici.

— Și trebuie mulți bani? întrebă liniștită, prefăcîndu-se nepăsătoare.

— Nici eu nu știu prea bine, dar mi-a spus un evreu că numai drumul costă o sută de ruble! Ăsta e bănet, nu glumă!...

Tăcură.

Evreul se încinse cu o basma roșie, sub care își fixase un colț al sumanului, adună cutiile, își înfundă căciula pe cap și, ieșind, șopti abia auzit:

— Eu te sfătuiesc ca un prieten... să fugă numaidecît în America... e, rămîi cu Dumnezeu.

— Du-te cu Dumnezeu, Mosiek.

— Știi, Herszlik... cel care trece oamenii peste graniță... vorbește cu el, acum e acasă...

„În America, peste mare! Dumnezeule! — se gîndea după ce rămase singură. Sigur, acolo unde pleacă acum atîția!"

Se luptă cîteva zile cu acest gînd, întorcîndu-l pe toate fețele, rumegîndu-l și nu se putea hotărî să-și trimită băiatul atît de departe.

„Plec și eu cu el! De ce să mai rămîn aici! Adevărat!"

Străfulgerată de gîndul acesta, imediat se trezi în ea curiozitatea țărănească, neînfrîntă de a cunoaște lumea. Se uită afară pe fereastră și se mai potoli, cuprinsă de frică.

— Să-mi las casa și pămîntul, biserica?... Să le părăsesc pe toate și să nu le mai văd niciodată... Isuse, aș muri de dor! Nu mă mai ispiti, diavole, nu mă mai ispiti! șoptea, dar sufletul i se umplea tot mai mult de lumină. Siguranța salvării lui Jasiek îi umplea sufletul de lumină. În America! Adevărat, și mai demult plecaseră oamenii acolo, și la vară or să se ducă... Da, așa e, dar părintele a spus la predică să nu se ducă, fiindcă merg la pierzare. E, vorbele preotului sînt ca jurămintele hoțului... asta e...

Dar uită repede de toate, pentru că lui Jasiek îi era din ce în ce mai rău. Rana nu vroia să se vindece și horcăitul din plămîni nu înceta. Făcuse tot ce putuse, tot ce se pricepuse, dar nu ajutase la nimic. Îl tămîiase, îi descîntase, degeaba. O cuprindea o disperare tot mai dureroasă, deoarece Jasiek în clipele de luciditate, din ce în ce mai rare, îngăima:

— Eu o să mor, măicuță, o să mor!

— Nu-ți fie frică, fiule, ai să te faci bine. Domnul Isus și Fecioara de la Częstochowa o să-ți ajute și ai să te înzdrăvenești.

— Ba mor, măicuță, simt eu, măicuță... mi se stinge ultima răsuflare, măicuță... Vine moartea,

vine... se plîngea cu vocea slabă și lacrimile îi șiroiau pe obraji. Cheamă preotul, măicuță... Omul e plin de păcate, să se roage preotul pentru mine înaintea judecății lui Dumnezeu...

Cu toate că i se rupea inima de durere, mama îl liniștea cu asigurări de însănătoșire.

Nu mai vroia să creadă, căci simțea în el slăbiciunea morții.

— Ce să mai trăiesc... dacă mă prind, mă trimit imediat la închisoare... Măicuță, nu mai pot, nu mai pot să îndur, nu mai pot... dacă mă închid iar, mă spînzur, mă omor...

— Oh, copilule, sărmanul meu orfan, flăcăul mamei, nu mai pleci tu de lîngă măicuța ta, n-o să mă lași tu singură, săraca de mine, n-o să mă lași!... gemea, îmbrățișîndu-l și plîngînd cu lacrimi însîngerate de disperare...

— Mie mi-e rău, măicuță... mi-e rău... așa de rău... se văieta încet, căzînd într-o somnolență semiconștientă, bîntuită de vedenii și delir.

Își petrecu toată noaptea lîngă el, pentru că i se părea că poate să moară în fiecare moment; atunci îl lua în brațe, strîngîndu-l la piept, îi încălzea cu corpul ei mădularele care se răceau, înnebunea de disperare, pînă cînd, spre dimineață, căzu la pămînt, își încrucișă mîinile și cu vocea încărcată de reproșuri, plîngeri, jale și rugăminți, însîngerată de durere, cerși îndurarea Maicii Preacurate...

Afară era încă noapte, o noapte neagră, noapte plină de ploaia care răpăia în geamuri fără încetare, plină de negurile verzui, care inundau încăperea cu o tristețe deznădăjduită și părăsire, cînd Jasiek se ridică în așternut și chemă cît putu de tare:

— Preotul! Preotul!... și căzu fără putere pe pernă.

Winciorkowa abia aşteptă să se crape de ziuă, o lăsă pe Tekla lîngă bolnav, luă de pe grindă o găină sub şorţ şi alergă la casa parohială.

VI

Biserica fusese odinioară mînăstire, uriaşă şi frumoasă, înăuntru acoperită toată cu fresce; era numai ciudat de tăcută şi pustie. Se simţea mirosul de mucegai dintre ziduri.

Preotul rostea cu glasul potolit slujba în faţa altarului lateral, ajutat de bătrînul paracliser.

Uşile mari de la intrare erau deschise la perete, lăsînd să pătrundă soarele; adesea zburau ciripind vrăbiile şi se aşezau pe cornişe sau pe altare.

Winciorkowa îngenunche înaintea altarului şi se rugă fierbinte.

Era o linişte deplină, doar din cînd în cînd se auzea clopoţelul şi vocea cîntăreţului, sau răsuna ca un strigăt basul profund al preotului, apoi iar se aşternea tăcerea stîrnită de murmurul abia auzit al rugăciunilor şi de foşnetul filelor întoarse ale liturghierului; ecourile îndepărtate, surde, ale satului, tremurau pe sub bolţi.

Către sfîrşitul slujbei doar oftatul greu al Winciorkowei mai întrerupea, din ce în ce mai des, liniştea adîncă, prelungindu-se pe sub bolţi ca un geamăt. Se ruga cu evlavie adîncă, punînd în această rugăciune credinţa întreagă, puterile, nădejdea, viaţa toată; presăra podeaua rece cu lacrimi amare şi se tîra la picioarele crucii, cerşind milă şi îndurare.

În timp ce se bătea ultima oară clopotul pentru mielul lui Dumnezeu, găina, care pînă atunci stătuse liniştită lîngă bătrînă, se smuci cu putere şi, cu toate că avea picioarele legate, se zbătu şi fugi.

Winciorkowa o prinse repede, și după terminarea slujbei se duse la sacristie.

— Așteaptă! Vin acum — mormăi preotul cu asprime.

Se opri, uitîndu-se cu umilință la preotul care se dezbrăca încet de odăjdiile bisericești.

— Vino după mine!

Prin coridoarele pustii, cu tencuiala crăpată, ruinate, o conduse spre locuința lui; răsunetul înăbușit al pașilor pe pardoseala înverzită de vechime alerga ca un ecou în urma lui.

Roiuri de porumbei zburau pe geamurile sparte prin care priveau crengile verzi de molid.

Preotul fluiera la păsări, iar Winciorkowa se uita cu o înduioșare pioasă la chipurile șterse, crăpate, ale sfinților călugări, zugrăvite pe pereți, la rămășițele picturilor care se zăreau printre coastele bolților și se gîndea ce-o să-i spună.

„Lui pot să-i spun... că doar e preot... îi spun totul, ca la spovedanie, el n-o să mă dea de gol...“

Dorea atît de mult să-și descarce toată obida din suflet, încît se aplecă să-i prindă cotul și să-l sărute, dar preotul nu-i observă mișcarea; mergea grăbit și fluiera, iar în urma lui începură să zburde porumbeii și să i se așeze pe cap și pe umeri.

— Doamne! Și-acasă Jasiek al meu își dă sufletul! gemu înfundat.

— Ce păs ai? Dar spune repede — strigă, deschizînd ușa locuinței. Era fosta chilie a priorului, acoperită toată de zugrăveli, de semăna cu o capelă.

Preotul se așezase la masă și asculta.

Winciorkowa povestea dezlînat, întrerupîndu-se ba să-i îmbrățișeze picioarele și să-i sărute cotul, ba să-și mai tragă sufletul, căznindu-se între timp să nu piardă șirul povestirii...

— ...Ca la spovedanie spun... adevărul curat... o trăgea în șură... să petreacă... și era doar după înțelegere... băiatul i-a spus: „dă-i drumul"... dar celălalt i-a mai dat și cu bastonul în cap... și Jasiek a pus mîna pe furcă... îi era mai la îndemînă... ce era să facă...

Se cutremură de plîns și se rezemă de ușă, apoi vorbi tare, cu asprime:

— Eu sînt femeie, dar aș fi făcut la fel... trei ani de închisoare.. numai din dușmănie... că nu e vinovat el... a pus martori că băiatul a vrut să-l omoare... și dreptatea lui a ieșit la suprafață... ticălosul... un scîrțîie-pană pe hîrtie... un hoț și un destrăbălat... ocara lui Dumnezeu... iar băiatul e la închisoare!... Isuse! Isuse!... ce rușine... ce rușine... că doar tatăl lui n-a fost fie cine... lumea-l știa de om cinstit, iar moșu-său a fost și în Franța... și acum băiatul e socotit ca un tîlhar, ca un hoț...

— Și ce dorești? întrebă moale, preotul.

— E la mine acasă... bolnav rău... pe moarte... Nu știe nimeni că e acasă, îl păzesc și eu cum pot. Părinte, îți spun ca la spovedanie...

— Bine, bine. Nu te teme... Căzu o clipă pe gînduri. Vin imediat acolo, du-te înainte, n-o să afle nimeni... Ei, gata, și ia-ți și găina... proasto...

Winciorkowa alergă într-un suflet acasă și nici nu deretică bine prin odaie, că și veni preotul.

Îl lăsă să intre la bolnav, iar ea îngenunche vreo oră înaintea icoanelor, în odaia din față, pînă cînd preotul ieși de la Jasiek.

Era foarte mișcat.

— Nu te teme, băiatul se va însănătoși... dar îi trebuie medicamente...

— De unde să le iau și de care? Poate dumneata, părinte, să scrii la farmacie.

— Da, bine, eu plec imediat la oraș și le aduc; să vii să le iei pe la prînz.

Winciorkowa începu să tremure de înduioșare și recunoștință, vru să-i sărute picioarele, dar o respinse:

— Nu fii proastă! Lui Isus îmbrățișează-i sfintele picioare și mulțumește-i!

— Parcă mi s-a făcut primăvară în suflet! îi spuse Teklei după plecarea preotului.

După atîtea zile de întuneric chinuitor, în casă începea să răsară speranța.

VII

Venise primăvara.

Toată luna aprilie căzură ploi abundente, calde, dar într-o bună zi, într-o dimineață de duminică, apăru soarele și lumea întreagă se deșteptă în verdeață și flori, în ciripitul păsărelelor și în bucuria primăvăratecă a lunii mai.

Ogoarele negre sticleau încă de apă; în brazde, prin tufele verzi și gîrlele mici mai străluceau șuvițe de apă; drumurile erau încă pline de noroi și uneori dinspre pădure bătea încă un vînt rece, iar zdrențele murdare ale norilor se rostogoleau pe cer, dar, pe deasupra cîmpurilor și a pădurilor, în inimile oamenilor și animalelor, în șuieratul vînturilor, în susurul pîraielor și în verdeața proaspătă a copacilor primăvara își cînta imnul triumfal de bucurie.

Satul Przyłęk semăna cu un coș uriaș de flori.

Aerul, înțesat de aromele emanate de florile pomilor, atîța și îmbăta cu adieri mîngîietoare.

Rîndunelele zburau ca nebune sub azurul palid, curat al cerului, pătrundeau ca niște gloanțe printre

pomii înfloriți, se repezeau în șurile goale și se uitau prin ferestrele caselor, alegîndu-și locurile pentru cuiburi.

Iarba crescuse bogată, ca un covor catifelat, iar grînele care dădeau în spic se luau la întrecere cu vîntul, cu valurile, cățărîndu-se în sus, spre soare. Berzele clămpăneau prin cuiburile încă goale, rătăceau pe luncile joase printre gălbeneii înfloriți, care jucau în culori aprinse printre ierburi. Prin șanțuri, de-a lungul drumurilor, pe haturi și ogoare era plin de romaniță, de coada-vacii, și fîlfîit de păsări. Bucuria renașterii, fericirea înfloririi țîșneau din pămînt și din copaci, din soare și din piepturile oamenilor.

În Przyłęk florile vișinilor începuseră să se petreacă, în schimb îmboboceau din belșug merii timpurii, de care erau pline grădinile. Casele scunde, cenușii se pierdeau pe sub ghirlandele și marea de flori, deasupra cărora zumzăiau roiuri de albine.

Satul respira liniștea tihnită a unei zile de sărbătoare.

Înaintea caselor, printre îngrădituri, prin curți, țăranii se spălau lîngă fîntînă cu grijă și seriozitate; îi zvînta adierea vîntului călduț sau îi ștergeau ramurile aplecate, pline de flori trandafirii. Iar înlăuntrul caselor, prin cămări, cotețe și grajduri lărmuia cu bucurie roiul de oameni.

Uneori, o melodie își lua zborul din vreo fereastră, ca o pasăre, și se îneca în florile merilor, sau răsuna vreo chemare, zburînd spre pășunile pline de rîsetele copiilor și mugetele vacilor. Pretutindeni domnea bucuria și nuntirile.

Cînd sunetul argintiu de la toaca bisericească tremură în aerul proaspăt, oamenii ieșiră din case și se îndreptară în șiruri spre biserică; gospodari vîrstnici în sumane albastre, încinși cu brîuri

roșii, gospodine în zăvelci și basmale roșii, flăcăi în ilice vărgate, fete cu năfrămi albe pe cap, cu cărțile de rugăciune într-o mînă și cu ciubotele în cealaltă, copiii...

Dinspre pădure, pe o latură a drumului, intrau în sat doi oameni.

Un cerșetor bătrîn, gras și orb mergea în cîrje, legat cu o sfoară de bătrîna care pășea înaintea lui.

— Grăbește-te, că întîrziem! mormăia femeia, smucindu-l ușor de sfoară.

— Ești o proastă, mai e destul timp, n-o să mă ostenesc degeaba zbierînd pe lîngă toate gardurile; înainte de slujbă nimeni nu-ți dă nici o para chioară.

Apoi adulmecă și șopti:

— Trebuie că înfloresc merii!

— Păi tot satul parcă e zugrăvit.

— În roșu?

— Păi cum! Sînt meri! Doar n-o să fie albaștri.

— Răsar cartofii, ai?

— Prostule! Cînd era să-i pună pe ploile astea!

— Trebuie să fie niscaiva oameni pe drum, mi se pare că aud ceva.

— Se duc la biserică.

Cînd trecură de primele case, cerșetorul se gîrbovi și mai tare, își lăsă capul pe piept și începu să cînte cu glasul jalnic și plîngător o litanie, iar bătrîna îl ajuta răgușită; mergeau așa spre biserică, fără să se oprească.

— Mai tare, femeie, mai tare! Oamenii cucernici vor să-l lauzi pe Dumnezeu în gura mare, nu numai printre dinți.

— Nu mai intrăm nicăieri?

— Nu... de ce? Ca să-ți dea o coaje de pîine? Las' să aibă și porcii ce să mănînce!

Oamenii care treceau pe lîngă ei îi salutau, fiindcă erau cunoscuți în tot satul, iar cerșetorul se oprea

și priza tutun, mai întreba cîte ceva, tăiſăsuia și șchiopăta mai departe.

— Trebuie să trecem pe la Winciorkowa.

— Aha, pe la casa de dincolo de apă — poate după ce sſîrșim la biserică!

— Hai, mergi înainte! și o îmboldi cu bățul în șold.

Winciorkowa tocmai se pregătea să plece la biserică, dar, văzînd cerșetorii care coteau spre casa ei, deschise ușa la perete.

Bătrînul se așează să mai răsufle, că obosise rău de tot.

— Mi-au amorțit ciolanele!

— Veniți de departe?

— Ee... să tot fie o milă și ceva, de la Górki... pentru unul tînăr e o nimica toată, dar pentru un bătrîn ca mine e cale. Winciorkowa, ia vino mai aproape...

Bătrîna se apropie, uitîndu-se la el, îngrijorată.

— Sînt cu ochii pe casa ta — îi șopti la ureche. M-am întîlnit cu sergentul și ăsta mi-a spus așa: „Noi știm că Jasiek e acasă, bolnav, dar după ce s-o înzdrăveni, al nostru e!“ Asta am auzit și am trecut înadins prin Przyłęk, să-ți dau de știre, ca un bun creștin ce sînt. Eu i-am spus că nu e adevărat, am băut rachiu de vreo trei ori cu el...

— Să-ți plătească Dumnezeu! șopti foarte speriată, îngrămădindu-i în desagi cîteva ouă, slănină și cașă de mei. La urmă scoase dintr-o cîrpă un zlot și i-l înghesui în mînă. Nu voia să-l primească.

— Eu nu sînt avucat, nu-i apăr pe oameni pentru bani, ci pentru o vorbă bună. Sărmanii, sînteți și voi niște nevoiași, dar dacă ții cu tot dinadinsul să-mi dai, o să spun o rugăciune întreagă la Schimbarea la față... Ehe! rugăciunea ajută, nu zic, dar trebuie și ea ajutată!

— Să spui! Nici eu nu știu ce ți-aș da pentru asta!

— Altă cale nu e; cum se face bine, să-l trimiți în lume; de ce n-ar pleca chiar în Brazilia aia, ai?

— Doamne! Să las un orfan să plece singur așa de departe?

— Da' ce, mai suge la țîță? Du-te și tu cu el.

— Cum, să-mi las eu casa și pămîntul de izbeliște?

— Ptiu, femeile astea! Degeaba le tot dai sfaturi, strici orzul pe gîște! izbucni supărat. Dar să vinzi nu poți, ai?

— Văleu! Să vînd! Să vînd! M-am gîndit și eu la asta, dar mi-a fost frică.

— Teme-te, dar vezi să nu-ți pierzi băiatul... Îi spun eu lui Herszlik să vină la tine, el îi trece dincolo pe toți, e deștept, blestematul... ei, ce zici, să-i spun?

— Spune-i — răspunse repede.

— Atîta lume pleacă! Crezi că e rău acolo? Antek a lui Jadam din Górki a plecat, să tot fie vreo doi ani, și duminica trecută a trimis patru sute de ruble, ca să scape de datoria către surori... Ho, ho! de-aș avea eu cu vreo cincizeci de ani mai puțin, ochi buni și picioare, n-aș sta cu voi aici și m-aș duce acolo. Pe Herszlik ți-l trimît eu. Rămîi cu bine. Hai, femeie, că aud că bate toaca...

După plecarea bătrînului, Winciorkowa îl scoase pe Jasick, care se însănătoșea văzînd cu ochii, în grădina din spatele casei, sub un măr. Îi întinse pilota pe iarbă și îl acoperi cu un cojoc.

— Ce ai, măicuță? șopti, văzîndu-i fața îngrijorată.

— Ei, vai de capul meu, numai necazuri!

— Au și aflat? Se ridică în capul oaselor.

— Stai liniștit, culcă-te... Eu mă duc la biserică... mai întreb pe cineva... mai ascult ce zice lumea.

— Da' să nu stai mult, că mi se urăște singur — o rugă încetișor.

— Mă întorc numaidecît... nu te teme...

În biserică era lume destulă, se cîntau rugăciuni în așteptarea liturghiei, iar în cimitirul din fața bisericii sătenii stăteau adunați în grupuri și discutau.

Cerșetorul rostea cu voce tare o rugăciune în fața ușilor de la intrare.

O liniște de sărbătoare se așternea peste tot dealul, venind dinspre sat și de pe cîmpurile inundate de soare.

Apoi începu slujba.

Winciorkowa, înghesuită lîngă cor, se așeză jos, gîndindu-se la sfaturile cerșetorului. Era atît de adîncită în gînduri, că aproape nu mai auzea nici cîntecele, nici orga și nici clopoțeii; toate îi ajungeau la urechi ca niște zgomote șterse și îndepărtate, ca murmurul acelor țări la care se gîndea acum.

Își reveni abia în clipa cînd liniștea se așternu dintr-o dată, după terminarea slujbei, și preotul începu să vorbească de la altar poporenilor.

Le vorbi despre fuga în Brazilia, înfățișînd întreaga nenorocire a emigrației, îi avertiză, îi imploră, aproape blestemîndu-i pe cei care vor pleca.

Sătenii ascultau într-o îngîndurare adîncă, își dădeau coate, se uitau unul la altul, zîmbeau imperceptibil și nu credeau nici o vorbă.

„Păi cum! Mda..." gîndeau.

Iar preotul tuna mai departe cu glasul său puternic, descriind cu atîta zel pierzania sufletelor care fugeau într-o lume străină și rea, încît cei mai simțitori începură să ofteze tare și să-și șteargă nasurile, iar pe alocuri femeile suspinau; mulțimea rămînea însă indiferentă, rece.

După slujbă ieşiră cu toţii înaintea bisericii, unde se opriră aproape toţi într-un grup compact să discute.

— E sigur! Preotul s-a înhăitat cu boierii şi de-aia vorbeşte aşa!...

— Că doar n-o să-şi are ei pămîntul.

— Îi apucă jalea la gîndul că vor trebui să-şi pască singuri caii şi să muncească...

— Să fi minţit oare preotul? se auzi un glas.

— Ceva trebuie să fie, de vorbeşte el aşa — îl sprijini al doilea.

— Ceva?... păi asta e, că voi sînteţi proşti ca nişte berbeci! Vreţi să fugiţi în Brazilia! Daţi fuga! Lăsaţi-vă pămîntul, casele, tot! O să căpătaţi acolo cîte o fermă, pădure, vite, unelte şi cîte un palat... Daţi fuga... că pe pămînturile voastre o să rămînă evreii şi nemţii şi o să le fie bine! Ehe! Şi cînd vă întoarceţi, vă băgaţi slugi la ei... Aşa vă trebuie... Omul prost e mai rău decît o vită; vita tot o mai mîni cu vorba sau cu biciul... da' oamenii sînt ca nişte viţei... pun coada pe spinare şi fug în lumea largă...

— Bine, Grzegorz, dar dacă scrie în cărţi şi oamenii spun că...

— Spun! Spun... că eşti un prost, dar nu toţi cred şi nu-i neapărat nevoie să fie aşa. Scrie în cărţi! Ai citit tu?

— Eu nu, dar a citit cărămidarul din Wola... Neamţul.

— A citit aşa de bine fiindcă i-a cumpărat pămîntul lui Banach, de-aia a citit!

— Păi cei care au plecat mai demult trimit şi bani...

— Trimite unul, iar cei mai mulţi se prăpădesc!

— Lui Grzegorz îi e necaz că e bătrîn şi nu poate să plece şi el!...

— Berbecilor! Sînteţi ca niște berbeci! zbieră înfuriat Grzegorz, își înfundă căciula pe ochi, scuipă cu ciudă și plecă acasă.

Unii căzură pe gînduri, cîntărind vorbele bătrînului, dar cei mai mulţi depănau înainte ştiri care de care mai ameţitoare despre Brazilia.

Ajutorul de primar se arăta cel mai înverșunat.

— Vreţi să ascultaţi ce zice preotul? Dar cînd îţi vine perceptorul după impozit preotul ţi-l plăteşte? Cînd nu mai ai ce băga în gură îţi dă preotul? Sau cînd ai pămînt prea puţin, îţi mai dă el, ai? striga.

— De dat, nu-ţi dă și nu plătește pentru nimeni, că și el e tot sărac, dar de, preotul gîndește altfel, el citește ziare și cărţi, știe ce se întîmplă prin lume și nu vrea să se piarză norodul — observă Sułek, cel care nu demult avea un fiu.

— Așa se spune, dar el ţine cu boierii, nu cu noi.

— S-a vorbit cu ei să nu lase norodul să plece!

— Sigur că-i așa. Văd că pleacă atîta lume și nu mai are cine să muncească, să plătească impozitele și să se ducă în armată.

— Le e frică să nu rămînă singuri și de asta nu ne lasă.

— În Brazilia nu există nici un fel de impozite, nu se iau recruţi și fiecare face ce vrea; trebuie să credeţi cînd vă spune un om al statului, ca mine!

— Și-ţi dă atîta pămînt cît poţi să cuprinzi cu ochii.

— Ba, pe deasupra, și bani să-ţi înjghebezi gospodăria.

— Și bilet de drum, gratis.

— Antek al lui Jaďam a scris că sînt niște păduri grozave și totul e numai pentru poporul nostru.

— Dar de ce-or fi chemînd numai de la noi?

— Nu ştiţi de ce? V-o spune omul statului şi pe asta, că i-am auzit pe boieri vorbind: cică împăratul brazilian s-a înfuriat pe oamenii lui că nu sînt catolici buni şi sînt negri ca nişte căldări de tuci, aşa că a chemat pe cel mai mare funcţionar şi i-a spus: „Mi s-a urît să tot privesc la harapii ăştia, nu se pricep să muncească nici pămîntul ca lumea, trebuie să-i gonim în munţi; să-mi aduci ţărani polonezi, că aud că au pămînt puţin şi sînt buni creştini..." De aici se trag toate, ăsta-i adevărul! sfîrşi el serios, şi ochişorii vicleni de vulpe îi alergau fulgerător pe feţele oamenilor.

Începură să se răspîndească; le era foame şi femeile plecaseră înainte.

Winciorkova mergea printre ei şi asculta totul cu atenţie. Ofta adînc şi se uita mereu spre sat şi spre pădurile înconjurătoare ca o ramă neagră, la cîmpurile înverzite şi la livezile îmbobocite, la cerul senin şi albastru ca în tabloul din biserică şi la stîlpii de fum care se ridicau albăstrui deasupra caselor drept spre cer, la tot norodul acesta pus pe vorbă, împestriţat, care mergea pe drum înaintea ei; o jale şi o frică ciudată o cuprindeau cu încetul, făcînd-o să tremure. Apoi discuţiile ţăranilor, promisiunile ademenitoare că vor căpăta pămînt, pădure, libertate îi învăluiau iar inima şi îi luminau sufletul, înflăcărînd-o, de era gata să plece chiar în clipa aceea.

Înaintea cîrciumii care se afla peste drum de casa ei, împinsă puţin spre fund, la cotitura drumeagului ce ducea spre curtea boierească, stătea un jandarm, cu cîţiva ţărani.

Winciorkowa îl văzu numaidecît şi se îndreptă grăbită spre casă.

Ajutorul de primar o ajunse înaintea uşii.

— Ştii... vechilul a spus ieri la cancelarie că, fie ce-o fi, o să-l prindă el şi singur pe Jasiek, iar tu... şopti încet.

— Şi jandarmii ştiu că...?

— Tot satul ştie că e acasă!

Intrară înăuntru.

— Ai auzit ce vorbeşte lumea despre Brazilia? întrebă ajutorul de primar după o clipă.

— Am auzit, am auzit! Dar ştiu eu ce să mai cred? Unii spun una, alţii alta.

— E, asta-i! Eu văd una şi bună: numai acolo Jasiek s-ar afla în siguranţă.

— Nici vorbă, aşa e, nu văd ce-am putea face altceva.

— Şi pămîntul? întrebă, şi ochii îi luciră de lăcomie.

— Îl vînd, ce să fac! răspunse resemnată.

— Cine ţi-l cumpără? atita lume vrea să vîndă! spuse cu viclenie.

— Măcar cu jumătate de preţ şi tot îl vînd. Pămîntul meu e bun, e tot la un loc, şi apoi mai e păşunea, casa e destul de bună şi şura aproape nouă. Pămîntul e muncit bine...

— Ho! ho! Se ştie că eşti cea mai harnică gospodină din sat, ce e drept, e drept.

Nu-i mai răspunse, se repezi în cămară şi se întoarse cu banii în mînă.

— Of, Doamne! Ia banii ăştia... ca să nu se afle... se rugă încet.

— Las' că le aranjez eu pe toate...

Se ridică, strîngîndu-şi sumanul şi, la plecare, spuse:

— Plecaţi imediat după ce se însănătoşeşte! Rămîi cu bine... Cu pămîntul să nu te grăbeşti şi să nu spui nimic la nimeni.

— Da, da, sigur, s-ar ghici numaidecît.

— Şi-aşa cîrtesc oamenii, pentru că vechilul a ameninţat că va acuza tot satul de ascunderea lui Jasiek.

— N-ar mai avea parte de lumînare la moarte pentru nedreptatea pe care ne-o face! strigă Winciorkowa înfocată.

— Dacă ai să ai neapărată nevoie, să ştii că eu aş cumpăra... nu pentru mine, că eu n-am o para la sufletul meu, dar mi-a spus Adam din Zacharki să-i caut nişte pămînt pentru fiu-său, că vrea să-l însoare...

— Vino într-una din zile, să mai vorbim...

— Şase pogoane sînt cu păşune cu tot?

— Nu, şase pogoane de pămînt şi unul de păşune.

— Butoaie, hîrdaie, ai ceva?

— Sînt de toate, aproape noi, dar de asta o să vorbim başca...

— Şi pămîntul nu e trecut în registru? mai întrebă din prag.

— Nu, răposatul îl avea mai demult...

— Rămîi cu Dumnezeu!

Îşi strînseră mîinile şi ajutorul de primar ieşi foarte mulţumit. Voia de mult să cumpere lotul Winciorkowei şi acum era sigur că-l va lua la un preţ de nimic.

Bătrîna se duse sub măr să vadă ce face Jasiek şi se apucă să pregătească mîncarea, căci Tekla stătea în odaia ei, de unde ieşea mereu, chemînd-o.

— Haî să te uiţi la el, că abia mai răsuflă!

Într-adevăr, copilaşul abia îşi mai trăgea sufletul — se îneca, avea laringită.

Winciorkowa nu se prea ocupa de el; avea ea destule griji pe cap, şi apoi cum putea să-l mai ajute cînd îşi dădea ultima suflare!...

Cînd prînzul fu gata, îi duse băiatului să mănînce în grădină.

Jasiek se înzdrăvenea pe zi ce trece; medicamentele aduse de preot, primăvara și tinerețea înfrînseră în cele din urmă boala; încă nu putea să meargă și pieptul îl mai durea cîteodată foarte rău, dar rumeneala începea să-i joace sub pielea albită a obrajilor, iar ochii priveau din ce în ce mai vesel.

Zăcea pe pilotă sub merii înfloriți, care îl fereau de soare cu baldachinul florilor înmiresmate.

— Ai dormit? îl întrebă, așezîndu-se lîngă el.

— Da' de unde, mamă! Am auzit clopotul bătînd și am spus o rugăciune și încă una... și apoi albinele astea zumzăie prin flori și mireasma e atît de tare, că... am stat culcat și te-am așteptat...

Se apucă să mănînce.

— Îți e mai bine?

— Mai bine, măicuță, mai bine!

— Șoldul nu te-a mai durut?

— Nu, mamă! O! Bate toaca de vecernie.

Tăcură amîndoi, căci, după ce încetă toaca, răsunară clopotele cele mari, bătînd atît de puternic, de se cutremura pămîntul și florile de măr începură să cadă ca niște fluturi trandafirii peste capul lui Jasiek și peste iarba verde...

— Jasiek!

Ridică ochii, ascultînd.

— Au aflat că ești aici!

Zvîcni cu putere pe saltea.

— Stai culcat, nu-ți fie frică, nu te dau eu, copile, nu.

Și cu mîna neagră și muncită îl mîngîia pe față și pe ochi, povestindu-i tot ce auzise la biserică și ce-i spusese ajutorul de primar.

— Scîrnăviile! Le-aș plăti-o eu cu vîrf și îndesat! Numai să mă vîndă ei! șoptea, strîngîndu-și pumnii și amenințînd satul.

— Taci, copile, taci, o să plecăm de aici. Şi îi povesti cum îi venise gîndul ăsta mai demult, de cum venise el acasă, să vîndă pămîntul, casa, toată averea şi să pornească spre Brazilia.

— Bine, mamă, vinde tot, gospodăria e pe numele tău, vinde şi plecăm. Ducă-se de rîpă toate, dacă omul cinstit nu mai poate să trăiască aici. Toţi sînt nişte jecmănitori, nişte mincinoşi şi nişte iude. Dar cît mai repede, mamă, cît mai repde! strigă energic şi faţa i se luminâ de speranţa unei alte vieţi, mai bună, liberă.

— Bine, băiete! Mă duc prin sat să arunc vreo vorbă despre pămînt printre oameni, sau la crîşmă, să mai văd ce zice lumea...

— Să nu vinzi nimic ajutorului de primar, ăsta e cea mai rea iudă din tot satul. Te înşeală şi mă dă şi pe mîna jandarmilor blestematul, are ochii ca ai lupului....

— Tu stai liniştit aici, mai spune o rugăciune, că eu mă duc.

VIII

Jasiek rămase singur în grădină.

Nu putea să stea liniştit. Îi treceau prin cap fel şi fel de gînduri şi de presupuneri şi se zvîrcolea mereu în aşternut. Planul mamei îl cucerise şi îl atrăgea în asemenea măsură, că ar fi vrut să părăsească totul acum, îndată, şi să plece în lumea mare. Să fugă de gîndul acesta îngrozitor, care-l obseda, că trebuie să se întoarcă la închisoare şi să-şi ispăşească pedeapsa... Da, ştia el bine că mai devreme sau mai tîrziu o să-l găsească şi o să-l aresteze. Uneori i se părea chiar ciudat că de şase săptămîni stă liniştit acasă şi nu-l caută nimeni!

Şi iar zăcea liniştit, privind la cerul care se zărea printre florile mărului şi asculta zgomotele satului...

Sufletul i se smulgea spre uliţa largă străjuită de case, spre cîmpurile pe care le vedea estompate peste gardul grădinii, acoperit de răchită deasă, spre oamenii cunoscuţi, spre biserică şi spre păşunea de lîngă rîu, pe unde alergase după vite atîţia ani fericiţi, spre cîrciumă şi, în sfîrşit, spre Nastka... dar goni din minte acest nume, se mîhni dintr-o dată şi se uită cu o privire posomorîtă la verdeaţa bogată a urzicilor care acopereau gardul ca un perete verde; apoi, stăpînindu-se, ascultă, închipuindu-şi că merge pe mijlocul drumului şi că oamenii se opresc să-l întîmpine, ori că ferestrele se deschid şi femeile se uită după el, iar de după colţul caselor se iţesc obrajii rumeni ai fetelor... şi toţi îl cheamă la ei... îi pun laviţa înaintea casei... îl cinstesc... şi îl întreabă de una, de alta, bucurîndu-se că s-a întors... că s-a înzdrăvenit... şi ocărîndu-l pe vechil, din cauza căruia intrase la puşcărie.. Nu, nu va intra nicăieri, nu... o să-i vadă pe toţi... o să vorbească cu ei... întrebîndu-i de sănătate... şi o să-i invite pe flăcăi, ba chiar pe gospodari, să-i cinstească la crîşmă... de bucurie că s-a întors... O să aducă lăutari... o să vină fetele şi o să fie o veselie... ca-n zi de sărbătoare...

Zîmbea acestor imagini, le trăia pe toate, sorbind bucuria cu toată inima... dar îi veniră în minte vorbele ajutorului de primar pe care i le repetase maică-sa.

— Oare m-ar vinde? gemu încet, pălind de moarte. Ar fi în stare? se întreba. Numai să îndrăznească... Le-aş plăti-o, să mă ţină minte şi ei şi copiii lor... şopti ameninţător.

Dar pentru că era obosit de gînduri, luă cartea de rugăciuni, o deschise unde erau mătăniile, și trecîndu-și degetul peste litere ca să vadă mai bine, începu să citească cu jumătate de glas.

Soarele încălzea binișor; printre florile trandafirii se revărsa o lumină cernută, ciudat de dulce, tremurînd în pete aurii pe iarbă și peste fața și părul blond al lui Jasiek. În aer, acolo sus, deasupra merilor, unde numai rîndunelele săgetau pe fondul azurului, iar uneori treceau în șiruri rațele sălbatice, se așternuse o liniște atotcuprinzătoare.

Sub streașina casei ciripeau vrăbiile, iar bobocii cenușii se mutau din loc în loc, mînați de două gîște și un gînsac care sîsiia mereu și gonea găinile prin grădină sau se repezea la scroafa cu purcei care se freca așa de zdravăn de tulpina mărului, încît petalele florilor cădeau pe iarbă ca o ploaie trandafirie. Pîriul curgea prin spatele gardului, despărțind casa de sat, și bolborosea monoton.

Domnea liniștea, era atît de cald, atît de bine...

Jasiek încetase să se roage și zăcea cufundat în fericirea dulce a acestei zile de mai. Privea printre ghirlandele răsfirate de flori, privea hăt-departe, la cerul albastru, privea și uita de toată lumea. Un vînticel moale și dulce îi răcorea mîngîietor fața, legăna deasupra lui ramurile îmbobocite și apleca spre el lujerele fragede ale buruienilor. Pieptul i se umfla de o bucurie adîncă și curată, de bucuria vieții, iar ochii fermecați, mijiți de somn și albaștri ca azurul, erau plini de o recunoștință tăcută și de o fericire nespusă.

Simțea doar cum îl pătrunde în toată ființa valul de străluciri, culori și azur, valul grîielor fremătătoare, al liniștii cîmpurilor — al vieții pămîntului.

„Îmi vine amețeală! Mi se întunecă mintea!" Se gîndea uneori la tot ce era în sufletul lui și nu mai vedea nimic, nu mai înțelegea nimic, nu vedea că Nastka sărise gardul dinspre pîrîu și se oprise la cîțiva pași de el și îl privește — era albă ca varul, ca florile merilor pe sub care trecea cu capul aplecat.

— Jasiek! șopti încet și se uita la el cu ochii plini de frică, așteptare și dragoste.

Nu auzi, nu o văzuse.

— Ah, Jasiek! Inima îi bătea cu atîta teamă.

Se cutremură, își plimbă ochii pe iarbă, pe copaci și peste Nastka, lipită de tulpina unui măr, acoperită de crengile aplecate, dar n-o zări; vocea i se părea o nălucire.

Nu, nu mai putea să se stăpînească, îngenunche lîngă el și atingîndu-i mîinile șopti încet, înlăcrimată:

— Jaś! Jaś! Nu putea să spună mai mult, de emoție.

Se ridică în capul oaselor, în ochii larg deschiși i se citea uimirea, o apucă de mînă, îi pipăi fața, părul și căzu pe pernă.

— Cară-te... tîrî... Nici nu-și dădu seama cînd i se smulse din piept această ocară.

— Jasiek, eu sînt!... Am venit la tine... Jasiek... Doamne... Lacrimi bogate îi curgeau din ochi și tremura toată ca florile mărului, pe care vîntul le cernea deasupra lor — încremenise... Bietul de tine, sărmanul meu iubit, Jasiek... bolborosea printre lacrimi, se înecа de durere și, nemaiputînd să reziste, se repezi și îi îmbrățișă picioarele, izbucnind în hohote de plîns...

Încrîncenarea din suflet i se topi în lacrimile ei, doar pe față mai stăruiau asprimea și teama. Îi puse mîna pe cap și șopti încruntat:

— Nastka!

Fata se ridică și începu să-și șteargă ochii...

— Tu te-ai vorbit cu vechilul ca să mă vinzi, ai?

Ea se clătină, ca și cînd ar fi lovit-o cineva în piept.

— Eu muncesc la... cocoană...

— Și nu trăiești cu el?...

— Isuse! Mă jur pe Maica Preasfîntă, pe Domnul Isus! — strigă apucînd șiragul de mătănii din cartea lui. Jasiek, ce tot spui! Jasiek!

I se strînse inima de durere și păli de moarte, nu mai putea să rostească nici o vorbă, doar lacrimile i se rostogoleau ca niște perle din ochii înfricoșați.

O crezu dintr-o dată, strigătul ei îi străpunse inima de bucurie. Se aplecă spre ea și îi șopti:

— Nastuś! Nastka mea!

Fata căzu la pieptul lui, îl cuprinse cu brațele și se cufundară într-o îmbrățișare puternică, plină de lacrimi de fericire...

Vîntul clătină iarăși copacii, risipind asupra lor florile merilor, apoi se așternu tăcerea, învăluindu-le sufletele cu atîta liniște și fericire, că stăteau unul lîngă altul, ținîndu-se de mînă, iar ochii pătrundeau în inimile pline de dragostea împărtășită...

— Pentru tine am fugit... pentru tine... începu Jasiek cu glas întrerupt.

— O, Isuse!

— Mi-era tare dor... tare dor...

— Și eu am plîns atîta, că mi s-au scurs ochii de lacrimi!...

— Nastuś! Nastuś!

— Jasiek al meu!

— Atîta amar de vreme...

— N-ai să mai pleci, nu te mai las...

Şi iarăşi se adînciră în tăcerea nepătrunsă a inimilor moleşite de fericire.

Vrăbiile ciripeau somnoroase pe sub streaşini, iar pe deal, în grădina mînăstirii, se auzeau unde şi unde privighetorile şi mierlele. Căldura trecuse, adia răcoarea serii pătrunsă de umezeală şi de aromele lanurilor verzi şi ale grădinilor îmbobocite.

Copacii încremeniseră îngînduraţi în liniştea adîncă, iarba şi grîiele se plecau, ca şi cînd totul începuse să asculte clămpănitul berzelor, ciripitul rîndunelelor şi clopotele pentru *Îngerul Domnului*, ale căror glasuri puternice şi limpezi veneau dinspre biserică şi se revărsau peste sat.

Nastka îngenunche pioasă, luă cartea lui Jasiek şi începu să citească cu vocea tremurătoare, înlăcrimată.

— „*Îngerul Domnului a vestit-o pe Fecioara Maria*".

Jasiek se ridică şi îşi împreună mîinile, repetînd cu inima plină de credinţă.

— „*Ave Maria, de graţie plină...*"

Iar clopotul chema îndelung cu glasul de aramă, revărsînd imnul serii, al rugăciunii şi al tihnei deasupra satului, peste pădurile care stăteau aplecate în jur ca nişte detaşamente puternice, peste cîmpurile tinere, peste pîraiele şi şuvoaiele care străluceau prin verdeaţă ca nişte firişoare argintii.

Sfîrşiră rugăciunea şi acum tăceau din nou, vorbeau doar inimile şi ochii înflăcăraţi, sufletele fermecate, iar uneori doar buzele.

— De-acum n-o să mi te mai ia, nu.

— Nu Nastuś, nu-ţi fie frică.

— Bietul meu iubit, te-aş îmbrăca numai în aur şi argint.

— Nastuś, tu nu mă cunoşti, nu. O să vezi după ce ne-om lua, n-o să te lovesc niciodată, n-o să-ţi

spun nici o vorbă urîtă și n-o să te mai las să argățești, nu... O să ne luăm o fată, ca să-ți fie mai ușor...

— Nu, Jasiek, nu vreau, o să mă descurc eu și singură, știu să fac de toate... O să vezi ce vrednică sînt, toate o să fie la locul lor, și casa o să sclipească de curățenie, nici mama n-ar putea face mai bine. Și știu să îngrijesc și de porci și de vaci.

— Gospodina mea dragă! o mîngîie cu dragoste pe față.

— Da, dar vezi că eu sînt o orfană săracă, iar tu ai avere și... începu timidă.

— Prostuțo, tu mă vrei, sau nu?

— Jasiek! Eu să nu te vreau, eu! i se aruncă de gît.

Apoi vorbi cu glasul scăzut și întrerupt de emoție:

— Cocoana a zis că îi place cum o slujesc și cînd m-oi mărita o să-mi dea o vacă cu vițel, o purcică, vreo șase gîște, niscai vase și rochie de mireasă.

— Nastuś, a spus cocoana așa?

— Păi ce, parcă numai o dată! Acum două săptămîni a spus și față de chelăreasă.

— Nastuś, asta e pentru cinstea ta, să știi, Nastuś, e pentru cinstea ta!... Tu o să fii o gospodină mai bună decît toate neisprăvitele astea din sat... o să fii, Nastuś, o să vezi... Numai să nu-ți mai fie frică de mama!

— Da' de unde! Nici pe a mea n-aș fi iubit-o mai mult! Cocoana a spus că Winciorkowa ar putea să fie cocoană, că nici o femeie din sat nu e așa deșteaptă ca ea...

— Ți-a spus ea ție asta, Nastuś! Ți-a spus? Să-i dea Dumnezeu tot ce-și dorește!

— Așa a spus, Jasiek, a spus și față de vechil... cînd... se întrerupse brusc, deoarece cuvîntul ce-i

scăpase înnourase fața flăcăului care se întristă și, privind-o cu atenție, o întrebă timid:

— Nu te-a asuprit... ai? ochii îi străluciră de mînie.

— Da... dar m-am plîns cocoanei... l-a chemat înăuntru... și a ieșit de acolo ca un cîine turbat... apoi atîta a zbierat la mine, Doamne... adăugă încet, vărsîndu-și focul față de el.

— Îi arăt eu lui... o să-i plătesc și pentru mine și pentru tine... de-o să mă țină minte cîte zile-o avea... șuieră printre dinți și un vifor sălbatec de turbare îl cutremură atît de puternic, încît se făcu vînăt.

— Jasiek! Ai grijă de tine... el se are bine cu ăi mari și... dacă te închid iar, sărmana de mine, nu-mi rămîne decît să mă arunc în fîntînă...

— Să știu că mi-or putrezi oasele în închisoare și tot mă răzbun...

— Jasiek, gîndește-te bine, gîndește-te! se ruga ea, implorîndu-l plină de teamă.

Nu-i răspunse, tăcură.

Îi acoperea întunericul, stăteau unul lîngă altul, dar sufletele erau departe, se despărțiseră ca niște păsări speriate de ură și teamă.

Norul minunat de fericire se risipea, topindu-se în cenușiul înserării care se lăsa pe pămînt. Viața își întindea iarăși gheara hidoasă peste soarta lor...

Stătură așa multă vreme, neputînd să se liniștească.

Deodată intră Winciorkowa și se îndreptă repede către ei printre copaci.

Se înfiorară amîndoi, cuprinși de frică.

— Te-au vîndut oamenii! Te-au vîndut! șopti încet bătrîna. Am fost în sat... și pe urmă m-am abătut și pe la cîrciumă... era lume multă, cum e de obicei duminica... se cinsteau... erau și jandar-

mii... Cînd am intrat m-a văzut Banach, și cum era beat turtă, și-a dat drumul la limbă, spunînd: „Winciorkowo, Jasiek s-a făcut sănătos, e timpul să se întoarcă la palat, în celulă..." Jandarmii erau numai ochi și urechi... i-am văzut... și beţivanul ăla îi tot da cu gura că acum toți tîlharii pot să se plimbe slobozi dacă-i dau bani ajutorului de primar... Atunci jandarmii au început să-i descoase, iar oamenii parcă atita așteptau... au spus tot... Înghețasem... dar ajutorul de primar m-a tras deoparte, că era întuneric, și mi-a spus că s-ar putea să facă percheziție!... și că... tăcu sfîrșită.

— Ce oameni mai erau acolo? întrebă încet.

— Păi, Banach, Kubik, cel din capul satului, Sikora, de la mijloc, ăla fără un ochi, Wójcik și toți, toți...

— Banach, Kubik, Sikora și Wójcik! repeta Jasiek încet, foarte încet, întipărindu-și în memorie aceste nume, dar deodată îl năpădi o furie nebună, sări în picioare, puse mîna pe o scîndură și strigă:

— N-au decît să vină, să poftească să mă prindă!... îl cuprinse slăbiciunea, picioarele i se muiară și se prinse de un măr ca să nu cadă.

— Taci, copile... taci... trebuie să facem ceva.

— Trebuie să-l ducem de aici! șopti Nastka, venindu-și în fire.

— Adevărat, așa e cel mai bine, n-au cum să-l ia dacă nu-l găsesc, dar unde să-l ascundem?

— Unde? Ar fi bine și sus pe deal, în gropile din spatele mînăstirii... acum sînt goale.

— Da, e bine acolo, dar trebuie să mai așteptăm cîtva timp pînă se întunecă bine... să nu ne zărească cineva.

Începu să vadă de Jasiek, care abia mai putea să răsufle din cauza unui puternic acces de tuse.

— Nastuś, uită-te pe drum, să nu vină cineva...

Urmară clipe lungi, nesfîrșite în așteptarea nopții.

Bătrîna se tot uita peste gard, spre pod, dar nu vedea pe nimeni și se întorcea mereu la Jasiek care ședea închircit, ca amorțit, pe pilotă.

Noaptea se lăsă repede și o liniște adîncă se așternu deasupra lumii, doar de la circiumă veneau cîntece de beție, zdrăngăneala lăutarilor și glasuri răgușite, dinspre luncă se risipeau peste cîmp țipetele nagîților, iar peste ierburi se tirau nori scunzi și albi de ceață.

— N-ai frică, Jasiek! N-am să te dau eu, copile, n-am să te dau — îl liniștea mama.

Cu ajutorul Nastkăi îl îmbrăcă în cojoc, luară pilota într-o pătură și apucîndu-l puternic de brațe, căci abia mai putea să meargă și se poticnea mereu, ieșiră din grădiniță în curte, iar de acolo o luară pe cărăruia care alerga spre poalele dealului, unde se afla mînăstirea.

Mergeau tăcuți și foarte încet, fiindcă Jasiek obosea repede și trebuia să se odihnească mereu; din cînd în cînd, bătrîna se culca pe iarbă și asculta, lipindu-și urechea de pămînt.

— Nu se aude nimeni în jurul casei.

— Nu-i nimic, trebuie să mergem mai repede — șoptea cu nerăbdare Nastka.

— Nu mai pot... nu mai pot... O, Isuse! rostea Jasiek și se lăsa tot mai mult pe Nastusia, care aproape îl ducea în cîrcă.

— Taci, Jasiek, taci! Mai avem un pic și ajungem — răspundea fata.

Cu multă osteneală ajunseră la gropile cele mari de cartofi, săpate în coasta dealului dinspre pădure. Bătrîna căută pe cea care se păstrase mai bine și, aducînd un braț de paie putrede, coborî înăuntru și le așternu pe fund, acoperindu-le cu pilota. Apoi

îl luară de braţe şi îl coborîră în groapă cu picioarele înainte.

— Jasiek, să n-ai teamă de nimic... aici n-o să te găsească ei... dacă ţi-e urit pe întuneric, spune o rugăciune. Eu mă întorc mîine în zori şi îţi duc de mîncare. Mă duc, băiatul mamei, că trebuie să fiu acasă cînd vin cîinii ăia, să nu miroase ceva... Nastka trebuie să plece şi ea, ca să n-o certe la curte.

— Să nu mă dai, mamă... să nu mă dai pe mîna lor... strigă el cu glas înlăcrimat şi se agăţa ca un copil de gîtul mamei. Groapa asta şi noaptea îl înfricoşau.

Dar în curînd se linişti — era foarte obosit.

— Nastuś! Pleci şi tu?

— Mă duc, Jaś, mă duc şi eu... dar după ce se culcă boierii, vin şi rămîn cu tine.

Nu mai zise nimic, dar mama, mîngîindu-l înainte de a pleca, simţi că are lacrimi pe obraji.

La întoarcere mergeau repede. Aproape de casă, la răspîntia celor două poteci — una se îndrepta spre casa Winciorkowei, iar cealaltă urca mai sus pe deal, coborînd apoi spre acareturile boiereşti — bătrîna spuse:

— Nastka, dacă o să-l vinzi pe Jasiek, să te vadă Dumnezeu...

— Eu să-l vînd pe Jasiek! Eu?! Aş fi în stare să intru şi în foc pentru el, să sar în apă, să mă arunc de pe cel mai înalt munte... Izbucni în plîns.

— Ei, taci... taci... te cred... Mai du-te pe la el.

Drept orice răspuns fata îi îmbrăţişă picioarele...

— Eu sînt a voastră, vă sînt credincioasă ca un cîine.

Bătrîna îi luă capul în braţe şi se înfrăţiră pentru totdeauna, amestecîndu-şi lacrimile, simţămintele şi iubirea.

„Poate s-o și ia de nevastă, e o fată bună“ — se gîndea bătrîna, zorind să ajungă mai repede.

IX

Acasă încă nu venise nimeni.

Bătrîna aprinse lampa și îndepărtă cu grijă orice urmă a ședерii lui Jasiek. Acum era liniștită și, trebăluind prin gospodărie, îngîna rugăciuni după vechea-i obișnuință.

Tekla era în odaia ei, o strigă prin tindă, dar nu veni.

„Doarme, cu siguranță“—își zise, deschizînd ușa.

Tekla stătea cu copilul în brațe, nemișcată, și cu ochii pironiți la foc.

— Ce ai?

— De-abia își mai trage sufletul... cred că e pe moarte... șopti.

— Isuse din Nazaret!

Într-adevăr, copilașul se stingea; vînăt și gol, zăcea întins pe genunchii mamei, horcăind cu greutate și bătînd mereu aerul cu mîinile ca o pasăre care se îneacă. Focul puternic din sobă arunca reflexe sîngerii peste burta umflată și peste picioarele slabe, care atîrnau în jos fără putere.

— Nu mai are nevoie decît de rugăciune! șopti compătimitor Winciorkowa.

—Oh, copilașul meu drag, puișorul meu! hohoti de plîns Tekla, cuprinzînd copilul în brațe, ca și cînd ar fi vrut să-l apere de moarte.

Winciorkowa se posomorî, gîndindu-se că acolo, în groapă și Jasiek se simte la fel de rău.

N-avea cum să alerge la el, fiindcă jandarmii puteau să pice din moment în moment, așa că aștepta cu o nerăbdare crescîndă.

Ieșea mereu înaintea casei să se uite pe drum.

Era o noapte mohorîtă și înăbușitoare, fără stele; un vînt umed adia dinspre luncă, mîngîindu-i fața aprinsă, înfierbîntată de așteptare... Umbla chinuită de colo-colo prin încăpere. Uneori se așeza pe prag și se adîncea într-o amorțeală întreruptă de tresăriri de teamă, în tăcerea din jur, înțepenită parcă și ea de oboseală.

Satul era liniștit, doar Tekla se bocea într-una la ea în odaie; cîteodată glasul ei răzbătea plîngător, monoton:

— Tu te duci și pe mine mă lași singură, te duci la Isus, în cer... la bucurie... o, Doamne! Doamne!...

De la cîrciumă se revărsau cîntecele slabe ale lăutarilor și ecouri surde, învălmășite de tropăituri și strigăte, iar uneori, dinspre pășunile îndepărtate, unde erau duși caii noaptea, pîlpîiau luciri de focuri și se auzea o melodie tristă, înfundată.

Winciorkowa își petrecu toată noaptea pe prag, așteptînd neliniștită să-i vadă venind.

Dar nu veniră.

La cîrciumă muzica tăcuse și cîntecele încetaseră, noaptea se cufundase într-un somn adînc, apoi începură tot mai des să cînte cocoșii de miezul nopții și parcă de schimbarea vremii, căci înaintea zorilor vîntul încetă și începu să picure o ploaie mărunță și caldă.

Iar ea veghea mereu pe prag, înțepenită de frig și de teamă, nu-și mai ștergea nici lacrimile care îi curgeau în răstimpuri din ochi ca niște izvoare de perle și se uscau pe fața vînătă de frig. La răsăritul soarelui mai avu doar atîta putere cît să îngenuncheze înaintea casei și, cu privirile ațintite spre zorii palizi care țîșneau cu greu printre norii deși și murdari, să se roage cu ardoare.

Tekla ieşi ţipînd din odaie.

— A murit! A murit! Săriţi, oameni buni! Dumnezeule, ajutor! Cuprinsă de o spaimă dureroasă îşi luă în braţe copilul gol, vrînd să fugă cu el în sat după ajutor.

Winciorkowa abia putu s-o oprească. Începu să se ocupe de copil, iar Tekla se ghemui lîngă sobă, plîngînd cu suspine.

Se luminase bine de ziuă. Adîncită în treabă, Winciorkowa nu observă că sătenii îi înconjuraseră casa, iar jandarmii, în frunte cu primarul şi ajutorul lui, intrară înăuntru.

— Jasiek Winciorek e acasă?

— Căutaţi-l, le răspunse rece.

— Ia-o înainte! Unde e?

— L-am ascuns sub şorţ, că e copilaş mititel! strigă cu ironie duşmănoasă şi începu să spele liniştită cadavrul copilului într-o copaie. Tekla zvîcni brusc şi se repezi la ţărani cu un retevei de lemn în mînă:

— De ce-aţi venit aici! Cîini turbaţi! Daţi-mi înapoi bărbatul şi copilul! Să dea Dumnezeu să crăpaţi toţi pe lîngă garduri, să vă otrăviţi cu mîncarea pe care-o băgaţi în gură, pentru chinurile şi necazurile mele.

O imobilizară repede, fiindcă sărea la bătaie, şi porniră să-l caute pe Jasiek prin casă şi pe afară.

— Căutaţi vîntul pe cîmp! Căutaţi! striga după ei.

Nu găsiră nimic, bineînţeles, şi, la plecare, îi spuseră bătrînei că, dacă se iveşte băiatul, să-l anunţe pe ajutorul de primar.

— Păi cum! Sigur! Alerg într-un suflet la ajutorul de primar şi-l dau pe mîna voastră! ţipă Winciorkowa după ei, urmărindu-i din ochi pînă la cîrciumă, unde intrară cu toţii.

Cu toate acestea, nu se duse la groapa în care era ascuns Jasiek, de teamă să n-o urmărească cineva. nu dădu pe-acolo toată ziua, deși se înnorase de-a binelea și o ploaie tristă inundase lumea.

Abia cînd se întunecă bine, luă oala cu mîncare și se strecură cu grijă.

Se aplecă peste deschizătura gropii și începu să cheme neliniștită:

— Jasiek! Jasiek!

Jasiek nu dădea nici un semn de viață, așa că își dădu drumul înăuntru, îl căută cu mîinile prin beznă și îl scutură cu o groază nemărginită.

— Tu ești, mamă?

Se trezi dintr-un somn greu.

— Ridică-te puțin.

— Zi, au fost?

— Au fost, dar abia spre dimineață. N-am venit, că mă temeam să nu mă vadă cineva pe lumină...

— La prînz a venit Nastka.

— Să-i dea Dumnezeu sănătate!

Îi întinse oala, îi puse lingura în mînă și Jasiek începu să mănînce încet.

Acolo jos, în groapă, era întuneric ca într-un mormînt, iar aerul stătut, lînced, îngreuia răsuflarea. Afară ploaia plescăia monoton și pătrunzînd înăuntru prin deschizătura neacoperită se scurgea pe pereți.

— Cum îți mai e?

— Mai bine. Te-am așteptat atîta, că nu mai știam ce să fac, să plec, să...

— Să nu mi te miști un pas! strigă îngrozită.

— Cum așa, doar n-o să stau mereu aici.

— Întîi fă-te bine...

— Și plecăm! rosti încet, ca pentru sine.

— Plecăm. M-am și gîndit la toate.

Îi pipăi capul, îl strînse la piept și, ștergîndu-i fața și mîngîindu-l, șopti:

— Nu te teme, acolo o să ne fie mai bine...

— E undeva departe, dincolo de mare, nu?

— Da, dincolo de mare, parcă — repetă Winciorkowa încetișor.

— Ne dau pămînt pe gratis...

— Pe gratis, și pe deasupra ne mai dau și pădure și vite de muncă...

— Chiar dacă n-o să ne dea degeaba, cumpărăm...

— Da, dar e mai bine să ne dea degeaba, cu banii am putea să cumpărăm în plus...

Bătrîna se lăsă toropită de somn și o vreme tăcu.

Codrul apropriat foșnea înfundat, țipară niscaiva păsări, iar ploaia răpăia într-una, monoton, ca și cînd noaptea cenușie și tulbure plîngea după ziua de ieri.

— Îmi pare rău că Nastka nu poate lua cu ea ce i-a promis cocoana că-i dă cînd s-o mărita; aici nu putem să ne cununăm, și-apoi cum să ducem vite peste mare!

Vorbea tărăgănat, dar bătrîna nu-l mai auzea. Învinsă de oboseală și legănată de tăcerea din jur, adormise cu spatele rezemat de peretele gropii. Jasiek o acoperi cu cojocul lui și un timp veghe asupra ei, dar somnul îl toropi în curînd și pe el.

Noaptea se scurgea înainte, ploaia încetase, în schimb începu să bată vîntul, rostogolindu-se peste cîmpuri și șuierînd în deschizătura gropii. Apoi, din negurile nopții se desprinse răsăritul și cu ochii plînși, încercănați de zori, lumină pămîntul și privi în groapă la oamenii adormiți unul lîngă altul.

Primul se trezi Jasiek și o deșteptă numaidecît și pe maică-sa.

— Du-te, să nu te vadă cineva. Am auzit-o pe Nastusia că boierul a spus odată că ar vrea să cum-

pere lunca noastră, fiindcă intră în pămîntul lui. Poate te repezi și pe la curte, nu? Boierul plătește mai bine decît țăranii.

— Așa e, cum de nu mi-a trecut și mie prin cap. Acum doi ani l-a trimis pe intendent la mine să...

— Trebuie să sfîrșim repede... spuse energic...

— Să vină Herszlik, el trece oamenii...

— Adevărat, l-am văzut și eu. Dar dacă nu se duce nimeni la el...

— La crîșmă vorbeau că peste două săptămîni pleacă oamenii din Wola...

— Peste două săptămîni! Atunci o să fiu sănătos tun! zise el vesel.

— Diseară mai trec eu pe aici.

— Da, și du-te la boier și la preot după leacuri, adu-mi mai multe, să mă vindec mai repede — spuse vioi, aproape poruncitor, și bătrîna se înfioră de bucurie că băiatul ei drag are atîta putere în el.

X

În după-amiaza aceleiași zile, Winciorkowa se îmbrăcă în straie de sărbătoare și plecă la boier să-i propună vînzarea luncii.

Îi era nu știu cum să meargă la boieri cu un interes anume și mergea oftînd îngîndurată, făcîndu-și tot felul de planuri; socotea cam cît pot să-i dea boierii pentru luncă și cît o să ia pentru pămînt și toate celelalte...

„...Șase pogoane de pămînt măcar cu o sută de ruble pogonul... lunca vreo mie de zloți!... apoi două vaci... porcii... și vițelul... și uneltele!... Casa trebuie socotită aparte... și șura la fel... șura o cumpără Sulek, vroia de astă-primăvară..."

Curtea boierească era într-o latură a satului, înghesuită între dealul pe care se afla mînăstirea și pîrîul ce trecea pe lîngă casa Winciorkowei, curgînd prin parcul conacului, care se întindea pe versantul dealului pînă la grădina mînăstirii.

Winciorkowa intră în bucătărie, dar acolo i se spuse că boierii sînt în „camera-grădină".

Clădirea era cu parter, așezată pe temelii de zid, uriașă și cu acoperișul foarte înalt și ţuguiat; spre grădină avea o terasă care cobora în trepte largi pînă la gazonul înconjurat cu un gard viu de un verde minunat. Pe amîndouă părțile terasei, prin iarba pînă la pîrîu, șerpuiau alei de măceși roșii și liliac violet, iar de la ferestre se zărea brîul larg al lunci-lor din Przyłęk, închise de păduri, și satul întreg așezat puțin pieziș în vale.

Winciorkowa se opri în fața ușilor cu geam de la intrarea de pe terasă și se uită sfioasă înăuntru.

— Ce este?

— Am treabă cu boierul! răspunse încruntată, trăgîndu-se puțin înapoi, fiindcă pe scări urca cu pas greu vechilul.

Era un bărbat uriaș, roșu la față și grosolan, cu mustățile stufoase și ochi albaștri ca porțelanul.

— Aha! Winciorkowa! Respectele mele! strigă ironic. E, ai ascuns bine tîlharul, ai? Am eu grijă să-l găsească și-o să-l trimit undeva de unde să nu mai fugă a doua oară...

— Cum o vrea Dumnezeu, în puterea lui sînt toate, nu în a dumitale...

— Ai vreo treabă cu boierul, ce treabă?

— Nu te privește pe dumneata, nu... răspunse sfidătoare.

Vechilul trînti ușa și plecă.

Winciorkowa se rezemă cu spatele de balustrada terasei, împodobită cu ghivece de flori, și așteptă

cu ochii aţinţiţi în zarea ceţoasă şi la cerul înnourat; curînd avea să plouă.

După o vreme veni Nastka la ea.

— Boierul a spus să viil şopti, sărutînd mina bătrînei.

— Ai mai fost la Jasiek? o întrebă încet fata, deschizînd uşa de la anticameră.

— Am stat toată noaptea cu el. Dumnezeu să te răsplătească pentru că nu l-ai uitat...

— Eu tot... tot... pentru el... spuse Nastusia cu căldură, deschizînd uşa cu geam ce da într-o încăpere imensă, plină de tufe verzi.

Boierii stăteau în balansoare, la o masă rotundă.

De la uşă, Winciorkowa le făcu la amîndoi cîte o plecăciune adîncă şi începu să spună de ce venise.

— Bine, o să-ţi cumpăr lunca. La toamnă o să vină inginerul hotarnic să facă măsurătorile.

— Boierule, eu am nevoie să vînd acum.

— De ce te grăbeşti aşa! Pleci undeva sau ce?...

— Îmi trebuie bani degrabă.

— Ei, doar nu mori acum...

— Cine ştie cui i se împlineşte sorocul şi îi bate ceasul, cine ştie...

Tăria i se înmuie deodată, inima i se strînse de durere şi lacrimi abundente îi şiroiră pe faţă.

Cucoana, care era foarte simţitoare, sări în sus şi o întrebă:

— Ce ai, de ce plîngi?

— Nu ştiu ce m-a apucat... aşa... Cuvintele i se opreau în gît din pricina suspinelor care o cutremurau.

Boierii nu ştiau ce să facă.

Iar ea se sprijini cu spatele de perete şi plîngea — basmaua îi alunecase de pe capul cărunt pe umeri, lăsînd să i se vadă faţa nobilă, dar atît de vînătă şi sfîşiată de durere, atît de schimonosită

de chinuri, că părea o mască tragică. Lacrimile, pe care nu le mai putea stăpîni, îi smulseră din suflet toate necazurile, întreaga ei poveste. Plîngînd și îmbrățișînd picioarele boierilor le povesti cu glas stins, îndurerat, toate suferințele. Inima ei de mamă sfîșiată de suferință își bocea soarta tristă. Nu avea pe nimeni cui să-și descarce inima, dar boierilor le destăinui tot, gîndind că ei n-o să lase pierzării o nevoiașă ca ea.

Cucoana, foarte sensibilă, era atît de înduioșată de mîhnirea Winciorkowei că lacrimile îi umplură ochii de culoarea safirului și i se scurseră pe față.

— Niobe[1]! O Niobe țărancă — îi șoptea printre lacrimi soțului, în franțuzește. Ce expresie de durere împietrită are pe față! Ce elevație! Ce nuanță are părul ei cărunt și fața tăiată parcă în aramă, cît de frumoasă este în această atitudine de suferință!... Splendidă! E splendidă! Nu te întrerupe... Plîngi mai departe — strigă cucoana extaziată și aduse un aparat mare de fotografiat, căci se ocupa cu pasiune de fotografie și pictură, considerînd, totuși, fotografia ca un lucru mai important.

Winciorkowa nu înțelegea nimic din toate acestea și, rezemată de perete, plîngea încet, iar cucoana, ștergîndu-și perlele lacrimilor care curgeau din ochii-i ca safirul, îi fotografie de cîteva ori fața.

Cînd bătrîna se liniști cît de cît, boierul îi spuse îngăduitor:

— Am uitat să-ți spun că eu nu am voie să cumpăr pămînt de la țărani. Păcat, ți-aș fi cumpărat tot lotul care se întinde de-a lungul pămînturilor mele.

---

[1] Persouaj mitologic, fiica lui Tantal și soția lui Amphion, rege al Tebei, a rămas în literatură ca personificare a mamei îndurerate.

— Se poate, boierule, fiindcă pămîntul meu nu e trecut în registrul de împroprietărire...

— De ce?

— Tatăl dumitale i-a dat de bună voie ţarina şi lunca răposatului meu bărbat. Avem şi acte...

— N-am ştiut nimic de asta.

— Bărbatul meu l-a dus pe boierul cel bătrîn prin ţări străine, l-a tratat, că era bolnav... O, dumneata erai prea mic, mai sugeai încă... Am rămas singură cu copilul, cu Jasiek, ca vai de capul meu!... Începu din nou să plîngă.

Boierul, mişcat de povestirea ei, se plimba nervos prin cameră.

— Nu mai plînge, femeie! Fac tot ce vrei... Îţi cumpăr lunca şi pămîntul imediat... N-am ştiut cîtă recunoştinţă îţi datorez... Acum parcă îmi amintesc ca prin ceaţă că răposata maică-mea mi-a vorbit de voi înainte de a muri... Eram mic cînd a murit... aveam doar vreo opt ani.

Boierului mai că-i dăduseră lacrimile de emoţie, ascultînd spusele bătrînei.

— Bine, dar nu te-am ştiut de loc! exclamă cu uimire.

— Păi de unde, păcatele mele, era să ne cunoaşteţi! Că doar tot timpul sînteţi plecaţi prin lume, după interese, de, ca fiecare!...

Se înţeleseră atît de bine, că la plecare cucoana îi dădu o sticlă cu vin şi nişte prăjituri pentru Jasiek, iar boierul îi promise că în termen de trei zile va pune să se facă actele şi îi va da banii.

Amîndoi boierii o însoţiră pînă în grădină.

— Domnul Isus să vă binecuvînteze copiii, să vă aibă în pază averea şi onoarea! Da, că sînteţi oameni buni, buni!... şoptea ameţită şi bucuroasă de bunăvoinţa lor. Parcă avea primăvara în suflet; nu se duse direct acasă, ci, ocolind dealul şi mînăs-

tirea de cealaltă parte, ajunse prin stufărişuri la Jasiek.

Se grăbea să-i povestească totul şi să-i dea vinul de la cucoană.

Jasiek ascultă cu ochi strălucitori cele ce-i spunea şi îi zise:

— Trebuie să plătim o slujbă la biserică pentru ei.

— Sigur! După ce facem actele şi luăm banii, mă şi duc să dau pentru o liturghie.

— O să merg şi eu la slujbă.

— Cum aşa! Să te vadă cineva? strigă înfricoşată.

— E... cînd oi fi eu sănătos, nu mă mai tem de nimeni.

Nu răspunse nimic, fiindcă nu vroia să i se împotrivească, dar cînd să plece, îl mustră:

— Jasiek, roagă-te lui Dumnezeu, că văd că a început să te înece trufia.

Dar fără să vrea, se lăsa şi ea cuprinsă de semeţia lui, nu se mai temea de nimic şi se întoarse acasă plină de curaj, cu capul ridicat. Siguranţa salvării lui Jasiek îi însorise sufletul.

Trebăluia cu spor prin gospodărie, şi doar cînd şi cînd o năpădeau gînduri negre, i se întindeau ca nişte umbre în suflet, neliniştind-o, şi atunci privea cu o durere mută spre cîmpuri, la pădure, către sat... Parcă nu-i venea să creadă că trebuie să se despartă de toate pentru totdeauna!

O jale neînţeleasă puse stăpînire pe ea şi ochii îi sticliră de lacrimi; se rezemă de gard, uitîndu-se la toate — la cîmpuri, la lunci şi la cer — cu sufletul zbuciumat de durerea pe care trebuie s-o simtă copacii smulşi din rădăcină.

— O dată moare omul! îngînă cu resemnare. Ce-o fi, o fi — adăugă mai încet şi încercă să-şi alunge teama muncind.

Ca să-și mai dea curaj, o îndemnă și pe Tekla să plece cu ei.

— Și bărbatu-meu ce-o să zică dacă se întoarce de la pușcărie? răspunse aceasta, făcîndu-și de lucru pe lîngă copilul pe care trebuia să-l îngroape.

— O să vină și el după noi.

— Ce-mi trebuie mie asta! Toate bucuriile au căzut pe capul meu; bărbat n-am, pămînt n-am, copil n-am, iar purceaua de la dumneata am vîndut-o ca să-i trimit omului ceva bani — cît despre mine, ce să-mi mai port de grijă. Sînt o femeie amărîtă, singură și fără nici un ajutor de la nimeni!

Și nu-și mai spuseră nimic, pentru că veni bătrînul paracliser, bătu sicriașul în cuie, îl luă sub braț și îl duse la biserică, în pronaos.

Preotul ieși abia după ce sfîrși slujba, rosti rugăciunea și stropi cu apă sfințită, apoi bătrînul legă coșciugul cu o frînghie și-l aruncă la spinare, apucă crucea în cealaltă mînă și porniră spre cimitir.

Ploaia bura iar fără încetare. Cîteva femei se alăturară grupului care mergea pe marginea drumului desfundat, plin de bălți și străjuit de sălcii.

Cîntau „*Cine-n grija*“..., dar atît de încet, de fără vlagă, că melodia se răspîndea slab și cădea ca tristețea peste grînele întunecate, înfășurîndu-se în jurul tufelor de spini, presărate cu flori ude.

În cimitir era și mai trist. Copacii stăteau nemișcați cu crengile aplecate, ude și tremurînd de frig, iar mormintele galbene, pe care urca urechelnița, se întindeau pe pămînt apăsate parcă de crucile negre, simple, înfipte în pămînt. Cîteva ciori, speriate de cei care veneau, zburară din copaci, fîlfîind spre pădure. Groapa aștepta, gata făcută, așa că bătrînul dădu drumul la sicriu care, lovindu-se de fund, făcu să geamă pămîntul și să sară în lături apa care se strînsese, apoi începu s-o astupe repede.

Tekla, care tot timpul fusese ca moartă, se trezi deodată și se aruncă cu țipete de plîns pe nisipul ud:

— Oh, săraca de mine, săraca! Nici tu bărbat, nici tu pămînt, nici o bucurie de nicăieri... O, Isuse, tu mi-ai luat totul, totul mi-ai luat. Mi-ai luat și puișorul ăsta iubit!... Mi-a plecat copilașul la tine, s-a dus, s-a dus... Și m-ai lăsat singură pe lume, să am parte numai de plîns și de suferință! O, Isuse! Isuse! Isuse! O! o! o! — se bocea, rupîndu-și părul și înecîndu-se de suspine.

O îngînau rugăciunile și cîntările preotului, oftatul femeilor îngenuncheate în jurul mormîntului aproape astupat și foșnetul mestecenilor verzi, care se înălțau împrejur în cămăși albe de doliu, gemetele înfundate ale sicriului sub pămîntul care cădea peste el, și ploaia ce se scurgea în pînze nesfîrșite, și aerul cenușiu-verzui a ploaie, și...

Pentru că ploaia se întețea, sfîrșiră repede și plecară.

Pe drum, pe la calea jumătate, Winciorkowa se întîlni cu ajutorul de primar care se întoarse și veni cu ea spre casă.

— Am fost pe la tine, dar mi-au spus că ești la înmormîntare.

— De acolo venim, înmormîntarăm copilașul Teklei, îl știi?

— Lasă-l să putrezească, e sămînță de tîlhar!

— Doamne! Vai de mine!

Nu îndrăzni să i se împotrivească.

— Eu am fost la tine să vorbim de pămînt... începu el încet și rar.

— Care pămînt? întrebă Winciorkowa nițel îngrijorată.

— Pămîntul tău. L-aș cumpăra eu... Sînt un bun creștin și nu te-aș înșela. Decît să-l cumpere un străin, mai bine să-l ia unul de-al tău... că doar noi

sintem și puțin rude, mama ta a fost mătușa bună a tatălui meu, nu știi?...

— Ba știu... răspunse încet, neliniștită de propunerea lui.

— De vîndut tot trebuie să-l vinzi. Tu n-o să rămîi aici singură cu pămîntul, iar Jasiek trebuie să plece cît mai repede, fiindcă oi fi eu omul legii, dar nu pot să fac ce vreau... Ei, ce zici, mi-l vinzi mie?

Nu răspunse, grăbi doar pasul.

— Eu îți plătesc imediat cu bani gheață, ca să ai cu ce pleca... Ei, Winciorkowo, batem palma?

— Da, dar vezi că pămîntul e ca și vîndut... spuse repede.

— Cui?

— Boierului.

— Ai vîndut boierului! Așa stau lucrurile! exclamă, furios că se înșelase; era sigur că va căpăta pămîntul la un preț de nimic. Așa, ai! Atunci așteaptă! Toată noaptea i-am cinstit pe jandarmi la crîșmă ca să facă perchiziția abia spre dimineață! L-am apărat pe Jasiek ca pe fiul meu, iar tu mi-ai făcut una ca asta! Te-ai înhăitat cu boierul, atunci boierul să-ți ajute, maimuță boierească! striga, din ce în ce mai înfuriat.

— Tacă-ți clanța, mișelule! zbieră Winciorkowa deodată.

— Mamă de tîlhar!

— Eu, mamă de tîlhar! Eu?

— Tu, baborniță, tu...

— Mincinosule, hoțule, banditule! Da' jandarmu cin' l-a omorît în pădure, ai?

— Ai văzut tu, turbato, ai fost tu de față? și sări la ea cu pumnii.

— Și fierarului cine i-a dat foc, dacă nu tu!

— Stai, vrăjitoare bătrînă, că-ți închid eu botul, ți-l închid eu.

— Încearcă să-l închizi! Mai sînt judecăți pe lume... dreptatea încă n-a murit... nimeresc eu unde trebuie, n-ai grijă...

Se ocărau și săreau cu unghiile unul la altul, de trebuiră să-i despartă femeile care veneau de la înmormîntare, căci ajutorul de primar avea fața plină de zgîrieturi, iar basmaua Winciorkowei era tot una cu noroiul.

O luară pe Winciorkowa între ele și o duseră pînă acasă, cu ajutorul de primar țipînd în urma lor.

— O să mă ții minte toată viața. Îți plătesc eu! O să schelălăiești ca o javră cînd o să-i pună cătușe lui Jasiek și o să-l trimită în Siberia. Ți-o plătesc eu, cu vîrf și îndesat! Horcăia ca un cîine, înecat de turbare.

XI

În Przyłęk toate își urmau cursul.

După cîteva zile de zloată, răsări soarele, secă băltoacele de pe cîmp și mai zbici drumurile; vremea se îmbunătăți de-a binelea, mînînd oamenii la muncă. Unul ieșea cu plugul la arat, altul să mai pună un rest de cartofi; se sădeau legumele, se da drumul la apa strînsă prin văioage și se săpau șanțuri de scurgere; tot satul era ocupat cu muncile grele ale cîmpului. Treaba mergea însă încet, cu anume greutate; nicăieri pe cîmpuri nu răsuna larma veselă a cîntecelor.

Oamenii se mișcau cu încetineală, greoi, copleșiți parcă de gînduri negre, își lăsau mîinile de-a lungul trupului, opreau caii de la plug și sporovăiau peste mejdine, peste arături, peste dîlmele înguste de secară verde.

— Ai auzit! Șase inși din Bieżywody au plecat ieri în Brazilia.

— Adevărat! Și se vorbește că din Malowana Wola or să plece jumate de sat.

— Toți ăștia-s pălmași fără case, dar în Górki trei gospodari și-au vîndut pămîntul și tot ce mai aveau și au plecat.

— Hm, să vedem ce-o să mai iasă și din asta!

— Păi ce să iasă?

— Dumnezeu a lăsat să cadă pedeapsa asupra lumii și i-a luat mintea.

— Se prăpădește atîta norod! gemu o bătrînă.

— Ești bătrînă și fără minte! De ce să se prăpădească?

— Păi să pleci așa de departe prin locuri necunoscute! Am auzit că acolo nu înțelege nimeni vorba noastră, că e altă credință și o căldură... că dacă pui oala cu cartofi în nisip fierbe numaidecît!... Și pe mare spun că...

— Ei, doar nu toți pleacă dincolo de mare.

— Se duc în Germania să muncească.

— Da' ce, la noi nu e destul de muncă? Numai leneșii, bețivanii și vîntură-lume pleacă la destrăbălare și la pierzanie.

— Ascultă, Antoni, dacă și cu îmblăciul ai bate tot atît de bine cum meliți din gură, te-aș lua să batem grîul și te-aș plăti bine.

— Numai să ai ce să bați! Haida, murgule, hee! strigă bătrînul, plesni din bici, apucă plugul de coarne și se aplecă, arînd mai departe.

— Zici că și la noi e destul de muncă, dar unde? La țărani? Fiecare ar putea să lucreze încă de două ori pe atîta cît lucrează, numai să aibă ce, nimeni n-are nevoie de ajutoare plătite. La curtea boierească? Muncesc și-acolo cît pot, că n-au încotro, săracii! Muncesc la scosul cartofilor, și tot e bine,

chiar dacă iau banii la Crăciun sau în primăvară. Sau poate crezi că e mai bine să se ducă la fabrică! Să se prăpădească! Ţăranul nostru are nevoie de pămînt, şi dacă îi dau în Brazilia, se duce acolo... Cum trăiesc alţii acolo, pot să trăiască şi oamenii de la noi! Iar dacă-ţi cauţi de lucru, e mai bine să te duci la nemţi, decît la ai tăi! Acolo eşti plătit bine, respectat şi mai vezi şi atîta lume.

— Adevărat, aşa e! — întăriră aproape toţi.

— Şi toţi care pleacă în Prusia se întorc plini de bani.

— Şi înţoliţi ca nişte boieri.

— Toate astea la un loc nu sînt decît mînia lui Dumnezeu, nimic altceva! mormăi bătrîna fără tragere de inimă.

Discuţii de felul acesta, sau asemănătoare, se purtau zilnic pe cîmp, în case, pe drumuri şi oriunde se întîlneau cîţiva oameni; aproape în fiecare zi Herszlik apărea în vreun sat şi, la adăpostul beznelor nopţii, îndemna oamenii să plece la muncă în Prusia, sau să emigreze în Brazilia. Ca rezultat al străduaniei lui zeloase, tot la cîteva săptămîni plecau grupuri întregi de oameni. Plecau tineri şi vîrstnici, femei şi copilandri; cu legăturile în spinare, se strecurau pe furiş, conduşi de plînsetele de despărţire ale familiilor. Nu erau de nici un folos nici predicile preotului, nici împotrivirea boierilor şi nici supravegherea poliţiei — poporul se ridica şi, ademenit de promisiunile unei vieţi mai bune, înflăcărat de curiozitatea meleagurilor necunoscute, lăsa totul baltă şi pleca.

Aşa se scurseră cîteva săptămîni. Tot satul trăia în fierberea permanentă a plecărilor şi în atmosfera tainică şi posomorîtă a şuşotelilor despre emigranţi, despre alte locuri, despre altă viaţă.

Erau atît de prinși cu toții în această forfotă neobișnuită, încît îi dădură prea puțină atenție lui Jasiek Winciorek care, însănătoșindu-se, nu se mai ferea de nimeni și se arăta sfidător pretutindeni.

Tăietorii de lemne îl văzură prin pădure, păstorii, pe luncă, iar argații de la conac îl zăriră prin parcul boieresc; se ducea la cîrciumă și trecea prin sat ziua în amiaza mare, se uita mîndru la oameni și îi saluta, se vedea că nu se teme de nimeni. Asta le impunea tuturor.

— Lasă-l să se plimbe liniștit, cît mai poate! Ce, a omorît pe cineva, a furat ori a pus foc? Și ce dacă a nimerit cu furca printre coastele vechilului? Nu trebuia să-i tragă fata spre șură.

— Acum s-ar cuveni să-i plătească vechilului și pentru el și pentru noi toți, pe mine m-a prins cu securea în pădure și m-a și trimis în judecată. Am plătit 15 ruble amendă! Și ce-am tăiat, un lăstar de pin ca pe mînă! Scîrnăvia, să n-aibă parte de luminare!

— Eu nu sînt iudă, să-l vînd.

— Asta e una, apoi crezi că el te-ar ierta?

— Păi cum să te ierte, e îndîrjit, împielițatul!

— A stat doi ani la pușcărie, nu mai e un începător.

— Cu unul ca ăsta trebuie să umbli cu binișorul...

Așa vorbea satul pe seama lui Jasiek, iar el, ca și cînd ar fi știut că nimeni nu îndrăznește să-l trădeze, se arăta tot mai des prin sat, pînă cînd într-o zi se întîlni la capătul drumului cu ajutorul de primar.

Fața de lup a acestuia se încreți ca pentru mușcătură și se repezi la Jasiek.

— Ptiu, cîine, nu mă atinge, că-ți rup oasele! mormăi Jasiek.

— Hoțul! Prindeți-l! Oameni buni, aduceți frînghii! Prindeți-l! strigă înfuriat, dar nimeni nu se

grăbi să-i vină în ajutor; toţi se ascundeau după colţul caselor.

— Vezi-ţi de drum omule, nu te lega de mine — îl rugă flăcăul.

— La cancelarie, la puşcărie, tîlharule! ţipă, aruncîndu-se la el.

Pierzîndu-şi răbdarea, Jasiek îl lovi în cap o dată, de două ori, îl trînti la pămînt, îl izbi cu picioarele cît putu şi plecă.

Iar pe ajutorul de primar îl duseră acasă şi boli cîteva zile.

— Ce, ajutorule, te-a muşcat gînsacul, ce ai? rîdeau oamenii de el după aceea.

— Blestemaţii, n-au nici un respect pentru un om de vază ca mine!

— Hm! Să sfărîmi coşcogea ajutor de primar ca pe-o oală de pămînt!

— Nici o femeie n-ar pisa rufele mai bine cu bătătorul...

Dar ajutorul de primar nu răspunse nimic, îmboldit de mînie şi ruşine alergă la primărie, apoi se sfătui îndelung cu vechilul.

În duminica următoare, se bătu toba înaintea bisericii şi se anunţă că:

— „cine îl prinde pe Jasiek Winciorek şi îl aduce la primăria comunală va căpăta un premiu de cinzeci de ruble".

— O groază de bani, dar crezi că o să-i dea cu adevărat? se vorbea în faţa bisericii.

— Pentru un tîlhar ca ăsta? Or să plătească pînă într-o para! zbiera ajutorul de primar.

În sat, prin toate casele, cîteva zile nu se vorbi decît de asta; într-adevăr nu se gîndea nimeni să-l trădeze pe Jasiek, dar cincizeci de ruble, oricum, sînt bani buni. Cîte unul mai lacom îşi şi făcea so-

coteala ce-ar putea să cumpere cu atîta bănet... şi arunca priviri încruntate.

În vremea asta ajutorul de primar nu stătea degeaba, sufletul i se înverşunase de turbare şi bea ziua întreagă. Noaptea îl urmărea ca un lup pe Jasiek, asmuţind oamenii împotriva lui. După cîteva zile se şi spunea prin case:

— Dacă dau ei atîţia bani pentru el, să ştii că e un tîlhar de drumul mare!

— Se zice că boierului din Wola i-a furat patru cai.

— De-ar fi numai atît... dar în Koziolki, pentru că nu l-au lăsat să înnopteze acolo, a dat foc la o şură... şi s-a aprins jumătate din sat...

— Aşa e! Pe bunul Dumnezeu, aşa e! Păgubaşii au venit la primărie şi au spus că le-a pus foc cineva.

— Isuse! Ce tîlhar! auzi, să dea foc la case!

Se înţelege că în toate zvonurile astea nu era nici pic de adevăr, ci numai răutatea ajutorului de primar. Ba se mai întîmplă ca tocmai atunci să fie prinse cîteva grupuri de emigranţi care treceau pe furiş graniţa; unii se întoarseră pe la casele lor, dar cîţiva intrară la închisoare, şi ajutorul de primar o ţinea sus şi tare că numai Jasiek e de vină.

Şi cu asta a învrăjbit tot satul împotriva lui.

Mai întîi Winciorkowa simţi schimbarea petrecută, fiindcă oamenii se îndepărtau de ea ca de o ciumată, iar cînd trecea prin sat, auzea glasuri în urma ei:

— Mumă de hoţ!

„Oamenii sînt ca porcii, înghit tot ce le arunci" — se gîndea cu amărăciune, suferind din pricina jignirii nemeritate. Dar uită de asta, ocupată cu pregătirile de plecare.

Vînduse pămîntul boierului şi scăpase cu încetul şi de celclalte lucruri, iar acum aşteptau doar venirea lui Herszlik care avea să-i treacă în Prusia.

„De-ar veni mai repede" — își spunea Winciorkowa plină de nerăbdare și îngrijorare, căci știa ce vorbește ajutorul de primar prin sat și cum amenință. Apoi, cu toate că îi creștea inima la vederea singurului ei fiu, sănătos și puternic ca un cal tînăr, se temea de tinerețea lui, de firea lui neînfricată.

— Dacă se întîlnește cu jandarmii, fii sigură că n-o să fugă, ci o să se bată cu ei! Așa i-e felul! Și taică-său era tot așa! — îi spunea Teklei cu mîndrie și teamă.

— E un flăcău zdravăn. Spuneau oamenii că numai o dată l-a pocnit pe ajutorul de primar și l-a și zvîrlit în noroi, ori ăsta, știm cu toții, nu e un pipernicit! Doamne, ce mai flăcău!

— Mi l-a dat Dumnezeu, să mă bucur de el!

— Și mlădiu ca o fată mare! spunea Tekla cu aprindere.

— E subțire și mlădiu, feciorașul mamei drag, e mlădiu...

— Cum și-aruncă ochii la vreo fată, joacă din picioare ca mînzoacele...

— Păi cum să nu joace... că băiatul e ca o cadră...

— Dacă se sfădește cu cineva, doar mormăie ceva și ți se încrețește pielea de frică...

— Nu mai e altul ca el, nu! exclamă bătrîna cu mîndrie.

— Of, nu e... nu mai e!... șopti mai încet Tekla și tăcu, lăsîndu-și capul în jos ca să-și ascundă fața aprinsă și ochii înflăcărați. Numai ea știa ce pătimește de cînd îl văzuse pe Jasiek sănătos.

Tăcură, cu gîndul la el, pînă cînd intră în casă.

— Ce faci tu, băiete! Te arăți la lumina zilei!

— Taci, mamă, că n-o să mi se întîmple nimic.

— Păi tu nu știi că ajutorul de primar te pîndește zi și noapte, ca uliul.

— N-are decît să vie, să mă prindă!

— Nu se încumetă el să vie singur, o s-aducă tot satul...

— Tot satul! strigă înfuriat. N-au decît să vină, să mă ia... și să mă dea în ghearele jandarmilor... că nu mai rămîne piatră pe piatră din tot satul. Se înroșise de mînie.

— Jasiek! Să te păzească Dumnezeu, Jasiek! îl liniștea Winciorkowa.

— Tot satul, toți sînt ca niște cîini turbați, gata să se repeadă la om! șopti Tekla.

— Nu vorbi doar ca să te afli în treabă! o certă el cu asprime, și începu să mănînce din strachina pe care mama i-o așezase dinainte.

Tekla nu mai zise nimic, se uita doar îndelung la capul acoperit cu păr bogat și des care-i cădea pe frunte și pe care îl arunca mereu într-o parte cu o mișcare din cap, la fața numai viață și tinerețe, la nasul lung și drept, la ochii strălucitori, la buzele pline și roșii, dincolo de care luceau dinții albi, mici și ascuțiți ca de cîine, la sprîncenele negre ca date cu cărbune, la umerii largi — se uita... se uita... și sufletul i se umplu de o dulceață ciudată și de durere, tot sîngele i se strînse la inimă și toate lacrimile i se îmbulziră în ochi, pînă cînd, în sfîrșit, nu mai putu să se stăpînească, se ridică repede și fugi în odaia ei.

— A mușcat-o vreun bărzăune! observă Jasiek, mîncînd și privind pe fereastră.

— De la moartea copilului e tare nervoasă. Cînd plecăm? îl întrebă mai încet.

— Duminică. Nu-l mai aștept pe Herszlik. O să ne treacă altcineva.

— Dumnezeule, duminică, peste două zile!

— Poimîine.

— Isuse milostiv, duminică! și începu să plîngă.

— Nu te teme, mamă, bani avem, iar pa Nastka o luăm cu noi; ce-ar putea să ni se mai întîmple. Nu-ți mai bate capul de pomană... Acolo o să ai în grijă fălcii întregi de pămînt, nu ca aici, doar cîteva pogoane!

— Și trebuie să plecăm chiar duminică? întrebă ea nevenindu-i încă să creadă.

— Duminică seara, vine călăuza și ne duce...

Bătrîna își înăbușea plînsul cum putea, dar, cu toate astea, șiroaie de lacrimi i se scurgeau pe față și o teamă plină de jale îi rupea inima.

Nici Jasiek nu putea să stea liniștit, văzîndu-o pe maică-sa că plînge; mîncă, luă pîinea în buzunar și plecă.

Rătăcea ca un cîine fără stăpîn pe cîmp și prin pădure, se oprea, uitîndu-se jurîmprejur și pornea iar mai departe.

„O, Isuse! Isuse! îi gemea sufletul de jale nemărginită. Ee... o dată moare omul, ce-o fi, o fi!“ își făcea singur curaj.

Dar, din cauza grijii, hotărîrea din suflet i se înmuia treptat, nu vroia să se mai gîndească la plecare, se culca pe brazde și zăcea ore întregi, uitîndu-se la cer și ascultînd fîșîitul uscat al grîielor care se aplecau peste el, cîntecul ciocîrliilor, strigătele ce zburau pe jos dinspre sat pe deasupra lanurilor, zbîrnîitul insectelor — se contopea cu pămîntul negru, afînat, acoperit de verdeață, cu pămîntul natal și iubit!...

— Isuse! Isuse! striga de durere și plîngea ca un copil.

A doua zi, sîmbătă dimineața, se strecură tiptil acasă și privi în liniște la Winciorkowa care-i dăruia Teklei toate lucrurile pe care nu le vînduse și nici nu putea să le ia cu ea.

Bătrîna umbla de colo-colo cu ochii umflați de plîns.

— Tekla! Să ici și laviţele astea și tot ce mai rămîne, tot... striga în grabă, aducînd lucrurile în mijlocul odăii.

Tekla primea totul fără revărsări de bucurie, privind cu nepăsare la atîta avere; nici măcar pilota uriașă nu stîrni vreo impresie pe fața ei slăbită. Umbla ca un automat, ba se ducea după apa, de care uitase, și începea să spele vasele, ba se uita lung la toate, ca și cînd n-ar fi fost cu mintea întreagă.

În încăpere domnea o liniște grea, tristă, plină de lacrimi neplînse.

— Mîine, fiule? aruncă încet bătrîna.

— Mîine, mamă, mîine... răspunse încet Jasiek.

Toate erau hotărîte, trebuiau să plece pînă-n ziuă, să se ascundă în gropile de lîngă pădure și să aștepte călăuza care putea să sosească încă înainte de prînz sau poate tocmai seara.

Apoi în lume! În lumea largă și străină!

Deocamdată ochii le alunecau mereu prin colțurile acestea dragi, la icoane și pe pereți, alergau pe fereastră la acareturile din curte, pe deasupra satului, pe cîmpuri, la turla bisericii — se întîlneau uneori, cufundîndu-se pentru o clipă unii în alții și în jalea amară a despărțirii, apoi se acopereau repede cu pleoapele, ca să-și stăpînească lacrimile grele, de plumb...

— Mă duc la Nastka, trebuie să-i aduc aminte să nu adoarmă... Smuci căciula și fugi afară.

Ocoli mînăstirea pe furiș, sări zidul în parcul boieresc și se ascunse în pîlcul de molizi care se înălța pe culmea cea mai înaltă; ramurile erau atît de dese, începînd de jos, de la pămînt, încît nu putea să-l vadă nimeni.

Aşteptă multă vreme pînă cînd o văzu pe Nastka alergînd pe terasă.

Fluieră, cum se înţeleseseră, şi fata veni în curînd la el.

— Nastuś! Mîine în zori plecăm, vezi să nu adormi — îi şopti Jasiek.

— Oh, abia aştept, nu mai am răbdare.

— Nu ţi-e frică, ai?

— De ce să-mi fie frică? Nu merg cu tine şi cu mama?

— Bine, Nastuś! Călăuza mi-a spus că putem să ne cununăm imediat cum trecem graniţa. Să nu-ţi fie frică de nimic, cît eşti lîngă mine, n-o să ţi se întîmple nimic.

— Parcă eu nu ştiu... tu eşti atît de bun, Jasiek, că...

— I-ai spus cocoanei că abia luni...

— I-am spus... şi mi-a dat zece ruble şi o cruciuliţă de aur, uite asta!

Se întoarse puţin şi scoase din sîn o cruciuliţă legată de o panglică neagră.

— Să-i dea Dumnezeu numai bine.

— Şi mi-a mai dat şi cărticica asta, aici scrie tot: pe ce drumuri şi unde să mergi, cît să plăteşti şi la cine să te duci în Iamerica aia... tot... şi aici mai e şi o poză cu fiecare drum, fiecare apă şi fiecare munte...Toatemi le-a arătat cocoana şi m-a învăţat.

Îi dădu harta şi cărticica; el o băgă în buzunar şi-i spuse:

— Mă uit eu pe urmă.

— Da' ştii?

— Sigur, păi ce, puţin m-a croit preotul cu jerdeaua cînd m-a învăţat carte? Şi apoi, am mai învăţat şi acolo... Nu putu să pronunţe cuvîntul: închisoare.

Dinspre curte se auzi un glas care striga: Nastuś!

— Dau fuga, am venit numai după agrișe pentru bucătar...

— Ține minte! În zori, cînd or cînta cocoșii a doua oară. Lasă tot, să nu iei pe tine decît ce ai mai bun, să nu-ți pară rău, că-ți cumpăr eu altele mai bune... Să vii la mama.

— În revărsatul zorilor! O să iau cămășile și rochița de mi-a dat-o cocoana, broboada mare și fusta de lînă, că dacă o fi frig...

— Bine, Nastuś, bine, dar vezi să nu adormi!

— Eu să adorm!... Iubitul meu! Îl luă în brațe, se contopiră într-o îmbrățișare puternică, dar se desfăcură numaidecît, căci iar o strigau pe Nastka.

Jasiek se strecură din desiș, se tîrî pe brînci pînă la aleea de carpeni, ocolind tot parcul, și tocmai se grăbea spre locul de trecere, cînd la o cotitură se pomeni față în față cu vechilul.

— Aici îmi erai, frățioare!

Jasiek se cutremură de frică și încremeni. Trecerea era la doi pași, o săritură și ar fi fost pe zid, dar nu se mișcă; ochii învăpăiați ai vechilului îl țintuiau pe loc, văduvindu-l de putere. Abia lovitura de ciomag pe care o primi în moalele capului îl dezmetici, dar nu mai vru să fugă, sîngele începu să-i clocotească în vine, își aminti de nedreptatea îndurată și-l cuprinse dorința răzbunării.

Se încordă ca un lup și se aruncă la vechil.

Se încinse o încăierare scurtă, înverșunată.

Vechilul chema oamenii, dar tăcu repede, strîns de gît; se prăbușiră la pămînt, tăvălindu-se ca doi cîini care se mușcă de moarte.

Horcăituri, gemete răgușite, blesteme, lovituri de mîini și de picioare — se petreceau ca fulgerul, rostogolindu-se pe aleea pietruită...

Jasiek simțea că slăbește și nu poate să-l biruie; cu forța disperării și a nebuniei se ridică deasupra

și-l izbi cu genunchii în burtă din toate puterile — vechilului îi țîșni sîngele pe gură și leșină.

Cînd veniră oamenii, Jasiek nu mai era acolo, gonea ca un căprior spre pădure.

XII

Era o noapte caldă, liniștită — de primăvară.

Stelele luminau palid în tăriile cerului, de pe pămîntul acoperit de cețuri se înălțau cîntece de păsări, iar în luncă orăcăia din cînd în cînd corul de broaște. Satul dormea tăcut, aproape fără să răsufle.

Numai Jasiek veghea. Cum se lăsă întunericul nopții, ieși din ascunzătoarea în care stătea de ieri, de cînd fugise din parc.

Nicăieri nu se zărea nici o luminiță, nu se auzea nici un glas.

Mai era mult pînă în zori.

„Mîine, adică doar peste cîteva ore, o să fiu departe, în lumea largă...“ — își spunea în gînd — și, ieșind ca hipnotizat pe drumeagul de lîngă mînăstire, se îndreptă spre sat.

Nu știa nici el de ce o luase într-acolo, uitase orice primejdie, uitase de toate și pășea încet pe mijlocul drumului.

Satul dormea atît de adînc și liniștit, că prin ferestrele deschise se auzeau horcăituri, iar ici și colo, în grădinițele de lîngă prispa caselor, albeau siluetele celor care dormeau afară.

Se uita la fiecare casă, la fiecare curte cu stăruința ciudată a omului care nu poate să-și adune gîndurile. Se rezema deseori de gardurile de piatră, se oprea, apoi pleca iar, dar mergea tot mai încet, mai greu.

Uneori vreun cîine mîrîia prin somn la el, alteori un cal necheza în grajd sau se auzea țipătul vreunei păsări de casă — și iar se înstăpînea o tăcere atît de adîncă, încît Jasiek se uita în toate părțile, cu înfricoșare parcă.

Nu mai putea să se gîndească la nimic, inima i se înfiora și îl cuprindea o slăbiciune neînțeleasă. După ce trecu de ultima casă, se așeză pe drum lîngă crucea veche, fără brațe, uitîndu-se în neștire la cîmpurile acoperite de ceață.

Se simțea foarte rău, parcă era pe moarte...

Trecuse binișor de primul cîntat al cocoșilor, stelele se tulburară și, în curînd, spre răsărit, albastrul adînc al cerului se limpezi puțin. De acolo venea soarele, dar era încă departe... departe...

Jasiek stătea ca amorțit, nu dormea, dar nici treaz nu era, nu se gîndea la nimic. Se apleca tot mai mult în el însuși, ca și cînd ar fi privit la ceva, și aluneca încet într-o prăpastie fără fund, în hăul care se deschisese brusc în sufletul lui.

Noaptea se lumina treptat; cețurile se mai răriseră și coborîseră puțin, satul se înnegrea, iar pe cîmpuri și pe lîngă drum începeau să se desprindă din întuneric siluetele copacilor, apăreau ogoarele și drumul își arăta fața din ce în ce mai clar.

Jasiek se ridică fără să-și dea seama ce face și se întoarse încet, prin sat, acasă... Aerul era inundat de transparența dinaintea zorilor și flăcăul vedea bine curțile pustii, porțile deschise și oamenii care se culcaseră afară. Totul dormea atît de adînc și liniștit, că se auzea susurul picăturilor de rouă care se scurgeau de pe o frunză pe alta.

Winciorkowa ședea pe prag cu mătăniile în mînă, iar Nastka moțăia pe laviță.

— E timpul... șopți Jasiek abia auzit.

— E timpul... timpul... timpul...

O trezi pe Nastka, luară boccelele în spinare și plecară.

Tekla plîngea cu hohote, iar cîinele care fusese legat și în timpul nopții, începu să schiaune jalnic. Jasiek se întoarse și-l slobozi din lanț, dar cîinele nu se luă după ei, fugi în mijlocul drumului și începu să urle înfricoșător.

Străbătură curtea, trecură mejdina printre grîie și se îndreptară spre pădure.

Nimeni nu spunea nimic, nimeni nu se întorcea să se uite spre sat sau spre casă, nu se auzea plînsetul nici unuia, toți trei mergeau repede, ca și cînd ar fi fugit de ceva, doar din cînd în cînd o mînă se întindea și mîngîia grînele care dădeau în spic... doar din cînd în cînd ochii vreunuia se tulburau de lacrimi... doar din cînd în cînd pieptul cîte unuia era cutremurat de o jale sfîșietoare...

Vîntul dinaintea răsăritului adia pe cîmpuri și legăna grîele, plecîndu-le parcă la picioarele lor pe cărare...

Rămîneți, gospodari... rămîneți... rămîneți... parcă șușoteau ele plîngînd cu lacrimi de rouă.

Iar copacii de pe cîmp, tufele de spinișor și perii bătrîni își întindeau ramurile spre ei, strîmbau poteca cu rădăcinile lor și foșneau înăbușit: o!o!o!

Luminile zorilor tremurau peste cîmpuri, străluceau sîngerii în picăturile de rouă ca niște ochi disperați, ca niște ochi sticlind de lacrimi, se oglindeau în ochiurile de apă ca niște priviri rătăcite care caută ceva, răspîndind prin lume teama și neliniștea...

Iar ei mergeau tot mai repede, plini de jale, plini de chin, plini de lacrimi.

Aproape de pădure, la răspîntia unde Cristos își întindea pe cruce trupul sacrificat și își pleca pe piept capul obosit, nu se mai putură stăpîni. Se

aruncară în genunchi la picioarele crucii şi izbucniră într-un plins sfîşietor.

„O, Doamne, Isuse! Isuse! Ţie îţi încredinţăm viaţa noastră... Fecioară de la Częstochowa, ia-ne în paza ta sfîntă, în paza ta..." strigau inimile lor pline de jale...

Apoi se mai odihniră puţin, căci nu mai aveau putere de atîta trudă şi plîns.

— N-am să te mai văd, pămînt al părinţilor mei, n-am să te mai văd, satul meu drag, n-am să te mai văd niciodată... şoptea Winciorkowa şi ultimele priviri îi alergau pe cîmpuri, peste sat, peste lumea întreagă, limpezită de lumina zorilor, sorbind lacomă această priveliştе, ca o ultimă împărtăşanie, înainte de a pleca pe drumul cel lung...

Apoi, ca un ultim adio — era timpul să plece — se prăbuşiră cu pieptul peste brazdele natale, peste pămîntul-mamă şi îi sărutară cu buzele fierbinţi sînul sfînt... pentru ultima oară...

— Să mergem, mamă, vino, Nastuś, că s-a făcut ziuă şi ne vede cineva! le zorea Jasiek, fiindcă femeile nu mai puteau să-şi ostoiască plînsul şi să se ridice de jos.

În curînd, la adăpostul pădurii, ajunseră la grupile de cartofi, în care Jasiek petrecuse o vreme mai înainte; după înţelegerea cu călăuza, trebuiau să aştepte acolo.

Cum erau foarte trudiţi, se adînciră repede într-un somn greu.

Se treziră destul de tîrziu, cînd bătea toaca de vecernie.

Bătrîna dezlegă bocceaua şi începură să mănînce, fiindcă le era o foame straşnică.

— Bate toaca pentru vecernie.

— Călăuza cam întîrzie.

— Jasiek, măcar e un om de cuvînt?

— Ca să fiu sigur că vine, mi-a dat zece ruble.

Mîncară mai departe în tăcere, privind la cerul albastru care se vedea prin deschizătura gropii.

Deodată Jasiek zvîcni în sus, glasuri învălmășite răsunară deasupra lor.

Luă ciomagul, se trase lîngă deschizătură și ascultă îndelung...

— Sînt oameni mulți... se aud venind... tăceți din gură... șopti.

Se ridică puțin, să se uite afară, dar se prăvăli repede în jos...

— Oamenii din sat cu jandarmii... au venit... după mine... Isuse! aruncă repede... febril... Voi să stați aici... să nu vă mișcați pînă la noapte... eu... eu ies... Pădurea e la cîțiva pași... orice s-ar întîmpla, trebuie să ajung la ea... iar acolo nu mă mai prind ei... nu... cînd... se întunecă... vă aștept lîngă cîrciuma din Przyłęk... Vin... caută prin gropi... o... o... șoptea încet, tot mai încet... Se așeză puțin, căci tremura tot de frică și neliniște, femeile îngrijorate amuțiseră și ele... toți trei ascultau vocile înfundate care se auzeau din ce în ce mai aproape... mai aproape...

Isuse! Isuse. Acum deslușeau pașii grei și ciocăniturile ciomagelor lovite de piatră.

Jasiek își încheie sumanul, strînse ciomagul în mînă și privi cîtva timp prin deschizitură.

— Lîngă crîșmă... țineți minte... șopti, se închină cu-n-frigurare și fără să se mai uite la ccle două femei, sări din groapă la lumină...

Se opri o clipă, orbit de soare.

— Prinde-l, ține-l! Prinde-l! se auziră deodată țipete împrejur.

Era înconjurat din toate părțile, țăranii înarmați cu ciomege uriașe înaintau spre el în rînduri strînse. Se aflau la cîteva zeci de pași de el și începuseră să urce colina în care erau săpate gropile.

„La pădure!" se gîndi, și se repezi cu cel mai mare avînt în direcția pădurii asupra zidului de oameni din care răsăreau zeci de ciomege și de mîini întinse; zidul viu se clătină și se rupse, prăbușindu-se la pămînt odată cu Jasiek. Se încleștă o luptă scurtă și îndîrjită. Cîteva zeci de trupuri se învălmășiră într-un vîrtej vijelios, rostogolindu-se pe creasta dealului.

Jasiek nu se lăsa prins, se apăra cu atîta înverșunare și disperare, croia cu ciomagul cu atîta turbare, izbind cu picioarele, mușcînd și sfîșiind, încît se smulse din ghearele oamenilor și o luă la fugă spre sat, fiindcă drumul spre pădure era tăiat de cei care veneau în ajutor... Fugea ca lupul gonit de o întreagă haită de cîini, care alerga înșirată în urma lui, făcînd o larmă grozavă.

Fugea ca vîntul... să ajungă în sat, și pe partea cealaltă a cîmpurilor... la pădure...

Își încorda toate forțele, zbura pe aripile nebuniei și ale disperării, dar începea să simtă că nu mai poate să alerge, că îl lasă puterile, și pădurea era încă departe... iar urmăritorii tot mai aproape... se înăbușea... îi venea amețeală, se poticnea... grînele înalte îi încurcau picioarele...

— Ține-l!... Prinde-l!... răsuna din ce în ce mai aproape în spatele lui.

Sărea ca o minge, cu ultimele puteri... încă vreo cîțiva stînjeni... încă... O, Isuse!... doar pînă la livezi să ajungă, printre copaci... Isuse! o, sfîntă Marie!... o! o! Pieptul îi plesnea de atîta zbucium, nu mai avea pic de vlagă, sîngele îi năvăli în ochi... nu mai vedea nimic.

Ajunse la grădinile de pomi, mai fugi o vreme și căzu lîngă o șură.

„Nu mai pot..." se gîndi după o clipă, zărind printre arbori fețele urmăritorilor.

Era atît de obosit și de descurajat, atît de sfîrșit, că nu mai putea nici să se miște.

„Fie, ce-o fi! Fie, ce-o fi!" îi trecu greoi prin minte și-l cuprinse o moleșeală adîncă, nesfîrșită — acum îi era totuna...

Răsufla greu, își ștergea fața zgîriată în timpul încăierării și privea cu o liniște de nebun la siluetele oamenilor care alergau spre el.

Era obosit de moarte, atît de sfîrșit, că nu mai avea nici putere, nici voință, nu se mai gîndea la nimic...

Gemea ca un copil care trage să moară și lacrimi de furie îi curgeau șiroaie, spălîndu-i fața însîngerată, iar inima i se umplea de o jale nespusă...

Deodată se săltă puțin, oamenii erau la cîteva zeci de pași și valul strigătelor răsuna în livezi!

— Nu, nu vă iert! Nu vă iert — șopti — se învioră dintr-o dată, gîndul răzbunării îl cutremură ca o furtună, îi aprinse fulgere în ochi, dîndu-i putere.

Sări în picioare, smulse o mînă de paie din șură, o aprinse cu un chibrit și cînd țîșni flacăra, o lipi de peretele șurii apoi o aruncă pe acoperiș!...

Într-o clipă acoperișul era în flăcări!

— Nu vă iert! Nu vă iert! șoptea sălbatce, îmbătat de furie, și bucuria răzbunării îi sătura sufletul, împietrindu-l; apoi se îndreaptă încet, nepăsător pe lîngă acareturi, intră în lanul de secară înspicată și se tîrî pe brînci spre pădure...

Urmărirea încetă.

După cîteva minute se întoarse și privi spre sat.

Șura era toată cuprinsă de flăcări și ardea ca o mînă de paie uscate, iar de la ea focul se întindea și la acareturi și casele vecine!

— Scîrnăviilor, o să mă țineți minte! O să mă țineți minte! șopti răzbunător și, neputînd să mai meargă în patru labe, se ridică și începu să fugă aplecat...

Un strigăt uriaș răsună deasupra satului, alergînd în urma lui pe cîmpuri...

— Foc! Foc! Foc!...

Nu mai avea mult pînă la pădure, se îndreptă și fugi repede, fără să se mai ascundă...

Vedea trunchiurile roșii ale pinilor, verdeața frunzelor și simțea adierea solemnă, sacerdotală, parcă, a frigului din pădurea bîntuită de murmure adînci.

Încă o clipă și va fi cu adevărat liber, liber și sătul de răzbunare...

Deodată se cutremură și se opri.

Clopotele începură să bată năprasnic, înfundat, ca pentru primejdie...

Se întoarse și aproape că țipă fără să vrea.

Jumătate din sat era o mare de flăcări.

— O să mă țineți minte! O să... Dar nu sfîrși, o groază adîncă îi cuprinse inima, cuvintele îi muriră pe buze, iar în pupilele mărite i se citea spaima, înfricoșarea... uluirea fără margini.

— Arde satul! Tot satul! scînci cu buzele vinete. Isuse! Isuse!

O luă la goană, dar se întoarse iar cu fața spre foc.

Clopotele băteau într-una, băteau puternic, cu disperare, iar odată cu glasurile de aramă răzbăteau dinspre sat țipete îngrozite, ca un vuiet întrerupt, și se revărsau peste cîmpurile verzi, foșnind de grîie, și zburau în tării, spre soarele luminos...

Jasiek se întorcea acasă pe același drum, nu-și mai dădea seama ce se întîmplă cu el. Pășea, mort de înfricoșare și groază, cu privirile ațintite la vîlvora de flăcări și fum care se înălța deasupra caselor.

Tot mijlocul satului, pe amîndouă părțile drumului, era în puterea focului.

Coamele flăcărilor se ridicau din ce în ce mai sus, cădeau pe peretele de foc, aruncîndu-se jucăușe dintr-un loc în altul, se acopereau cu horbote de fum negru și des și săreau odată cu valul uriaș, roșu de foc, de pe o clădire pe alta, de la o casă la alta pe deasupra drumului, peste livezile care începuseră și ele să ardă.

Clopotele băteau de primejdie și tot satul era cuprins de un vaier uriaș de disperare și plînsete.

Oamenii alergau înnebuniți de-a binelea, nimeni nu punea mîna să scape ceva și pălălaia înainta triumfătoare tot mai departe, lărgindu-se mereu și înfulecînd noi și noi așezări; înainta ca un duh rău învăluit în nori de fum, rostogolindu-se peste case, și unde pășea, unde cădea strălucirea lui de flăcări, țișneau șuvoaie de foc, venea nenorocirea și se înălțau strigăte omenești de disperare.

Nu stingea nimeni focul fiindcă n-avea cu ce, nu erau găleți, nu era apă și nici n-avea cine, căci nimeni nu mai era în toate mințile; jumătate din bărbați plecaseră să-l hăituiască pe Winciorek, iar femeile erau la biserică, la vecernie. Cînd se adunară cu toții, nu mai putea fi vorba de scăpare. Jumătate din sat era în flăcări.

Clopotele vuiau jalnic; preotul ieși din biserică cu sfîntul potir, sub baldachin, înconjurat de lu-

mînări aprinse, de clinchetul clopoţeilor şi de norodul disperat, şi o luă pe mijlocul satului.

— „*Sfinte Dumnezeule!*“

Cîntecul ţîşni ca lava unui vulcan din piepturile nefericiţilor:

— „*Sfinte fără de moarte! Miluieşte-ne pre noi!*“

Oamenii gemeau de durere şi mergeau strînşi unul lîngă altul printre pereţii de foc, în trosnetele zidurilor care se prăbuşeau, sub ploaia de vîlvătăi şi scîntei, în haosul de zgomote, şuierături şi sisîituri ale stihiei care se tăvălea peste sat, înălţînd mii de capete învîlvorate spre soare, şi intra prin case devorînd cu turbare şi călcînd totul în picioare...

— „*De boli, de foame, de foc şi de război!*“ intona preotul cu vocea solemnă, iar lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji. Clopotele huiau într-una cu putere... mohorît.

Şi norodul întreg, înnebunit, chinuit, urla cu sute de glasuri:

— „*Doamne, păzeşte-ne pre noi!*“

Procesiunea înconjura acum satul, mergînd prin grădinile de pomi.

Primarul şi notarul încercau să organizeze stingerea focului.

— Cine-a pus focul?

— Winciorek! Winciorek!

Văzuseră cu toţii cum se aprinsese şura în care se ascunsese.

— Winciorek! Să-l prindem! răsunară ţipete puternice, acoperind pentru o clipă cîntecele procesiunii.

Toate sufletele ardeau de dorinţa răzbunării — cumplitei răzbunări.

— Căutaţi-l, prindeţi-l! Să-l omorîm! strigau din toate părţile.

Nimeni nu ştia însă unde este.

Toată grămada aceea de oameni înfuriați, înnebuniți se repezi spre casa lui Jasiek, dincolo de pîriu, unde nu amenința pericolul focului.

Tekla ședea pe prag și, la vederea țăranilor care veneau în fugă, se ridică asemenea unei fantome, înălță o scîndură și răcni ieșită din minți:

— Nu-l dau! Nu vi-l dau! Nu-l dau!

În spatele ei, înăuntru, se arătă silueta înaltă a lui Jasiek...

— Uite-l! Prindeți-l! urlă mulțimea.

Se aruncară spre el și cît ai clipi din ochi o dădură în lături pe Tekla care apăra ușa ca o cățea, dar Jasiek, cu ultimul reflex de luciditate, urcă în pod și trase seara după el.

— Să-i dăm foc, să-l ardem! răcniră.

Închiseră ușa, bătînd-o în cuie cu lănțeți și acoperiră ferestrele cu scînduri, astupară ieșirile cu uluci, care cu ce putea, aprinseră casa din toate părțile și se rînduiră împrejur, așteptînd...

Acoperișul de paie luă foc repede, în cîteva minute toată casa era în flăcări și vălătuci de fum.

Jasiek se dezmetici abia cînd tot acoperișul ardea, vărsînd șuvoaie de foc peste el, sări pe coamă, rupse o scîndură și se prăvăli în jos aproape în brațele sătenilor care-l păzeau.

Nu se mai ridică — cîteva zeci de picioare, mîini și ciomege se abătură asupra lui.

— Aruncați-l în foc! Pentru paguba pe care ne-a făcut-o! În foc! răcneau.

Cîteva zeci de mîini îl apucară de picioare și de cap, îl legănară și îl aruncară pe acoperiș ca pe o boccea.

Acoperișul se prăbuși, făcînd să țîșnească o ploaie de scîntei.

Doar un strigăt înspăimîntător, neomenesc se auzi dinlăuntrul casei.

Al doilea îi răspunse de pe drum...:

Era Winciorkowa, care se întorcea în satul aprins, sosind tocmai în clipa când îl aruncau pe Jasiek în foc.

Se uita cu privirea încremenită la casa cuprinsă de flăcări, întinzînd mîinile înainte, aplecată, ca și cînd ar fi vrut să alerge să ia parte la omor.

— E drept! E drept! E drept! repeta încet, tot mai încet... — își încrucișă mîinile, învineți dintr-o dată și se prăbuși moartă la pămînt.

1899

Într-o zi...

I

Într-o zi... în revărsatul zorilor — era prin luna mai, cînd soarele răsare devreme — într-o căsuță scundă, cu pereții strîmbi, se deschise o ferestruică și printre fuxiile înflorite se ivi un cap cărunt și un glas monoton începu să murmure încet.

Pliszka își spunea rugăciunea de dimineață.

Orașul dormea încă.

Negurile grele și somnoroase așterneau peste lume o tăcere ciudată, plină de doruri neînțelese, înlăcrimată, tăcerea zorilor...

Case, fabrici, grădini se zăreau în întuneric ca niște grămezi de corpuri inerte și fără simțire; doar ici și colo, pe acoperișuri, în ferestrele oarbe, pe vîrfurile copacilor, alunecau lucirile zorilor ca zîmbetele celor adormiți, ca privirile încețoșate de visare, ca roșeața de teamă înaintea zilei care se tîra pe întinderi și se clătina la marginile nopții, cuprinzînd pămîntul cu ochii verzi de grijă...

Era liniște.

Rugăciunea lui Pliszka susura ca frunzele tinere de mesteacăn, iar de pe casele pierdute în întuneric, din streșini nevăzute cădeau picături grele de rouă, izbind în acoperișul căsuței; loveau fără încetare, monoton... adormitor...

Pliszka sfîrși rugăciunea și se bătu puternic cu pumnul în piept.

— Kruczek!

Cîinele alergă fără zgomot din fundul încăperii întunecate și sări pe pervazul ferestrei.

— În genunchi, prostănacule! Fă sluj și uită-te acolo! Prostule, acolo e domnul stăpînului tău, înțelegi?

Kruczek mîrîi, se așeză pe coadă și, rezemîndu-și spinarea de fuxii, rămase cu privirea în beznă.

— Deșteptul, se mai și sprijină! Pe Dumnezeu să nu-l înșeli!

Dar Kruczek nu-l mai ascultă pe Pliszka, sări în curte și începu să latre la poartă.

— Tot un animal prost și neștiutor ai să rămîi! mormăi cu amărăciune, uitîndu-se la ceas în lumina ferestrei. Se miră foarte mult, fiindcă era abia ora patru; nu se trezise niciodată așa devreme.

— Oare sînt bolnav sau ce se întîmplă cu mine?... Mai am o oră și jumătate pînă să plec la fabrică!

Se lungi încet pe pat, ca să nu trezească pe nimeni și stătu așa multă vreme; dintr-o cameră alăturată se auzeau horcăiturile puternice ale cîtorva inși care dormeau acolo, iar din alta, mai mică, răzbătea o tuse deasă...

„Are ghetele rupte și tușește!“ îi trecu prin cap și se sculă, căci lumina zorilor privea pe fereastră, albind interiorul încăperii.

Pe întinderi se încleștase o luptă tăcută, dar pe viață și pe moarte, cu ziua care învingea. Pliszka stătea la fereastră, prefira automat boabele mătăniilor, repeta mecanic rugăciunea și asculta...

Rîndunelele începură să ciripească dulce sub streașină, parcă înălțîndu-și ruga către zorii din ce în ce mai limpezi și către ziuă...

Pămîntul se scutura de somn, iar eleșteiele fabricilor, ca niște ochi acoperiți cu fîșii scămoase de albeață, își deschideau pleoapele de întuneric și priveau somnoroase printre genele plopilor aplecați peste ele.

Zidurile roșii ale fabricilor păreau umflate de rouă și tremurau în lumină, cuprinse parcă de fiorul trezirii. Gîturile lungi ale coșurilor de fabrică, ca niște cumpene ce veghează cîrdul de acoperișuri, își întindeau în lucirile răsăritului ciocurile roșii și sorbeau lumina...

Drumurile lungi, noroioase, potecile, șanțurile, șinele de cale ferată, pîraiele de apă, străzile încă negre — își îndreptau corpurile obosite de trudă sub ceața respirației și se întindeau somnoroase, visînd greoi la odihna îndelungată, la un somn lung... lung...

Și Pliszka visa: muta boabele mătăniilor, își îngîna rugăciunile, rătăcea cu ochii peste siluetele clădirilor, dar nu vedea nimic, adîncit cum era înlăuntrul lui, într-o ceață greoaie de gînduri — în învălmășeala simțurilor împrăștiate, în haosul de vibrații neînțelese ale sufletului, de străluciri ciudate, presimțiri, cuvinte, imagini și neliniști... Creștea și se învolbura în el ceva, dar nu înțelegea ce anume. Simțea doar că îl cuprinde un dor surd, dar după ce?... Nu știa, așa cum nu cunoștea nici măcar numele acestui sentiment care îi umplea inima...

Numai copacii tînjesc așa în unele zile de martie, pe vreme de lapoviță, cînd e frig și suflă vijelia, dar copacii tînjesc după primăvară și soare, pe cînd oamenii? Oamenii, ca niște arbori în veșnică agonie, tînjesc după cele ce-au fost și nu mai sînt... tînjesc și plîng...

Pliszka își reveni din îngîndurare, fiindcă în ceața alburie, care umplea curtea, răsună un scîrțîit ascuțit, prelung și monoton.

„E Antoni!" își zise.

Da, Antoni era, un muncitor în vîrstă, căruia mai demult explozia unui cazan îi arsese ochii, și care acum pompa apa la etajele de sus, trăgînd-o cu ajutorul unei roți uriașe. În lumina slabă a răsăritului se vedea, ca printr-o sticlă mată, cum se apleca automat, egal și uniform, aidoma unei pendule omenești...

Roata scîrțîia prelung, tînguitor, ca strigătul fierului trudit... Iar Kruczek lătra înverșunat la dulăul bătrîn, care îl adusese pe orb la muncă.

Astăzi Pliszka nu mai avu răbdare să aștepte șuieratul sirenei.

Intră în bucătărie și aprinse încet focul în sobă.

— E oare timpul? întrebă o voce din colțul ascuns de un paravan.

— Încă nu, taci din gură, că se trezește băiatul...

Se apropie de colțul celălalt, unde se afla un alt paravan; acolo dormea băiatul, masa era plină de cărți și caiete aruncate de-a valma, ghiozdanul era pe jos, iar uniforma de școală sub masă...

Pliszka puse toate lucrurile la locul lor, privi fața roșie a copilului adormit, zîmbi ciudat și, luîndu-i ghetele, se duse să le curețe. Le curăța în curte, înaintea casei, ca să nu trezească pe nimeni. Ghetele erau ca vai de lume, ghete triste de școlar, pline de răni, cusături și petice — ghete lirice ale mizeriei, fără pingele, fără fețe și fără tocuri, doar cu limbile atîrnînd întregi, făloase. Pliszka le repara și le curăța cu dragoste adevărată, cu zîmbetul neînțeles și plin de dulceață al unui cîine bătrîn.

Ziua înainta cu pași repezi, ferestrele de la etajul patru erau trandafirii, la al treilea erau albe, la al

doilea cenușii, ca într-o ceață de gheață, iar la primul strălucească, aspre și reci, ca bazaltul lustruit.

„Trebuie să-i cumpăr ghete" — se gîndea și se cutremură puternic la auzul glasului răgușit, strident al sirenei fabricii, care sfîșie dintr-o dată liniștea.

În încăpere se iscă o mișcare înfrigurată; patru siluete se ridicară din paturi, pregătindu-se în grabă să plece la muncă.

„Nu sînt în apele mele!" medită Pliszka și grăbi pasul, pentru că din hala cazanelor începuseră să țîșnească limbi roșii de foc, iar la sălile de jos ale fabricii străluceau geamurile.

Se opri lîngă lift, la postul său de fiecare zi, puse mîna pe cablul de sîrmă și așteptă semnalul...

Sălile erau încă tăcute și obscure, cele de la parter erau inundate de lumina electrică, iar în cele de la etaj pătrundeau lucirile alburii ale zilei și se deslușeau corpurile puternice ale mașinilor — ca o turmă de bestii monstruoase, culcate la întîmplare și pitite ca pentru săritură. Curelele și liniile de transmisie atîrnau greoaie ca niște vine tăiate, ca niște brațe lăsate somnoros în jos.

Muncitorii soseau grăbiți, se salutau cu o mișcare din cap, se uitau prin săli cu priviri mahmure și se apropiau încet și umili de mașini, cu o docilitate plină de teamă. Din loc în loc, printre scheletele de fier ale mașinilor, se auzeau rugăciunile neterminate pe drum; ici, colo, o conversație sau vreun glas răsunau mai tare, dar încetau numaidecît, doar privirile obosite alergau spre ferestre, dincolo de care se înălțau copacii verzi, spre cîmpurile ce se zăreau acoperite de covorul grîielor tinere, spre pădurile îndepărtate, îndepărtate... spre soare, căldură, aer, spre libertate...

Deodată mugi semnalul de începere a lucrului.

Oamenii se îndreptară automat, mașinile se înfiorară și torentul unei forțe colosale se revărsă de-a lungul fabricii... Curelele se strînseră și se încordară... un tremur scutură roțile dințate ale mașinilor... bestiile de fier tresăriră, pereții începură să trepideze și oamenii se aplecară. Prima mișcare... ca smucitura unui uragan... o ezitare cît ai clipi din ochi... geamătul stins al împotrivirii... răsuflarea înăbușită a mașinilor și a oamenilor... sufocată de hîrîitul înfricoșător de efort... Încleștarea forțelor... o luptă surdă, de moarte... apoi urletul brusc, uriaș, care cutremură pereții, al mașinilor înfrînte și puse în mișcare.

— Liftul! Patru! hăui un glas cu un ecou sinistru în fîntîna întunecată și adîncă de patru etaje, în care lucra Pliszka cu liftul său.

Trase de cablu și pluti încet în sus, fără zgomot, ca un păianjen monstruos pe o plasă întinsă.

— Liftul, vopsitoria!

Se cufundă iarăși în întunecimile de jos; doar prin deschizăturile dreptunghiulare din pereți i se perindau prin fața ochilor, ca într-un caleidoscop, etaje, săli, oameni și mașini, materiale și ferestre. Trecu de uscătorie, o porțiune luminoasă, trandafirie în lucirile dimineții, care îl învălui cu o undă de aer fierbinte, groaznic de uscat și cu zgomotul neliniștitor al mașinilor acoperite de cutii metalice; coborî prin apretură, printre straturile de mirosuri de sodă, săpun, uleiuri încinse și de clor, printre emanațiile umede și fierbinți ale țesăturilor călcate și prin reflexele cenușii, lăcrimoase ale zilei de la etajul trei — străbătu secția de flaușare, această lume neînțeleasă, alburie a scamelor de bumbac, în care străluceau rece cuțitele lungi, îndoite, ale mașinilor de tuns, și oamenii se zăreau ca într-un

nor de zăpadă — viziune delirantă a fabricii înnebunite în chinul muncii.

Apoi şi mai jos — prin spălătorie; prin desişul maşinilor ghemuite, ţăcănind dezlănţuite, prin reţeaua curelelor de transmisie care sugrumau totul cu mii de braţe, ca nişte caracatiţe monstruoase, învăluiau, goneau, înhăţau, cădeau din tavane, se repezeau prin etaje, răzbăteau prin pereţi, prin curţi şi, cu respiraţia precipitată, dar neobosite, se încolăceau pe suluri, pe roţi, alunecau, ridicau, se înfăşurau peste tot şi, pătrunse de forţa grozavă, înnebunite, sălbatice în puterea lor, umpleau toată fabrica cu strigătul lor de triumf înnăbuşit, dar înfricoşător!

Apoi şi mai jos — la vopsitorie; acolo unde nu erau nici zori, nici zi şi nici noapte, unde becurile de gaz răspîndeau cercubeie de luciri mate în norii de aburi colorați; în plescăitul uniform al stropitorilor, în gîlgîitul apei împrăştiate fără întrerupere, în mirosurile pişcătoare de vopsele fierte, în geamătul prelung al maşinilor, în haosul de strigăte, mişcări şi culori înceţoşate, în încordarea supraomenească a eforturilor oamenilor şi a maşinilor.

— Liftul! tuna chemarea de sus, iar Pliszka trăgea de cablu şi pornea; trecea din nou prin cele patru etaje, lua oameni, materiale, cărucioare, se oprea pentru o clipă în faţa deschizăturilor halelor, se adîncea în noapte, în întuneric, urca spre zori, apărea în lumina zilei la etajele de sus, în dreptul uscătoriei vedea soarele şi linia neagră a codrilor îndepărtaţi, mai jos zărea frunzele mici ale plopilor, şi mai jos vedea eleşteiele pîcloase, apoi iarăşi îl învăluia noaptea, fantomele maşinilor se legănau în penumbra şi obscuritatea sălilor de jos, dar el continua să meargă încet, fără grabă, automat.

Pliszka mergea aşa de douăzeci de ani.

Nu se îmbolnăvise niciodată, nu-și luase concediu niciodată.

Era cea mai veche mașină din fabrică, numai o mașină, căci treptat își uitase de sine, de propria viață, iar cîteodată nu mai știa nici ce a fost odinioară și prin ce locuri umblase. Nu se mai gîndea la nimic, și nu mai visa, nici măcar nu mai putea s-o facă, fiindcă ori de cîte ori ședea seara în cămăruța lui, se cufunda într-o stare ciudată de contemplare a mașinilor și atunci simțea în el toată mișcarea fabricii; prin minte îi treceau curbele infinite ale curelelor, i se năzăreau culorile șterse ale țesăturilor, tremurau mișcările mașinilor, se ridicau în el roțile pline de străluciri de oțel, îl acoperau ca un nor strigătele înfundate ale fabricii, se fugăreau ca niște umbre firave, învățate pe de rost, siluetele oamenilor — toate înăbușite, dar atît de clare, atît de vii, atît de limpezi, că uneori se temea să se miște, ca să nu fie strivit de acești monștri care se rostogoleau în el, care trăiau în el.

Și așa, încet, încet, începuse să trăiască numai viața fabricii, înțelegea și simțea doar viața mașinilor, se gîndea numai la ele, dar cu o teamă și o înduioșare nespuse.

Cum puteau să-l intereseze oamenii care treceau doar ca un val prin fabrică, cum puteau să-l intereseze oamenii aceștia care stăteau de pază ca niște cîini în slujba mașinilor, care se ghemuiau cu frică asemenea unor umbre străvezii lîngă coloși, îi slujeau, depindeau de ei, trăind din mila acestor preaputernici nemuritori, înspăimîntători în înțelepciunea și forța lor...

Zîmbea disprețuitor, privind la trupurile lor îndoite, la fețele cadaverice și supte, la mîinile lor trudite... ce erau ei față de acești uriași puternici, ale căror corpuri strălucitoare de oțel le vedea mereu,

ce erau ei față de puterea acestora? Deșertăciune, pulbere, nimic...

Timp de douăzeci de ani Pliszka văzuse zeci de mii de asemenea mizere ființe omenești, secătuite de forța mașinilor; oamenii trecuseră, dar fabrica exista mai departe.

De aceea disprețuia oamenii și diviniza mașinile.

Și trăia tot mai profund viața fabricii.

Își dădea seama de trecerea săptămînilor după duminici, cînd se ducea în vizită la căpitanul căruia îi fusese ordonanță. Ei, și mai știa că dacă soarele luminează dimineața în uscătoria de la etajul patru, e primăvară cu siguranță, iar dacă strălucește la apretură, este vară. Iarna o cunoștea după zăpadă și după luminile care ardeau pînă la amiază în secția de flaușare.

În rest nu-i păsa de nimic; era bun și săritor, dar cu acea bunătate pasivă a unui robot, fără participarea voinței și a judecății.

Așa fusese Pliszka pînă astăzi.

Astăzi însă începea să se întîmple cu el ceva neînțeles.

Se trezise așa de dimineață! Înainte de micul dejun urcă înadins la etajul patru și, sprijinit de gratia care despărțea cușca liftului de sală, se uită pe fereastră la cerul pe care pluteau nori trandafirii, ciudat de asemănători cu grămezile sfîșiate de bumbac alb... Cînd răsună semnalul pentru micul dejun, coborî și ieși în fața fabricii, la soare, apoi, fără să-și dea seama, se trase spre ceilalți muncitori.

Antoś îl aștepta cu o gamelă cu cafea fierbinte.

O bău fără poftă, azi nu-i era foame, iar pîinea o fărîmiță și o aruncă cîrdului de vrăbii, care se strîngea de obicei pe lîngă oamenii care mîncau...

— Antoś, tu cînd te duci la școală? îl întrebă sfios pe băiat.

— Numaidecît, să duc gamela înapoi și plec.

— Antoș, trebuie să-ți vie greu să tot înveți într-una, nu-i așa?

— Greu! Nu, da' de unde! răspunse încet băiatul cu ochii pironiți pe o pată de soare care strălucea în rezervorul de apă.

— Hm, hm! îngînă cu îndoială Pliszka.

Tăcură. Antoș privea la eleșteu, fiindcă soarele își înfigea părul de aur prin apă, printre umbrele copacilor care se înălțau împrejur, iar Pliszka se uita la fața lui gălbejită și la ghetele sărăcăcioase, apoi oftă din greu și ascultă sporovăiala liniștită a muncitorilor care stăteau pe ghizdurile de lemn ale iazurilor și se încălzeau la soare.

— Domnule Pliszka, știi că la Rusalii mă duc cu mama la țară?

— La țară! De ce? se miră el din cale-afară.

— Cum de ce? Să ne odihnim la aer proaspăt... ei...

— Ce mare scofală găsești tu la țară? Mai bine ai sta acasă și ai învăța... păcat de ghete.

Antoș se uită la el cu mînie, luă gamela și plecă.

Pliszka își aprinse luleaua și trase alene un fum.

— Aha! Am să-i cumpăr ghete cînd se întoarce de la țară... așa le-ar rupe în două zile... și ce-o să facă ei la țară?... Proștii...

Își scutură grăbit luleaua, căci sirena chema oamenii la lucru.

Nu se mai gîndi multă vreme la satul de care-i pomenise Antoș, fiindcă sub el și deasupra lui începură iar să hăuiască strigătele.

— Liftul! Uscătoria!

— Liftul! Apretura!

— Liftul! Vopsitoria!

Și iarăși mergea în sus și în jos, căra, se oprea, încărca, descărca, dar parcă nu mai vedea nimic, în creier i se înfipsese o întrebare.

„De ce s-or fi ducînd ei la țară?“

Sincer, nu înțelegea nimic și se chinuia din cauza asta.

Deodată se înfioră și își îndreptă atenția la discuția dintre cei doi muncitori pe care îi ducea de jos la etajul patru, cu cărucioarele pline de materiale ude.

— Adam, pleci?

— Plec. Nu mi-am văzut părinții de la săpatul cartofilor.

— Sîmbătă noaptea, nu?

— Da, sînt două zile de sărbătoare.

— Mi-au amorțit șalele și mîinile de munca asta drăcească.

— Și pe mine parcă mă doare ceva în piept.

— Sînt Rusaliile, nu?

— Sigur, ai uitat?

— Păi în fabrica asta omul își pierde și mințile.

— Unde pleci? întrebă repede Pliszka.

— Mă duc acasă de sărbători.

— E departe?

— Ei, nu... Cu trenul pînă la Łuków, iar de acolo încă vreo milă pe jos.

— Łuków... Łuków... aproape de Szlachecka Wola!

— Da, e în parohia noastră, ne desparte doar hotarul satului...

— Păi din ce sat ești?

— Eu, din Mszawa de Sus.

— Aha... de la șosea, imediat la stînga... da... își amintea Pliszka.

Coborîră îndată; în timpul zilei mai merseră de cîteva ori cu liftul, dar Pliszka nu-l mai întreabă nimic, îi privea cu atenție și tăcea.

„Szlachecka Wola! Satul meu! Al meu!"... Prinse din zbor această amintire neașteptată, mestecînd-o îndelung, ca pe o zăbală; o mesteca, dar nu putea s-o sfărîme.

Zîmbi disprețuitor la amintirea satului în care se născuse — ce-l mai interesa acum?

„Sat le trebuie, țărănoii!" își spuse deodată supărat.

Pliszka era șleahtic din Szlachecka Wola, cu trei dîlme de pămînt și o coadă de vacă, dar șleahtic în lege și în această clipă se simțea ca atare. Numără încet:

— Ia stai, să tot fie vreo treizeci de ani... da, da... trei ani... cinci ani... după aceea orășelul Łódź și fabrica. Treizeci de ani, he... he... timp nu glumă.

Se miră, nu se gîndise niciodată că trecuse atîta vreme. Privi înapoi cu oarecare tristețe și neliniște la timpul care trecuse, la cei treizeci de ani lungi. Creierul începu să lucreze, dar sufletul se strecura cu greutate prin desișul celor treizeci de ani pustii, cenușii, pierduți în memorie, răzbătînd pînă în anii tinereții... ai copilăriei, cînd păscuse vitele... pînă, hăt... în străfundurile și începutul vieții.

Abia acum, în clipa asta, își amintea că avusese și el cîndva o tinerețe a lui, satul și familia lui... altă viață....

„Bădăranii! De ce se duc ei la țară!" se gîndea tot mai iritat și se apăra ca de niște cîini răi de amintirile care se furișau din ungherele întunecate ale creierului, năpădindu-l din ce în ce mai numeroase.

Astăzi Pliszka lucra prost, pentru prima dată în douăzeci de ani.

Nu auzea chemările, greșea etajele, deseori trecea cu liftul, nu lua nimic și dispărea în prăpastia întunecoasă a fîntînii lui; din această cauză se iscă

o învălmășeală generală, materialele întîrziau, unele mașini trebuiau să aștepte materia primă, așa că toți băgară de seamă.

Sîmbătă, la plată, casierul îi spuse:

— Pliszka, trebuie să plătești amendă pentru dezordine și întîrziere!

Pliszka zvîcni ca lovit de trăsnet, apoi exclamă:

— Eu să plătesc amendă, eu! De douăzeci de ani sînt în fabrică și n-am plătit nici o para amendă, așa că n-am să plătesc nici acum.

— Ba ai să plătești, fiindcă așa a poruncit domnul Demehl.

— Domnul Demehl! Plătesc — strigă deodată, resemnat. Domnul Demehl— repetă încet, pornind spre casă. Kruczek îl aștepta la poarta fabricii și începu să latre de bucurie cînd îl văzu.

— Kruczek! Domnul Demehl ți-a nedreptățit stăpînul, auzi! Domnul Demehl.

La auzul numelui, Kruczek începu să latre amenințător și goni dușmanul nevăzut, răzbunînd nedreptatea stăpînului său. Dar Pliszka parcă uitase de toate, ședea în cămăruța lui lîngă fereastră, pufăia din lulea și nu scotea nici o vorbă, nici chiar lui Kruczek nu-i mai acorda vreo atenție.

Muncitorii se pregăteau grăbiți de plecare; se spălară la pompa din curte, în amurgul serii, se îmbrăcară în hainele bune și umplură casa cu atmosfera de sărbătoare; gospodina, Radzikowa, și Antoś îi ajutară să-și lege boccelele.

— Adam, ce le duci la cei de acasă? întrebă Radzikowa.

— O basma pentru mama, o șapcă tatei, iar fetelor niște mărgele...

— Da' tu, Piotr?

— Cîteva iconițe și material de o rochie pentru mama.

— Şi Józef?

— Eu nu duc nimic; parcă eu plec undeva? Eu n-am pe nimeni nicăieri! răspunse Józef mînios, împinse scaunul la o parte şi ieşi în curte; armonica i se auzi pînă noaptea tîrziu... cînta cu patimă, să-şi aline singurătatea.

Iar Radzikowa aşeza toate darurile pe masă, se uita la ele în lumina lămpii şi le împacheta ca pe nişte lucruri sfinte.

„Proştii!" se gîndi Pliszka. Fluieră la Kruczek şi ieşi în curte, la Józef. Era stăpînit de o repulsie neaşteptată, aproape ură, faţă de oamenii aceştia, de feţele lor, faţă de zîmbetul lor de bucurie.

Stătea pe un pietroi lîngă perete şi se uita cu privirea goală de gînduri la luna care se ridicase deasupra oraşului şi plutea ca o pasăre luminoasă peste adîncurile negre.

O tristeţe neînţeleasă, plină de dor îi moleşea sufletul, iar pe ochi îi cădea o umbră înlăcrimată, o umbră încăpăţînată, care nu se lăsa îndepărtată, cu toate că Pliszka o tot ştergea cu pumnul.

Şezu aşa multă vreme cu ochii aţintiţi în noaptea cu lună, ascultînd cîntecul lui Józef, dar nu vedea nimic, nu auzea şi nu-şi amintea nimic.

Era o seară liniştită de mai, seară de sîmbătă într-un oraş al fabricilor, seară de odihnă.

Ferestrele păliră, întunecîndu-se ca nişte pupile biruite de somn; fabricile tăcură şi adormiră, iar străzile se liniştiră, părînd că se alungesc în tihna lenevoasă şi plăcută; casele se cufundară în întuneric şi în tăcere, forfota oamenilor încetă, doar luna lumina din ce în ce mai puternic, iar vîrfurile copacilor foşneau din frunze şi parcă se înălţau în ceaţa argintie, sorbind lumina, tăcerea şi alinarea.

— Rămîneţi cu bine! strigă cineva prin fereastră.

— Să vă rupeţi gîtul! mormăi Pliszka cu răutate.

Dar nu mai putea să stea locului, nu. Se ridică şi plecă după ei, mergea însă destul de încet, căci piciorul de lemn îi atîrna greu astăzi; simţea în el o durere ciudată, neînţeleasă. Se opri în drum şi se uită după ei.

Urmări multă vreme siluetele negre, cu legăturile albe în spinare, care se îndreptau spre gară de-a dreptul peste cîmp... le vedea bine în lumina limpede a lunii. Era atît de absorbit, că n-ar fi putut spune cînd îi dispărură din ochi şi se afundară în depărtare.

Se întorcea foarte obosit, păşind încet pe lîngă fabrică. Deodată se cutremură de frică; luna lumina dintr-o parte, pătrunzînd prin ferestre şi Pliszka zări contururile negre, strălucitoare, ale maşinilor; i se părea că formele de oţel se trag mai aproape, se apleacă spre ferestre şi capetele uriaşe, monstruoase, ale maşinilor privesc afară, în lume... privesc la el, dar atît de ameninţătoare, că îşi făcu cruce şi se întoarse repede pe piatra de lîngă casă.

Józef cînta mereu la armonică, cînta tot mai cu foc — ba valsuri furtunoase şi mazurci ca uraganele, ba oberekuri de gemea armonica de oboseală, apoi iar nişte cîntece ciudate, cîntece simple înlăcrimate, şi triste, ca tînguirile care plutesc pe cîmpuri în nopţile de toamnă, pline de zbaterea vijeliei, de plînsetele copacilor care îngheaţă, de gemetele pămîntului chinuit şi de foşnetul tulpinilor uscate — iar de la poarta principală îi răspundea sunetul înduioşător al fluierului ciobănesc, făcut atunci desigur din sălciile care creşteau pe lîngă heleşteie şi din care cînta paznicul fabricii.

Fluierul avea un glas ciudat, de plîns şi de jale, ca geamătul acestor sălcii, al acestor copaci care tînjesc după soare, după vîntul ce zburdă pe cîmpuri, ca geamătul acestor copaci otrăviţi de fum, înă-

bușiți de zidnri, de lipsa de aer, de scursorile murdare ale fabricii.

— Józef, încctează odată! Zdrăngănești într-una de te dor urechile! strigă Pliszka înciudat și intră în casă.

Radzikowa nu se culcase încă, lega în grabă franjurii la niște broboade de lînă care zăceau grămadă pe jos, iar la celălalt capăt al mesei Antoś își astupase urechile cu mîinile și învăța, repetîndu-și lecțiile.

— Mai lasă-l încolo de lucru, e păcat de ochii dumitale!

— Trebuie să termin astăzi. Că mîine știi că plecăm la țară, la fratele meu, preotul. Antoś nu mai are ghete și trebuie să plătesc și taxa de înscriere la școală.

Pliszka se așeză lîngă soba scundă, scormonind mereu cărbunii cu vătraiul. Kruczek se întinse pe jos lîngă el și adormi.

Era liniște, cîntecele lui Józef răzbăteau înăuntru subțiate ca o părere, iar ceasul ticăia încet, monoton, încontinuu.

— Și pleci pentru multă vreme? o întrebă încet.

— Două sau trei zile! Și vreau să termin broboadele astea, poate le duci dumneata luni la fabrică.

— Luni e sărbătoare! zise el scurt.

— Păi stăpînul fabricii e evreu și biroul de primire o să fie deschis.

— Aha! Bine.

— Dar dumneata nu pleci nicăieri de sărbători?

— Ce mai vorbă! Eu nu sînt un bogătan ca să pot să plec la plimbare! spuse apăsat, aruncă vătraiul și se duse să se culce.

Dar nu dormi, nu putea să adoarmă și pace; după vreo oră intră la el Razdikowa.

— Noi plecăm mîine cu noaptea în cap și aș vrea să te rog să ai dumneata grijă de casă.

Nu-i răspunse și blestemă doar încet, zăcînd ca un mort în puterea acestui zbucium neînțeles, curios, care îl pătrundea tot mai dureros: era chinul unui dor încă fără țel, surd, dar atît de dureros, atît de dureros.

— Toți pleacă... boierii.... distracție le trebuie... ptiu!... Îndepărtă cu pumnul umbra cețoasă care i se lăsase iar pe ochi. Țipă sărăcia în ei, dar pentru plimbare tot găsesc bani... Dacă aș vrea și eu... dacă aș vrea... Atinse săculețul pe care îl purta la piept, acolo avea toate economiile pe care le adunase vreme de douăzeci de ani. Dacă vreau, pot să beau tot... sau să dau cuiva... ori poate să plec și eu... aha!... da... dar unde? Își trecu mîna peste ochii umezi. Am rămas singur cuc, ca și Kruczek... Bădăranii, la dracu! Locuințe de vară le trebuie.

Se îngrămădise în el tot focul dorului, ca o mare de amărăciune...

A doua zi se sculă tîrziu, atît de tîrziu că Radzikowa plecase, iar soarele vesel și luminos inunda odaia.

Își reveni în curînd, și cînd își aminti ziua de ieri îi veni în minte mai întîi amenda pe care o plătise la porunca domnului Demehl.

— Kruczek! se răsti la cîine.

Kruczek se întinse leneș și se uită la stăpîn.

Pliszka spînzură de ușă un cojoc vechi, făcut ferfeniță.

— Kruczek, stăpînul tău a plătit amendă, auzi? Kruczek, ăsta e domnul Demehl! Șo pe el, Kruczek! Pe el! mușcă-l... hai!... nu-ți lăsa stăpînul, nu-l lăsa! strigă pînă răguși de furie și înverșunare, înhăță un ciomag și lovi cu sete cojocul, iar Kruczek lătra ca turbat, sărea și rupea cu dinții, mușca,

schelălăia, se repezea la cojoc ca la un dușman adevărat, răzbunînd nedreptatea stăpînului său.

— Ajunge, Kruczek, destul, îl mai hărtănim noi și mai tîrziu. Destul... acum să mergem să raportăm domnului căpitan.

Cîinele se întinse pe jos de oboseală, iar Pliszka se bărbieri cu grijă, îmbrăcă un fel de redingotă străveche cu brandenburguri, își prinse pe piept vreo trei decorații, își căni mustățile tunse scurt deasupra gurii, se gătì de sărbătoare și ieși cu pas de paradă.

— Mergi la biserică? îl întrebă Józef din cealaltă cameră.

— Du-te singur, eu nu merg.

Pliszka se ruga fierbinte în fiecare zi, dar la biserică nu se ducea.

— Nu țin cu iezuiții — spunea el.

II

Pliszka se ducea la căpitanul său, care era magazioner la o fabrică și locuia departe, dincolo de piața Geyer, tocmai la marginea orașului, aproape în cîmp.

Pentru anii și piciorul lui de lemn era un drum cam lung, dar mergea repede, fugind parcă de casa pustie și de singurătate. Purta în el amintirea nedreptății adînci pe care i-o făcuseră cei doi muncitori și Radzikowa plecînd, așa că mergea ca și cînd ar fi vrut să se plîngă cuiva de ei, să se jeluiască; Kruczek trebuia să știe cam ce-i în sufletul lui, că mergea tăcut pe lîngă picior, ridicîndu-și adesea ochii inteligenți la stăpîn.

— Bine, bine, Kruczek! șoptea încet Pliszka și mărșăluia pe ulițele lăturalnice; Piotrkowska nu-i

plăcea, că pe acolo era prea multă mișcare, prea mulți oameni.

Domnul căpitan era acasă, ședea în fața oglinzii, cu barba săpunită și cu briciul în mină.

— Pliszka, raportez cu supunere, domnule căpitan.

— He? A... Pliszka, ce mai e?

— Totul e în ordine.

— Ce? A, în ordine! Atunci e bine, băiete, e bine. Fă-mi cizmele și dă de mîncare la păsăruicile mele! Cum?...

Pliszka curăța cu plăcere cizmele căpitanului și hrănea păsărelele care umpleau camera cu țipete și ciripit din cele peste zece colivii atîrnate pe pereți.

— Te-ai însurat, băiete, ai? întrebă căpitanul, răzîndu-și barba cu briciul.

— Nu, raportez cu supunere.

— Ce? A, nu, bine, femeile nu sînt bune de nimic în coloană, înțelegi?

— Înțeles! răspunse scurt, salutînd.

— Ce? A, înțelegi, bine.

Și domnul căpitan începu să fluiere, ascuțindu-și briciul pe curea; păsările îi răspunseră numaidecît în cor și se iscă o larmă de piuituri, că pînă și Kruczek începu să latre în antreu.

— La dracu! înjură Pliszka printre dinții încleștați.

— Ce?... strigă repede căpitanul, întorcîndu-se spre el.

— Am spus: la dracu, domnule căpitan.

— Ce? A, la dracu!

Căpitanul se uită pe fereastră, scuipă și începu să se spele.

— Rachiu bei? Hei! Magdusia, ia adu niște rachiu!

Intră imediat Magdusia, un zdrahon de muiere cît un stog de fîn și grea ca un furgon de artilerie, de

se îndoia podeaua sub ea, turnă rachiu dintr-o sticlă într-un pahar uriaș și îl așeză dinaintea lui Pliszka...

După ce bău, salută și vru să sărute cotul căpitanului.

— În front, drepți! Vorba! comandă aspru căpitanul.

Pliszka stătu o clipă cum i se poruncise, doar o clipă scurtă, căci salută deodată, se întoarse ostășește și ieși fără să rostească vreun cuvînt, fără să mai asculte chemarea căpitanului. Îl stîrnise ceva și îl aruncase afară, nici el nu știa ce, dar ascultase și ieșise grăbit, ca și cînd iar ar fi fugit de ceva. Pe strada Piotrkowska încetini pasul, căci începuse să-l doară piciorul. Lovi cu bastonul ciotul de lemn, era nervos, înfuriat chiar.

„De ce au plecat?" Îi reveni în gînd aceeași întrebare. Avea două sărbători întregi înainte, două zile de singurătate.

„Trebuie să mă bucur și eu de sărbători!" hotărî în sine.

Și se bucură într-adevăr, rătăci pe străzi, intră prin cîrciumi, căscă gura la oameni, dar nici o clipă nu putu să-și uite de el.

Orașul lărmuia de bucurie sărbătorească, bucuria nepăsării de o clipă și a odihnei.

Soarele inunda Łódźul cu torente de lumină și căldură. Acoperișurile sclipeau vesel, ferestrele străluceau, fabricile se cufundau tăcute în lumină și o tăcere adîncă se înstăpînise printre ziduri și mașini, prin depozite și birouri, prin curți — numai pe străzile principale viermuia roiul omenesc, bucurîndu-se de viață și căldură. Mulțimea de oameni tălăzuia în valuri adînci, se îngrămădea, rostogolindu-se de la un capăt la altul al orașului și se scurgea mereu, mereu.

Flașnetele cîntau prin cîrciumi, pe străzile laterale, pe lîngă călușei și în dughenele cu rarități.

Pliszka se lăsă în voia valului de oameni, plutind o dată cu el: pornea, se oprea, se mișca înainte cu aceeași nepăsare caracteristică turmei omenești, turmă trudită, care nu știe ce să facă cu sine în aer liber, care nu știe să se distreze și să se bucure, care nu știe să trăiască.

Bucuria lor era tristă și tăcută, murmurul discuțiilor înăbușit și plin de teamă, privirile timpe și înfricoșate, mișcările încete și automate, potrivite după mișcarea mașinilor lîngă care trăiau mereu: fețe pămîntii, fără viață, plecate, grumazuri îndoite, umeri căzuți, trunchiuri subțiate și slabe, potrivite cu înghesuiala sălilor de fabrică, cu formele mașinilor, cu zidurile, cu nevoile fabricii.

Toată mulțimea aceasta de suflete — nu, nu de suflete, ci de accesorii ale mașinilor, mulțime de bare simple și rotițe mizere, de mecanisme primitive de fabrică — se îmbulzea pe străzi, benchetuia prin cîrciumi și se distra în tiribombe, menajerii și pe la vitrine, dănțuia prin săli strîmte, sta în fața caselor și nu știa ce să mai facă cu sine, ce să facă cu atmosfera de sărbătoare, speriată de lumină, de întinderile libere, de liniște și reținută în mișcările interioare de dependența inconștientă față de fabricile-monștri care se înălțau în jur ca un zid roșu și puternic de corpuri de piatră, adormite doar pentru o clipă, dar veghind, subțiate în timpul odihnei și păzind cu miile de ferestre, cu sutele de coșuri care păreau că se înclină în razele soarelui și privesc pe străzi, în piețe, pe ulicioare și pe cîmp, prin case, supraveghindu-și parcă sclavii și apăsîndu-i sub groaza vegherii lor.

Pliszka simțea și el această apăsare, nu înțelegea nimic, dar o simțea intens și, de aceea, se lăsă

răpit de un grup cu care ajunse pînă dincolo de oraș, pe cîmp, de parcă valul orașului îl aruncase pe alt mal, apoi se împrăștiase, iar el rămăsese pe bancul cîmpurilor pline de verdeață și flori, de liniște îmbătătoare și ciripit de păsări.

Valul se fărîmiță de malul acesta verde, iar el rămase doar cu Kruczek care privea cu ochii prostiți la ciocîrliile ce săgetau văzduhul și la grîiele legănate...

Un vînt umed și rece sufla peste cîmpuri.

Pliszka se uită îndelung și disprețuitor la această bucată de pămînt verde, înflorită și foșnitoare, apoi cu un zîmbet de milă își mută privirea la oamenii care stăteau așezați pe haturi, de li se vedeau numai capetele din grîu.

— Țărănoi proști! Kruczek, vin-aici, la picior! Kruczek! strigă, căci cîinele parcă înnebunise dintr-o dată: se repezea în grîu, alerga după rîndunele, lătra la nori, adulmeca tufele de spinișor înflorit și se tăvălea prin brazde, zburînd fără suflare prin această mare de verdeață fremătătoare, apoi iar se oprea neașteptat și cu privirea rătăcită și tulbure se uita la secara care parcă alerga spre el, și atunci zvîrnea și se culca scîncind la pămînt, se întindea și privea cum se mișcă și merg grîiele... cum se pleacă peste el, fîșîind din firele verzi, lucioase!... cum o pornesc în altă parte...

— Bună treabă, n-ai nici unde să te așezi — șopti Pliszka supărat pe toate, dar îndeosebi pe Kruczek. Își întoarse disprețuitor fața de la cîmpuri și porni spre oraș, iar de aci, cît putu mai repede, spre casă. Cînd veni Kruczek, era noapte de-a binelea și Pliszka răbufni și îl bătu cu asprime.

— Ce, eu am să stau singur aici! Bădărane, slugă proastă, și ție ți-a venit chef de sat, ai! striga mînios; cîinele nu se apăra, parcă gemea de durere

și-l privea atît de jalnic, atît de jalnic scîncea și îi lingea mîinile, încît Pliszka se domoli repede, îl luă în brațe și izbucni în plîns pentru prima dată în viața lui.

— Taci, Kruczek! Vezi... că stăpînul tău!... vezi și tu... e singur... n-are pe nimeni...

A doua zi nu mai știa ce să facă, îi era urît să stea în casă, se plictisea cumplit, iar pe străzi se simțea atît de singur, de fără rost prin circiumi, și tînjea atît de mult după ceva, că număra orele care-l mai despărțeau de întoarcerea „țărănoilor ălora proști".

După amiază, nu mai putu să se stăpînească, și plecă la fabrică. Rătăci prin sălile pustii și tăcute, adîncite în somn... Mașinile dormeau, curelele inerte, slăbite pe roți, spînzurau fără putere, cufundate într-o meditație adîncă, neînțeleasă; corpurile monstruoase, bizare, ale mașinilor, capetele și mîinile de oțel se deslușeau tainic în lumina soarelui; grămezi de materiale colorate zăceau îmbulzite prin săli. Coridoarele erau tăcute, halele cazanelor mute și stinse, dar pretutindeni, la fiecare pas, în fiecare colț de mașină simțeai o forță strașnică, stăpînită, concentrată, parcă ghemuită pentru o clipă... Un fior abia perceptibil, foșnete și glasuri adînci, tăcute rătăceau prin săli, plutind printre mașini și de-a lungul zidurilor... Uneori trosnea vreun nit ori vreo curea aluneca mai jos, scîrțîia vreun șurub sau tremura vreo tablă, scrîșnea o roată dințată, se mișca vreun război și zăngăneau încet geamurile, apoi iar se așternea tăcerea, tăcerea înfiorătoare a mașinilor trudite, a metalelor care se odihneau...

Pliszka se temea să mai meargă prin hale, frica îl strîngea de gît, iar măreția mașinilor în repaus îl copleșea și îl hipnotiza. Se ghemuia lîngă vreo fereastră, și stătea neclintit, țeapăn, posomorît,

rostea fără să-şi dea seama rugăciuni şi se uita cu frică prin sală, pe tavan şi pe ferestre, fiindcă se temea să privească la maşini, simţea că ele se uită la el şi-l văd că e aici. Şi aceste străluciri ciudate ale oţelului lustruit de întrebuinţare, aceste străluciri asemănătoare privirilor, îl pătrundeau de frig şi de spaimă — şi aceste priviri erau peste tot, se smulgeau din încîlceala de rampe, de scînduri, de plăci, de roţi, de cadre şi angrenaje şi umpleau halele cu o lumină care înfricoşa sufletul omului, cu o lumină din altă lume, lumina unei forţe duşmănoase şi neiertătoare.

Cu toate acestea, Pliszka se simţea mai bine aici decît acasă, pentru că aici nu se mai simţea pe sine, nu mai simţea apăsarea propriului suflet, nu tînjea după nimic. Se ghemuia ca un ciine la picioarele monştrilor care se odihneau şi, deşi îi era teamă, lîngă ei se simţea liniştit, fiindcă nu mai era singur.

Abia seara tîrziu Pliszka se tîrî spre casă.

Radzikowa, care se întorsese, îl întîmpină cu bucurie, îl cinsti cu fel-de fel de bunătăţi aduse de la ţară şi îi povesti cu aprindere cît e de frumos acolo, la fratele ei, preotul, şi că merii au şi îmbobocit; acolo au şi ieşit cartofii de anul ăsta, untul e ieftin şi bun, bobocilor de gîscă le dau coji de ouă pisate, ca să crească mai repede, iar purceii beau lapte curat, nu zer; îi arătă cu cea mai sinceră admiraţie o sutană de-a preotului şi nişte cizme uriaşe; le căpătase pentru Antoś, erau cam mari pentru băiat, dar, oricum, să-i dea Dumnezeu sănătate; i-a dat şi o blană pentru ea, adevărat, faţa e cam slinoasă şi ruptă, iar lîna au ros-o moliile de mult... Totuşi... e un om cinstit, milostiv şi bun!... Şi plîngea de înduioşare, plîngea de bucurie că mai

sînt oameni buni pe lume; nu-i nimic că ea e săracă și se întreține împreună cu copilul din munca ei trudnică, dar are un frate preot care are bani, cai frumoși și se bucură de respectul unor oameni bogați, ca boierii, că ieri cînd au venit la prînz ea n-a îndrăznit să stea la masă cu ei, a preferat să mănînce cu Antoś la bucătărie, era și așa destul de bucuroasă cînd își vedea fratele șezînd alături de ei, ca unul de-o seamă!

Și povestea într-una îmbătată de călătorie, cu fața aspritā de vînt, plină de soare, plină de viață și credință, de speranța pe care o adusese de acolo... de cîmpuri, de lunci și de păduri.

După ca începu să povestească Antoś care avea inima plină de bucurie și ochii împăienjeniți de lacrimi, de încîntare și de sinceritate.

— Oh, cînd o să mă fac mare, o iau pe mama și plecăm la țară, să trăim acolo, că numai acolo e bine, acolo! striga el cu înflăcărare și, ridicîndu-și ochii, repeta mereu același lucru, pînă cînd mama îl goni la culcare, că ar fi povestit toată noaptea.

Pliszka asculta cu atenție, dar nu spunea nici o vorbă... „Pentru că numai acolo, la țară, e bine, acolo!“ repeta în suflet cuvintele lui Antoś și zîmbea ciudat.

Tîrziu de tot, aproape de miezul nopții, se întoarseră și cei doi lucrători. Veniră ca o furtună de primăvară, încărcați de veselie și bucurie, și umplură încăperea de voie bună. Pe fețele arse de soare li se citea fericirea. Se culcară imediat, dar sporovăiră multă vreme, amintindu-și ba una, ba alta și rîzînd. Adam avea fața umflată, ei și, se încăierase și el puțin la cîrciumă, trebuia doar să-și „încerce“ puterile... Hei, hei! Mai are încă forță destulă, Łódźul încă nu l-a supt de tot! Să se întoarcă el la

părinți și să stea vreo două săptămîni și atunci or să vadă ei...

— Da' mai culcați-vă odată! Trăncăniți într-una, de nu poate omul să pună geană pe geană — zbieră la ei Pliszka și trînti ușa cu putere.

Ce-l interesa pe el ce vorbeau ei...

„I-au aranjat mutra și dobitocul se mai și bucură. Bădăranii! Țărănoii! Slugoii! Au văzut cozile vacilor și se bucură" — gîndea Pliszka atît de înfuriat, că vroia să-l bată pe Kruczek, dar se răzgîndi — șezu în pat pînă în zori, rugîndu-se fierbinte și îndepărtînd cu încăpățînare dorul, neliniștea, durerea și chinul pe care i-l producea amintirea satului.

— Ptiu, trăsni-l-ar! Muncește omul ca un bou și nici liniște nu are! înjură de dimineață, dar nici el nu știa pe cine.

Își vărsă focul pe lift, oprindu-l brusc, de se izbea gemînd de pragul etajelor.

Nu vroia să-i întrebe nimic. Dar cînd îi întîlni o dată, de două ori, nu mai rezistă și aruncă grosolan și cu teamă:

— Ei, ați nimerit acasă?

Îl priviră cu uimire — cum poți să nu nimerești acasă?!

— Așa-i, din șosea faci imediat la stînga, printre plopi!...

— Plopi — ehei, să fii dumneata sănătos! de mult a poruncit boierul să-i taie...

„Nu mai sînt plopii" — îi gemu inima și spuse mai repede...

— ...apoi cimitirul de lîngă troiță.

— Care troiță? au luat-o de pe vremea cînd păsteam eu vitele....

— ...apoi peste stăvilarul de lîngă crîșmă și iată și satul...

— Așa e, numai că stăvilarul și crîșma nu mai sînt...

Nu mai întrebă nimic.

„Plopii, troița, cîrciuma, stăvilarul... nu mai sînt, de ce nu mai sînt?... Nu mai sînt... ba sînt — își amintește bine, acum, vede bine — nu..."

Și toată săptămîna, o săptămînă întreagă și lungă, nu mai vorbi cu ei, trăind doar cu amintirea plopilor, a cîrciumii, a stăvilarului și a troiței.

Abia sîmbătă, după terminarea lucrului, se așeză lîngă ei și-i întrebă:

— Ei, ați petrecut bine?

— O, Isuse, mai lucrez numai pînă la Sf. Ioan și pe urmă să dea ciuma în Łódź și în fabricile lui — strigă Józef.

Pliszka zîmbi cu îngăduință.

— Săracul de la țară și-n zilele de lucru face tot ce vrea el, pe cînd lucrătorul din fabrică nici duminica nu e stăpîn pe timpul lui...

— Adam, tu vorbești prostii! spuse Pliszka, dar cu toate acestea aduse votcă, le dădu să bea și îi puse să povestească despre fiecare drum, despre fiecare copac, despre cîmpuri și păduri — despre toate... Și așa de tare se aprinse și se interesă de viața satului, că Adam îi spuse în cele din urmă:

— Da' dumneata de ce nu te lepezi o dată de fabrica asta! Îți cumperi o sfoară de pămînt între ai tăi și intri în rîndul gospodarilor, nu mai slugărești în fabrică, cum facem noi toți.

Pliszka se supără atît de tare din pricina acestei propuneri, încît îi numi țărani proști și plecă să se culce.

Se trezi noaptea, se sculă în capul oaselor și rămase pe gînduri.

„Să mă întorc oare? O mai fi trăind careva dintr-ai mei?"

În noaptea aceea Pliszka nu mai putu să doarmă, și nici în cele următoare... Zilele se scurgeau în șir neîntrerupt, dispărînd fără urmă, una după alta.

...Erau zile de primăvară, pline de cîntec, însorite, fermecătoare.

Pliszka plîngea chinuit.

... Zile ploioase, cenușii, triste, lungi ca jalea...

Pliszka plîngea de dor.

...Zile reci, obosite și posomorîte ca mașinile trudite.

Pliszka!... ah, cum se mai ruga Pliszka...

...Nopțile erau ca tînguirile de dor.

...Serile, ca visările greoaie ale celor în agonie.

...Iar dimineții le veneau tăcute, înlăcrimate, disperate — dar Pliszka nu mai plîngea, nu se mai ruga, se uita doar în lume — acolo!

Nu putea să plece, se temea de fabrică!...

Da, da, Pliszka se temea de fabrică.

Nu putea să hotărască nimic, nu cuteza, îl reținea încă o teamă nelămurită.

„Ce să fac eu acolo?“ se întreba de o mie de ori și tot mai des putea fi văzut cu ochii ațintiți pe cîmpuri și spre cer, ori șezînd nopțile în fața casei și privind la fabrică, la eontururile întunecate ale zidurilor care se lipeau de pămînt ca un vampir, îmbrățișîndu-l, sugrumîndu-l, sugîndu-l fără milă; din ce în ce mai des Pliszka simțea în el mișcarea sălilor nesfîrșite, îmbulzeala mașinilor, vîrtejurile de forță și se simțea tot mai slab, tot mai neajutorat, se uita cu priviri tot mai umile la profilurile de fier... tot mai supus... pînă cînd, într-o duminică, după săptămîni întregi de zbucium nespus, își fluieră cîinele și plecă afară din oraș, departe, departe, pe cîmpurile curate... acolo, unde nu mai erau fabrici, ci numai acoperișurile de paie ale caselor răsăreau din grîiele înspicate, unde copacii nu agonizau

otrăviți de scursorile fabricilor, unde grîiele se vălureau ca apa în bătaia soarelui, acolo unde lanurile, ca un testemel verde, împestrițat cu ochiulețe galbene, se revărsau ca o mare, unde vîntul mîngîietor, molatec, se zbenguia în voie, scuturînd bărbile verzi ale sălciilor aplecate și răzleținд într-una ciuful galben al secării — acolo, unde era satul adevărat... Pliszka se dădu înapoi, vîntul îl lovi neplăcut, se întoarse la o cîrciumă din marginea orașului, bău un păhărel de votcă și plecă iar pe cîmp...

Acum Pliszka nu mai țipa la Kruczek, nu-l mai oprea să zburde și nu mai disprețuia oamenii care rătăceau pe mejdine și pe poteci... era pătruns de liniștea adîncă a după-amiezei de mai.

Se așeză pe marginea unui șanț plin de apa prin care săreau broaștele, de floricele gabene și de iarbă, de smocuri de arin și de viermi care se tîrau pe frunze și pe pămînt — plin de o viață minunată, stranie...

Pliszka își scoase șapca, îi era foarte cald.

Ciocîrliile cîntau deasupra lui ca ametițe de primăvară, iar acolo, în desișurile de secară, tîrluiau potîrnichile, se chemau, și apa susura atît de dulce, de ciudat. Soarele pripea atît de tare, că broaștele scoteau din apă doar ochii bulbucați și îngînau surd, monoton... adormitor... Din toate părțile veneau foșnete și zgomote; se auzea muzica dulce a cărăbușilor și a prepelițelor, pluteau miresmele calde, aromitoare, de cimbrișor, miresmele pămîntului încălzit, miresmele soarelui auriu...

Lui Pliszka îi venea amețeală.

Dar stătea mai departe și privea, asculta și simțea, sorbind adînc adierile primăverii și ale cîmpurilor.

— Isuse! șopti el în neștire și începu să-și caute batista prin buzunare. Isuse, Isuse! repeta și căuta mereu batista, iar lacrimile, ca boabele pline, îi

curgeau șiroaie pe obraji; nu mai știa nimic, un dor de necuprins, ca întinderea cîmpului, îi învăluia inima, sfîșiind-o dureros, insuportabil!

— Domnule Pliszka!... ce ai?

Tresări speriat, Józef stătea lîngă el cu armonica...

— Și ce-ți pasă ție, mojicule! zbieră el și vru să sară în sus și să plece, dar nu mai avea putere și rămase locului.

Józef se trase mai la o parte și, cu ochii pironiți la norii care se roteau pe cer ca niște porumbei albi, începu să cînte cu patimă.

Sufletul lui Pliszka se muie cu totul.

Se lăsa înserarea, clopotele de la biserică băteau după slujba de vecernie și glasul lor zbura peste grîie și iarbă de se înfiorau firele și păsările tăceau. Pămîntul se acoperea de rouă, se ascundea în tăcere și amurg... se liniștea. Soarele dispăru dincolo de păduri, grînele se plecară parcă îngîndurate... susurul apei încetă și vîntul încremeni prin păduri — era seară...

— Mă durea grozav piciorul și nu mai puteam răbda să stau într-un loc — lămuri Pliszka pe cînd se întorceau spre casă.

„Plec, mi-ajunge, plec neapărat!“ își spuse apoi hotărît, cînd rămase singur.

Însă a doua zi la fabrică nu mai cuteză să repete, astăzi simțea limpede că fabrica n-o să-i dea drumul, că aceste bestii de fier se uită amenințător la el, iar zidurile...

Nu, nu-i vor da drumul...

Deocamdată însă, noaptea, în gînd, se și vedea printre ai lui; se ducea pe la toți cunoscuții și se bucura, salutîndu-i; trăiau cu toții și se simțea atît de bine printre ei, atît de bine.

O, se săturase de tortura asta.

„Mîine plec, fie ce-o fi, plec“ — își zicea.

Şi veni în sfîrşit şi acel mîine atît de dorit, dar Pliszka aşteptă căderea serii, n-avea curaj să plece ziua.

Nu destăinui nimănui nimic despre planul lui.

Noaptea, cînd toţi ai casei dormeau, se sculă încet din pat, îşi înghesui lucrurile într-o legătură şi aşteptă venirea zorilor, fiindcă trenul pleca dimineaţa.

Kruczek mirosea neliniştit bocceaua şi se uita în ochii stăpînului.

— Plecăm în lume, acasă, în lumea largă! îi spuse încet.

Pliszka stătea la fereastră, printre fuxiile înflorite, aştepta ivirea zorilor şi se uita la fabrica ce zăcea ca o pată neagră, uriaşă, în noaptea tristă, cenuşie.

Cernea o ploaie măruntă şi caldă.

„Mîine sînt acolo!“ se gîndea Pliszka şi inima începea să-i bată mai tare de o bucurie nebună.

Umbra fabricilor creştea nemăsurat şi parcă se despica revărsîndu-se peste lumea întreagă.

Piciorul începu să-l doară sîcîitor.

Închise ochii, deoarece coşurile fabricii se desprinseră din întuneric atît de aproape, deasupra lui... ca şi cînd ar fi voit să-l înhaţe.

„Liftul!“

Se cutremură puternic, ţipătul răsună înlăuntrul lui, dar îl avea impresia că vine din fabrică.

— Nu mă las, nu.

Sări pe fereastră, aruncă legătura pe umăr şi porni pe drum.

Trebuia să treacă de-a lungul întregii fabrici.

„Liftul!“

— Isuse, Sfîntă Fecioară! Se lipi de gard şi privi îngrozit la ferestrele negre, înfricoşătoare, ale fabricii...

I se părea că ferestrele acestea veghează, că acolo, în adîncul lor vede mulțimea de mașini monstruoase și toate se învălmășeau și îl priveau.

Era o liniște de mormînt, ploaia se scurgea în șiroaie de picături mărunte, susurînd abia auzit printre frunze.

Se luminase puțin și începea să vadă limpede, din ce în ce mai limpede, fabricile; se înălțau pretutindeni, creșteau din toate părțile, se piteau în întuneric și îi astupau drumul... Pulberea cenușie a ploii și întunericul le ascundeau încă, dar creșteau în răsăritul mohorît și se întăreau, ridicîndu-și grumazurile din ce în ce mai sus... din ce în ce mai amenințător!

— În numele Tatălui, al Fiului și al Sfîntul Duh!

Porni aproape în goană, fugi cu ochii închiși pe lîngă fabrică și răsuflă în voie abia cînd ajunse pe cîmp, lîngă pădurea care îi tăia drumul. Cum se simțea foarte obosit, se așeză pe o arătură, să se mai odihnească.

Se depărtase binișor de casă, dar fabrica se vedea deslușit.

Se crăpase bine de ziuă.

Deodată tresări; undeva, departe, la celălalt capăt al orașului, răsună sirena unei fabrici.

Pliszka sări în picioare și intră repede în pădure.

Dar șuierul sirenelor îl urmărea ca un cîine și îi mușca inima... o, unul, două... zece, în fiecare clipă, în fiecare secundă, glasurile fabricilor chemau pătrunzătoare!

Se uită înapoi, în cețurile ploii se aprindeau becurile electrice, îmbobocind deasupra orașului...

— Isuse! bîlbîi înfrișocat.

Grăbi pasul, vroia să fugă, să fugă cu orice preț, dar glasurile alergau în urma lui, băuiau prin pădure, se strecurau prin desimea copacilor,

prin ceţuri, prin depărtare parcă, îl găsceau şi îi băteau în suflet, umplîndu-l de durere şi frică, de gemetele unei răzvrătiri sălbatice, de disperare.

Deodată şuierul puternic al fabricii sfîşie aerul cu sunete dureroase; ah, cunoştea atît de bine glasul acesta, atît de bine!

Se opri, aproape nu mai răsufla, nu mai ştia ce se întîmplă cu el, nu-şi mai amintea nimic... fabrica îl chema cu glas puternic, de mînie:

— Întoarce-te! Întoarce-te! Întoarce-te!

O jumătate de oră mai tîrziu Pliszka se afla iar în liftul său.

— Liftul, vopsitoria!

— Liftul, uscătoria!

— Liftul, apretura!

Comanda hăuia în fîntîna adîncă a liftului şi Pliszka, tăcut, mai tăcut decît de obicei şi mai umil, mergea ca totdeauna egal, liniştit, mecanic.

Doar uneori, cînd se gîndea la zilele revoltei lui, plîngea, dar plîngea încet, temîndu-se să nu-i audă maşinile jeluirea.

1900

De lucru!

I

— De lucru!

— Cum? Ce dorești dumneata?

— Domnule șef, am venit să vă rog să-mi dați și mie ceva de lucru — răspunse cel întrebat, un tînăr de vreo douăzeci și ceva de ani, cu trăsăturile feței aspre, acoperită de o piele negricioasă.

— Ha, ha, ha, știi că ești bine! izbucni numitul șef și împinse scaunul mai departe de birou, ca și cînd ar fi vrut să se uite mai bine la cel care venise cu o pretenție atît de năstrușnică. Îl măsură cu privirea severă, rece și o batjocură ușoară i se așternu pe fața împodobită cu o barbă senatorială, dar o înăbuși repede, examinîndu-l cu atenție; ochișorii lui cenușii, pătrunzători îl cercetau cu o minuțiozitate inchizitorială pe tînărul care stătea în picioare.

Într-adevăr iarna și mizeria lăsaseră urme vizibile pe trupul și hainele petiționarului.

Avea îmbrăcămintea sărăcăcioasă, aproape de vară, paltonul de culoare nedefinită era foarte uzat, pe părțile mai bombate ale trupului luceau cusăturile peticelor aplicate la întîmplare — bucăți de culori diferite. Pantalonii negri și groși îi acopereau numai pînă la jumătate carîmbii cizmelor ponosite de întrebuințare și de reparațiile nenumărate,

care păreau un morman de petece puse unul peste altul. În mînă ținea o căciulă de oaie, care cîndva fusese neagră, dar acum era aproape roșcată.

Nici nu clipi măcar la rîsul șefului, doar ochii cenușii i se mijiră fără voie, poate din cauza emoției.

Își pironise privirea pe peretele din față. Durerea așteptării nesigure i se vedea tot mai limpede pe fața vînătă, umflată de frig și de vînt. Privirea pe care o strămuta asupra celui care ședea pe scaun era plină de o rugăminte mută.

Șeful tăcea, rumegîndu-și impresiile. Își îndrepta ochelarii cu mîna dreaptă, iar cu stînga bătea darabana pe birou. Privirea îi rătăcea prin încăpere, oprindu-se din cînd în cînd la cizmele celui care stătea în picioare înaintea lui. Tînărul, căruia îi tremurau buzele de nerăbdare și își mototolea căciula în mîinile mușcate de ger, trecînd de pe un picior pe celălalt, nu mai putu să aștepte și începu primul:

— Domnule șef, să-mi fie iertat că îndrăznesc să vorbesc eu întîi, că îndrăznesc să vă rog să-mi dați ceva de lucru, indiferent ce...

— E foarte frumos că dumneata vrei să muncești...

— Nu numai că vreau, nu numai că pot, dar trebuie, sînt nevoit s-o fac! spuse, încurajat de tăcere — și dacă dumneavoastră binevoiți să luați în considerație rugămintea mea...

— Să știi, domnule, că asta e foarte important!

— Pentru mine e o chestiune de viață și de moarte.

— De ce?

— Pentru că, vrînd să trăiesc, trebuie să muncesc, și vrînd să muncesc, trebuie să am ce munci. Am căutat pretutindeni și n-am găsit — credeam că n-am să mai găsesc niciodată. În ultimul loc, unde am cerut de lucru, mi s-a spus să mă adresez dumneavoastră. De aceea nu vin ca un timid, ci

ca un disperat, nu vin să vă rog, ci să vă implor să-mi dați ceva de lucru cu cel mai mic salariu, numai să am cu ce trăi.

— Deocamdată nu e nici un loc, dragul meu — răspunse flegmatic șeful.

La aceste cuvinte tînărul se învineți și mai tare, ochii îi alergau neliniștiți împrejur. O clipă se instăpîni tăcerea, întreruptă doar de ticăitul monoton al ceasului; din camera alăturată răzbăteau din timp în timp glasurile unor oameni care discutau și zgomotul supărător al paharelor — se vede că vecinii își beau ceaiul.

Soarele rece își trimitea prin fereastră razele de purpură dinaintea apusului și le așeza pe dușumea. Firicele de praf abia vizibile vibrau în lumină ca pilitura de aur. Copacii care creșteau dincolo de fereastră, acoperiți de promoroacă și încețoșați parcă de razele de soare, luceau ca argintul ruginit și ca briliantul. Gerul începuse să brodeze ferestrele cu arabescuri fantastice în desene minunate.

— Numele dumitale?

— Jan Baliński... Și o umbră de speranță îi trecu peste față ca lumina unei bucurii îndelung așteptate.

— Unde ai lucrat pînă acum?

— La căile ferate.

— În ce localitate?

— În sectorul dumneavoastră.

— Cum așa? Nu-mi aduc aminte să te fi văzut vreodată și eu doar îmi cunosc oamenii.

— Domnule șef, nu puteți să-i cunoașteți chiar atît de bine pe muncitori, încît să vă fi rămas în memorie figura vreunuia dintre ei.

— Deci dumneata ai lucrat ca...?

— Simplu muncitor.

— Ei, poftim... hm, nu e glumă, nevoia te-a împins să te apuci de munca asta?

— Oho, cu foamea nu-i de glumit!

— Foamea?

— Da...

— Ei, poftim... hm — și fără voie își trecu mîna peste abdomenul arătos. „Neplăcut lucru" — gîndea.

— După ce am vîndut tot ce aveam și puteam să vînd, cînd am epuizat toate mijloacele și posibilitățile de a căpăta o ocupație care să corespundă intenților mele, iar mizeria și foamea și-au arătat colții, a trebuit să mă înham fie și la cea mai grea muncă aflată la îndemînă. O, cît de greu mi-a fost! Am muncit cît am putut, restul să vi-l spună mîinile astea — și întinse înainte mîinile groase, trudite, pline de răni și vinete de ger, mîini respingătoare dacă n-ar fi fost sfințite de semnele muncii.

— Aha!!... acum nu mai lucrezi pe linie? spunînd aceasta își întoarse fața în altă parte, cu anume silă sau poate cu admirație.

— Am fost dat afară.

— De ce?

— Întîi pentru că acum e mult mai puțin de lucru, apoi pentru că nu sînt destul de puternic și nu pot să muncesc atîta cît muncește fiecare muncitor, fiindcă sînt bolnav, iar cu mîinile astea degerate îmi vine greu să ridic tîrnăcopul sau ciocanul și să împing la roabă. Oh, nu mai spun cît sufăr, cît mă simt de umilit, că eu, care am ceva mai multă carte și știu ceva mai mult decît un țăran, decît o vită de muncă, mă aflu infinit mai prejos decît el, deoarece eu nu am puterea lui, ca să muncesc la fel și să-mi cîștig în sudoarea frunții o bucată de pîine uscată și un culcuș ca vai de lume sub un acoperiș...

— Hm, munca... munca, dragă domnule... cum îți zice?

— Baliński!

— Aha, dragă domnule Baliński, e pîrghia vieții, adevăratul ei suport — răspunse șeful, automat și sentențios.

— O, foamea e un stimulent și mai mare!

— Ai vreo pregătire, vreo școală, ceva?

— Am! și scoțînd-o din sîn, îi înmînă diploma de la gimnaziu.

Șeful o citi cu atenție.

— Ei, poftim — dumneata ai terminat cu distincție, hm...

— Da — răspunse Jan cu amărăciune. Pentru distincția asta, pentru învățătura asta elementară am muncit opt ani de zile, am muncit flămînd, cu prețul sănătății, cu prețul celor mai mari eforturi, dar am muncit pentru că toți îmi spuneau: „Învață carte, Jaś! Învață, Jaś, și vei avea de toate." Și Jasio învăța, nu dormea, nu mînca, nu știa ce e bucuria, ce e soarele, primăvara și libertatea, căci era prost și învăța. Credeam că după terminarea gimnaziului voi găsi deschise ușile unei munci bine plătite, dar le-am găsit închise pe toate! M-am zbătut, m-am rugat, am bătut peste tot, unde puteam să capăt de lucru — în zadar! Mă expediau cu un simplu „nu avem" sau cu un zîmbet batjocoritor, că eram atît de naiv încît căutam de lucru fără să am protecția nimănui. Vorbele auzite ici și colo m-au lămurit pe deplin. Ce-mi trebuia mie învățătură? Trebuia să știu ceva, dar la ce bun? Nu e nevoie de învățătură, ca să știi să mori de foame. Știința e lucru mare, dar în situația mea era doar o piedică în asigurarea hranei zilnice. Adevărata forță, atotputernică era însă spinarea persoanelor influente. Cînd le arătam notele excelente, săltau din umeri. „Sînt bune și astea, dar poate că te cunoaște cineva din cei mari" — mi se spunea — și plecam cu mîna goală, cuprins de o

disperare tot mai adîncă. Cercul de fier al mizeriei mă strîngea din ce în ce mai tare. Oh, anii aceia de școală, anii aceia irosiți! Dacă aș fi învățat o meserie, fie și munca manuală a unui salahor, n-aș fi îndurat atîtea umilințe îngrozitoare, n-aș fi avut o conștiință care să mă facă să gîndesc și să sufăr, nu m-ar mai fi concediat.

Era atîta amărăciune în cuvintele lui, în frazele acelea scurte, întrerupte și aproape paradoxale, răsuna o durere atît de mare, o disperare fără margini, care impresiona. Fața îi ardea, mîinile îi tremurau și tot trupul i se cutremura de fiorii amintirilor amare. Ochii îi străluceau întunecat, năpădiți de lacrimi, paloarea vineție a feței deveni violetă, statura i se îndreptă, căpătînd parcă alte dimensiuni, și rămase așa în dreptul ferestrei, inundat tot de ultimele raze ale soarelui care apunea, învești mîntat în sărăcia lui, ca într-o purpură, ca întruparea destinului tragic al omului.

— Îți înțeleg situația — hm, da, înțeleg pe deplin și te compătimesc, hm, da, te compătimesc — rosti șeful, înapoindu-i diploma lui Jan! Dar acum nu pot să fac nimic, absolut nimic, toate locurile sînt ocupate, hm! Tăcu o clipă. Dacă te prezinți mai tîrziu, de, poate se va elibera vreun loc. Interesează-te și dumneata — hm! Dacă ai fi avut vreun certificat, că ai terminat o școală tehnică — hm, de, poate că s-ar fi putut face ceva mai repede, dar așa... strînse umerii și desfăcu mîinile, ca și cînd ar fi vrut să se scuze pentru neputința lui.

— Domnule șef — șopti Jan — dar pregătirea de la gimnaziu nu este cu nimic mai prejos decît aceea din școlile tehnice.

— În general așa este, hm, ba chiar dimpotrivă, dar, hm... dar tehnicienii sînt meseriași, se poate spune că au o specialitate într-o anume direcție.

— O, și eu o am!

Șeful îl privi întrebător.

— Aceea de a muri de foame!

— Intră la școala tehnică și mai tîrziu vei putea să capeți mai lesne un loc la căile ferate.

Jan îl privi în ochi revoltat, credea că glumește, dar pe fața imobilă văzu așternută seriozitatea și parcă un fel de blîndețe.

— Mulțumesc pentru sfat — spuse ironic — dar eu am nevoie de mîncare. Zicînd acestea, se înclină și se pregăti să plece.

— Și unde ai să te duci acum?

— Pe stradă...

— Ei, hm... știu asta, dar n-ai pe nimeni aici, vreun cunoscut, familie, casă?

— Nu, domnule. Casa mea e acolo unde sînt ale tuturor oamenilor ca mine — pretutindeni și nicăieri... uneori lîngă un gard, alteori undeva, într-un șopron deschis — pe unde se nimerește — cît despre familie, n-am pe nimeni și aproape că nu mai știu dacă am avut vreodată. Prietenii mă ocolesc, pentru că nimeni nu-i atît de prost să împartă sărăcia cu mine...

— Hm, îți înduri nenorocirea ca un stoic.

— Sînt nevoit, fiindcă trăiesc doar într-o societate civilizată, în religia căreia stă scris: „Iubește-ți aproapele". Trebuie să rabd, ca să cinstesc cum se cuvine darurile acestei doamne care se numește civilizație, lumină, progres și care își înseamnă în mizerie pe cei aleși. Trebuie să mai rabd o vreme.

— Așadar, ai vreo speranță? întrebă repede șeful.

— Da, să termin școala tehnică și să capăt un loc. Era atîta ironie în glasul lui, încît șeful își întoarse iute privirile de la fereastră, dar nu mai văzu fața lui Jan care făcu o plecăciune adîncă și ieși.

II

Nu se mai gîndea aproape la nimic, se uita undeva în gol, cu privirea sticloasă și mergea încet, ca un om nimerit drept în inimă.

La ce bun să se grăbească? Încotro? Își ascunse mîinile în buzunare, fiindcă era un ger strașnic. Cristalele de zăpadă luceau ca niște briliante pe stradă. Parcă era ameţit. Se căznea să-și pună gîndurile în ordine și să judece logic, dar nu reușea, deoarece o întrebare i se întorcea obsedant pe buze: ce va urma? Cînd se ducea acolo, de unde venea acum, nu era sigur de nimic și se temea să-și pună limpede întrebarea dacă va căpăta de lucru sau nu, acum însă se întorcea fără urmă de îndoială.

„E timpul să sfîrșesc!" gîndi și ani întregi de suferință și luptă necontenită pentru existență i se înșiruiră în minte, ca stîlpii de pe marginea drumului, pe lîngă care trecea. „Toate trec... Odată dezmoștenit de soartă, poți să mai speri că Ananke[1] nu va proceda logic și mai departe? E timpul să sfîrșesc! Necunoscutul cel mai înfiorător nu poate să fie mai rău decît cele îndurate pînă cum." Privi înainte.

Întunericul se lăsa repede, amurgul purpuriu răsfrîngea din nori o lumină trandafirie peste zăpadă. Umbrele nopții se tîrau alene prin spărturile și adînciturile zidurilor, tupilîndu-se prin ramurile dezgolite de frunze ale copacilor. Pe stradă se aprindeau felinarele, ici și colo, din ferestrele caselor și din ușile prăvăliilor se revărsau pînă pe trotuar dîre de lumină aurie. Pe străzi mișcarea înceta, oamenii se îndreptau grăbiți spre casă, spre căminul cald, unde îi așteptau fețele zîmbitoare ale celor

[1] *Ananke* (fatalitatea), zeiță în mitologia greacă.

apropiați ca să vorbească despre treburile zilei care trecuse. Cîteva sănii trecură pe stradă în clinchetul zgomotos al zurgălăilor, ridicînd în văzduh o cascadă argintie de rîsete și frînturi de conversații vesele...

Jan își tîra pașii spre gară și se gîndea dacă toți oamenii care îl întreceau aveau într-adevăr de ce să se grăbească? Privea cu invidie la ferestrele luminate și la umbrele care treceau pe la geamuri.

„Lor le e cald..." și imaginația îl purta în locul lor; i se părea că simte căldura cuprinzîndu-i mădularele. Se desfăta cu amintirea focului, ca un băutor de alcool. „Sînt unii care au de toate! — medita amar. Dar și tu ai — sărăcia" — îi șopti un glas din adînc, și sufletul începu să i se umple treptat de revoltă împotriva împărțirii nedrepte.

„Cum așa, cîțiva, cîteva zeci au de toate, iar alte mii și milioane de oameni n-au nimic!" Cum de au agonisit ei atîta, iar el și cei asemenea lui n-au putut să strîngă nimic? „Pentru că numai proștii așteaptă cu mîinile încrucișate înfăptuirea celor visate" — îi adaugă iarăși vocea interioară.

„Așadar?" — acest „așadar" îi spînzura în creier ca un semn de întrebare. „Trebuie să ieși în întîmpinarea destinului, să-l cauți și să-l ajuți!..."

Umbre negre îi învăluiau încet mintea. Sub un felinar observă un trecător care se uita la un ceas mare de aur.

— O jumătate de an aș putea să trăiesc din el — îngînă, și privi curios cum celălalt îl băga încet în buzunar. Se opri fără să știe de ce, se uită după omul care se îndepărta și i se păru că în umbrele nopții capacul mare, galben, al ceasului strălucí încă o dată.

Foamea începea să-l sîcîie, băgă mîna în buzunar să vadă cît îi mai rămăsese din ultimii bani. Numără cîțiva zloți — ce putea să facă cu ei?

În fața gării se pomeni într-o vînzoleală febrilă — larma obișnuită dinaintea plecării trenurilor. Intră în sală, îl învălui căldura amestecată cu răsuflarea atîtor oameni înghesuiți unul în altul. Își căută un loc lîngă bufet și se așeză, gîndindu-se ce să cumpere de mîncare. Aburi respingători, supărători se ridicau din podeaua murdară de zăpada adusă pe picioare. Fumul de țigară și de trabuce de cea mai proastă calitate întuneca toată sala, stîrnindu-i pofta de fumat. Cumpără un pachet de țigări dezgustătoare, aprinse una și se delectă încet cu fumul.

Lîngă el se așezară doi inși de la calea ferată, îi puteai cunoaște după uniformă, și începură o discuție obișnuită, plîngîndu-se de vremurile grele, de superiorii josnici etc.

— Ce faci astăzi? întrebă unul.

— Plec la N.

— Ce să cauți acolo?

— Mă duc să-mi văd un coleg grav bolnav.

— Aha!

— Mi-a scris astăzi și n-aș putea să-l refuz — și, spunînd acestea, scoase scrisoarea și i-o dădu celui care întrebase; acesta o citi atent și i-o întoarse, întrebînd:

— Józef P... de unde cunosc eu numele ăsta? Lucrează la noi?

— Da!

— Unde?

— La N.

— Aha, acum îmi aduc aminte, un băiat frumos, înalt și brunet, cu fața de femeie.

Jan nu era prea atent la cei care vorbeau și la conținutul discuției, dar auzind numele pe care îl cunoștea, se întoarse iute spre cei doi și întrebă cu grabă:

— Care dintre dumneavoastră îl cunoaşte pe Józef P.? Mă scuzaţi că întreb aşa, netam-nesam, adăugă, văzîndu-i puţin contrariaţi.

— Eu — răspunse cel care arătase scrisoarea.

— Stă departe de aici?

— Cinci staţii cu trenul.

— Şi dumneata te duci la el?

— Da.

— Acum?

— Cu primul tren care pleacă.

— Face serviciu la calea ferată?

— Da. Şi îi numi felul ocupaţiei.

— Şi e grav bolnav?

— Foarte grav, are tuberculoză la plămîni, e pe ducă.

— Cumaşa?

— Boleşte de aproape un an şi medicii nu mai au nici o speranţă.

— Şi eu n-am ştiut nimic de el. Adevărat — oftă Jan — de unde, de la cine puteam să ştiu? Vă rog să nu vă miraţi că mă interesez de soarta lui Józio, dar e unul din bunii mei colegi de şcoală. De cînd am terminat şcoala, adică de vreo cîţiva ani, nu ne-am mai văzut şi n-am ştiut nimic unul de altul.

— Dumneata eşti de pe aici? întreabă cel care îi dăduse informaţiile.

— O, nu.

— Aştepţi trenul, nu-i aşa?

— La drept vorbind, nu ştiu ce să fac, m-a impresionat atît de mult vestea despre boala lui Józio, că aş vrea, într-adevăr, să-l văd, dar mă împiedică o problemă, care...

— N-ai timp...

— O, nu, am chiar prea mult, numai că n-am bani de drum...

Cel care întrebase holbă ochii de uimire. Jan zîmbi.

— Aha, vă miraţi de sinceritatea mea? Vă explic numaidecît — încă nu m-am prezentat, aşa că o fac acum. Mă cheamă Jan B... şi întinse mîna primului.

— Pe mine Antoni K.

— Roman D.

Numele se încrucişară o dată cu strîngerile de mîini şi obişnuitul „îmi pare bine".

Jan continua să vorbească degajat, cu cinismul omului căruia îi e totuna.

— Da, domnilor, nu pot să-mi satisfac dorinţa inimii de a vizita un coleg pe care nu l-am văzut de mult, pentru că n-am cu ce să-mi cumpăr bilet.

Îl priveau miraţi de curajul cu care îşi recunoştea sărăcia. Cel care se numea Antoni îngînă ceva în sensul unei explicaţii.

— Ei, oricui i se poate întîmpla uneori să nu mai aibă bani...

Jan răspunse cu un zîmbet puţin penibil:

— O, la mine lipsa de bani e cronică şi poate iremediabilă, v-o spun aşa, deschis, pentru că nu trebuie să mă ruşinez de mizeria cîştigată în mod cinstit.

Iarăşi se uitară la el într-un chip ciudat. Continuă:

— Înainte de venirea dumneavoastră, în timp ce fumam o ţigară, îmi alegeam felul în care să mor, adică felul în care e mai bine să mor. Am de ales doar între două alternative: copacul sau sub tren, şi am înclinat spre cel din urmă, fiindcă moartea cu cît e mai rapidă, cu atît e mai uşoară.

— E, dumneata îţi baţi joc de noi! se supără Antoni.

— Nu, domnilor, n-am glumit! Ce am spus trebuie să îndeplinesc — rosti cu glas puternic, și în ochi i se aprinse flacăra unei hotărîri nezdruncinte. Acum, auzind de un vechi prieten care e atît de aproape și totuși atît de departe de mine, îmi pare rău, într-adevăr, că nu pot să-l vizitez și să schimb cîteva cuvinte cu el, dar, ce să fac? E dureros, dar poate că e mai bine așa, am să sfîrșesc mai repede, altfel aș putea să mă mai amăgesc cu cine știe ce, să-mi pară rău de viață și... E timpul să sfîrșesc! O, e timpul — și aproape că nu-i mai păsa unde se află și cui îi vorbește. Tăcu și se adînci într-o îngîndurare posomorîtă...

— Dar bine, domnule, care sînt cauzele care te îndeamnă să faci un astfel de pas? întrebă Antoni.

Jan îl privi cu ochii uscați și răspunse cu vocea pierdută, ștearsă:

— Foamea! N-am găsit nicăieri de lucru și nici n-am să găsesc, iar cu munca mîinilor nu pot să-mi cîștig pîinea, nu știu. Nu e prea vesel, dar e adevărat...

Cei doi tăceau, cîntăreau parcă ceea ce auziseră, îndreptîndu-și din cînd în cînd privirea neliniștită spre Jan. Uitîndu-se la fața și la îmbrăcămintea ponosită, își dădeau seama că spunea adevărul. După cîteva clipe de tăcere penibilă, Antoni spuse:

— Domnule, dacă vrei, mergem împreună, am să mă străduiesc să te duc la Józio.

Jan îl privi nepăsător, dar răspunse:

— Bine, îți mulțumesc de pe-acum.

— N-ai pentru ce. Așteaptă-mă aici, mă duc să fac rost de căruță — adaugă glumeț și ieși.

Jan rămase nemișcat și tăcut, fuma o țigară după alta și gonea gîndurile care i se învălmășeau în cap:

„Fie ce-o fi! Mi-e indiferent, asta va amîna moartea cu cîteva zile, ei și, ce-i cu asta? Și așa în cele

din urmă tot mă voi arunca în brațele ei. Neființa poate este ori poate nu este nimicnicie, însă cu siguranță că nu este simțire. Dacă ar fi conștiință, nemurirea ar fi o josnicie crudă și o capcană îngrozitoare pentru cei care vor să fugă de suferință. E-he! Unde mai e vremea închipuirilor, unde e timpul cînd cercetam cu însetare viitorul? Unde? Toate au trecut, dar nu ca o continuare a visurilor, o, nu, iar ce mi-a mai rămas voi lichida în curînd"—și fără voie își ridică mîna spre gît, simțind ceva ca un suspin. De unde pînă unde, că doar nu-i părea rău după farsa monstruoasă a vieții? O, nu! Bietul Józio ar putea să trăiască, dar trebuie să moară...

Depănarea acestor gînduri și sentimente dezordonate o întrerupse Antoni care strigă încă din pragul ușii:

— Ei, hai domnule... Și toți trei ieșiră pe peron.

Trenul era în stație. Călătorii urcau grăbiți în vagoanele deschise. Felinarele nenumărate aprinse pe peron luminau ca ziua. Pe alocuri zăpada împrumuta o culoare auriu-violetă. Zidurile roșii ale gării, luminate mohorît în partea de jos, se adînceau într-o îngîndurare nemișcată, moartă, de piatră.

Clopoțelul răsună cu putere.

— Haideți, mai repede! strigă Antoni și îl conduse pe Jan în partea din față a trenului. Se opriră lîngă locomotivă, Antoni șopti ceva mecanicului, îl prezentă pe Jan și, despărțindu-se de el, îi spuse, parcă dezvinovățindu-se:

— Nu pot să te duc în vagon, căci acolo se face controlul, dar aici ai să călătorești fără grijă, ne vedem la N.! La revedere!

Jan urcă în cabina mecanicului. Se trase într-o parte și aproape în același timp răsună semnalul. Trenul se puse în mișcare.

Jan închise ochii, fiindcă o clipă avu impresia că îl înșfacă o forță necunoscută, dar puternică, și îl poartă spre lumi străine, neștiute, pe întinderile destinului necunoscut.

Trenul alerga înainte pe șinele întinse ca niște șerpi, care se vedeau prin ferestruica locomotivei ca niște linii negre, contrastînd pe fondul de zăpadă. Zgomotul inegal pe care-l făceau roțile izbindu-se de capetele șinelor alcătuia o melodie sălbatică. Întreaga masă de fier, monstru de proporții titanice, alerga cu furie, șerpuind la cotituri, se pierdea prin văile adînci, dispărea în umbra pădurilor care creșteau pînă aproape de linie și fugea înainte. La stînga și la dreapta pămîntul părea că aleargă înapoi cu o viteză uriașă, iar lanternele aprinse de-a lungul liniei pe lîngă cabinele cantonierilor formau un șirag nesfîrșit de noduri de lumină. Trenul zbura pe lîngă ele, înghițind depărtările, cînd și cînd întrecea luminițele supraveghetorilor, gîfîia, pufăia și citeodată se legăna, ca și cînd ar fi vrut să-și ia un avînt și mai mare, și alerga mereu, luminîndu-și drumul cu cele două lămpi din față.

Uneori își deschidea gura dinspre tender, și atunci, înlăuntru, se putea vedea iadul; acolo, în adînc, se răsuceau, în paroxismul durerii sau al haosului, Eumenide cu contururi de vîlvătăi roșii, se învălmășeau, mușcînd cu flăcările, orbind cu fumul, și dansau în pălălaia care răbufnea, cățărîndu-se pe pereții cuptorului și încolăcindu-se cu voluptate în strălucirea orbitoare.

În această gură de foc aruncau cîte zece lopeți de cărbuni. Monstrul sătul alerga mai departe, răbufnind pe coș în roiuri, în milioane de albine aurii, care se împrăștiau ca o mantie de foc pe zăpadă, peste păduri și pe întinderi, după ce alergau o clipă prinse de curent ca o coadă de cometă. Privelișle

splendidă pe fondul nopții întunecate, luminată de jos doar de albeața zăpezii.

Jan ședea pe cărbuni, în fața ușii cuptorului. focul îi pripea fața, dar spinarea îi înțepenise de gerul pătrunzător.

Nu prea își dădea seama de asta. Îi era bine, i se părea că e o părticică din acest uriaș care alerga împins de o forță monstruoasă. Simțea o ațițare necunoscută mai înainte, închidea ochii și se lăsa cu plăcere în seama acestei impresii, care nu era nici vis și nici visare, ci o cufundare înceată în liniște, uitare și neființă...

Se opreau aproape la fiecare stație.

— Mai e mult pînă la N.? îl întrebă pe mecanic.

— Peste o jumătate de oră sîntem acolo — sună răspunsul.

Jan se sculă, se rezemă de rezervorul cu apă și cuprinse cu privirea întinderea nesfîrșită. Ieșise o lună plină, care lumina suprafețele imense. Departe, spre dreapta, se întindea linia lungă a pădurilor cenușii pe fondul argintiu. La stînga, înnegreau satele risipite din loc în loc, cu pereții nevăruiți ai caselor mici, care stăteau serioase, pitite sub acoperișurile albite de zăpadă. Cîrdurile de copaci, dezgoliți de frunze, se înălțau aspri, negri ca un grup de străji. Din timp în timp ajungeau pînă la urechile privitorului ecoul lătrăturilor de ciini și un zgomot confuz — desigur vîntul care purta ecourile celor adormiți acolo, ecourile zîmbetelor pierdute ori ale plînsetelor rătăcind prin aerul liniștit în jurul caselor locuite.

— Am ajuns, domnule! strigă mecanicul, și se auzi un fluierat strident. În fața lor, la o depărtare nu prea mare, se zărea o grămadă de ziduri negre și mai multe luminițe.

Trenul se opri. Jan mulțumi mecanicului cu o strîngere de mînă, coborî și privi curios în jur.

Antoni veni imediat și, ocolind trenul pe cealaltă parte a stației, intrară într-o casă nu prea arătoasă.

III

De cum intrară în camera încălzită și bine luminată, încă de la ușă Jan îl văzu pe Józio în pat. La vederea musafirilor, bolnavul vru să se ridice, dar nu mai avea putere, gemu doar încet și întinse o mînă uscată, aproape transparentă, lui Antoni, în timp ce ochii neliniștiți se opriră cercetători asupra lui Jan.

— Józio, nu mă mai cunoști?

Bolnavul privi o clipă adînc la fața celui care întrebase și exclamă, zîmbind de bucurie:

— Jaś! Jasiek, prietene!

Se îmbrățișară cu dragoste.

— Ce eveniment fericit! Ce întîmplare binecuvîntată! dar efortul și emoția îi opriră respirația și sîngele îi țîșni pe gură. Cînd emoragia fu stăvilită, bolnavul stătu o vreme liniștit, apoi șopti încet, întorcîndu-se spre Jan: Iată, vezi ce s-a întîmplat cu mine? Mă sting așa de cîteva luni de zile și nu pot să mor. Îți aduci aminte cît eram de zdravăn? Îți amintești? și un zîmbet îi strălumină fața uscată de boală. Dar nici tu, dragă Jasiek, nu arăți prea bine, ai slăbit! Doamne, au trecut atîția ani de cînd nu ne-am văzut!

— S-au împlinit opt în iulie — adăugă Jan.

Și începură să-și povestească prin ce trecuseră și cîte suferiseră în tot acest răstimp. Jan înfățișă cu o resemnare amară lupta lui tristă cu destinul; ultima dezamăgire o descrise amănunțit și cu ră-

ccală, complăcîndu-se parcă în impresia pe care spusele lui o produceau asupra lui Józio care, bolnav și surescitat, îi întrerupea mereu povestirea cu exclamații pline de compătimire, iar după ce Jan sfîrși, îi relată pe scurt viața lui. Aproape imediat după ieșirea de la gimnaziu intrase la calea ferată, și pentru că nu avea nici un sprijin de nicăieri, a rămas într-o muncă modestă cu un salariu nu prea mare, de patruzeci de ruble pe lună.

„Patruzeci de ruble pe lună" — gîndi Jan și ceva îl duru în adîncul sufletului.

— Ei, sînt bolnav de cîteva luni, m-am îmbolnăvit de aprindere de plămîni, iar acum a mai intervenit și altă complicație.

Lucru curios, cu toată bucuria pe care o simțise la gîndul că venind aici își va îmbrățișa un vechi tovarăș, un prieten de demult, văzîndu-l, Jan se răcise, parcă dintr-o dată se rupsese ceva, acel fir de simpatie care-i legase atîta vreme.

Se închise și mai mult în el; deși în aparență era sincer și comunicativ, nu reușea să fie cald și deschis. Stăpînit de o impresie inexplicabilă, privirea îi aluneca iscoditoare peste mobila modestă, evaluînd-o aproape involuntar.

Tăifăsuiră pînă noaptea tîrziu despre vremurile trecute; bolnavul se înviora, înfierbîntîndu-se, fața îi strălucea și inima i se umplea de mulțumire. Îi mărturisi lui Jan cu un zîmbet de bucurie sinceră că avea o logodnică. Se vor lua după ce se va însănătoși.

— Dacă ai ști ce fată bună, deșteaptă și sinceră el

— Vă iubiți? șopti Jan cu o umbră de nemulțumire tăinuită în glas.

— Dacă ne iubim? Hai că ești bine! și zîmbi cu o milă îngăduitoare, uimit că putea să-l întrebe una

ca asta. Dar tu, Jaś, nu iubești pe nimeni, tu nu te căsătorești?

— Eu?! Eu?! Ha! Ha! și Jan începu să rîdă zgomotos, dar în rîsul lui răsuna o notă mușcătoare, uscată, brutală, încît Józef se uită la el neplăcut atins. Eu să iubesc? Eu să mă căsătoresc?

— Adevărat, în situația actuală! Iartă-mă că am uitat, dar vezi, mi-am adus aminte de vechea ta dragoste, de Janina, o mai ții minte?

— Aș, prostii!

— Ei, nu-i chiar așa, ați fost împreună destul de multă vreme și asta înseamnă ceva.

— Înflăcărare de licean. La șaisprezece ani ești în stare să divinizezi pe oricare, numai femeie să fie.

— Jania însă nu era oricare! Avea părinți cumsecade, era bine educată...

— Eh, o pisicuță răsfățată!

— Era bine făcută, frumoasă chiar...

— O! Era minunată! Astăzi oricine-i plătește o rublă poate să se sature de frumusețea ei.

— Ce tot vorbești?

— Ce este. Am întîlnit-o cu trei ani în urmă pe stradă... tîrfă.

— Dar, pentru Dumnezeu, e oare cu putință?

— Din fericire, sau din nenorocire, este adevărat.

— Bine, dar de ce? Din ce pricină? întrebă Józef foarte surprins.

— Nu știu, îți dai seama că nu mai aveam nici un chef să aflu.

— Bine, dar asta e de necrezut! E îngrozitor, monstruos!

— Ce anume? Că îți întîlnești idealul mult visat în lupanar? Se vede că asta e soarta idealurilor.

— Îmi pare, sincer, rău de tine. A trebuit să suferi atîta?

— Oh, nu, nu prea mult, m-am simțit doar eliberat de încă un sentiment și de o obligație oferite fără socoteală. Ce vrei? adăugă, văzînd că Józef îl privește contrariat. Viața nu ne oferă ceea ce vrem, ci numai ceea ce are pentru noi.

— Și de atunci n-ai mai iubit pe nimeni?

— Dragă Józio, iartă-mă dacă-ți spun că iubesc doar cei care au bani mulți, timp mult, multă naivitate și încă și mai multă credință în fraternitatea sufletelor, în noblețea sentimentelor și alte asemenea lucruri care nu există nicăieri în afară de cărțile de etică scrise pentru moralizarea și mai mare a embrioanelor morale, a mlădițelor morale. În dragoste cred doar cei lipsiți de experiența vieții, cei care n-ar putea să trăiască fără o divinitate protectoare, cei care au neapărată nevoie de un fetiș pe care-l găsesc în femeie! Pe acest altar își depun întreaga credință, dragostea, onoarea, adesea cunoștințele... Și pentru ce, mă rog? Pentru inteligența, pentru sentimentele și pentru frumusețea lor? Păi orice animal bine întreținut e frumos. Așadar, pentru frumusețe; asta este însă atracția sexuală și nu influența eurilor înrudite, atracția simțurilor unor exemplare omenești bine hrănite. Ha! Ha! Să complici atîta un lucru așa de simplu? Faci un altar din cea mai bună părticică a eului tău și așezi pe el... un papagal... e caraghios și demn de milă... Dar, în definitiv — adăugă după o clipă — s-ar putea ca eu să greșesc! Poate că există și femei bune, inteligente, cu spirit de sacrificiu și pline de dragoste — or fi, nu zic ba. Dar eu de acestea n-am auzit și n-am avut fericirea sau ocazia să le văd. Cele pe care le-am întîlnit pînă acum îmi sînt respingătoare, niște gîște cu judecata ușoară și mincinoase pe deasupra, sînt pur

și simplu niște ființe care fac impresia unor manechine.

— Să nu mai vorbim de asta — șopti Józef.

În ochii întredeschiși i se citea mîhnirea, era adînc jignit. Abia după un timp oarecare de tăcere fața i se lumină din nou, se retrase undeva în trecut, străduindu-se să reînchege conversația. Nu reușea însă, firul se rupea mereu, deoarece Jan, adîncit într-o meditație posomorîtă, răspundea monosilabic și fără plăcere. Era mișcat de amintirea Janinei, fraze cinice i se îmbulzeau pe buze, dar în inimă simțea că ceva mocnește încă pentru cea care se bălăcea în noroiul trotuarului, ceva ce îl durea. Sînt suferințe pentru care viața nu are leac. Suferința nu e numai o lege a naturii, adesea este un privilegiu al ei; în tainițele unora dintre suflete imensitatea durerii devine leagănul geniului ori al crimei. Nu toate se întîmplă după voia noastră, ci noi depindem de toate.

Józef îi spuse să-și întindă așternutul pe sofaua care se afla în fața patului său.

După ce se dezbrăcă, bolnavul îl strigă:

— Îmbrățișează-mă și spune-mi noapte bună!

— Iartă-mă, n-am avut niciodată cui să urez noapte bună și m-am dezobișnuit.

Se strînseră în brațe din toată inima.

Pe cînd se îndrepta spre pat, lui Jan îi veniră în minte vorbele șefului: „Dacă ai să te prezinți mai tîrziu, de, poate se mai eliberează vreun loc". „Poate?" și se culcă cu această întrebare pe buze. Așternutul curat îl îmbăta, se desfăta în el, întorcîndu-se de pe o parte pe alta cu o încetineală fericită, sorbea această încîntare pe care nu o mai simțise de multă vreme, își lipea fața de pernă cu mîngîieri voluptuoase și își trecea mîna peste ceafă, cufundîndu-se în plăcere — pînă cînd adormi.

Se luminase bine de ziuă cînd se trezi şi îşi aminti imediat unde se află şi întîmplările zilei de ieri.

„Şi, dacă am venit aici, ce am cîştigat? gîndea. O noapte petrecută într-o cameră încălzită, poate o zi în care voi mînca cum se cuvine, şi apoi? ce-o să fie după aceea?" Închise ochii, fiindcă lumina ferestrei îi cădea pe faţă, orbindu-l. „Şi mai tîrziu?" îşi puse iarăşi întrebarea cu o încăpăţînare sălbatică. Viitorul îi apăru înainte îngrozitor, limpede, fără iluzii. Fără ieşire. „Ha, n-am să cerşesc... Atunci trebuie să crăp" — îşi spuse. Dar dacă s-ar găsi vreun mijloc pentru a scăpa din ghearele mizeriei? Care? Cunoştea funcţionarii şi impiegaţii din cîteva staţii. Tot străduindu-se să găsească vreo soluţie, începu să-şi depene în amintire feţele lor, cum arătau, cam cîţi ani aveau, pînă cînd îşi puse întrebarea:

„Dar dacă moare vreunul dintre ei sau îl dau afară?" şi îi trecură prin minte alte şi alte imagini pe aceeaşi temă, care de care mai îndrăzneţe. I se părea absurd să gîndească în felul acesta, dar se întorcea mereu la acelaşi lucru. Se mai împotrivi o vreme, străduindu-se să se explice faţă de el însuşi, dar în cele din urmă cedă. Se întîmplă doar atîtea lucruri imposibile, aşa că lui de ce nu s-ar fi putut să-i vină în ajutor vreun eveniment neaşteptat?

„Sînt unii care provoacă singuri evenimentele, aceasta e chiar o lege a luptei! E un vicleşug! Luptă, dar cu cine? Cu omul a cărui respiraţie slabă abia se auzea? Nu! Cu destinul. Glonţul nu nimereşte totdeauna, cu toate că totdeauna este trimis la ţintă. Şi ce-i cu asta? Îl poartă fatalitatea. Nu totdeauna, dar cel mai adesea ochiul se supune inten-

ţiei... şi nimereşte? Trebuie, cînd vrei să nimereşti, cînd e nevoie..."

Asemenea gînduri se depănau în creierul lui Jan ca nişte umbre cenuşii, le îndepărta cu scîrbă, dar se întorceau mai întunecate şi mai insistente.

„Frumoasă locuinţă" — gîndi, încercînd să-şi îndrepte cu forţă atenţia în altă parte, la pereţi, la mobilă, la perdele. Camera era mobilată cu grijă şi cu gust. Chiar lîngă pat era un scaun tapiţat şi Jan nu se putut stăpîni să nu pipăie cu mîna materialul cu care era acoperit.

— Scump — şopti — cîteva ruble cotul! Cîteva ruble? Ha! „Cine poate... trebuie să aibă" — sfîrşi în gînd.

Aprinse o ţigară. În acelaşi timp se trezi şi Józef.

— Bună dimineaţa!

— Bună dimineaţa.

— Cum ai dormit?

— Cum nu se poate mai bine — spuse Jan, întinzîndu-se şi slobozind cu plăcere rotocoale mari de fum.

Józef începu să tuşească cu putere.

— Oh, ce miros nesuferit!... te rog să nu mai fumezi că-mi face rău...

Jan strivi mînios ţigara şi se sculă, îmbrăcîndu-se în grabă. Îşi trase pantalonii, se încheie cu grijă la vestă şi îşi puse paltonul.

— Pleci undeva?

— Nu!

— Dar paltonul?

— Paltonul? Paltonul este tot atît de bun şi în casă ca şi surtucul pe care nu-l am — răspunse Jan aproape vesel.

Bolnavul se încruntă puţin, colţurile gurii îi tremurau, iar ochii îl examinau neliniştiţi pe Jan.

Cuvintele îi stăteau pe buze, dar nu putea, sau nu vrea, să le rostească. Fața îi exprima ezitarea.

— Jaś!

Cel chemat se întoarse și ascultă.

— Dragul meu, nu te supăra pe mine, e doar o propunere pe care ți-o fac — șopti bolnavul, bîlbîindu-se. Ei, ce să mai lungim vorba! Garderoba nu ți-e prea bogată, iar hainele pe care le ai nu sînt într-o stare prea bună. Iar eu, vezi și tu — spuse, parcă dezvinovățindu-se — am prea multe. Alege...

Jan îl întrerupse destul de aspru.

— Mulțumesc, dar nu pot și apoi nici nu vreau...

— Nu-ți fac un dar, n-aș îndrăzni, dar îți dau cu împrumut; te rog, primește, o să vie și pentru tine vremuri mai bune și ai să-mi dai tot înapoi.

— Încă o dată îți mulțumesc din toată inima. E un serviciu prietenesc, te recunosc, dar în situația de acum mie mi se pare o pomană.

— Îmi faci o mare supărare.

— Iartă-mă, dar trebuie.

— Ai putea totuși să primești.

— Da, dar nu știu dacă voi putea să-ți dau înapoi.

— Pentru că, vezi tu... zilele astea trebuie să vină Stefcia cu mama ei să mă viziteze.

— A, înțeleg, prezența mea e imposibilă în această îmbrăcăminte!

— Oh, nu, dar femeile...

— N-ai grijă, nu te voi încurca. Am să plec undeva în timpul vizitei lor.

— Da, dar eu vreau tocmai dimpotrivă.

— A!

— Aș vrea să le cunoști și tu, sînt curios ce impresie o să-ți facă.

— Dragă Józio, la ce bun? Ce rost are să le cunosc și eu? Ce-mi trebuie mie oamenii? Eu am să

trăiesc cu ei? Astăzi sînt aici, iar mîine — mîine pot să plec în lumea largă, și chiar o să plec și n-o să-i mai văd. Dacă sînt fericiți — sînt și fără mine, iar dacă nu sînt, eu nu pot să-i ajut cu nimic. N-aș face o impresie prea bună asupra lor. Și cine știe, poate că ți-ar face reproșuri că ai niște colegi așa de calici! Vezi și tu, sînt femei! spuse ca o justificare, cînd, în timp ce pronunța ultimele cuvinte, Józef, cu un gest energic, vru să înlăture posibilitatea acestor presupuneri.

— Jasiek! Nu poți să vorbești așa, nu trebuie, mă superi, asta e una, apoi tu nici nu le cunoști, așa că nu poți să le apreciezi!...

— Aș, toate femeile sînt la fel — judecă numai după cele ce văd.

— Da, dar nu Stefa. Dragul meu, fă asta pentru mine, ele nu cunosc pe nimeni dintre ai mei.

— O să cunoască un exemplar pe cinste — rîse Jan.

Józef îl privi ciudat și continuă:

— Chiar așa e; dacă-mi vrei binele, dacă te interesez cît de puțin, nu mai vorbi de plecare, nu mai... Nu te-am văzut de atîta amar de vreme și acum să te pierd iar? Nu! Și în definitiv unde vrei să pleci? Ce-ai să te faci? Acum e iarnă și e foarte greu să-ți găsești un serviciu; vrei să rătăcești printre străini? De ce? Cînd eu îți spun că-mi faci o favoare dacă rămîi la mine cel puțin pînă la primăvară. Eu sînt bolnav și timpul o să treacă mai plăcut cu tine. Ca să nu te plictisești, am să-ți aduc cărți. Poți să citești, să meditezi. Iar la primăvară... o să fiu și eu mai bine... și am să mă străduiesc din toate puterile să găsesc un loc și pentru tine; mie îmi va fi mai ușor decît ție, fiindcă eu am relații, cunoștințe... Rămîi, Jasiek, rămîi, nu te gîndi că voi cheltui mai mulți bani... nu, de loc... față de

plăcerea pe care mi-o face să am un prieten și să pot să-l ajut cît de puțin... Și nici Stefa n-o să se supere! Ba o să-ți fie chiar recunoscătoare că stai cu mine. Rămîi! Nu-i așa că rămîi?

Jan tăcea cu ochii pironiți undeva înainte, adîncit în visare, ori poate în socoteli. Arunca într-una priviri pătrunzătoare la fața lui Józef, acoperită de pete întunecate care se vroiau rumene, și transpirată de efortul pe care-l făcea vorbind. În pauze, bolnavul răsufla cu greutate, aruncînd frazele în grabă, ca și cînd s-ar fi temut că nu-i mai ajung puterile. Batista pe care și-o punea mereu la gură se acoperise cu pete de sînge. Se vedea că nu mai avea pic de vlagă.

Abia la auzul cuvintelor „Nu-i așa că rămîi?" Jan își așternu pe față o bucurie rece parcă, îi strînse mîna lui Józef și-i spuse încet și lung:

— Rămîn... Și nu mai adăugă nimic.

Józef își arătă recunoștința.

— Atunci alege-ți un costum!

— Bine!... dar nu astăzi — nu — e prea mult dintr-o dată, e prea mult... Mă copleșești cu bunătatea ta. Pentru că, la urma urmei, de ce faci tu asta? spuse încet, aproape pentru sine, dar bolnavul auzea bine fiecare cuvînt. De ce? Ca să mă ajuți? Dar știi tu pe cine ajuți? Te-ai gîndit oare că între mine și celălalt Jan din timpul școlii nu mai există nici cea mai mică asemănare? Te-ai gîndit oare că atîția ani puteau să mă schimbe cu totul, că lupta necurmată pentru existență și-a lăsat amprenta adîncă asupra felului meu de a fi, asupra caracterului meu? Te-ai gîndit oare cine sînt eu? Nu... nu te-ai gîndit. Tu mă știai un om bun, blajin și drept, care se sacrifică pentru ceilalți, un idealist generos. Așa m-ai cunoscut și așa am rămas în inima și în gîndurile tale. Așa ți se pare că sînt și acum, ție,

căruia mama natura nu ţi-a refuzat aproape nimic, care nu înţelegi sărăcia, mizeria, fiindcă n-ai încercat-o, ţie care eşti întruparea nobleţii şi a bunătăţii. Dar opt ani din viaţa mea fac cît opt mii de ani de nenorocire omenească... Nu puteam să rămîn bun, avînd drept hrană zilnică umilinţa. Nu puteam să rămîn generos şi drept, o, nu, căci nu-mi permiteau mizeria şi răutatea omenească, amărăciunea umilinţelor, nedreptatea soartei şi oamenii. Şi de ce? Doar n-am furat, n-am înşelat şi n-am nedreptăţit pe nimeni... Nu m-am îmbulzit să ocup primul loc la masa vieţii, am vrut să ajung, în sfîrşit, doar un muncitor modest şi folositor societăţii, am vrut să trăiesc, fiindcă ăsta e dreptul meu şi, iată, vegetez în mizerie... M-au dat afară din biroul unei bănci pentru că îl citeam pe Marx. De la o redacţie, unde mă aciuisem după aceea, am fost concediat, fiindcă vroiam să aplic în practică părerea mea că presa este slujitoarea unei idei, în vreme ce ea era o prostituată care-i primeşte pe toţi. Am fost apoi vînzător într-un magazin şi, pentru că nu-mi furam patronul, colegii mei s-au străduit să mă izgonească. Nu am putut să stau nicăieri, fiindcă nu ştiam nimic şi eram prea cinstit! După atîtea eforturi şi încercări nu mai puteam să rămîn aşa cum eram, aşa cum m-ai cunoscut tu. Multe lucruri, care înainte îmi alcătuiau fiinţa morală, le-am aruncat la gunoi. Iar în cele care au mai rămas nu mai cred şi le urăsc pe toate, le urăsc pentru că au fost şi sînt cauza tuturor suferinţelor mele. Am ajuns pînă acolo, că totul începe să-mi fie indiferent! Am decăzut! Nu prin faptele mele, ci mai rău, prin intenţia de a le îndeplini. Acum mi-e indiferent dacă voi ajunge mai sus ori mai jos, dacă suferă cineva pe lume sau nu — ştiu doar că mie nu mi-e bine. Mi-e totuna dacă oamenii

se bucură sau suferă, dacă se nasc ori mor. Aproape că nu mai simt nimic, poate doar atunci cînd mă năpădesc aducerile aminte, sau cînd animalul din măruntaie zbiară „mîncare" și n-am ce să-i arunc pentru a-i potoli foamea mai sufăr. Aceasta este însă o durere fizică. Dacă mai aștept ceva cu nerăbdare, ca pe ființa cea mai dragă, cea mai iubită, apoi asta e moartea. De-ar veni mai repede această consolare divină, această uitare. Mai repede... că mă tem de mine însumi... spuse cu glasul liniștit în aparență, dar pe față îi treceau fulgere de ură și durere, iar ochii îi ardeau amenințători.

Se plimba încoace și încolo prin cameră, se oprea, își aprindea involuntar țigara, lua în mînă diverse mărunțișuri de pe birou, se uita la ele fără să le vadă și le așeza la loc fără să-și dea seama ce face.

— Așa sînt! Așa că vezi și tu că nu mă cunoști și vrei să ajuți un necunoscut.

— Dragă Jaś, acum cînd știu cît ai suferit și cît ești de nefericit fără s-o meriți, îmi ești de o sută de ori mai drag...

— Milă! Iată că nici de asta nu mă cruță viața!

— Spune mai degrabă: compătimire de frate — șopti Józef cu glasul mișcat și, apucînd mîna lui Jan care trecea pe lîngă pat, o trase spre el și o sărută cu patimă.

Jan rămase aproape rece. Sinceritatea pe care i-o arăta Józef, compasiunea lui, ajutorul neașteptat nu făcură o impresie prea mare asupra lui. Nu se mira și nu simțea nici cea mai mică recunoștință. Ceva ca o ciudă i se furișă în suflet că trebuie să primească. Amărăciunea umilinței nespus de dureroase se răspîndea în el ca o otravă. „De ce face el toate astea?" se întreba în gînd, fără să găsească răspuns.

Pur și simplu nu-i înțelegea intențiile. „E un prost — adăugă. Un prost cu suflet bun!"

Trecură cîteva zile destul de repede. Józef se mai înviorase, îi era mai bine, Jan, în schimb, se posomorîse. În aparență era destul de prietenos, veghea chiar cu o grijă aproape duioasă asupra bolnavului. Îi citea cărți, aproape că-i ghicea dorințele și la fiecare pas se străduia să-și arate dragostea și atașamentul. Discutau cît era ziua de mare. Dar în glasul lui răsuna constrîngerea, sinceritatea lui era aproape milă, iar brutalitatea abia simțită, pe care și-o stăpînea la vreme, era mai mult mînie. Uneori privirea îi alerga ca un fulger piezîș și pătrunzător, căzînd ca un pumnal asupra bolnavului, și gura i se strîngea într-un zîmbet amenințător. Atunci, dacă citea sau vorbea, se întrerupea și mergea cu pași mari prin încăpere. Era parcă neliniștit, în sufletul lui se ducea o luptă surdă. Avea unele porniri pe care se silea să le înăbușe și să le stăpînească.

Adesea se oprea, ridica mîna în sus, ochii îi aruncau fulgere, în piept îi clocotea un strigăt înfiorător, dar buzele rămîneau mute. Ce era? De unde îi veneau aceste impulsuri?

Era o înțelegere din ce în ce mai clară a situației sale, a mizeriei de pînă acum, înțelegere întărită de amărăciune, de reproșuri furioase și de revolta unui organism sănătos, plin de putere, împotriva dezmoștenirii, împotriva condamnării la pieire. O furie care nimicea totul, o dorință nebună de luptă, dorința victoriei, a triumfului îi umplea sufletul și îi încorda mușchii, aducîndu-i pe buze strigătul amenințător și barbar *vae victis*.[1] Dar de astă dată nu mai era vorba de o luptă așa cum dusese pînă atunci, de lupta apatică a celui care cedează, cu amărăciune, primul. Nu, o astfel de luptă nu... Simțea în el un surplus de forță care trebuia să se

[1] Vai de cei învinși (lat.).

consume cumva, un surplus de voință care avea nevoie doar de un scop. Adesea își tempera imaginația înflăcărată cu vorbe pline de răceala înțelepciunii: „Ce-mi trebuie mie toate astea? Victoria va șterge oare din suflet amintirea suferințelor? Îmi voi putea menține hotărîrea pînă la capăt? Și care e scopul final? Triumful — asta pentru nimic în lume. Toate ideile înalte și sălbatice trebuie să aibă un țel final, nu unul material. Dar ce scop pot să am eu? Ce vreau eu să cîștig prin victorie? Un stomac plin, o locuință ca lumea și ceva bani!“ Rîse în gînd cu dispreț și șopti:

— Nu merită! O, nu merită!

Și totuși îi plăcea să trăiască în îndestularea relativă pe care i-o oferea Józio, să privească prin camera elegantă, să mănînce la prînz și să fumeze o țigară bună.

În fiecare zi se uita cu plăcere în oglindă, văzîndu-și fața împlinită, mai albă, mult mai delicată și mai frumoasă. Se lua singur în rîs, dar urmărea cu interes efectele pe care le avea asupra lui masa regulată. Simțea mulțumirea trecătoare a omului care răbdase pînă atunci. Suferise de foame, de frig și de lipsuri. Acum avea mîncare, o locuință încălzită și un prieten care îi preîntîmpina dorințele. „Pune-te pe trai! striga animalul dinlăuntrul lui. Nu te pripi, să roadem încet ciolanul aruncat și să ne gîndim cum să ajungem la carne!“

Nu se mai arăta prin gară, fiindcă observase de cîteva ori, la început, că atrăgea atenția asupra lui din cauza îmbrăcămintei. Privirile compătimitoare ale oamenilor îl înfuriau cumplit. Se uita la ei cu mila neputinței. Ar fi lovit cu piciorul prostia asta omenească, dar, pentru că nu putea, mînia îi acoperea fața de roșață. Strîngea pumnii și, îndepărtîndu-se, scuipa peste toată turma aceasta.

Răutatea i se strecura în suflet. Lupta totuşi cu sine, găsind încă puterea să se stăpînească, să alunge gîndurile, dar nu mai putea să scape de visurile întunecate...

La vreo lună după instalarea lui la N. veni şi logodnica lui Józio. Trase la un frate, impiegat la gara din localitate, şi de acolo îşi anunţă vizita.

Józef era într-o dispoziţie excelentă, se simţea aproape sănătos şi nu mai putea de fericire. Îl obligă pe Jan să-şi schimbe hainele, sfătuindu-l chiar, rezemat de pernă, ce să aleagă şi cum să se îmbrace. Sporovăia vesel, rîdea, făcea glume, tusea îl supăra mai puţin, iar faţa i se acoperise cu o rumeneală uşoară. Se pieptănă cu oarecare grijă, ba chiar cu toată împotrivirea energică a lui Jan, se sculă din pat şi, îmbrăcat într-o haină de casă, se aşeză în fotoliul înalt de piele, aşteptînd cu nerăbdare...

Jan îşi ajustă cît putu mai bine surtucul, puţin cam prea strîmt pentru el, şi se privi în geam cu oarecare curiozitate. Arăta foarte cuviincios şi, exceptînd mîinile prea roşii şi faţa acoperită pe alocuri cu pete vineţii de ger, făcea impresia unui bărbat bine.

— Draga de ea... buna! şoptea Józef.

Jan rîdea pe sub mustaţă de cel îndrăgostit. Era curios să vadă acest ideal de Hebe[1] rustică, gîsculiţă sau femeie?

În sfîrşit, sosiră. Stefa era însoţită de mama ei. Józef îi întinse mîna, dar ea i le dădu pe amîndouă şi fericitul le sărută cu înfocare, şoptind:

— Mulţumesc, îţi mulţumesc...

„Îl iubeşte şi e minunată!“ observă Jan cînd ceremonia prezentării se termină şi îndrăgostiţii reveniră alături.

[1] Zeiţa tinereţii, fiica lui Jupiter şi a Junonei.

Se trase mai la o parte cu bătrîna, ca să nu-i deranjeze. Tăcută pînă atunci, mama Stefei se apropie de el, arătîndu-i pe larg părerea de rău și grija inimii ei de mamă pentru boala lui Józio. Vorbele bătrînei curgeau ca un șuvoi neîntrerupt, iar fața îi exprima bunătatea. Jan o asculta cu răbdare, răspunzînd din cînd în cînd prin aprobări din cap. Bătrîna însă, sfîrșind întreaga rezervă de știri privitoare la Józio, Stefa, fiul impiegat și la ea însăși, se apucă să-l cerceteze de-a dreptul.

— Dumneata îl cunoști de mult pe Józio?

— De mult, foarte de mult, de șaisprezece ani.

— Oho, v-ați cunoscut pe cînd erați copii?

— Da, din clasa întîi de școală.

— A, știu, Józio e învățat, a fost la școală.

Bătrîna tăcu, se foi puțin, apoi îl privi în față pe Jan și îi șopti oarecum diplomatic:

— Și dumneata lucrezi tot la căile ferate, ca și Józio?

— Nu doamnă. Și văzînd că e gata să deschidă gura să-l întrebe unde, răspunse repede: Nicăieri!

— O! Nicăieri? Nu lucrezi la căile ferate? Vezi dumneata, acuma toți tinerii vor să intre la căile ferate, că, vezi dumneata, cum să-ți spun, de exemplu, aici e bine, de exemplu, au leafă, locuință, încălzire, lumină, o! o! și, de exemplu, e și o cinste. Păi cum — adăugă, văzînd privirile batjocoritoare ale lui Jan. Fiul meu, domnule, de exemplu, impiegatul, dac-ai ști cît s-a zbătut și cît a umblat, a fost și el la școală, de exemplu, și a căpătat un loc...

Jan nu mai înregistra aproape nimic din ce spunea, căci auzul îi era încordat în direcția îndrăgostiților care, stînd umăr lîngă umăr, șopocăiau cu jumătate de glas. Erau întorși cu fața spre el, dar nu mai vedeau nimic.

— Şi ce bolnăvicios mai era şi băiatul ăsta al meu, ce delicat, de exemplu — continua bătrînica. L-am căutat şi l-am lecuit, dar nu cu ce au scris doctorii, de exemplu, ci cu camforă. Da, fiul meu, impiegatul, de exemplu...

— Cu camfor — îngînă Jan într-o doară, neauzind ce spunea. Era tot numai ochi.

— Da, domnule, cu camforă, de...

Nu termină, fiindcă domnişoara Stefania se ridică:

— Trebuie să fac puţină ordine aici — ciripi ea, uitîndu-se pe birou şi pe măsuţele încărcate cu o mulţime de mărunţişuri aşezate la întîmplare.

— Îţi ajut şi eu — strigă Józef, vrînd să se ridice. Dintr-o săritură fu lîngă el, îi luă mîinile şi îi porunci cu o mină ştrengărească, bătînd din picior:

— Stai jos, ascultă-mă! Nu te mişca, trebuie să te faci sănătos — îi mîngîie faţa cu mîna şi fugi veselă, dereticînd prin încăpere şi văietîndu-se comic: Ah, cum mai stau şi cavalerii ăştia, în ce dezordine trăiesc!

În încăpere parcă se făcuse lumină, era vesel şi cald. Jan privi fără voie spre fereastră. Nu, Stefa adusese cu ea o rază de soare, primăvara, viaţa. Farmecul şi vraja iradiau în jurul ei. Capul mic, înconjurat de bucle de păr negru şi-l purta drept, cu mîndrie. Două cozi groase îi unduiau pe umeri pînă aproape de călcîie. Ochii mari, negri aveau strălucirea şi moliciunea catifelei. Încetoşaţi ar fi arătat ca adîncurile întunecate, dar acum priveau luminoşi şi deschis, cu o anume duioşie. Două arcuri de sprîncene întunecate, aproape negre, se distingeau limpede prin linia lor regulată. Fruntea îngustă, netedă şi albă, străbătută la tîmple de o re-

ţea de vinişoare albăstrii, apărea bombată de sub părul pieptănat pe spate. Nasul lung, subţire, uşor acvilin şi gura destul de mare, cu buze pline şi umede, de culoarea vişinei, aveau dulceaţa şi farmecul ingenuităţii. Ovalul era bine conturat, doar bărbia, ieşită puţin înainte, şi maxilarele, destul de proeminente, împrumutau jumătăţii de jos a feţii un aer deosebit de senzualitate, evidenţiat şi mai mult de vecinătatea ideală a frunţii şi a ochilor. Statura puţin mai înaltă decît potrivită şi mijlocul subţire şi frumos modelat împlineau întregul care făcea o impresie foarte plăcută.

Se învîrtea cu vioiciune, trebăluind veselă, din cînd în cînd răsunau cascade de ris, alternînd cu zîmbete şi discuţii. Józef stătea cu ochii aţintiţi la ea ca la o minune mult aşteptată, într-o contemplare mută, plină de fericire. Jan o privea distrat, ofensat parcă. Ochii îi alergau fără încetare peste toată făptura ei, prinzîndu-i privirile, zîmbetul, profilul, conturul siluetei, farmecul mişcărilor, totul.

Şterse şi puse toate lucrurile la locul lor, apoi se retrase într-un colţ al camerei, de unde aruncă o privire de cunoscătoare peste toate şi exclamă veselă:

— Ei, acum se mai poate trăi!

— Înainte era oare chiar atît de imposibil? întrebă Jan, care de cîteva minute simţea o dorinţă uriaşă să intre în vorbă cu ea şi aştepta ocazia.

— Ei, chiar aşa, nu zic, dar pentru bărbaţi totul e posibil. Ce faceţi toată ziua? întrebă, schimbînd discuţia, deoarece ochii i se opriră din întîmplare pe o carte deschisă, aruncată pe canapea.

— Se poate rezuma în două cuvinte: citim şi vorbim.

— Şi?

— Şi uneori ne gîndim la cei... absenţi.

— De cei absenţi nu ştiu, dar că citiţi, văd. Spunînd acestea, se aplecă să ridice cartea care se afla lîngă Jan. Acesta o acoperi în grabă şi exclamă cu o înfricoşare comică:

— Nu e voie — e la index — e blestemată...

— De cine?

— De Marele Stăpîn al bunurilor spirituale.

— Şi care e titlul cărţii? Autorul...

— *Urania* de Flammarion[1].

— *Urania!* E o femeie, probabil eroina acestui roman?

— O, nu, e o stea, o planetă!

— Atunci nu poate să fie interesantă. Am citit şi eu un roman cu un titlu asemănător, adică nu chiar la fel, dar care suna tot aşa de ciudat... a! îmi aduc aminte — *Safo*[2]!

— De Daudet!

— Nu, acolo scria numai „Safo" nu „Safo de Daudet".

— Gîscă — mormăi Jan şi îşi coborî privirea, ruşinîndu-se să se uite în ochii ei şi ai lui Józio, care îi observa atent. Păcat!

Mai zăboviră vreo jumătate de oră. Cînd să plece, Stefania promise că va veni în fiecare zi. La despărţire îi întinse mîna lui Jan. Atingerea mîinii moi, calde şi delicate avu asupra lui un efect ciudat de plăcut... ar fi ţinut-o mai mult în mîna lui, dar nu îndrăzni.

Abia ieşiseră şi Józef strigă triumfător:

— Ei? Am exagerat? Cum ţi s-a părut?

---

[1] *Camille Flammarion* (1842—1925), astronom francez, fondatorul Societăţii astronomice din Franţa, autorul unor numeroase lucrări de popularizare a astronomiei.

[2] *Sapho* (1884), roman de moravuri, aparţinînd scriitorului francez Alphonse Daudet (1840—1897).

Jan se plimba prin cameră și tăcea.

— Nu răspunzi? Îți recapitulezi impresiile, nu-i așa?

— Da, și încă niște impresii foarte ciudate și plăcute.

— Ei, vezi, și care-i rezultatul?...

— E foarte frumoasă, o grație fermecătoare. Mi se pare că ai făcut o alegere fericită.

— O, eu sînt convins de asta...

— Vă cunoașteți de mult?

— A trecut un an de cînd am cunoscut-o aici, la gară, la un frate al ei...

— Impiegatul.

— Da, știi că e fratele ei?

— Mi-a spus bătrîna că are un fiu impiegat. Zîmbi, subliniind ultimul cuvînt.

Józef înțelese și începu să-i explice:

— Vezi tu, e o femeie simplă și cinstită, se laudă cu copiii pentru că i-a crescut prin munca ei, și i-a ținut la școală cum a putut... Fiul a terminat cîteva clase de gimnaziu, iar Stefania are pensionul...

— Trebuie să fie foarte bine instruită — întrebă cercetător.

— Da, firește! E deșteaptă, cultă, cîntă splendid la pian, vorbește franțuzește...

Jan era gata să izbucnească în rîs, dar se stăpîni la timp și Józef nu băgă de seamă.

— Adevărat, e o femeie cu multe însușiri, înțeleg — răspunse.

Îi venea să rîdă de caracterizarea lui Józio „deșteaptă, cultă, cîntă la pian, vorbește franțuzește". Fiindcă la noi, încă din școala medie, dacă o fată știe să cînte la pian și să vorbească franțuzește este socotită cultă. I se dezvoltă aceste talente, așa cum este învățat pudelul să poarte coșul etc.; și

pînă la urmă rămîne și ea tot un pudel care peste tot face paradă de muzica și franțuzeasca ei, pe care uneori le cunoaște ca vai de lume, cîștigînd aplauzele bărbaților și invidia tăcută a colegelor de vîrstă care nu se pot mîndri la fel.

— Ce ți-a spus bătrîna?

— O! Foarte multe, ceva despre boala ta, despre fecior și despre vindecarea lui cu camfor și mi-ar fi povestit chiar de perioada cînd i-au dat dinții domnișoarei Stefania, dar n-a mai avut timp.

— Da, uneori e ridicolă, dar fiindcă o face din dragoste, nu...

— Nu se cuvine să glumesc pe seama ei? Înțeleg. În definitiv eu n-am glumit, ci doar așa, fără să vreau, am făcut o remarcă — se dezvinovăți, văzînd că Józef nu-l ascultă cu plăcere, cu toate că era într-o dispoziție foarte bună. Își amintea fiecare cuvînt al Stefaniei, zîmbetul, privirea ei și se bucura fericit. O avea mereu în fața ochilor și pe buze. Era încărcat de dragoste ca o baterie electrică ce se descărca prin admirația și proiectele viitorului fericit. Îi spunea vesel lui Jan:

— De m-aș însănătoși mai repede! Ce lună e acum? Aha, februarie. În mai m-aș căsători.

„Dacă ai să te mai însănătoșești, dacă ai să mai trăiești pînă atunci" — gîndea Jan, care, din observațiile proprii și de la medic, cunoștea bine evoluția bolii. Nu prea vorbea. Măsura cu pași mari, poate pentru a mia oară, camera, și se gîndea, sau mai degrabă se lăsa în seama visărilor dezordonate despre fericirea altora, visări în care de multe ori îi apărea în fața ochilor sufletului o față pe care abia o cunoscuse. „Sînt fericiți! Adevărat, nu le mai trebuie mult pentru a fi fericiți! Dacă puținul acesta le dă fericirea, e, oricum, mult."

— Așadar, ție nu-ți lipsește prea mult pentru a fi pe deplin fericit? întrebă, oprindu-se în fața lui Józef.

— Într-adevăr, nu prea mult. Să mă fac bine și să mă căsătoresc!

— Și?

— Nimic altceva, ce pot să-mi mai doresc? Mie îmi ajunge să iubesc și să fiu iubit, să am o oarecare stare. Să-mi creez mica mea lume. Să-mi îndeplinesc obligațiile de serviciu și ale inimii cu plăcere, să mă armonizez cu cei din jur, să mă potrivesc împrejurărilor. Să nu cunosc marile suferințe, să nu visez, să nu plutesc pe înălțimile ideilor, dar nici să nu mă tîrăsc — să merg numai pe cărări largi, netede, egale...

— Banalitate — aruncă Jan.

— Fie și banalitate, dacă această banalitate, cum o numești tu, îmi va aduce fericirea.

— Relativă!

— Dacă sînt fericit, nu mă mai interesează dacă această fericire este obișnuită sau banală, numai fericire să fie. La urma urmei, poate că, fiind fericit, nu mai deosebești natura fericirii.

— A, poate?

— Ce-i mai trebuie unui om ca mine? Nimic, aproape nimic. Să trec prin viață liniștit, să-mi deapăn înțelept firul vieții cu cît mai multă economie și să sfîrșesc cu convingerea că am fost...

— *Asinus asinorum in saecula saeculorum*[1] — interveni Jan, amintindu-și o maximă de la școală.

— Un om care a îndeplinit tot ce trebuia să îndeplinească.

— O, da! Să treci prin viață la braț cu soția — și frumoasă pe deasupra —, să fii îmbrăcat ele-

---

[1] Măgarul măgarilor în vecii vecilor (lat.).

gant, bine hrănit și să ai o sumuliță de bani pusă deoparte pentru orice eventualitate. Cu pălăria în mînă, să te înclini în fața superiorilor, să strîngi mîna colegilor și să-ți săruți rubedeniile. Înainte de toate să te potrivești împrejurărilor și să fii totdeauna politicos, seducător, zîmbitor și serviabil. Să porți în buzunarul sting codul de legi, în cel drept codul bunelor maniere, iar pe frunte să-ți stea scris: „cinstit". Să nu gîndești, în primul rînd să nu gîndești, să fii de toate, numai tu însuți nu, și să mori plîns de toți cei care te-au cunoscut... Asta e culmea, idealul unui om cumsecade! Ptiu! Al unei maimuțe, la dracu! înjură grosolan. Mînia și batjocura clocoteau în el.

Manifesta o revoltă ciudată. Această perspectivă limpede, pe care i-o arătase Józef, îl tulburase, umplîndu-l de fiere, aproape de invidie. Mirajul înfățișat îi devenise respingător, pentru că el putea numai să-l privească, iar celălalt să-l posede. Visurile lui le realiza altul pentru sine.

„Și eu să nu ajung niciodată la asta? Să mă tîrăsc totdeauna în lanțul mizeriei? Să nu cunosc niciodată liniștea, fericirea... Lovite-ar trăsnetul!" Se zbuciuma înlăuntrul lui ca un tigru în cușcă spre soare și întinderi, spre libertate! Îl cuprinse o ciudă cumplită pe lume, pe oameni și pe soartă, apoi simți o durere în inimă, în creier, în tot trupul. O dorință monstruoasă prin nebunie și forță, setea de fericire, îi puse stăpînire pe suflet, făcîndu-l să întindă brațele fără voie, ca și cînd ar fi vrut să primească într-o îmbrățișare uriașă fericirea care venea. Ochii i se umplură de lacrimi care chemau această fericire necunoscută, dar atît de dorită, și buzele șopteau cuvinte dulci, deși amenințătoare, de implorare: „Trebuie să fii a mea, trebuie să vii și la mine măcar pentru o zi, măcar pentru o oră.

Trebuie! Dacă nu te voi lăsa înduplecată de rugăminţile mele, te voi înfrînge prin forţă, dacă nu vei veni, te voi răpi, fie şi cu preţul lacrimilor şi al sîngelui cuiva! Dar tot trebuie să fii a mea!" Şi aproape căzu pe canapea, sfîrşit, tulburat şi îşi acoperi faţa cu mîinile, căci lacrimile îi curgeau fără să vrea pe obraji şi suspina...

Józef nu înţelegea mai nimic din această scenă pe jumătate mută. Nu putea să-şi dea seama ce i se întîmplase, îl întrebă ce are, dar Jan nu-i răspunse, aşa că se întoarse, se întinse cît putu mai comod în fotoliu, îşi înveli picioarele bine cu pătura şi adormi visînd...

. . . . . .

În fiecare zi după-amiază, domnişoara Stefania venea pentru o oră sau două însoţită de mama ei, uneori de frate sau de slujnică. În fiecare zi prezenţa ei aducea puţină lumină în locuinţa posomorîtă. Era totdeauna plină de veselie şi de grijă pentru sănătatea lui Józef, asupra căruia veghea cu o bunătate maternă.

N-avea o inteligenţă prea dezvoltată, caracterul, într-adevăr, nu-i era încercat de viaţă, dar avea o inimă mare, o inimă care simte nevoia să iubească şi care, iubind, se pătrunde adînc de dragoste, pentru totdeauna. Sufletul ei nu ţintea spre înălţimi, poate că nici nu ştia că mai există şi o altă viaţă, superioară, dar obligaţiile care-i reveneau le lua în serios şi le îndeplinea cu plăcere. Era o fiinţă obişnuită, dar una de aur care se mulţumeşte cu ceea ce are. Îl îndrăgise pe Józef din toată inima ei curată de optsprezece ani. Îl iubea profund — cel puţin aşa i se părea ei. Boala, a cărei oroare n-o cunoştea, nu-i stîrnea frică, ci numai compătimirea pentru suferinţele iubitului.

Venirea ei însorea fața lui Józef, îl înviora, insuflîndu-i puteri noi, dar pe Jan îl întuneca din ce în ce mai mult. Nici el nu-și dădea încă seama de ce, simțea numai că între ei doi, el este de prisos.

Îl copleșea o tristețe nespus de apăsătoare, privind și ascultînd pe cei doi îndrăgostiți. De cele mai multe ori pleca, lăsîndu-i singuri, pentru ca după o clipă să se întoarcă și să se așeze într-un colț, să-i soarbă din ochi liniile minunate ale corpului și să-și rîdă în gînd de el, blestemînd pe toată lumea... Dispoziția aspră, aproape răuvoitoare, față de ea, dispărea treptat. Deveni tăcut și ascultător. Putea să n-o mai vadă, dar nu putea să nu se gîndească la ea.

Nu-i făcea complimente care să bată la ochi, dar se străduia la fiecare pas să arate bunăvoință și interes față de tot ce era în legătură cu ea. Simțea o mare plăcere cînd putea să-i facă vreun mic serviciu. Adesea îi era ciudă pe „slugărnicia" lui și o sfida cu vreo glumă vulgară sau cu un răspuns grosolan, însă văzînd-o că își strînge buzele sau își încruntă sprîncenele, tăcea înfuriat pe sine și neliniștit; i-ar fi cerut scuze, dar nu știa cum. Se ruga doar cu privirile adînci, sincere și pline de regrete. Vedea că e iertat și se bucura.

Treptat se obișnui cu aceste vizite zilnice; avea nevoie de ele, aproape că trăia prin ele. Le aștepta cu nerăbdare, cu dor parcă. Nu știa ce se întîmplă cu el, dar se cufunda setos în acest cerc vrăjit și fără ieșire. Pe măsură ce înainta pe acest drum necunoscut pînă acum, simțea o aversiune inexplicabilă, din ce în ce mai mare față de Józef.

După plecarea Stefei, cum o numea în gînd, stătea ore întregi tăcut, nemișcat, răpit de visuri și de sentimentul care-i creștea în inimă.

Iar vroia să se smulgă şi să fugă undeva departe, să-l părăsească pe Józef, să părăsească totul, să piară şi el o dată cu amintirea lui, dar nu putea. Voinţa-îi era înlănţuită de orele de vizită, de vraja pe care o răspîndea Stefa, de farmecul cu care acţiona asupra lui, de neputinţa voluptoasă pe care o încerca uitîndu-se la ea, atingîndu-i mîinile la venire şi la plecare.

Nu putea să plece. De altfel, unde să se ducă şi la ce bun? Se uita aproape cu înfricoşare pe fereastră, afară, unde vremea de martie se zbenguia, plouînd cu găleata, risipind fulgii de zăpadă sau înghe̦ţînd ţotul cu răsuflarea înghe̦ţată a vîntului.

„Ce-o să fie mîine? Cum o să se poarte?..." se întreba, uitîndu-se la faţa lui Józef cu o privire îndărătnică, sfredelitoare, ca şi cînd ar fi vrut să vadă cît îi mai rămînea de trăit. Nu putea să-şi desprindă ochii de la el şi nici să-şi îmblînzească privirea.

Ştia că din ochi îi fulgeră dorinţi otrăvite, monstruoase, dar nu putea privi altfel.

„Soţie îi trebuie lui, îmbrăţişări, sărutări!" se gîndea cu mînie şi cu milă, şi se cutremura tot, văzînd sau amintindu-şi sărutările pe care şi le dădeau logodnicii. Repulsia lui avea un izvor tot mai adînc. Privea cu nelinişte, cu o gelozie care creştea repede şi pe care o ascundea cu greu, cum îi şoptea, cum se apleca spre faţa ei, cum o săruta, cum îşi trecea degetele lungi, descărnate, peste părul ei. Îl invidia pentru toate. Cel mai mult îl enervau şoaptele lor.

„Ce tot are animalul ăsta să-i spună?" medita, plecîndu-se şi mai mult asupra cărţii pe care n-o citea.

Situaţia lui devenea din zi în zi mai insuportabilă. Suferea foarte mult fizic şi moral.

„Cred că sînt bolnav — îşi spunea. După atîta mizerie cît am îndurat, am schimbat dintr-o dată

condițiile de viață și asta m-a tulburat." Dar nu era numai atît. „A produs oarecare impresie asupra mea și atîta tot" — răspundea unei întrebări ascunse în adînc. Avea să se convingă în curînd că această impresie era cu mult mai puternică decît își închipuia el. Iubirea îi cuprindea toată ființa, ca valul care se revarsă peste cîmpia întinsă.

Se lăsa stăpînit de acest sentiment aproape fără nici o împotrivire, căci ce rost avea să mai protesteze? Ar fi putut oare, dacă ar fi vrut, să nu mai iubească? Nu se gîndea, încă, unde îl va duce dragostea, așa cum nu știa nici de ce îi era în stare inima. Se convinse că iubește într-adevăr abia în următoarea împrejurare: Într-o zi de martie, deosebit de caldă și frumoasă, domnișoara Stefania veni mai devreme, însoțită de slujnică, să facă, „curățenia de primăvară", cum spunea. În ziua aceea era într-o dispoziție excelentă, care se vedea limpede pe fața ei frumoasă ca niciodată. Ochii aruncau priviri vioaie și înflăcărate, fața acoperită de o rumeneală ușoară strălucea de frumusețe, de tinerețe și mulțumire, iar buzele purpurii păreau că răsfrîng dorința de a fi sărutate, de voluptate.

Era parcă într-o stare de atîțare. Îndruma slujnica cu grație și bună dispoziție. Trebuiau să prindă perdelele. Slujnica se cățărase pe masă și, stîngace, de teamă să nu cadă, vroia să agațe galeriile în cîrlige, dar nu ajungea. Domnișoara Stefania, fără să stea mult pe gînduri, trase un scaun lîngă perete și se urcă pe spătar. Ținîndu-se cu o mînă de rama ferestrei, apucă perdeaua cu cealaltă, se întinse cît putu și agăță galeria într-o parte, străduindu-se să ajungă și în cealaltă, fără să observe că scaunul se depărtase puțin de perete și începuse să se clatine. Nu ținu seama de acest lucru și, cu îndărătnicia grabei, se căznea să ajungă la cîrlig. Totul se petrecu

atât de repede, că Józef nu mai avu când să se împotrivească şi nici Jan când să urce în locul ei. Cel din urmă însă ajunse la timp, chiar în clipa când mâna îi aluneca fără putere pe suprafaţa netedă a ramei, iar scaunul era gata să se răstoarne. Şi înainte de a avea timpul să cadă, ba chiar înainte de a-şi da seama de pericol, Jan o prinse din aer în braţele sale puternice. Piept lângă piept, gură lângă gură! Nici nu ştiu când şi cum buzele i se lipiră cu o lăcomie nestăpânită de buzele ei răsfrânte încă într-un zâmbet, şi braţele o cuprinseră, strângând-o cu putere şi dragoste. Fu doar o clipă, dar ţinu cât o veşnicie! De ajuns ca să-şi piardă mintea, judecata şi să înnebunească! De ajuns ca dragostea inconştientă să irumpă cu toată puterea, să hotărască destinul întregului neam omenesc. înainte ca Józef să poată striga de spaimă sau să vadă ceva, Jan o lăsă jos, apoi, năuc, aproape căzu, fără putere, pe canapea. Era groaznic de schimbat! Buzele albe îi tremurau convulsiv. Faţa îi devenise vineţie. Ochii cu pupilele mărite, ieşiţi din orbite, luminau fosforescent, dar nu vedeau nimic. Era scuturat tot de fiori. Mâinile şi picioarele îi tremurau, ca şi când ar fi fost cuprins de febră. Şira spinării i se îndoise înainte, paralizată parcă de atracţie. Stătu multă vreme până să-şi revină, cât de cât, în fire. Se uita în jur, ca un om care se trezeşte din leşin, fără să vadă nimic. Răsufla scurt, răguşit şi cu greutate.

– Jasiek, te-ai speriat? îl întrebă Józef, ghicind parcă starea în care se afla.

„Ce-a fost asta? Cine vorbeşte? A!“ Şi clipa scursă îi trecu ca un fulger prin minte. Aşadar el era cel care o strânsese mai înainte în braţe, la pieptul lui, şi o sărutase. Mai simte şi acum pe buze o dulceaţă neînţeleasă, atingerea buzelor catifelate, împungerea sânilor tari şi tineri, greutatea corpului delicios, imobilizat şi mireasma

părului. Un fior îi trece prin spate, dinţii se încleştează, braţele i se deschid brusc şi rumeneala îi revine în obraji şi pe buze. La tâmple simte, sub piele, o bătaie repezită şi delicată, iar de la inimă o căldură binefăcătoare, care se împrăştie în tot corpul.

– Stefa dragă, vezi ce uşor se poate întâmpla o nenorocire!

– Da, chiar răspunse, fără să ştie ce spune. Abia acum îşi dădu seama ce s-a întâmplat. Se roşi toată. Stătea cu ochii închişi, cu pieptul scos înainte şi scuturată de fiori, în puterea emoţiei. Buzele îi ardeau, zadarnic şi le umezea mereu. Ardea toată. încerca o senzaţie necunoscută încă, ceva ca o flacără i se răspândea prin tot trupul. Inima bătea să-i spargă pieptul. Urechile îi vâjâiau, în cap i se învălmăşeau toate; se lipi mai tare de spătarul scaunului.

Nu se simţea jignită, doar o nelinişte fără margini îi stăpânea sufletul. Se întreba: „Ce am?“ şi nu ştia să-şi răspundă. Nu înţelegea încă clocotul sângelui.

Plecă repede îngrijorată, înfricoşată de senzaţia necunoscută care o făcuse să-şi piardă cumpătul. La plecare nu-i întinse mâna lui Jan, nici măcar nu se uită la el. îi şopti doar cu jumătate de glas: „La revedere".

Ziua era încă luminoasă, aproape caldă. Soarele vărsa pur şi simplu lumina şi căldura în atmosferă, pătrunzând pretutindeni. în aerul limpede, transparent, albăstrui, întunecat la marginile zării, se simţea primăvara. Petice de pământ eliberate de sub zăpadă înnegreau pe alocuri ca nişte pete sticloase, mustind de apă. Peste tot apă, zăpadă care se topea, noroi... Pretutindeni se vedea reacţia naturii înlănţuite de iarnă, fierberea vieţii, tăi-

nuită încă, pregătiri de luptă, presimțirea victoriei și a triumfului.

Jan pleacă și el. Dincolo de gară urcă pe linie. Mergea cu capul ridicat, ochii larg deschiși priveau la toate cu o atenție deosebită, dar creierul nu înregistra nimic, nu știa la ce se uită. Simțea doar căldura mîngîietoare a soarelui și căldura iubirii dinlăuntrul lui. Se cufundă în adîncul visărilor de dragoste, pășind pe lîngă șinele alungite la infinit... Picioarele-i lăpăiau în noroiul apărut din zăpada topită, capul îi înota în soare și inima în iubire...

— Iubesc! îngîna cu un zîmbet nespus de bun. Iubesc! șoptea, fixînd globul solar, întinderile, turmele norilor de un alb minunat. Iubesc! îi spunea inimii înviate, sufletului asuprit, vieții izbăvite de fericire, de dragoste și sentimente nobile. Creștea în el un alt om, un om nou, care iubea și dorea să fie iubit, care dorea să trăiască. Amintirea visărilor îi arăta un țel nou în viață, pe care nu-l cunoscuse. Dragostea! Era orbit de acest cuvînt care răsuna atît de dulce, atît de minunat. Mizeria și suferințele îndurate, situația disperată în care se afla pieriseră înăbușite pentru o clipă. Nu-și mai amintea de ele.

Cînd se întoarse, amurgul se lăsa încet peste lume. Spre apus cerul căpăta culoarea aramei. Vîntul, nu prea tare, dar geros, înghețа pămîntul în straturi subțiri, care se rupeau la fiecare pas. Ici-colo mai licăreau reflexe de lumină, se aprindeau, păleau și se împrăștiau în umbre. Unde și unde liniile lungi ale satelor luceau în ultimele pîlpîiri ale apusului. Stejarii cu frunzele de anul trecut aveau vîrfurile scăldate în purpură, iar trunchiurile se cufundau în tulbureala amurgului. Treptat, mohoreala înainta de pretutindeni, acoperind pămîntul ca o mantie.

Jan se întorcea spre casă, revenind în același timp și la realitate. Se elibera din el însuși. Încetase să viseze și începea să judece. Gîndurile împrăștiate se tîrau alene, întorcîndu-se fără plăcere de pe tărîmul fermecat al iubirii. Se întorceau totuși. Străbătu destul de repede distanța care-l mai despărțea de locuința lui Józef.

În coridor auzi sunetele confuze ale unei discuții care avea loc înăuntru. Se cutremură. Inima începu să-i bată cu putere.

„Stefa!" gîndi, intrînd repede. Îl văzu pe șef, care stătea lîngă patul lui Józio și îi povestea ceva. La zgomotul pe care-l făcu ușa deschizîndu-se, cel care vorbea se întoarse destul de repede.

— Tocmai îi vorbeam domnului șef despre tine — strigă Józio.

Jan se înclină, șoptind un salut banal.

— Îi spuneam și lui ce ți-am mai spus și dumitale, că trebuie să mai aștepți, acum nu e încă nimic.

— Domnul șef a fost amabil și mi-a promis că n-o să te uite, și primul loc care se va elibera...

— Primul loc?! Mulțumesc... mulțumesc... răspunse Jan, numai ca să spună ceva. Simțea în el o legănare ciudată, creierul îi lucra cu înfrigurare. Spectrul realității îi îndepărtase în parte visurile. Era cuprins treptat de grija banală de fiecare zi. Ecourile înăbușite ale vieții trecute îi răzbăteau tot mai greu în memorie și-i strigau: „Prostule, prostule!"

— Da, da, primul loc. Îmi aduc aminte perfect de dumneata, hm.

„...Iubesc; iubesc! Eu, un cerșetor, eu, care trăiesc din mila altuia, o iubesc pe logodnica prietenului meu, fără ajutorul căruia aș fi murit de foame. Iubesc o femeie care iubește pe altul, mă

amăgesc cu dragostea, eu, care n-am nici un adăpost..."

— Numai că acum arăți mult mai bine!

„... nici măcar o treantă pe mine. Nimic în trecut și, ce e mai rău, nimic în viitor... Visez și realitatea e atît de tristă, iubesc și el se roagă, cerșește un loc pentru mine ca să pot să trăiesc... O, prostule, prostule!"

Asemenea gînduri îi treceau prin mintea adusă la realitate de cuvintele lui Józio. Inima se zbuciuma cuprinsă de prima durere a iubirii conștiente, iar judecata se căznea să găsească o soluție, o cale de a ieși din această situație! În aparență era vioi; își dădea toată silința, dar nu putea să gîndească logic, căci trebuia să răspundă la întrebările șefului, care avea chef de vorbă. Îndruga verzi și uscate, și el trebuia să-i răspundă și să-l aprobe, să-i mulțumească pentru amabilitatea vizitei, pentru onoarea care le-o făcuse, să se scuze pentru oboseala și truda ce i-o pricinuise, să se arate plin de recunoștință pentru bunătatea lui și să-i admire marea înțelepciune. Să-l ridice în slăvi pe el, pe copii, familia, să joace întreaga scenă mincinoasă și comică a relațiilor dintre superior și subordonat.

În cele din urmă șeful binevoi să se ridice, binevoi să-și ia la revedere, binevoi să îmbrace blana pe care i-o ținea Jan și, în sfîrșit, binevoi să plece — se grăbea la trenul care tocmai sosise în stație și cu care trebuia să se întoarcă acasă.

Jan îl conduse, cu politețea obișnuită celor de la căile ferate.

— Prietenul dumitale e bolnav, grav bolnav, hm. Tăcu. Interesează-te și dumneata, poate se eliberează vreun loc, îi spuse, înclinîndu-și abia perceptibil capul spre locuința lui Józef — ochii arătau mai mult decît vroia să spună prin cuvinte.

Jan înțelese perfect și nici măcar nu se revoltă față de indiferența cu care șeful îi dădea să înțeleagă posibilitatea morții lui Józef. Nu mai schimbară nici un cuvînt. Șeful plecă. Jan se întoarse acasă. Era aproape liniștit. Bucuria așteptării, poate a îndeplinirii făgăduielii pe care o primise cu o clipă înainte, și dragostea îl făceau taciturn și îngîndurat. Un egoism cumplit îl luă cu totul în stăpînire. I se părea că vede limpede înaintea lui căminul liniștit și alături iubita — logodnica altuia. „Doar n-o să o ia cu el în mormînt — se gîndea. Iar femeile, chiar dacă iubesc, trebuie să uite cînd iubitul nu mai este... o să uite." Vedea atît de limpede acum, după cuvintele șefului, toate se înșiruiau atît de logic, încît nici nu-i trecea prin minte că poate să se ivească ceva care să dărîme acest castel închipuit...

„... Ce-ar putea să mă împiedice? Józef o să moară, zilele lui sînt numărate" — și cerceta cu deosebită grijă toate manifestările bolii. Nu vedea nimic care să-l neliniștească. Îi reveni energia, vioiciunea și setea de a trăi activ. Cu ajutorul impiegatului care venea deseori să-l viziteze pe Józef, îi cunoscu pe toți cei de la gară. Nu procedă așa dintr-o nevoie lăuntrică, ci pentru că puteau să-i fie folositori. Și îi erau, într-adevăr, pentru că în curînd deveni un partener plăcut și amabil, invitat cu plăcere la jocurile de cărți. Dorea asta, ca s-o poată întîlni mai des pe Stefa în afară de casa lui Józef. Și ea? Ea, care în prezența lui Józef era destul de rece și temătoare, evitînd înadins nu numai cuvintele, dar și privirile lui Jan, în alte părți era liberă, ispititoare, vorbăreață pînă la flecăreală și exagerat de amabilă. Se simțea atrasă de Jan, de frumusețea lui bărbătească, puțin sălbatică, de forța pe care o vedea în el, sau poate — cine poate ghici

inima unei femei? — de soarta lui nefericită și de iubirea puternică, pe care trebuia s-o observe în ochii lui. Îl iubea pe Józef, îl iubea, își repeta zilnic, dar asta n-o împiedica să rămînă cu și mai multă plăcere cu Jan. Se străduia chiar să-i fie de folos, cu delicatețe și fără să se observe, rugîndu-i pe cei pe care îi cunoștea să-i ofere ceva de lucru. Purtarea ei o numea compătimire față de viața lui mizeră. Datorită eforturilor ei, Jan primi o meditație nu departe de gară, la unul dintre supraveghetorii de linie. Trebuia să învețe cîte două ore pe zi un nebunatic de copil dezgustător de necioplit, și pentru asta i se plăteau șase ruble pe lună.

„Sînt bune și astea" — se gîndea și, după prima lecție, în cursul căreia află cui îi datora această posibilitate de a cîștiga un ban, căută un prilej să-i mulțumească. Ocazia se prezentă chiar în aceeași zi. Impiegatul veni să-l invite la o partidă de cărți.

Acceptă cu bucurie și plecară. Impiegatul se opri la gară, iar el se duse drept la locuința acestuia.

În salonaș nu mai era nimeni afară de Stefa și mama ei. În curînd un zornăit de sticlă spartă se auzi în bucătărie și bătrîna alergă, văietîndu-se de slujnică.

Rămaseră singuri... Discuția, destul de vioaie înainte, se întrerupse. Se simțeau încurcați. Ea își pironi ochii pe împletitură, numărînd ocheții cu o atenție deosebită și mișcînd din croșetă.

El se ridică de pe scaun, aruncînd priviri cercetătoare spre ușă și la fereastră.

Ea presimți asta și se înfioră, plecîndu-și și mai mult capul asupra lucrului. Jan îi luă mîna și o lipi de buzele lui înfierbîntate, șoptindu-i:

— Mulțumesc, mulțumesc...

Își ridică spre el fața îmbujorată, în ochii măriți juca o lumină ameţitoare de duioșie și emoție.

— De ce îmi mulțumești? în glas răsuna o notă dulce, mîngîietoare.

— Pentru bunătatea inimii, datorită căreia am primit meditația.

— Bine, dar eu n-am nici un merit, fratele meu... eu doar i-am adus aminte.

— Atunci îți mulțumesc de sute de ori tocmai pentru că i-ai adus aminte, pentru tot ce-am dobîndit grație dumitale și...

— Și pentru ce altceva? întrebă.

— Pentru fericire!

— Pentru fericire? cum asta? și cu o mișcare înceată vru să-și retragă mîna din mîinile lui. Nu o lăsă. Îi luă amîndouă mîinile și i le acoperi de sărutări. Se simțea încătușată de voința lui. Tremurul lăuntric pe care i-l simțea în sărutările nervoase, în glasul întretăiat, potolit, dar care o atrăgea ca un magnet, i se transmise și ei. Răsuflarea i se îngreuia și inima îi bătea mai repede. Privirea îi ardea și înfiorarea o cuprindea ca atunci. Mîinile lui o frigeau, ochii o hipnotizau. Cu gîndul i se arunca în brațe, se ghemuia cu dragoste la pieptul lui, îi săruta ochii, gura, fruntea, părul și se cufunda în nemărginirea voluptății necunoscute. Dar nu făcea nimic din toate acestea, nu avea putere, simțea numai că trebuie să se întîmple ceva important, se temea, dar aștepta cu însetare. Sîngele tînăr, trupul proaspăt, necunoscînd extazul și voluptatea, simțurile de femeie tînără, sănătoasă, în plinătatea forțelor, atîțate de apropierea bărbatului, de răsuflarea lui fierbinte, de privirea plină de duioșie și de foc, buzele pline, pregătite pentru sărutări — toate acestea o cutremurau, înflăcărînd-o. Doar frînturi ale conștiinței tulburate îi aduceau

în imaginația înfierbîntată fața lui Józio. Era la vîrsta cînd totul în ea anunța femeia, vîrsta așteptării și a dăruirii.

— Domnule Jan, ce faci? — spuse încet, abia șoptit.

— Te iubesc... te iubesc! Te iubesc, iubita mea! răspunse cu jumătate de glas, trăgînd-o spre el.

Nu se mai împotrivea, abandonîndu-se în brațele lui pe jumătate ametită.

— Te iubesc, viața mea, fericirea, lumina mea, te iubesc — șoptea îmbătat, răpit, acoperindu-i fața, părul, ochii și gura de sărutări.

Nici măcar nu-i mai întorcea sărutările, doar la urmă își lipi gura de gura lui, rămînînd așa, fără suflare, o clipă lungă, lungă...

O umbră trecu pe la fereastră. Jan văzu, o lăsă aproape inconștientă pe scaun, iar el se așeză mai departe.

Petrecură seara ca de obicei, numai că Jan îi cuceri pe toți cu umorul și verva lui.

La joc norocul era mereu de partea lui și cărțile îi veneau singure în mînă. Stefa nu se arătă toată seara în salon.

— O doare capul, nu prea se simte bine... o scuză bătrîna.

Jan zîmbi imperceptibil, știind prea bine de ce nu venise. O vedea încă aprinsă la față și tremurătoare, străcurîndu-se în camera ei de fată ca să-și liniștească inima învolburată și nervii.

„Draga de ea... iubita... gîndea cu bucurie — mă iubește — adăuga, amintindu-și cu voluptate sărutul ei — mă iubește".

Nu fusese niciodată iubit, așa că nu trebuie să mai vorbim de impresia pe care o producea asupra lui gîndul acesta.

Cînd se întoarse acasă, îi spuse din senin lui Józef:

— Știi ce, dragostea e totuși un lucru minunat, da, minunat.

— Cum ai ajuns la această părere care contrazice vechile tale convingeri?

„Iubind!" îi sta pe buze să spună, dar se abținu la timp. O umbră îi trecu pe fața însorită și răspunse:

— M-am gîndit serios la această problemă; azi la impiegat s-a vorbit despe asta...

— Ce v-a făcut să abordați această temă veșnic proaspătă?

— Nu-mi mai aduc aminte. Dar am ajuns la concluzia că fără dragoste n-ar mai putea exista dorința de a trăi. Căci la ce bun? Care ar mai fi scopul vieții?

— Se vede că ceva te-a impresionat în mod deosebit, de vorbești atîta despre asta.

— E, ce-ar putea să fie?

— Poate norocul meu și al Stefei, iubirea și fericirea noastră?

— Da, probabil! îi venea să izbucnească într-un hohot de rîs grosolan, batjocoritor. Auzi! Stefa lui iubitoare, fericită și îndrăgostită de el. E grozavă maimuța asta în agonie cu optimismul și pretențiile ei. Și îi aruncă o privire plină de dispreț și de ură. Da, era prima dată cînd simțea că îl urăște. Pentru prima dată se gîndea că totuși această maimuță, cum îl numea, acest ofticos stătea de-a curmezișul scopului său și al visurilor sale. „Dacă se însănătoșește, s-au dus dracului toate proiectele mele" — medita întunecat. Nu va mai căpăta locul și va pierde și iubita! „Oh, n-ajungi tu să mă lipsești de această fericire! N-am să mă las furat!"

Dar în același timp teama i se strecura în inimă și o întrebare neliniștită îi încolți în creier:

„Și dacă se face bine, dacă se înzdrăvenește?“ Acum în fiecare zi această întrebare înfiptă adînc în ființa lui nu-i dădea pace, mistuindu-l.

Ultima vizită a șefului, vorbele lui pline de tîlc și încurajare, observațiile personale, toate astea îl convingeau și mai mult că moartea lui Józio însemna salvarea lui. Iar iubirea adăuga numai dorința acestei morți, pe care o aștepta cu însetare. Abia acum îi trecu prin minte că putea să se facă bine sau să bolească încă multă vreme. Putea el oare să binecuvinteze o asemenea hotărîre a destinului? O, nu! De o mie de ori nu!

„Ce-i de făcut? Ce-i de făcut?“ își repeta, uitîndu-se la fața bolnavului care din cauza propriilor temeri se părea mai sănătoasă, mai plină de forță și de viață.

Umbla mult, adîncindu-se în această neliniște chinuitoare. Adeseori, cînd medita copiii, i se părea că vede fața lui Józef peste capetele băieților, o față rotundă, viguroasă, strălucind de mulțumire. Se trezea uneori noaptea năpădit de o sudoare rece, fiindcă imaginația, gîndurile preocupate mereu de Józef îi repetau, în delirul viselor, imagini fantastice ale temerilor lui. Îl visa în mii de situații și totdeauna sănătos, aproape totdeauna cu Stefa alături. Veseli și fericiți, păreau că rîd de el.

Nu credea în vise, dar fără să vrea se temea de ele. Avea impresia că cineva necunoscut și crud îi depăna înadins în minte aceste scene înfiorătoare ale „fericirii lor“. „Ce să fac?“ repeta în cursul nopții care nu-i aducea alinarea nici o clipă, cuprins de o furie neputincioasă. Oh, nopțile acestea fără somn! Orele acestea lungi, nesfîrșite ca veșnicia, orele acestea pline de chinuri nespuse, ore în care minutele păreau secole! Ore în care viața activă cedează în fața imensității tăinuite a simțirii, în care fișii-

tul șoarecilor face impresia unor tunete, în care auzim propriul nostru eu. Îi apăreau umbre imperceptibile, ca niște himere, ca niște fantome pline de groază. Toate gîndurile, temerile, dorințele, durerile și suferințele se strecoară din vizuinile ascunse ale creierului și ale nervilor și se înalță învești mîntate în formele monstruoase ale fanteziei, se leagănă, înconjură, amețesc cu haosul înspăimîntător al amintirilor și cedează mereu unora care, la rîndul lor, lasă locul altora noi! Oh, nopțile acestea, cînd așteptați somnul ca o izbăvire și nu vine! Vrei să uiți de toți și toate și nu poți. Închizi ochii, dar vezi cu mintea, te întorci de pe o parte pe alta, te așezi mai bine, zadarnic însă. Cîteodată doar spaima nemărginită se ridică din adîncul camerei întunecate, ori din tine însuți, strivindu-te cu imensitatea ei, de adormi, în sfîrșit, obosit și leoarcă de sudoare. Jan trecea prin chinuri cu mult mai mari decît s-ar putea exprima prin cuvinte. Uneori numai auzea respirația ușoară a lui Józef și se scula de pe canapea numai în cămașă, se apropia încet de patul lui, ținîndu-și răsuflarea ca să nu-l trezească, se apleca și privea la cel care dormea.

Icoana Maicii Domnului agățată într-un colț al camerei de Stefa părea că se uită peste flăcăruia uleioasă ce licărea în candela atîrnată în fața ei. Lumina slabă, de un galben murdar, arunca reflexe nesigure pe fața bolnavului. În această semiobscuritate tremurătoare, trăsăturile aveau contururile ascuțite, fața părea alungită, mai suptă, iar ochii acoperiți de pleoape semănau cu găvanele unui cadavru.

Se îndepărta mulțumit, pentru ca ziua să se frămînte iarăși, chinuit de impresii de-a dreptul contrarii. Nu avea o clipă de liniște, de tihnă și, pe deasupra, nu putea să se întîlnească cu Stefa,

care aproape că nu mai ieșea nicăieri de cînd o văzuse ultima oară. Era slăbită, spunea bătrîna, suferea de nervi, adăuga fratele.

Józef se simțea într-adevăr cu mult mai bine. Forțele și sănătatea îi reveneau o dată cu primăvara și căldura soarelui. Doctorul, care mai înainte era un musafir aproape zilnic, acum venea destul de rar, o dată pe săptămînă. Își freca mîinile, bătea bolnavul pe umăr și spunea, arătîndu-i cu mîna pe fereastră vremea frumoasă de primăvară:

— Domnule, asta e cea mai bună medicină pentru dumneata. Iar leacul ăsta e de-a dreptul minunat, minunat — adăuga mai încet, întîlnind-o la bolnav pe Stefa cu mama ei. Știa de legătura dintre ei.

Odată se întîlni cu Jan la gară. Se cunoșteau.

— Ei, cum e cu bolnavul? întrebă Jan, silindu-se să se arate indiferent.

— Vezi dumneata, dragă domnule, dacă pacientul mai rezistă și luna asta... era pe la jumătatea lui aprilie.

— Da... interveni repede Jan cu vocea mai sigură.

— Atunci poate s-o mai ducă pînă la toamnă, cel mult pînă în primăvara viitoare. Dragă domnule, asta e tuberculoza adevărată, boala e una, dar în evoluția ei poate să aibă momente foarte interesante, mai ales, dragă domnule, aceste schimbări continui... Ai impresia că e gata, *mortus*, și se face mai bine, se face mai bine, chiar foarte bine și deodată gata! și s-a dus!... Asta-i situația, dragă domnule... Domnul Józef poate să moară peste o săptămînă, dar poate să trăiască încă un an... Asta e!

— N-o să trăiască mai mult de o săptămînă, o nu — mormăi printre dinții încleștați și se despărți de doctor. O văzuse pe Stefa trecînd pe la geam și se apropie. Fata deschise fereastra și îl chemă înăuntru.

Intră grăbit. Domnișoara Stefania sta la pian, întorcînd automat notele.

Nu răspunse nimic la salutul lui plin de dragoste sinceră, de grijă, nu-i întinse mîna. Fața îi era puțin palidă, acoperită parcă de o umbră de asprime; ochii tiviți de cearcăne întunecate aveau expresia unei hotărîri reținute. Buzele, strînse ușor, erau arse de fierbințeală. În întreaga făptură i se citea un fel de încordare, o energie artificială. Jan nu ținu seama de asta și o luă de mînă, dar ea și-o retrase repede.

— Domnișoară! Stefa dragă, nu te-am văzut de atîta vreme!

Îl întrerupse repede:

— Domnule Jan! am vrut să te întîlnesc...

— Copilă! Binecuvîntat să fie cerul dacă ți-a inspirat asemenea gînduri...

— Am vrut înadins să te văd ca să-ți spun... vorbea încet și cu greutate, fără să se uite la el.

Jan auzi ultimul cuvînt și continuă cu avînt și bucurie în ochi:

— Ca să-mi spui că mă iubești... O, scumpă, iubită...

— O, nu, ci ca să-ți spun că nu te iubesc pe dumneata și să te rog să ștergi din minte clipa aceea fatală, ca să-ți spun că cele ce s-au întîmplat, s-au întîmplat fără voia mea și a fost rău... Dacă dumneata ai văzut altceva în grija mea, te-ai înșelat... eu sînt logodnica lui Józio și numai pe el îl iubesc... Da, îl iubesc! spunea apăsat, ca și cînd din acest „îl iubesc" ar fi luat toată puterea pentru această scenă. Ar fi o josnicie din partea mea și a dumitale să înșelăm astfel un om bolnav — rostea încet, dar apăsat, cuvînt după cuvînt. Jan înțelese totul.

— Așadar? întrebă.

— Te rog să... uităm... și să rămînem prieteni.

— Şi dacă eu te iubesc? întrebă privind-o drept în ochi.

— Uită-mă...

— Nu, domnişoară, asta nu pot s-o fac. Dacă aş simţi că te-aş putea uita vreodată, aş pleca imediat şi aş sfîrşi cu toată mizeria spînzurîndu-mă de primul copac pe care l-aş întîlni. Nu. Stefa! Nu, iubito! şoptea cu glas implorător, plin de lacrimi, durere şi dragoste. Te iubesc mai mult decît orice, mai mult decît viaţa. Pentru mine tu eşti fericirea, gloria, nu eşti numai o divinitate oarecare, ci însuşi Dumnezeu. Nu înţeleg viaţa fără tine, nu vreau... Acum, cînd am dreptul să mă simt fericit, cînd mă iubeşti, căci ştiu că mă iubeşti şi tu, ştiu, tocmai acum tu îmi ceri să te uit. O! Fie-ţi milă, pe mine nu m-a iubit nimeni, n-am pe nimeni pe lume afară de tine. Mă împingi iar în prăpastia întunecată a unei vieţi disperate, în acest mormînt fără soare şi fără lumină, şi asta o faci tocmai tu, fiinţa pe care o iubesc atîta şi care mi-a arătat că mă iubeşte!

— Nu te-am iubit, nu te iubesc— şopti, plecîndu-şi capul instinctiv, ca să ascundă lacrimile care i se îmbulzeau sub pleoape.

— Nu mă iubeşti?... Nu m-ai iubit?...

— Nu... niciodată... îi răspunse abia auzit şi începu să suspine.

Tăcură. Liniştea purta semne prevestitoare de rău. Inima domnişoarei Stefania bătea cu o hotărîre disperată. Simţea că dacă mai rosteşte numai cîteva cuvinte pe acest ton nu mai rezistă şi i se aruncă în braţe. Tremura înfricoşată şi asculta să vadă dacă el nu spune nimic. Bietul suflet tulburat aproape că visa, gîndurile îi alergau învălmăşite. Nu credea că o să fie chiar atît de greu.

— Niciodată... repetă Jan după o clipă cu vocea aproape naturală. Se înţelege! E un nonsens să

iubești un calic fără nici un rost, e limpede. Sînt eu oare ceea ce fetele numesc o partidă bună? Nicidecum. Sînt un cerșetor, un vagabond fără viitor, care trăiește pe spinarea altuia... Te porți rezonabil , ce să mai vorbim, cu totul rezonabil...

— Domnule Jan — exclamă repede și obrajii i se înroșiră de indignare. Domnule Jan, mă jur pe orice că nu m-am gîndit la situația dumitale, n-ai dreptate să mă învinuiești... Crede-mă, că nu e asta, nu pentru asta... Nu putu să mai vorbească, lacrimile reținute atîta timp i se scurgeau ca un șirag de perle pe față. Toată energia i se topea în lacrimi.

— Bine, cred, voi proceda cum se cuvine... iubita mea sfîntă. Îi sărută mîinile și ieși în fugă.

O înțelegea pe deplin și îi da dreptate. Și toate astea din cauza acestui... E o femeie sfîntă! Un suflet curat.

„Ajunge! Trebuie să sfîrșesc într-un fel... Poate să mai trăiască încă vreo săptămînă? Îl voi ajuta eu să nu trăiască mai mult, îi voi face ultimul serviciu prietenesc... De ce să ne chinuim cu toții? Nu-i așa, de ce?“ aruncă întrebarea undeva în întunericul care se lăsa peste lume, în adîncimile spațiilor întunecate, în întinderea fără sfîrșit. Sau poate numai în conștiința lui? Nu știa cum o să se întîmple, dar simțea că o va face, că trebuie s-o facă! Se hotărîse să termine cu el și nu mai ezita. Căuta un mijloc. Mintea îi era încețoșată. Aproape că nu mai deosebea ce e rău și ce e bine în înțelesul general. Pentru el era rău doar ce-i stătea în cale. Instinctele dormitau, neavînd ocazia să izbucnească. Animalul urla spre libertate de sub învelișul omenesc — la pradă! Dă-i drumul!

„Ușor, ușor! Trebuie să procedez cu cap. N-o să ucid un om pentru un furtișag banal“ — se gîndea, intrînd în casă.

Józef ședea în fotoliu cu o carte în mînă. Lampa care se afla înaintea lui, acoperită cu un abajur trandafiriu, arunca o lumină delicată și veselă în toată încăperea. Își ridică fața spre cel care intra cu o bunăvoință sinceră:

— Bine că ai venit!

— Ei?

— Am aici un lucru minunat, poemul lui Shelley *Prometeu descătușat*. O să-l citim împreună, nu-i așa?

— Ah, poezia scrisă! exclamă Jan disprețuitor. Ce înseamnă asta față de poezia vie, care pulsează nemuritoare în natură! Dar n-are importanță, pot să mai suport și alta. Shelley Byshe, lord, nobil, suflet de mimoză—un isteric care se uită la natură cu ochii unui mare magnat, păgîn și panteist la un loc. Un exemplar interesant din punct de vedere patologic, harfă cu strunele sfărîmate, bocitor al sufletului, un mic Hamlet cu stomacul și buzunarele pline... Rapsod cu frunțea-n nori, care trăia cu trei femei deodată. O! poeții — popor de înșelători!

Începu să citească. Józef se așeză comod în fotoliu, rezemîndu-și capul de spătar, ochii îi rătăceau fără țintă, stătea lăsat pe spate, așa că tot capul era cufundat în umbră... Doar gîtul alb, delicat, slăbit de boală, apărea în lumina vie a lămpii!

Jan citea, dar în pauze își arunca ochii curios și insistent la gîtul lui Józio. Cu greu își dezlipea privirile. Se lăsa în seama unei atracții necunoscute. Simțea o dorință nebună să atingă pielea aceea lucitoare ca atlazul. În cele din urmă, nu putu să se mai stăpînească, se ridică și atinse cu vîrful degetelor pielea caldă și moale. Józef tresări violent.

— Ce-i asta? întrebă pipăindu-și gîtul cu grijă.

— Nimic... mi s-a părut... că... a înviorat... M-am aplecat să văd și te-am atins fără să vreau.

Și continuă să citească.

A doua zi se treziră tîrziu. Józef, întristat și amărît, se plînse că a visat urît...

— Ce-ai visat?

— Mai nimic... fleacuri. O apă mare, plină de pești monstruoși. Ai să rizi cînd am să-ți spun că de cîte ori visez așa ceva, de atîtea ori mi se întîmplă o nenorocire...

— E, ce poate să ți se întîmple! Asemenea presupuneri sînt o prostie!

— Nu o dată m-am convins că nu e chiar o prostie. O să mi se întîmple ceva! Dar ce? și se adînci în gînduri.

Jan tremura tot.

— Presimțire! șopti. Așadar e adevărat că există presimțiri! Ciudat! Dar nu renunță la hotărîrea luată. Nu simțea nici o remușcare. Înlăuntrul lui nu-l reținea nimic de la săvîrșirea crimei, nici inima, nici frica de răspundere, nimic. Toate îl împingeau spre această faptă. Era pe deplin liniștit și rece, cîntărea tot ca un socotitor dibaci.

Locul îl va avea cu siguranță și Stefa îl iubește, o încurcă doar promisiunea făcută bolnavului. În sfîrșit, va începe să trăiască cu adevărat, în sfîrșit!

Își trecu repede în revistă viața dinainte, dar atît de repede își aruncă în trecut ochii sufletului, fără păreri de rău, fără regrete, ca un muribund care n-a încercat decît suferințe și dezamăgiri și care se desparte de viață fără să iubească pe nimeni și fără să fie iubit.

— Nu mă mai întorc acolo, nu — șoptește și gîndul îi aleargă în altă parte, în sferele necunoscute ale viitorului...

Într-o noapte, stînd în pat, Jan hotărî că „astăzi", dar parcă tot nu-i venea și amînă cîteva zile, fără

să-și dea seama de ce. Nu-i era frică, încerca însă o repulsie fizică față de efort. Dar azi trebuie...

Ieri Józef se simțise mai rău, suferea și se plîngea față de el și de Stela de tulburări și de neliniște, îl înăbușea ceva în piept, era surescitat de o teamă nelămurită.

Jan privi spre patul lui. Dormea agitat, chinuit de fantomele din vis. Spunea ceva, mișca din buze și dădea din mîini. În cameră era destulă lumină, Jan îl vedea perfect, zăcea întins pe spate. Candela ardea, ca de obicei, în fața icoanei, aruncînd un cerc larg de lumină. Luna plină trimitea pe fereastră un buchet lung de raze argintii, care cădeau piezișe pe patul lui Józef.

Era liniște deplină. Doar trenul trecea cu vuiet din cînd în cînd prin gară. Geamurile zăngăneau și întreaga încăpere se cutremura. Melancolia tăcerii era adîncă, lumina lunii acoperea totul de reverie. De pe pereți, din ramele tablourilor se plecau din loc în loc în semiobscuritatea străpunsă de clipirile candelei capete și figuri pictate; așa de plastic se desprindeau pe fondul întunecat, încît păreau că tremură, că trăiesc...

Umbre cenușii, subțiate de lumină, ca niște văluri de ceață, se trăgeau spre tavan, lăsîndu-se apoi prin colțuri și adînciturі.

Încet, fără cel mai mic zgomot, Jan se sculă din pat și, desculț, numai în cămașă, se opri să asculte. Tăcerea domnea pretutindeni. Doar ecourile discuțiilor amuțite, ale rîsetelor și oftăturilor stinse, ale întregii vieți care pulsase odinioară între pereții aceștia, păreau că tremură, răsunînd în tonuri imperceptibile pentru urechea omenească, se tîrăsc pe pereți, se leagănă pe umbre și se aud tot mai încet, mai încet, îndepărtîndu-se în infinit.

Jan, se înțelege, nu se gîndea la asta. Era numai ochi și urechi. Se apropie în vîrful picioarelor de fereastră și privi afară, dar nu zări pe nimeni. Se întoarse la ușa de la intrare și pipăi zăvorul — era tras. Se duse apoi la bucătărie — închisă pe dinăuntru. Îi era cam frig, dar nu tremura. Înainta automat, liniștit, pe un drum cotit. Făcea impresia unui demon. Fața lividă, ochii retrași adînc în orbite alergau cu o iuțeală fantastică de la un obiect la altul. Avea palmele cu degetele desfăcute, crispate și transpirate, reci. Își încleștase dinții cu putere, ca să nu clănțăne, frigul îl pătrundea tot mai tare. Fața parcă îi îmbătrînise, slăbise și se boțise ca o cîrpă, se făcuse vînătă. Ridurile din jurul ochilor se adînciseră ca niște brazde și ieșiseră la suprafață, acoperindu-i tîmplele ca o plasă deasă. Se plecă înainte ca pentru a sări, se mai uită o dată cercetător împrejur și se furișă spre Józio. Traversarea camerei îi păru o veșnicie. Acum își ținea privirile înfipte în gîtul bolnavului, descoperit și culcat lejer pe pernă. Józef respira foarte slab, își ținea mîna stîngă sub cap, iar dreapta pe plapomă. Jan o atinse, era fierbinte și uscată. Ridicînd-și mîna încet, ajunse la gît. Se încordă strașnic, încovoindu-și spinarea ca un arc, cuprinse cu toată palma dreaptă gîtul celui care dormea și îl apăsă în pernă cu o putere nebună. Józef deschise larg ochii, aproape ieșiți din orbite, ochii în care se mai vedea încremenirea somnului, plini de durere și înfricoșare. Făcu o mișcare de împotrivire cu capul, vru să se ridice... Privirile li se întîlniră pentru ultima dată.

— Ja... vru să rostească, dar restul se pierdu într-un geamăt greu ca oftatul și, împins de instinctul de conservare, își aruncă trupul de-a curmezișul patului. Repede ca fulgerul Jan smulse cu

mîna stîngă perna de sub el, i-o puse pe față și se lăsă cu toată greutatea corpului său puternic peste el. Cîteva horcăituri slabe și răgușite, cîteva tremurări ale corpului, cîteva mișcări din mîini și din picioare, tot mai slabe, la intervale tot mai mari, și Józio se stinse...

Jan mai așteptă o clipă și se ridică.

Îi puse perna sub cap, îndreptă puțin plapoma mototolită, se depărtă cîțiva pași și privi... Józef zăcea aproape în aceeași poziție ca înainte. Doar pe buze îi apăruse o spumă ușoară, iar obrajii se învinețiseră pe lîngă urechi. Avea ochii larg deschiși, fără viață, sticloși, pironiți în gol; pe față îi înghețase o expresie de spaimă cumplită.

— S-a făcut... șopti, și cu acest cuvînt pe buze se culcă... Îi era foarte frig și se simțea groaznic de obosit. Îl treceau fiorii și dinții îi clănțăneau. Picături de transpirație i se scurgeau pe față. Nu se gîndea la nimic. Tremura tot, parcă era cuprins de febră. Toate părțile corpului îi tresăreau ciudat, trupul i se mișca asemenea unei pendule, iar mîna dreaptă era împinsă de un reflex înainte. Se zgîrci tot, strîngîndu-se ca un ghem se înveli bine cu plapoma pînă peste frunte și adormi cu fața la perete...

Liniștea era la fel ca înainte, nu se schimbase nimic, nu mișca nimic.

Luna își cobora zborul, privind pe fereastră, plutea măreț pe fondul întunecat al cerului presărat cu stele. Își continua călătoria, purtînd în cutele luminii liniștea, tăcerea, uitarea. Plutea ca o corabie cu pînze de infinit spre un țel necunoscut, luminînd munți, păduri, cîmpuri, copii, bătrîni, virtute și crimă, destrăbălare și veselie, la fel de indiferentă, la fel de rece...

Liniștea era la fel ca înainte. Erau doi ca și mai înainte, numai că răsuflarea unuia se auzea

întreruptă ca niște suspine, ca o rugăminte, iar celălalt, adîncit în neființă, privea în nemurire cu pupilele mărite, fără strălucire, moarte, iar buzele strîmbate de durerea de pe urmă păreau să rostească strigăte de jale și de plîns. Amîndoi păreau că aleargă cu reproșuri și plîngeri uriașe spre necunoscut, la pămîntul mamă care își silește fiii să se ucidă unul pe altul, ca să poată să trăiască...

. . . . . .

A doua zi dimineața, slujitorul care venise să ia ghetele să le curețe fu primul care observă moartea lui Józef. Se iscă o mare fierbere. Jan se trezi și se îmbrăcă cît se poate de calm. Evita doar să se uite la răposat. Veniră cunoștințele de la gară: impiegatul, bătrîna intră țipînd, apoi domnișoara Ștefania, cu lacrimi în ochi, palidă și înfricoșată, căzu în genunchi, își ascunse capul în palme și se rugă o clipă. La amiază veni și doctorul. Se uită, clătină din cap și se întoarse spre Jan, spunîndu-i:

— Ei, vezi, dragă domnule. Nu ți-am spus eu: poate o săptămînă ori poate un an? Dumneata n-ai auzit nimic?

— Nu... abia dimineața m-a trezit slujitorul, strigînd că a murit Józef.

— Asta e! Asta e! A fost și nu mai este... Păcat... păcat! se văieta. Se mai învîrti o vreme prin gară și plecă, anunțînd că va veni la înmormîntare.

În aceeași zi, Jan se mută în locuința unde medita copiii. Se purta fără stînjeneală; era puțin trist, atît cît îi cerea bunăcuviința. Avea impresia că nu simte nimic. Se străduia să-și înăbușe amintirile, încă neclare, prin muncă și alergătură, risipindu-și atenția în toate părțile. Și reușea. I se părea că îl desparte o depărtare uriașă de clipa aceea. Ar fi plecat chiar astăzi la șef să-i ceară locul vacant, dar

o asemenea purtare i se părea bătătoare la ochi, deoarece ar fi dat ocazie lumii să vorbească pe socoteala lui. Vroia să petreacă în singurătate cele cîteva zile de aşteptare, departe de locul amintirilor, dar a doua zi trimiseră după el. Venise sora răposatului, aşa că trebui să povestească totul, să arate lucrurile rămase, să joace comedia durerii de prieten, apoi să asiste la înmormîntare.

Nu i se putea aduce nici un reproş, simţea numai că naturaleţea lui era puţin prea ţeapănă, cam forţată. Veni şi ziua înmormîntării, la care se duse cu curaj.

O ducea de braţ pe mama domnişoarei Stefania. Cîteva persoane cunoscute şi cîţiva curioşi alcătuiau cortegiul mortuar, care se îndrepta spre cimitirul modest al satului.

Acolo, în acel loc pătrat, înconjurat doar de şanţuri acoperite de tufe de răchită, printre plopii bătrîni cu crengile şi coaja rupte de furtuni şi trăsnete, printre mormintele modeste, a căror singură podoabă erau tulpiniţele de lumînărică de anul trecut, urechelniţa galbenă, cimbrişorul mirositor, din loc în loc, cîte o cruce cioplită grosolan şi tufişurile de Lemnul-Domnului dezgolite de frunze de cu iarnă, avea să odihnească cel ucis... Ajunseră. Frunzele de anul trecut aşterneau pămîntul; pe alocuri, prin stratul de tufe uscate răzbeau cu greu smocuri de iarbă verde. Crinii îşi scoteau cu prudenţă din pămînt frunzele lungi şi ascuţite, iar urechelniţele începeau să acopere movilele mormintelor cu un covor galben-verzui. Groapa adînc săpată a mormîntului, cu pămîntul galben, primi coşciugul în îmbrăţişarea-i rece fără împotrivire.

Preotul cînta rugăciunile de înmormîntare. De undeva din apropiere îi răspundea ciripitul vrăbiilor şi vîntul aducea ecoul îndepărtat al trenurilor care treceau fluierînd.

Răsună un zgomot sinistru. Preotul aruncase primul peste coșciug un bulgăr înghețat. După el porniră și ceilalți. Jan se cutremură, i se părea că aude în aceste ecouri niște gemete înfundate. Privi în jur. Toți aveau fețele triste. Stefa plîngea. Înconjurau mormîntul ca o cunună, călcau pămîntul reavăn și îi aduceau mortului ultimul prinos, aruncînd peste coșciug bulgări de pămînt.

Era liniștit, dar ceva tremura îngrozitor în el, astupîndu-i gîtul și înăbușindu-i respirația. Se aplecă și el și luînd o mînă de pămînt o presără peste coșciug. Îl învălui o răsuflare de gheață. Se uită în groapă, ca și cînd ar fi vrut să verifice dacă pămîntul cădea acolo unde trebuie și se trase repede înapoi. I se părea că cele două pupile luminoase, pline de durere și înfricoșare, ca atunci, străpungeau capacul și îl priveau cu aceeași expresie.

— Halucinații... șopti, ștergîndu-se la ochi și străduindu-se cu toată puterea voinței să înăbușe această impresie.

În cele din urmă trista ceremonie luă sfîrșit. Toate au un sfîrșit.

Toți se întoarseră la ocupațiile, interesele și treburile lor. Cînd arunci o piatră în inima curentului, apa se bulbucește puțin, la suprafață se arată cîteva bășici, se formează cîteva cercuri și cît ai clipi din ochi oglinda apei se rostogolește mai departe cu vuiet — indiferentă...

Jan se întoarse la meditații, era bolnav, tulburat, de abia se mai putea ține pe picioare. După cîteva ore de efort, fu nevoit să se culce, dar nu se simți mai bine și se chinui toată ziua; nu putea nici să stea întins pe pat și nici să adoarmă. De un singur lucru se temea: să rămînă singur cu gîndurile lui. Sub diferite pretexte chema ba copiii, ba pe slujitor și discuta cu ei, întrebîndu-i de lucruri care nu-l

interesau cîtuși de puțin. A treia zi de la înmormîntare veni impiegatul, chipurile pentru că-i era în drum. Se arătă îndurerat de boala lui, și așa, ca din întîmplare, îl întrebă ce are de gînd să facă?

— Sincer vorbind, nici eu nu știu — spuse Jan evaziv.

— Doar n-ai să rămîi aici? Situația asta nu corespunde pregătirii dumitale și apoi nici nu ți-e de vreun folos. Uite ce e, îți spun limpede părerea mea: Du-te și caută să ocupi locul lui Józio!

Jan se uită la el și lăsă ochii în jos.

— Locul nu e rău și în definitiv dumneata nu trebuie să te sfiești de nimic. Ce să-i faci, ce i s-a întîmplat lui, ne așteaptă pe fiecare dintre noi. Știu că pe dumneata te doare pierderea unui prieten, dar ce poți să faci? Morții nu mai au nevoie de nimic, dar viii trebuie să trăiască... Ne vom bucura cu toții să avem un coleg ca dumneata. Așa că eu te sfătuiesc din toată inima să-ți învingi boala și să te duci să-l rogi pe șef... Numai că trebuie să faci asta imediat, ca să nu fie prea tîrziu...

— Și dumneata crezi că poate să iasă ceva din treaba asta?

— Sigur că da, numai că trebuie să pleci numaidecît.

— Bine, o să încerc. Doar nu pierd nimic, dacă încerc — spuse sculîndu-se din pat, dar se gîndea că ar fi pierdut totul, dacă nu reușea. Se îmbrăcă și plecă la gară o dată cu impiegatul. Cum mai avea destulă vreme pînă la plecarea trenului, prînzi la ei, discutînd îndelung cu mama și cu domnișoara Stefania despre tot felul de fleacuri. La despărțire, dînd mîna cu Stefa, simți o strîngere delicată, instinctivă poate. Stefa fusese tot timpul serioasă, dar nu melancolică, mama vioaie și deschisă, iar impiegatul prietenos și amabil.

Urcă în tren și în curînd se găsi acolo, de unde cu cîteva luni în urmă plecase disperat. Se duse direct la biroul șefului. Cît de diferite erau simțirile pe care le încerca atunci față de cele de azi... Cît de mult se deosebea el însuși, cel de atunci, de cel de azi!

Șeful îl primi cu o mină cam încurcată, pe care se străduia să și-o ascundă, flecărind și compătimindu-l binevoitor.

— Te rog... începu. Ia loc... și îi împinse un scaun. Ei, cum stai cu sănătatea?

— Mulțumesc, domnule șef, sînt sănătos.

— Asta e bine, foarte bine... Hm, te rog... Cărui fapt datorez plăcerea de a te vedea?

— Domnule șef, dacă mi-e îngăduit să vă aduc aminte de promisiunea pe care mi-ați făcut-o atît de amabil, aș...

— Aha, promisiunea! Îmi amintesc, îmi amintesc! Domnule, s-ar părea că eu, ca șef ce mă aflu, pot să dispun întrucîtva de locurile care se eliberează, nu-i așa?

— Eu cred că puteți dispune pe deplin — răspunse Jan, fără să înțeleagă de ce îl mai întreba pe el.

— Iată însă că lucrurile stau tocmai dimpotrivă. Direcția îmi trimite, mai bine zis, îmi impune pentru locul vacant un om și cu trebuie să-l primesc.

— Ei, se mai întîmplă uneori, dar nu pot să vă impună mereu.

— Și totuși ieri, nu mai departe decît ieri, mi-au impus. O, uită-te și dumneata! și-i împinse sub ochi o hîrtie. Jan își alunecă privirea peste ea, fără s-o citească.

— Domnule șef, v-au trimis pe cineva?

— Da, pe un...

— Și unde l-ați repartizat?

— În locul care a rămas liber după moartea bietului P.

— În locul lui P., la N? întrebă repede, nevenindu-i să-și creadă urechilor.

— Da, da, domnule! Hm...

— Dar... asta nu se poate! șopti Jan cu greutate.

— Totuși așa este. Hm, domnule, am vrut să te ajut din toată inima, dar ce mai pot să fac în situația asta? Dacă ai fi venit imediat după moartea lui P., măcar a doua zi, s-ar mai fi putut face ceva, dar acum e prea tîrziu! Chiar dacă aș vrea să mai fac ceva împotriva celui pe care mi-l impun, totul ar fi în zadar!

— În zadăr!... Așadar locul nu mai există... nu mai... Așadar totul a fost zadarnic — șoptea îngrozit și disperat, împietrit de vestea auzită.

— În zadar!... și se cutremură. Judecata, care-l părăsise la auzul acestor cuvinte, îi revenea cu greutate... energia, puterea voinței, stăpînirea de sine, toate se prăbușiră în neant.

— L-am omorît degeaba... Oh! strigă aproape cu glasul înăbușit de un geamăt cumplit.

Își plecă fața învinețită pe piept și își pironi sălbatec ochii larg deschiși pe duşumea.

— În zadar! gemu și cu un gest de groază nebună își acoperi ochii cu mîinile.

Se aruncă înapoi, tremurînd groaznic — i se părea că totul se cufundă undeva cu el și se prăbușește, că din fiecare colțișor, din toate părțile apar ochii aceia limpezi, încremeniți de durere și de frică, pupilele acelea se apropie... mai aproape... și mai aproape, îl înconjură, se rotesc deasupra lui pretutindeni, le vede prin degete, printre copaci, în creier. Și frica, o frică cumplită, spaima, conștiința, jalea, toate se răzvrătesc, urlîndu-i în piept, se reped la creier și îl tulbură, se leagănă,

mușcă și sfîșie!... Cocoșat, cu fața scăldată de sudoare, cenușie, cu părul în dezordine se strecoară din încăpere, coboară scările în fugă și aleargă încotro vede cu ochii... Trece în salturi pe străzi, izbește oamenii, răstoarnă copiii, cade, lovindu-se de stilpii felinarelor, de case, dar se ridică și aleargă, urmărit de toate furiile simțurilor înnebunite, avînd mereu în față ochii aceia, fantoma acelei camere, spaima...

— În zadar! șoptește cu buzele livide fără glas. În zadar!

Dincolo de barieră cotește undeva spre cîmpuri, nici el nu știe încotro.

Pupilele însîngerate de groază zăresc doar ochii aceia. Mîinile simt și acum căldura gîtului și fără să vrea strînge pumnii, i se pare că aude trosnetul gîtlejului zdrobit...

Cade prin noroaie, se tăvălește prin bălți cu blesteme sălbatice pline de durere, remușcări și disperare.

Apoi iar se scoală, ridicîndu-și fața plină de noroi și de sînge spre discul luminos al soarelui. Își întinde cu mișcări convulsive pumnii încleștați amenințător și cu buzele mușcate pălmuiește necunoscutul cu un singur cuvînt plin de ură nespusă și de blesteme: „Tu!...“ și scuipă cu dispreț și repulsie în întinderea albăstruie, spre grămezile albe de nori... în infinit!

Și tace iarăși. Sufletul, cuprins de sfîrșeală, se înecă în piraie de lacrimi. Simte că înțepenește, se mișcă cu greutate, suspine grele îl cutremură mereu. Pe buze, pe față, în ochi se înstăpînește durerea, durerea nemărginită, inconștientă, fără voință și fără putere...

Merge înainte, adîncindu-se în gol, în amorțeala care-l cuprinde tot mai mult, în propria uitare ce se

înalță din inimă, din creier, acoperindu-i încet cu un giulgiu negru și nepătruns ochii, mintea, trecutul și prezentul... Nu mai simte, nu mai gîndește, nu mai vede nimic...

Fața îi încremenește într-o culoare care poartă pecetea tuturor suferințelor îndurate. Ochii se usucă de lacrimi și privesc cu pupilele holbate, nemișcate, fără luciu, moarte parcă. Merge ca un automat și șoptește din cînd în cînd:

— În zadar!

Soarele aurește întinderile dimprejur, insuflă putere, viața începe să pulseze, să răsune în sînul naturii ca o armonie de minuni.

— În zadar! șoptește sufletul care se pierde. O ciocîrlie i se smulse de sub picioare și se avîntă în tăriile albastre, cîntînd un imn de bucurie.

— În zadar!

Tăcerea cîmpurilor îl înconjură din toate părțile. Nașterea primăverii are ceva din măreția dumnezeirii.

Se simte, se aude creșterea naturii, a vieții!

Suflă un vînt cald, îmbătător de mîngîieri, care face să foșnească stuful de pe mal, încrețește cu mii de cercuri suprafața întunecată a lacului și aleargă mai departe...

— În zadar! șoptește Jan cu buzele albe, înaintînd spre malul înalt al lacului.

Jos apa vuia, spumegînd înnebunită de revărsarea șuvoaielor.

Un pas înainte, o șoaptă abia auzită, ca fîlfîitul aripilor de fluturi:

— În zadar! și se prăbuși cu toată greutatea, cu capul în jos, în apă. Se auzi un plescăit, apa își arătă sînul albastru și se închise greoaie...

Undeva departe se chemau cristeii. De cealaltă parte zburau zoriți nagîții, arătîndu-și pîntecele

albe. Strigătele lor, asemănătoare cu plînsul sugarilor, stăruiră multă vreme în aerul liniştit.

Apoi un cîrd de ciori zburară după pradă, rotindu-se peste lunca inundată, peste berzele care păşeau maiestuos prin apă.

Era bine, liniște!

Soarele se făcea tot mai roşu şi lumina tot mai pieziş zările. Copacii aruncau umbre lungi... Apa căpătase o culoare arămiu-purpurie.

Norii murdari, tiviţi cu aur pe alocuri, păreau că se tîrăsc alene, greoi.

Liniile îndepărtate ale orizontului se întunecau.

Păsările ciripeau, zburînd din creangă în creangă, căutîndu-şi parcă locul de odihnă.

Apa împrumuta culoarea plumbului. Soarele cobora din ce în ce mai repede; prin desişurile de alun, papură, spetează şi trestie cobora întunericul...

Venea seara...

Vremea tihnei, a somnului şi a uitării... de o clipă!

1928

Franek

Era mașinist, director de scenă, lipitor de afișe, măturător, figurant și Dumnezeu știe ce nu mai era. În trupa de teatru din care făcea parte, îndeplinea orice funcție — dacă ar fi fost nevoie, putea să imite pînă și pe „zei", adică să joace roluri mute sau de cîteva cuvinte. Era cea mai necesară recuzită a trupei.

„Franek, schimbul! Franek, trebuie un baston pe scenă! Franek, după care cuvinte intru eu? Franek, sună! Franek, cortina!" Acest „Franek", „Franek" — strigat în toate ritmurile și pe tot felul de tonuri — răsuna totdeauna în timpul spectacolului pe scenă, în culise și la garderoba micului teatru de provincie. Era mărunt, uscățiv, cu fața străvezie, prelungă și fără expresie, boțită, față de flămînd, cu tenul murdar, ciupit de vărsat; avea pomeții obrajilor căzuți, iar fruntea — îngustă, retrasă la tîmple spre spate și acoperită de pete gălbui — era totdeauna roșie. Îmbrăcat într-un palton de culoare deschisă, decolorat și ponosit, în carîmbi de lac imitînd cizmele înalte, purtînd totdeauna pe cap o șapcă de jocheu, alerga fără încetare de la un actor, pe care îl ajuta să-și facă burtă dintr-o pernă, la directorul pe jumătate îmbrăcat, care privea prin

ochiul cortinei la publicul ce intra, și căruia, pînă la intrarea în scenă, trebuia să-i mai caute vreo parte din îmbrăcăminte. Tot el trebuia să dea fuga în fața teatrului și să gonească cu bățul ceata de copii care făceau gălăgie, să aducă „amanței" una din cele trei halbe de bere, fără înghițirea cărora n-ar mai fi jucat, să stingă lămpile și să alerge într-un suflet să tragă cortina. „Bagă de seamă, caraghiosule, cum umbli cu gazul, ți-am spus de o sută de ori", repeta directorul la fiecare spectacol — apoi să alerge să ia textul și să aibă pregătită toată recuzita măruntă. Da, fiindcă era și recuziter. Primea cîte două ruble de spectacol pentru că procura tot ce trebuia pentru aranjarea scenei. Îl înlocuia, de asemenea, și pe regizor, dar numai atunci cînd trebuia să anunțe publicul, nu prea numeros, că „teatrul se închide din cauza biletelor nevîndute". Această ultimă însărcinare o îndeplinea fără plăcere, deoarece știa că după fiecare spectacol contramandat va căpăta doar jumătate din cheltuieli și nimic din procentele care i se cuveneau pentru cele trei mărci ale sale. Trupa juca cu participare la cîștigul din care partea leului o luau directorul și Simonka, naiva primadonă lirică de operetă și de „cabinet", părintele dramatic și comicul, un „escroc" fără pereche, care era și june-prim — un dobitoc îmbrăcat după ultima modă, actoraș proaspăt încă, și deci prost plătit. Franek îndeplinea atîtea obligații obositoare fără să murmure. Era pretutindeni unde era nevoie de el. Părea că se împarte în două și în trei ca să ajungă peste tot. Ghionturile pe care le căpăta de la cei mai nerăbdători, capriciile, ieșirile sălbatice ale celor enervați și observațiile batjocoritoare, toate le îndura cu o răbdare inepuizabilă. Lăsa impresia că nu e plămădit din sînge și nervi. Doar uneori, cînd cineva îl sîcîia prea mult sau îl

trăgea prea tare de păr, fulgera jalnic din ochi, dar tăcea. Ah, ochii lui, cum mai priveau atunci de sub țeasta neregulată, acoperită cu un ciuf galben! Erau mari, de culoarea azurului întunecat, veșnic acoperiți de un văl sticlos — ca lacrimile stinse. Lumina lor părea îndreptată din afară în adîncurile prăpăstioase ale sufletului. Din această pricină suferea cel mai mult din partea junelui-prim care avea ochii adînciți în orbite, inexpresivi și fără culoare.

— Ce-i trebuie dobitocului ăstuia asemenea ochi? spunea — dacă aș avea eu așa ceva, che!...

Acest „che" era însoțit de o clipire visătoare și avea o semnificație care țintea departe.

Cu toate acestea, Franek rămăsese pe lîngă această trupă mai bine de zece ani. Se legase de toți cei care se perindaseră prin teatru în acest răstimp, dar îndeosebi de director; la tatăl acestuia își începuse cariera artistică, visînd poate gloria, sau poate cu sufletul însetat de dorința de a juca pe Hamlet, Lear etc.! Asta se întîmplase cîndva, demult. Cînd îl întreba vreun novice, răspundea că nu-și mai aduce aminte. Înflăcărarea, dorințele și speranțele și le îngropase o dată cu trecerea timpului atît de adînc, încît adesea i se părea, într-adevăr, că nu mai știe dacă au existat vreodată. Se împăcase cu soarta, nu mai aștepta și nu mai dorea nimic. Trăia de pe o zi pe alta, de la o oră la alta, fără nici o țintă. Cînd îi va bate ceasul, va cădea cortina și totul se va sfîrși, fără bisuri — se exprimase odată.

Era tăcut, nu-i plăcea să discute cu alții. La urma urmei, despre ce putea să discute? Și nici pe cei care vorbeau nu-i asculta. Ce-l interesau pe el toate acestea? Cînd avea de lucru, muncea fără să se gîndească, iar dacă n-avea ce face, pleca cu sufleurul Zmarźlak la cîrciumă și juca toată ziua domino — tot fără

să se gîndească la ceva anume. Dacă îi lipsea partenerul, sau era prea băut, se ducea să se culce, și gata!

Indiferența lui era insensibilitate.

Pentru vrednicia lui neobosită și pentru prietenia dezinteresată era răsplătit uneori în diverse chipuri. Într-adevăr, nu erau mulți cei care vedeau în el un om; era considerat mai degrabă ca o momîie, un automat care servește la fel de bine și de repede pentru un ghiont sau pentru zece parale.

Odată făcu senzație la o repetiție. Eroina, care îndeplinea în particular obligațiile de directoare, veni la repetiție într-o dispoziție excelentă.

— Franek, bere!

Într-o clipă îi așeză halba dinainte. Circiuma era alături. După ce își arătă la toată lumea inelul pe care îl căpătase la chefuł de ieri — așa făcea totdeauna — îl chemă în culise și îi propuse cu mărinimie să se mute în locuința ei, la bucătărie.

— Probabil că tu nu locuiești nicăieri.

— Ee, ba locuiesc, doamnă directoare.

Îi plăcea acest titlu.

— Unde?

— Cum, nu știți, doamnă directoare? Pe strada Olejna. Stau cu Zmarźlak.

— Animalul ăla o să te învețe să bei.

— Ce mare pagubă, doamnă?

— Ei bine, bine, dar la mine nu poți să fii beat.

— Bine, n-o să mai beau, mi-e totuna.

Și drept recunoștință sărută mîna candidatei la funcția de soție a directorului.

— Te muți imediat.

— Bine.

Tocmai atunci cineva vru să-l trimită la cizmar, și în acest scop își scosese ghetele, care într-adevăr aveau mare nevoie de ajutor; lua parte la repetiție, spunîndu-și rolul din culise.

— Franek, ia-le și du-le la cizmar: să stai lîngă el pînă cînd le repară.

Franek își luă o înfățișare hotărîtă și răspunse că nu se duce pentru că n-are timp.

— De ce nu te duci, maimuțoiule?

— Mă mut.

— De unde te muți și unde?

— De la Zmarźlak la directoare.

— Ha! ha! Franek se mută. Ha! ha! Delicios! Se mută!

— Eroi în zdrențe și eroine atinse de spițul lui Cronos[1]! Cer cuvîntul! Liniște, adunătură, vreau să vă spun una nostimă.

Se făcu tăcere.

— Ascultați! Esmeralda[2], vel Simonka noastră, și-l ia la grajd pe acest Quasimodo[3], adică, vorbind pe limba voastră, *factotum*-ul teatrului. Vorbitorul era renumit pentru expresiile căutate și comparații. Se mută, auziți? L-a angajat adineaori la toate și se mută.

Bărbații izbucniră în rîs, așa de caraghioasă li se părea întîmplarea, iar femeile împroșcară fiere și salivă, cu atît mai caustice, cu cît directoarea se îndepărtase.

— Vrea să aibă intermediarul la îndemînă ca apărător, paravan și casier în același timp.

— Mai bine și-ar cumpăra o proteză nouă, că ieri era cît p-aci să se înece cu cea veche.

— Dacă vrei cumva s-o cumperi dumneata pe cea veche, am să pun o vorbă bună, poate că mai lasă ceva din preț, ca pentru cineva care are neapărată nevoie — șopti cu o galanterie mușcătoare cel care juca roluri de caracter.

---

[1] Tatăl lui Zeus, confundat ulterior cu timpul.

[2,3] Personaje principale din romanul *Notre-Dame de Paris* de Victor Hugo.

— Oh! domnule, eşti...

— Încîntător! îi şuflă încet.

— O, nu! mai degrabă strîngător de „creiţari" la cărţi.

— Pentru care cîştig, în paranteză fie spus, îmi permiţi să mă numesc uneori adoratorul dumitale — răspunse încet cu o plecăciune.

Actriţa se îndreptă cu demnitate spre culise, aşa cum îi stătea bine unei mame de dramă.

— Domnule, ai văzut-o cum se arăta în public cu un inel, de care toată lumea ştie cum a făcut rost? Oho, asta ştie cum să-i învîrtească pe bărbaţi! Şi cînd te gîndeşti că eu, care am fost în trupe de mîna întîi, la Texel şi la Kościelecki, trebuie să fiu colegă cu una de teapa ei! Ah, e nemaipomenit!... N-are nici voce, nici talent şi nici ţinută... Tot ce vezi pe ea sînt numai imitaţii, de la Pik, şi apoi se expune într-un hal! Nu-i aşa că şi mîinile mele sînt bune pentru inele? Oho, dacă aş vrea, aş putea şi eu să am cîte vreau. La Varşovia, la Bellevue, nişte tipi mi-au oferit un costum de stofă cu fir de aur, zău, cum mă vezi şi cum te văd! Dar nu l-am primit, nu, mă respect prea mult, ca să primesc de la nişte străini! Mă rog, dacă mi-ar da ceva un cunoscut sau un prieten sincer ca dumneata, atunci aş lua, altfel nu, niciodată... Spunea în şoaptă, gîngăvind şi alintîndu-se „naiva" — o femeie de vreo douăzeci şi patru de ani, destul de drăguţă, dar obosită de viaţă, tînărului adorator, care se vedea cît de colo că pentru întîlnirea dulce de astăzi trebuise să-şi lepede uniforma de şcoală ca să nu fie recunoscut, fiindcă arăta ca un mucenic. Se înghesuia în scaun că abia se mai vedea, şi de fiecare dată cînd intra cineva, se ascundea cu spaimă ca şi cînd l-ar fi văzut pe inspectorul şcolar.

— Franek! strigă o actriță de înălțime, vîrstă, sex și frumusețe nedefinită, care avea repertoriu permanent. Franek, du-te și mută-te mai repede, fiindcă doamna directoare așteaptă să-i mături gunoiul din casă înainte de venirea musafirilor.

— Da, da' deocamdată ai putea să faci asta aici! strigă cineva, rîzînd.

Actrița se înroși de mînie și șuieră cu glasul scăzut de răutate:

— Rodin[1]!

— Gonerilla[2]!

Își tiraniza mama în modul cel mai josnic.

— Dar, pentru Dumnezeu, cînd începe repetiția?

Franek ieși în față.

— Încă nu sînt toți.

— Trebuie să trimitem după ei să vină. Zmarźlak dragă, ia du-te după novicele alea, că deși am nevoie de un procent bun, renunț la rol și faceți ce vreți.

— De mult trebuia să faci asta, publicul ar fi știut să-ți aprecieze gestul.

— Oh, publicul e și așa recunoscător directorului că nu dă drumul la toată menajeria pe scenă.

— Așa e, nu dă drumul la toată menajeria, numai la cîteva exemplare...

— Domnule!...

— Gura, măgarilor! Cu cearta voastră mînjiți adăpostul sfînt al artei. Vă sfădiți ca niște cizmari.

— Nu, ca niște tenori.

— Sau ca actrițele...

— Domnilor, vă rog să nu vă clătiți gura cu actrițele.

— Dar ce?

— Pungașule!

---

[1] Unul din personajele principale din *Jidovul rătăcitor* de Eugène Sue (1804—1857).

[2] Personaj din tragedia *Regele Lear* de W. Shakespeare.

Împăcaţi, izbucniră cu toţii în rîs.

— Aşadar dumneata, duduie, în felul acesta înţelegi? Aşa gîndeşti?...

— Stai, Garrick[1]! Duduie, acest tinerel te jigneşte, fiindcă bănuieşte că înţelegi şi gîndeşti. O, nemernicul, tîlharul!...

Aşa vorbea comicul, numit Wstawka[2], un bărbat îndesat, cu faţa revărsată şi cu burtă, dar plin de talent — şi se îndepărtă grăbit, aruncînd în jur priviri răutăcios-triumfătoare.

Numitul Garrick, un tînăr aspirant la mizeria de artist, încă neobişnuit cu purtarea colegilor săi şi plin încă de înflăcărarea juvenilă, sări în sus, indignat.

— Stai jos, domnule, şi nu lua în seamă vorbele clovnilor ăstora. Uneori trebuie să depui şi insultele pe altarul artei — îi şopti intimidată, strîngînd mîna cavalerului ei.

— Bine, duduie, ascult de glasul tău, îmi este ca o poruncă...

Îi mulţumi cu o privire adîncă şi învăluitoare a ochilor rimelaţi.

...Dar nu înţeleg — vorbi mai departe — nu pricep cum nişte oameni care trăiesc aşa pot să fie reprezentanţii artei, apostolii frumosului şi nobleţii. Uitîndu-mă la ei, nu pot să-mi dau seama dacă în aceste piepturi arde flacăra sacră a artei. Nu înţeleg cum poate fi cineva beţiv, zeflemist, cinic şi în acelaş timp să fie şi artist. Nu înţeleg.

— O, cizmar al lui Appeles[3]! Multe nu înţelegi încă, şi la tare multe din cele ce simţi o să trebuiască

---

[1] Actor englez (1717—1779), vestit în roluri shakespeariene.

[2] În limba polonă *wstawka* = interludiu, interpolaţie.

[3] Appeles (Senex), teolog gnostic, a trăit la Roma cam pe la 145.

să renunți. Înainte de a ajunge actor, va trebui de multe ori să joci flămînd și multe nopți să bei pe socoteala altuia.

— Prefer să nu mai apar pe scenă, decît să simt și să gîndesc altfel.

— Atunci pleacă liniștit, fiul meu! Du-te. Mama și tata vor tăia vițelul cel gras pentru primirea fiului risipitor.

— Vă bateți joc, domnilor, dar aici e vorba de ceva mai înalt, mai mare decît noi, de artă.

— Asta farsor! Ha! ha!

— Îngăduiți-mi, domnilor, și nu vă supărați pentru cele ce vă spun, dar arta nu e un scop pentru voi, căci nu o iubiți. Gîndurile voastre sînt ocupate cu altceva, iar inimile stinse nu mai simt ce e arta.

— Bine, tinere, dar tu știi ce înseamnă să prînzești în fiecare zi, să ai ghetele întregi, locuința plătită, o zdreanță proprie pe umeri și un păhărel de șnaps cumpărat cu banii tăi? Nici n-ai să afli, cîtă vreme îți vor ajunge rezervele de acasă, dar noi am uitat de mult de toate acestea, oho, tare de mult! Pleacă, iar dacă totuși vei rămîne printre noi, după vreun an o să mai discutăm împreună despre ce e arta. *Dixi*[1].

— La o adică, adaogă-ți la entuziasmul pe care-l ai o pereche de ghete noi și păstrează-le, o să-ți prindă bine la întoarcere — încheie Wstawka.

— Da' nu mai începe odată repetiția asta?

— Unde te grăbești așa, domnișoară? Nici n-a venit de la școală.

— Zmarźlak! hei, Zmarźlak! Vino încoace, maimuțoi bătrîn. Unde e directorul?

— Vine imediat, termină partida.

— Și Dżalma?

---

[1] Am zis (lat.).

— M-am întîlnit cu el, se ducea cu domnișoarele de dincolo de pod la plimbare, și mi-a spus să-l înlocuiască cineva, că el n-are timp acum, vine la repetiția de după-amiază.

— Masculul!...

— Nu, asta întrece orice imaginație!...

— Pe a ta, se înțelege.

— ...mîine jucăm și nimeni nu știe rolul, iar la repetiție nu vin; pe viul Dumnezeu, va fi un eșec total!

— Nu mai cobi, cioară!

— Garantez că piesa se va duce de ripă.

— Se înțelege, de vreme ce tu joci în ea.

— Măcar de-ar fi spectacolul reușit! Că n-am de nici unele, vorba ceea: nici ceapă n-am, și nici în ce s-o tai.

— Dacă n-o să fie vreme bună, nici publicul nu va fi prea binevoitor...

— Nu te teme. Va fi binevoitor, dar pe spinarea ta, dacă ai să te mai bîlbîi ca ieri.

— Maimuțoiul de Zmarźlak s-a îmbătat ca un porc și nu mi-a suflat...

„Jupiter! înaintea tronului tău venim să-ți împletim cunună.
Și ție slavă. Și ție,
Jupiter“ etc.

Era directorul, care intra cu cîntecul pe buze.

— Ce faceți, păsărelelor? se adresă femeilor. Ei, domnilor, începem repetiția.

— Era și timpul, așteptăm...

— Vezi tu, Ofelio, am jucat cu judecătorul o partidă cu carambol, pe cinste! Îl cunoști, acela care e îndrăgostit de tine pînă peste urechi. Tocmai îmi spunea...

— Mi-e indiferent ce spunea! N-am nevoie de curtezani fără parale.

— Doar e un tip impozant! interveni careva de alături.

— Ee! Ăsta are... și îi arătă pumnul cu degetul mare între arătător și mijlociu.

— Dumneata ești totdeauna foarte bine informată...

— Nu cumperi blana ursului din pădure, nu e nici o afacere — strigă Wstawka.

— Franek! Franek, pregătește scena pentru actul întîi.

— Nu e aici, a plecat să se mute.

— Unde?

— La Simonka.

— A! Ei, n-are importanță. Domnilor, ajutați-mă, o aranjăm singuri.

— Începem, începem. Unde e Mazepa[1]?

— Nu vine, e la altă repetiție...

— Garrick! joacă în locul lui.

„O, aici mi-a fost raiul,
Ochii tăi fost-au pentru mine stele ale izbăvirii,
Imn...“

— Dragul meu, nu mai poza. Te prefaci că înveți rolul și pe scenă te bîlbîi ca un animal — strigă directorul în culise la cel ce juca rolul lui Zbigniew[2], și care își manifesta prezența și hărnicia în acest fel...

Începu repetiția. Șchiopătau, se încurcau, la unele scene se întorceau de cîteva ori, dar încet, încet capodopera dramatică îi încălzi. În sală și în culise se așternu liniștea, nu se mai auzeau discuții, aluzii, ironii ori bancuri. Chiar cei care nu jucau în această piesă ascultau cu anume concentrare a spiritului. Geniul poeziei le învinsese cu aripile-i luminoase platitudinea cotidiană și îi stăpînea pentru o clipă.

[1,2] Personaje din tragedia în versuri *Mazepa* de J. Słowacki (1809—1849), mare poet romantic polonez.

Franek apăru în timpul actului al treilea. Se așeză într-un colț lîngă *proscenium*[1] și privea. Era, ca de obicei, apatic, rece; pe față nu i se putea citi nici un gînd, iar ochii-i erau lipsiți de orice expresie. Numai buzele trădau un zîmbet interior; ai fi putut jura că își înclină puțin capul în tactul versurilor rostite pe scenă. Pînă și Wstawka, cinic iremediabil și farsor de prima mînă, nu se putu abține să nu repete cîteva versuri după cei ce recitau pe scenă.

— Vezi, zăpăcitule! îi spuse cu glasul scăzut lui Franek. Asta e artă! și se duse să repete tuturor același lucru.

După terminarea repetiției actorul „de caracter" propuse o plimbare înaintea repetiției de după-amiază.

— Vă duc la o grădină minunată, unde servesc șnițele cu salată cu 15 copeici porția — a-ntîia! Vă spun eu, e un deliciu! Ceva atît de gustos...

— N-a mîncat nici bunicul tău în zi de șabas.

— Wstawka s-ar și îmbătat, și aiurează.

— Ei, da' de unde! se împotrivi comicul cu o mină jalnică. Nici măcar un amărît de păhărel, nimic! Pofta nu mi-a lipsit, dar...

— *Vae victis* cînd au buzunarele goale...

— La tribună! Adevărul ăsta merită să fie săpat în marmoră, în marmoră!

— Se vede dintr-o dată că ai curățit coturnii profesorului de latină.

— Domnilor, domnilor, nu vă mai mîncați între voi, că și așa vă mănîncă...

— Ei! ce faceți, mergeți la o gustare după-amiază? întrebă Garrick.

— Bine, bine, dacă ne inviți, se înțelege că venim, căci doar ne inviți și...

---

[1] Avanscenă (lat.)

Garrick dădu afirmativ din cap în tăcere, fără prea mult entuziasm.

— Cît de jos a căzut teatrul! Să-i storci de bani pînă și pe colegii tăi! mormăia Wstawka, revoltat cu adevărat.

Ieșiră din teatru.

Actorul „de caracter" mergea înainte cu o actriță și îi povestea, cu înflăcărarea unui gurmand, cum se pregătește un șnițel bun de vițel.

— Ăsta și-a greșit vocația, trebuia să fie bucătar.

— Protestez în numele stomacurilor sănătoase!

— O, *oleum ricini*[1]! Cît de căutat ai fi!

— Domnilor, frumoase doamne!... nu vă supărați, băbătiilor, că.vă spun „frumoase doamne", e o nevinovată *figura retorica*[2], așadar, domnilor! Ascultați numai, am să vă spun o parabolă din *Biblie*. Bobocilor, întoarceți-vă, căscați gura și ciuliți urechile, căci înțelepciunea va curge ca un rîu din gura mea.

— Nu, ca după șnaps!

— La obiect, la obiect, Wstawka, vorbește, că n-avem timp.

— Iată: Odată... nu, nu așa. În timpul acela zise Zeus către Nataniel proorocul, mergînd cu el de braț pe străzile Corintului:

— Privește înaintea ta! și Nataniel privi.

— Ce vezi?...

— Un băiat izraelit, lipind afișe pentru mîine.

— Uită-te mai departe. Ce vezi?

— Două victăți murdare, zăcînd în pulbere.

— O, ești miop!

— Doamne, port *pince-nez* numărul opt.

— Cine ți l-a prescris?

— Wolfisz.

---

[1] Ulei de ricin (lat.).

[2] Figură retorică (lat.).

— Oaia parșivă din turma lui Izrael. Îți spun, nită-te bine!

— Văd, văd.

— Ce?

— Un bărbat zvelt ca părul lui Maćko, cu fața de culoarea nasului tău, o, nemuritorule!

— Nataniel, îți interzic comparațiile! Spune, e singur?

— Cu o nevastă...

— Drăguță?

— Da, Doamne, dar îndreaptă-ți ochii în altă parte, căci are un iubit gelos.

— Puțin îmi pasă, la modul olimpic. Spune, te ascult.

— Sînt aplecați unul spre altul și își șoptesc.

— Ce spun?

— O, Doamne, el îi spune cum se face șnițelul de viței, iar ea îl ascultă ca o cloșcă, în fața căreia cocoșul scoate un vierme gras.

— Spui că vorbesc despre șnițel?

— Da, o, nemuritorule!

— Hm! Și la mine acasă trebuia să fie astăzi șnițel la prînz. E timpul, nu?... Strengarul de Faeton[1] e gata să vie mai devreme și să mănînce tot... iar nevastă-mea o să spună să-mi facă niște zeamă chioară. Brr! Nataniel!

— O, Doamne!

— Cît e ceasul?

— O, fiu al lui Cronos, recunosc cu rușine că... ieri mi-am amanetat ceasul.

— De ce?

— Iartă, Doamne, dar aseară am avut o întîlnire în Grădina botanică... și... aveam nevoie de bani.

---

[1] Fiu al lui Helios (Soarele) și al Clymenei, în mitologia greacă.

Dar tu, o, Zeus, ai un cronometru de aur dăruit de cea nuntită de tine în ziua numelui tău.

— Așa e... am, am, numai că momentan mi l-a luat tîlharul de Mercur[1]... pentru ultimul coș de sticle cu șampanie... Nataniel, ce mai vezi, ce citești pe fețele acelea?

— O, stăpîne, ceea ce am să-ți spun îți va întrista inima, pot să vorbesc?

— Spune! Spune, cred că mai ajung la masă.

— Stăpîne, pe frunțile acestor oameni, în ochii și în inima lor văd scris: „Eu sînt prostia". Iartă-i, preaputernice, nu-ți încrunta sprîncenele! Ce vină au ei că au venit pe lume așa?

— Cum?! În statul meu să bîntuie prostia? Niciodată, pe Zeus! niciodată! Pe cei care se vor încăpățîna să rămînă în prostie, la zdup! înțelegi. Sau nu. Să plătească cîte o măsură de grîu și un urcior de Falern[2]. Vinul să mi se trimită imediat, iar pe cei care vor continua să greșească, și în special pe cei care nu plătesc amenda, ucide-i! Ține trăsnetele. Eu plec la masă, trebuie să fie tîrziu și Junona[3] — o!...

— Doamne, aici sînt doar tecile goale, dar unde este focul cu care voi pedepsi pe nesupușii?

— Ei, dragul meu, ești un prost, mă plictisești!

— O, Zeus, sînt sluga ta credincioasă.

— Ei, să iei de la Mercur pe... datorie. Dar să mai anunți și asta: „Toți cei drepți și binecredincioși să-și întoarcă fața de la această pereche sub cea mai strașnică pedeapsă — molipsirea de prostie". Hm! Chiria e neplătită. Juno are nevoie de rochie și pălărie, trebuie să dau un aconto la magazin, să plătesc cizmarul, să-mi cumpăr un halat și o tabacheră,

---

[1] Zeul comerțului la romani; Hermes în mitologia greacă.

[2] Vin din regiunea Campania, foarte apreciat de vechii romani.

[3] Soția lui Jupiter la romani; Hera în mitologia greacă.

să plătesc datoriile haimanalei ăsteia și să-i cumpăr un cadou Dianei[1] — poate reușesc să ajung la o înțelegere cu ea. Hm! Frumoasă, drăcoaica!... Nataniel! strigă stăpînul fulgerelor după cel care se depărta — Nataniel! Bagă de seamă, străduiește-te să nu fie prea mulți din cei drepți. Știi tu să aranjezi asta. Ce să fac? Vezi și tu, sînt timpuri grele...

Așa vorbi Zeus, stăpîn al Olimpului[2], vezi litera Z (zeu) cu anexele, și, urcîndu-se în carul tras de un telegar, plecă.

Iar prorocul Nataniel își îmbrăcă veșmintele de cuviință, se opri înaintea templului Melpomenei[3] și povestind, sfîrși așa:

— Adevărat! Adevărat vă zic vouă, că 15 copeici pentru o porție de șnițel, și salată pe deasupra, e o laudă grosolană. Cu bani gheață, da. Iar dacă-i așa, loviți-i cu pietre pe prorocii mincinoși, care vă îndreaptă pe cărările încurcate ale dorințelor zadarnice, iar mie spuneți să-mi dea un șnaps, căci trudit este pieptul meu, însetată gura mea, și uscat stomacul meu, precum nisipul Saharei.

— Ai putea să fii slujitor în podgoria Domnului, nu vorbești prea rău.

— Aș prefera să fiu intendent.

— Ca să ai cheile de la pivnițe, ha! ha!

— Dumnezeule, ce face timpul cu viața omului! spuse al doilea comic, zvelt, înalt și cu o față foarte expresivă de actor, oprindu-se înaintea lui Wstawka și măsurîndu-l răutăcios cu o privire plină de milă. Domnilor, gîndiți-vă că în acest om era odată o fărîmă de umor, puțină judecată și un pic de talent — astăzi însă... L-ați auzit vorbind, acum uitați-vă la

[1] *Diana*, zeița vînătoarei la romani; Artemis în mitologia greacă.

[2] *Olimp*, munte în Grecia, socotit lăcașul zeilor în mitologia Eladei.

[3] *Melpomena*, muza tragediei.

el. Nu vedeți nimic?... Într-adevăr, cum poți să vezi ceva în neantul absolut?...

— Știi ce? șuieră Wstawka — trimite-ți gluma la cizmar să-i pună pingele, că e găurită.

— Gluma nu trebuie s-o trimit, dar ghetele, într-adevăr, țipă după pingele. Dă-mi un sfat, care dintre foștii tăi colegi lucrează mai bine?

— Te sfătuiesc mai bine să bei niște ulei, poate-ți ajunge vreo picătură și la cap, că te-ai tîmpit rău de tot.

— Era și normal, de vreme ce e colegul dumitale — strigă actorul „de caracter" cu răutate, răzbunîndu-se pentru povestirea lui Wstawka.

— Bravo, bravo, Razowiec[1]! — așa îl porecleau pe cel ce juca roluri „de caracter".

— Franek!

Franek mergea cu Zmarźlak, în urmă, tăcînd. Nu asculta la cei care vorbeau. Ce-i păsa lui? Și apoi nu înțelegea decît glumele de situații de pe scenă.

— Franek, te cheamă doamna directoare. Fugi repede și poartă-te bine că ai să capeți și tu ceva — strigă Wstawka.

Franek plecă în grabă. Simonka îl luă cu ea.

De cînd se mutase la Simonka, pentru Franek veniră timpuri mai bune. Candidata la titlul de soție a directorului locuia elegant. Actrițele au un dar special de a-și împodobi repede locuința cu te miri ce. Cele două camere, pe care le ocupa, erau aranjate cam strident și excentric, nu mai puțin însă cu anume originalitate și gust. Într-una din încăperi domina un pat cu baldachin de tul crem, căptușit cu mătase liliachie. Dușumeaua era acoperită de covoare, fie ale ei, primite în dar de la admiratori, fie din cele împrumutate de Franek din oraș ca recuzită

[1] În limba polonă *raz* — lovitură, o dată.

pentru scenă. Albume, fotografii ale locatarei, în diferite toalete, pe jumătate îmbrăcată ori aproape goală, încadrate în rame de flori artificiale, aruncate pe măsuțe și console, străluceau de după geamuri ca într-o vitrină și păreau că umplu locuința de murmure. Lumina micșorată de draperiile grele de la ferestre așternea peste tot o semiobscuritate tainică. Lăzile lungi de haine, acoperite cu bucăți de pînză în culori și desene fantastice, slujeau drept sofale și te îmbiau la odihnă. Evantaie din pene albe și roșii de diverse feluri, calități și mărimi risipite pe mobile, agățate pe pereții întunecați, accentuau atmosfera generală, ieșind strident în evidență și iritînd sensibilitatea prin disonanța lor. Un felinar chinezesc agățat de tavan, sub un abajur uriaș, completa bizareria. Buchete de flori *à la* Maquart, statuete, vaze, talere de ceramică și mostre minerale, risipite cu un efort vizibil de neglijență și armonie, se răsfățau alături de cărți de joc, scrumiere, mucuri de țigări, pahare, sticle de vin și de votcă, flacoane de parfum și cutii de pudră. Pretutindeni domnea un amestec de rafinament, dezordine și boemă teatrală. Costume de scenă dintre cele mai țipătoare și mai originale spînzurau prin unghere.

După fiecare petrecere totul arăta aici altfel.

Din această rînduială, un observator ar fi citit ca din carte din care sfere se recrutează admiratorii săptămînali ai actriței. Tot ce avea și cu ce se mîndrea bucuroasă era de la iubiții de ocazie.

Franek ocupa bucătăria, prin care se trecea. O bucată de pînză dintr-un decor mai vechi o împărțea în două. Franek se instalase în jumătatea în care era soba, iar pe cealaltă o transformase în anticameră. Spunem: se instalase. Întinsese pe dușumeaua destul de curată un fel de broboadă veche — covoraș sau pînză de culise — deasupra pusese o zdrean-

ță de blană, și așa se chema că locuiește și el undeva, căci avea unde să se culce și pe ce. Adevărat! Sub cojoc și pătură își băgase o cutie lunguiață de lemn, care-i servea drept pernă. Acum mînca dimineața în fiecare zi. Viitoarea soție a directorului prînzea la restaurant, iar acasă lua numai micul dejun. Franek punea samovarul în fiecare dimineață și îi aducea ceaiul la pat — se înțelege, dacă dormea acasă — și pentru asta Simonka îi spunea generoasă să-și facă ceai și pentru el. Își arăta recunoștința prin supunere. Era o fire care răsplătea împătrit orice bine i se făcea. Era mereu la ordinele ei. Ducea scrisorile, făcea cumpărături și o îmbrăca, înlocuindu-i servitoarea și mulțumindu-și din plin stăpîna. Pentru toate acestea avea un colțișor al lui, unde putea să-și petreacă tot timpul liber. Ce făcea atunci? Nu știa nimeni. E adevărat că nimeni nu fusese curios să-l întrebe.

De cîte ori intra cineva, ieșea din colțul lui, emoționat parcă, cu ochii strălucitori, fața curios înfrumusețată și cu mîinile murdare de cerneală.

— Ai lustruit pantofii? îl întrebă odată directorul, văzîndu-i mîinile care îi scoteau paltonul.

— E, nu, domnule director.

— Ai mîinile pline de cremă.

— E... cerneală.

— Ai scris ceva?

— O scrisoare, șopti sfios. Minciuna îi venise cu greutate.

— Cui?

Nu răspunse.

— Acasă?

Tăcere.

— Ei, spune odată! Nu știu nimic, ai familie sau nu?

— Wacek, hai vino, nu mai întîrzia! se auzi un glas din cealaltă cameră.

Franek deschise uşa cu grabă, bucuros că reuşise să evite dezvăluirea adevărului. Îşi spălă mîinile cu grijă. Ascundea că scria o... piesă; dramatiza *Ulana* lui Kraszewski[1].

„Franek scrie, scrie o piesă, auziţi, ha! ha! ha!"

Franek se temea de rîsul acesta, de comentariile, batjocura şi glumele dureroase ale actorilor. De aceea, tot ce făcea, făcea în taină şi numai Zmarźlak ştia de asta. Dar de el era sigur că n-o să-l trădeze. Ideea şi dorinţa de a scrie îl stăpîniseră dintr-o dată şi aşa de puternic, că nu se mai putea împotrivi, pur şi simplu trebuia să scrie. Nu înţelegea cum putuse să trăiască atîţia ani fără să scrie. Nu se gîndea la trudă şi la neputinţa lui. Voinţa i se încorda în această direcţie unică: să scrie piesa şi s-o vadă prezentată pe scenă. Doar pentru asta trăia. Cauza care-l stîrnise era următoarea:

Pentru prima dată se juca în teatrul lor *Coliba de lîngă sat*[2], şi se juca cu un succes relativ mare. Publicul, ca de obicei, se da în vînt după cîntece, dansuri şi peripeţii sălbatice şi romantice presărate cu glume picante şi patos ieftin. Aşa că şi *Coliba* plăcea grozav. Actorii, înflăcăraţi de procentele mai bune, jucau cu suflet. După prima reprezentaţie piesa fusese primită bine, apoi, pe măsura succesului crescînd — spectacole zilnice cu toate biletele vîndute — a fost apreciată cu entuziasm. Îi ridicau în slăvi pe autor şi pe dramatizatori, datorită cărora aveau un succes neobişnuit. Lui Franek, care imita zgomotul mulţimii, picsa i-a plăcut grozav. Se prăpădea după fiecare efect ţipător, după fiecare simţire

[1] J.I. Kraszewski (1812—1877), părintele romanului istoric polonez.

[2] Piesă de teatru după un roman de J.I. Kraszewski.

pe care actorul o îmbrăca de obicei nu într-o formă vulcanică, ci într-una epileptică, după chipul groazei, ciufulit și cu fața strîmbată de turbare, cu glasul profund și cu spume la gură și pe mîinile încrucișate ca niște indicatoare de drum. Îi plăcea teatrul de acest fel. Nu cunoștea nuanțele subtile ale pieselor, ale jocului. În această piesă găsea tot ce-i plăcea. Era jucată *con amore*, șarjînd. La garderobă asculta cu plăcere pe actorii care lăudau piesa.

Garrick povestea că aproape toate romanele rurale ale lui Kraszewski ar putea fi dramatizate.

— Iată *Ulana*, de exemplu. Cine a adus-o? întrebă luînd cartea de pe masă, unde se afla împreună cu altele.

— Eu, răspunse Franek.

— Ai citit-o?

— Nu. Am împrumutat-o ca recuzită pentru piesa de duminica trecută și încă n-am avut timp s-o duc înapoi.

— Iată *Ulana*, de exemplu...

Și vorbi îndelung despre conținutul ei; ce tablou scenic frumos și de efect ar fi.

Franek asculta, și la sfîrșit întrebă curios:

— Domnule, e oare greu să scrii o piesă?

— Încearcă să scrii și ai să te convingi.

Franek începu să rîdă încet și șopti timid:

— Trebuie să știi să faci asta.

— Da' prost mai ești! nimeni nu știe să scrie cînd începe.

— Franek! Știi ce? Scrie tu o piesă, pe viul Dumnezeu, o jucăm la noi. Imaginează-ți: sala plină, toți ascultă cu atenție, primele rînduri în fracuri, ca la premieră! Punem să tipărească niște afișe uriașe, pe care să scrie: *Ulana*, piesă adaptată pentru scenă de Franek, adică Franciszek, și trei steluțe, asta o să trezească curiozitatea. La începutul actului

cortina se ridică, murmure în sală, iar la sfîrșit aplauze, auzi, aplauze! Apoi strigăte: autorul! autorul! Asta mai zic și eu petrecere! își bătea joc Wstawka.

— Nu-l mai zăpăci și tu.

— Mai știi, poate că se trezește talentul în el.

— Da, pînă la o nouă curățire a lămpilor, că afumă ca niște diavoli.

— Ascultă, Razowiec, tu nu ai talent mai mult ca el și totuși ești pe post de actor.

— Mulțimea pe scenă, pe scenă! strigă directorul din sală spre culise și îl amenință cu pumnul pe Franek că nu ieșiseră la timp.

Dar nu prea îl luă în seamă. Ideea, aruncată în glumă, i se înfipse adînc în creier, stîrnind flăcările stinse ale tinereții. Avea impresia că dormise multă vreme; parcă îl trezise cineva la altă viață și acum privea pentru întîia oară în lume — toate i se păreau altfel, noi. Visurile ieșeau din ascunzători și îi învăluiau sufletul ca niște umbre pline de taină și fericire. Dar dacă ar izbuti? Și prin învelișul respingător, cenușiu al mizeriei și al umilinței, al acestei vieți fără perspective, fără gînduri și fără iluzii, sufletul i se smulgea către soare, zvîrlea căutușele, se înconjura de lumină și tremura de imensitatea emoției, legănat de o dorință nestăpînită, de speranță și parcă de teamă...

Era orbit și înfricoșat totodată de îndrăzneala dorinței lui.

Sufletul lui Franek era ca un colț din natură, care, după o iarnă aspră și furtunoasă, se trezește primăvara sub răsuflarea dogoritoare a soarelui și nu-i vine să creadă că poate să încolțească și să crească, să înflorească și să trăiască; în suferințele iernii uitase de primăvara trecută. Se strecoară din el nedumerit și sfios, pînă cînd, dezlănțuit de căldură și

libertate, de simfonia minunilor, la lumea în stăpînirea sa binefăcătoare.

Franek abia mai putu să aștepte sfîrșitul reprezentației și plecă, luînd cu el *Ulana*. O citi într-o noapte de cîteva ori la rînd; deplînse soarta eroinei părăsite și se înflăcără și mai mult să scrie o piesă pe această temă. Ideea, stimulată de ambiție, învinse definitiv deprimarea morală și apatia, în care trăia de atîta vreme.

„Da, am să scriu, am să scriu!" își spunea.

Numai că nu știa cum să se apuce de lucru. Se gîndea cum să înceapă și cu ce, dar nu-i venea nimic în minte. Nădușea de efort, lăsa totul baltă, apoi revenea. Rămînea fără putere în fața dorinței de a scrie și totodată creștea sub impulsul voinței. Perseverența învingea treptat descurajarea provocată de neputință. Trecură așa vreo două săptămîni de luptă continuă cu imposibilitatea de a urzi din capul lui o formă oarecare. Începea, dar rupea imediat hîrtia. Acest început era dintr-o piesă, celălalt, din alta. Ascultînd reprezentațiile de pe scenă, știa atîtea aproape pe de rost, încît scria fără să vrea cuvintele cunoscute. Recitînd apoi, recunoștea cu durerea umilinței că aceste gînduri nu sînt ale lui. Și nu vroia să imite! În aceste două săptămîni îngălbeni și mai mult și se gîrbovi și mai tare, avea buzele vinete de fierbințeală, arse, fruntea brăzdată de crețuri, iar în ochi îi stăruia o expresie neobișnuită de îngîndurare.

Nu mai putea nici să meargă de atîta istovire lăuntrică, nu mai dormea cum trebuie și nu mai mînca. Adevărat că de mîncat, nu mîncase niciodată pe săturate.

Surescitat în cel mai înalt grad, deveni mai tăcut și mai somnoros, greoi și insensibil la tot ce se întîmpla în afara lui.

Furtuna care i se zbuciuma în piept, focul care-l mistuia nu răzbeau la suprafaţă; reţinut cu forţa în adîncul sufletului, îl dogorea încet, uscîndu-i trupul şi aşa destul de firav. Mîinile îi tremurau, nu mai avea putere, abia mai putea să tragă cortina. Şi de cîte ori era singur — plîngea. Plîngea de durere din cauza neputinţei sale, ca după aceea să se apuce cu şi mai multă furie de un lucru, într-adevăr, de Sisif[1] pentru el. Într-un tîrziu înţelese că nu merge, fiindcă nu ştie şi nu înţelege nimic. Asta îl frînse. Ce trebuie să ştie? se întreba. Totul! Totul! răspundea ceva din el. Isuse, tot!... Cuprindea lumea cu privirea sufletului atoateştiutor şi în asemenea clipe înţelegea infinitatea lucrurilor la care înainte nu se gîndise niciodată, intuindu-şi nimicnicia în toată imensitatea ei. Chinuit şi disperat, se blestema pe sine, îşi blestema incapacitatea, neştiinţa şi pe cei care îi aprinseseră în piept această flacără. Se frămînta adesea în culcuşul sărăcăcios, cuprins de neputinţă, dar asta nu ajuta la nimic, căci: „Ca nagîţul strigă, ţipă, basmul tot nu se-nfiripă" — cum spunea Krasicki[2]. Niciodată nu se simţise atît de bolnav, atît de nefericit, ca cel din urmă dintre oameni. În aceste clipe triste de zbucium începu să se gîndească la el şi la situaţia lui. Dar, fapt caracteristic, vedea totul prin comparaţie cu personalităţile artei. Altă viaţă nu cunoştea. Ei sînt bogaţi, iar el nu are nimic, dar n-avea importanţă; sînt respectaţi, fiindcă au bani, nu înţelegea şi nu ştia că poate să existe şi altfel de respect. Ei se iubesc, şi îşi aminti că pe el nu-l iubea nimeni — nimeni! Nu-l iubise nici mătuşa care îl crescuse după moartea neaşteptată a părinţilor. Nu-l iubise, fiindcă îl bătea mereu

[1] Erou în mitologia greacă, osîndit după moarte să urce veşnic un bolovan uriaş pe un vîrf de munte.

[2] I. Krasicki (1735—1801), scriitor iluminist polonez.

și de mic îl gonea desculț, pe vreme de iarnă, să cerșească pe stradă. Nu-l iubise, căci la zece ani îl izgonise în lumea largă, binecuvîntîndu-l pentru drum cu blesteme și bătaie. Oh, cît de bine își amintea totul. „Pe mine nu mă iubește nimeni!"... șoptea, și simțea o dorință nebună să iubească ceva, să se ghemuiască la pieptul cuiva și să-și verse pe inima iubită și credincioasă toate lacrimile reținute, să-și destăinuie toate suferințele și durerile, grijile și umilințele care-i clocoteau acum în piept. Simțea nevoia de a fi folositor cuiva, de a aparține cuiva. Se liniști cînd îi veni în minte o piesă în care un biet orfan, părăsit ca și el, își găsește o rudă bogată care îl ia la ea și îl face domn. Un domn care poate să mănînce de cîte ori îi place și să aibă tot ce-i trebuie — așa cum aveau doar cîțiva inși din „compania" lor: Simonka, Naiva și Dźalma. „Au crăițari" — șopti cu invidie. Nu vedea nimic rău în a-i trage pe sfoară pe cei apropiați. Din toate acestea se alese cu pasiunea pentru citit. Împrumuta cărți de unde putea. I le dădeau cu bunăvoință pentru nevoile scenei, pentru că le înapoia repede și în stare bună. Citea la întîmplare, se înțelege, azi pe Born, mîine pe Victor Hugo. Ca să aibă mai mult timp, nu mai juca domino cu Zmarźlak. Căuta fără încetare indicații în legătură cu construcția dramatică. Acum, după ce se mutase la Simonka, trăia mai confortabil: din cînd în cînd putea să mănînce și la prînz. Veniturile îi crescuseră considerabil. Bacșișurile pe care le primea de la vizitatorii actriței pentru scoaterea paltoanelor, a galoșilor etc. erau uneori destul de grase. Și în afară de asta, își avea colțișorul lui, unde era liber să facă tot ce voia. Cu timpul reuși, în sfîrșit, să găsească un început pentru piesă. Lua din biblioteca teatrului diferite dramolete, pe care le citea și

lua aminte la construcția lor. Modelul pe care și-l alesese era *Banca diavolilor*.

Mergea strașnic de greu și, îndeosebi, cu cîntecele nu putea s-o scoată la capăt. Nu reușea să rimeze nici două versuri, așa că le lăsă pentru mai tîrziu. Deocamdată scria partea de proză. Își aduse o lampă de la teatru pe care o așeza jos și scria lungit pe burtă în așternut. Manuscrisul stătea întins pe podea, ca și uneltele de scris. Chinuise pînă acum patru acte, iar pe al cincilea îl avea gata în cap. Într-o bună zi, Simonka plecă la cină, spunîndu-i să n-o mai aștepte, că poate nu vine curînd. Se bucură că va termina piesa. O fericire plină de visuri îi lumina fața. Imediat cum plecă ea, se apucă de scris, dar conținutul gata pregătit nu vroia să se așternă pe hîrtie; prefera să se gîndească, să-și amintească unele scene și să plănuiască reprezentarea piesei.

Se sculă, își răsuci o țigară și cîntărea concentrat care artiști de trupă și ce roluri ar putea să joace. Se adînci în visare. Nu vedea greutățile, și orice imposibilitate dispărea din fața voinței înflăcărate de perseverență. Fuma țigară după țigară. Zîmbea în sinea lui, mijea ochii și își imagina cum poate să fie. Se mută cu gîndul pe scenă și i se părea că privește în sală prin ochiul de la cortină. „E plină! șopti cu vocea înecată de emoție. Plină! O mare de capete." În pauza dintre acte șoaptele sălii îi ajungeau la ureche ca un zumzet. Se auzea doar închiderea și deschiderea ușilor de la intrare, scîrțîitul scaunelor părăsite și foșnetul programelor despăturite. Căldura răsuflărilor, luminile, cortina care se leagănă și respiră ușor. În loji femeile își fac vînt cu evantaiele, aude limpede fîșîitul lor enervant. Ochii strălucesc, iar privirile se încrucișează ca niște fulgere prin sală. Sună clopoțelul! Se face liniște:

sună a doua și a treia oară. Are impresia că el însuși sună, apoi o bătaie din palme. Cortina se ridică. În sală se așterne tăcerea. Orchestra cîntă *piano* o melodie. Respirația se oprește. Pe scenă un tablou. Recită cu entuziasm și produce impresie. Publicul începe să fiarbă. Pînă și actorii ascultă. Prin sală, din loc în loc, o batistă se ridică la ochi sau la nas, lumea se înduioșează. Arta îi stăpînește. Acum urmează penultima scenă cu Ulana și Tadeusz, pe care n-a scris-o încă. Inspirația îl răpește, intensitatea glasului i se înalță neobișnuit, joacă cu înflăcărare, emoția îi răsună în glas, i se citește pe față, răspîndește raze în ochii înlăcrimați. Oamenii plîng. Nu mai vede nimic — încă un reproș, încă un strigăt de durere și disperare. A terminat: tăcere, apoi un tunet, un uragan de aplauze îi răsună în minte ca un ecou puternic. Se strigă: „Autorul! Autorul!“ Franek se clatină greoi sub impresia emoției necunoscute, își îndreaptă trupul gîrbovit, pe buze are un zîmbet de adîncă bucurie sufletească, fața îi e transpirată și roșie, părul ciufulit. Face cîțiva pași înainte, apoi cu un gest elegant dă la o parte pînza care împarte bucătăria și se înclină serios și cu demnitate în fața lămpii care stă pe jos, în fața sobei, a așternutului și a pereților murdari și pătați, pe care se plimbă în șiruri lungi gîndacii atrași de lumină. Se retrage și revine iar, pentru că aude mereu strigăte de bravo și chemări. „Autorul! Autorul!“ Se simte mare, fericit și parcă ciudat de liniștit. Halucinația îl amețește ca votca, e sublimă prin comicul ei. Sărmană inimă însingurată!

— Nu deschizi odată, maimuțoiule?! Franek! Franek! și cuvintele sînt însoțite de bubuituri puternice în ușă și de murmurul discuțiilor de pe coridor.

Auzi după o clipă și se uită prin încăpere cu privirea rătăcită — se crăpa de ziuă.

— Franck! Ah, bestie! Deschide!

Își veni în fire și suflînd în lampă sări să deschidă ușa. Pe față mai avea încă expresia de înflăcărare. Ochii, de obicei atît de șterși, erau încă învăpăiați. Numai buzele îi erau strînse într-un fel ciudat. Pentru prima dată se simți umilit că depinde de cineva, dar asta dură doar o secundă.

— Domnilor, Pedrillo al meu a adormit! Ai adormit, Pedrillo, și ai ținut-o o jumătate de oră pe *doña* Anna la ușă! Am jucat rolul *doñci*. Cine vrea, n-are decît să intre o clipă, dar o clipă numai, apoi — adio și pa! A! a! căsca, clătinîndu-se.

Era Simonka, se întorcea cu un grup de adoratori de la petrecere, puțin mai devreme decît de obicei.

— Domnilor, domnișoarelor, după mine! M-am îmbătat. A! a! Zampa! Zampusia! Aha, aici erai! Vino la stăpîna ta, hai, vino!

Luă din pat o cățelușă mică și neagră și alergă, clătinîndu-se de la unul la altul.

— Domnilor, asta e încă Mascottă! Da, cățelușa mea e încă Mascottă.

— Dar tu, *doña* Anna? întrebă careva cu un zîmbet.

Actrița se uită cu o căutătură sălbatecă la cel care întrebase, apoi, desfăcîndu-și pumnul și suflînd în el, strigă:

— Oho! A zburat și gata. E mai bun nouă de cupă! Mascotta! Zampa! Noapte bună, domnilor, noapte bună! E, hai, sărutați-mă, sărutați-mă și noapte bună!

Grupul vesel de bețivani o înconjură, clătinîndu-se, cu pălăriile pe ceafă și jabourile șifonate, cu hainele descheiate și pline de pete, cu fețele roșii, animalizate de băutură și pofte.

— Repede — zbieră — repede!

Se înghesuiau spre ea din toate părţile şi o sărutau cu voluptate.

— Ei, gata, destul, m-aţi lins destul! Duceţi-vă dracului! S-a făcut ziuă!

Se uitară unul la altul; erau prea mulţi. Nici unul nu vroia să plece primul, crezînd fiecare că va fi singurul care va rămîne.

— Franek! Mi-e sete!

Franek îi aduse apă.

— Cară-te cu apa ta cu tot! strigă unul, şi văzînd că Franek stă, neştiind ce să facă, îi luă paharul şi îl zvîrli în fereastră. Zbură afară odată cu geamul.

— Franek, mi-e sete! strigă jalnic.

Se simţea din ce în ce mai ameţită. Aerul înăbuşitor, încărcat cu aromele florilor, era apăsător.

— Regină, încîntătoare Aza! Bem imediat, bem *bruderschaft* şi plecăm.

— Franek, mi-e sete!

— Ascultă, Bronek, dă fuga la negustor şi adu cîteva sticle, poate n-a închis încă.

— Mi-e sete, noapte bună, domnilor, mă duc să mă culc!

— Doamnă, adoratorul tău îţi va ajuta să te dezbraci.

— Se descurcă!

— Îţi scot rochia cu o adevărată religiozitate.

— Acum, ihi!

— Fusta cu încîntare.

— Ei?

— Ciorapii în extaz, uite aşa — şi se aplecă, cuprinzîndu-i laba piciorului în palmă.

— Porcule! În lături! îşi smulse piciorul, iar îndrăzneţul rămase cu pantoful în mînă.

— Atenţie, domnilor! A venit şi băuturica!

Şi trimisul scoase cîteva sticle din buzunar.

— Destupați-le și să începem! Francesco, pahare!
— Să începem, să începem!
— Primul toast!
— Pentru eroina dramei noastre!
— Și a comediei!
— Și a farsei!
— Și a operetei!
— Și a „cabinetelor" separate!
— Vivat! Să joace și să bea cît o trăi!
Și dădură paharele peste cap.
— Domnilor, programul!...
Se turnă al doilea rînd.
— În sănătatea extra...
— Nu vreau, e slab!
Și aruncă paharul pe fereastră, lîngă cel dinainte.
— Coniac, dați coniacul.
Aduseră un pahar curat și coniacul.
— Wladek, hai noroc.
— Dă-i drumul, în galop! Toarnă, frumoaso și nu mai întreba!
— Vivat!
Țipau cît îi ținea gura. Aproape că nu mai știau de ei.
— Domnilor, programul extravaganțelor...
— Ține-ți mîinile acasă! Domnilor, Wladek mă ciupește.
— Călăul! Aici, așa e?
— O, te bat!
— Extravaganța — vivat!
— Cea mai bună!
— Vivat!
— Domnilor, programul!...
— Vivat! — începuseră să zbiere.
— Doamnă, ești încîntătoare.
— Ca sticla asta!
— Frumoasă...

— Ca frumosul!
— Ai ochii ca...
— Granatul, ptiu! Vroiam să spun: safirul!
— Sînul de alabastru.
— Ca spuma de șampanie!
— Domnilor, programul!...
— Du-te dracului cu programul tău.
— Dar bine, domnilor, ne-am înțeles că programul...
— Încă un coniac — vivat!
— Doamnă, ai o guriță ca... a mea... O înhață de mijloc, o așează pe genunchi și o sărută.
— Wladek, nu vreau, lasă-mă — se prefăcea. Domnilor, hai să dansăm.
— Bravo, colosal!
— Polcă?
— Vals?
— Să-i tragem un cancan.
— E un chef grozav.
— Domnilor, programul!...
— Lasă programele pentru altădată și nu ne mai bate...
— Bine, dar...
— Eu încep să cînt, numai să dansați cuviincios.
— Bine, bine! Ca niște heruvimi.
— Ca însăși Terpsihora[1] în fața corăbiei lui Noe.

„Cancan! vuiește instrumentul,
Domnule, ia-ți domnișoara,
Tra la la, la la la.
Corpu-nclinat și liber gestul
Ne conduce-nflăcărarea!...“
Tra la la, la la la etc.

Se iscă o larmă de nedescris, cîntau și dansau cancanul cu înverșunare. Nimeni nu băga de seamă cine

[1] Muza dansului în mitologia greacă.

căpăta vreun vîrf de gheață și unde. Pălăriile care cădeau de pe cap țopăiau pe dușumea, aruncate cu picioarele. Ca să se poată mișca în voie, își scoaseră cămășile și dansară așa.

Simonka, numai în ciorapi, pentru că aruncase și celălalt pantof, cu părul desfăcut, roșie și amețită, dansa ca într-o criză de nervi. Nu-i păsa de sughițul care punea stăpînire pe ea și de oboseală, cuprinsă de nebunie, dansa, zbiera mai tare decît toți. Silueta splendidă, pieptul bogat apăreau cînd și cînd în lumina nesigură a zorilor. Toată această orgie de țipete, cîntece și sughițuri, de tropăituri, răsuflări îngreuiate de oboseală și de glume grosolane, de senzualitatea dezlănțuită a unor oameni aproape fără simțire, care dansau cu ochii închiși, de praful care se ridica și de căldura corpurilor și a respirației începea să fie respingătoare.

— Destul, destul! E-el strigă Simonka frîntă de oboseală. Destul! Noapte bună, duceți-vă... să vă culcați...

Și sprijinindu-se de cîțiva inși care mai dansau încă, împleticindu-se, și se rugau să mai rămînă, îi dădu afară.

— Domnilor, pro-o-gramul...

— Plecați, că mor.

Sughițul o chinuia groaznic.

— Ei! și deschise ușa, împingîndu-i aproape inconștientă.

— Domnilor, pro-o-gramul...

— Crapă, odată, cu programul tău cu tot! Hai, mai repede! și-l împinse peste prag — niței cam prea tare; căzu cît era de lung pe scări, șoptind:

— Domnilor, programul...

— Na, asta este peste program.

Trînti ușa în urma lor. Se întoarse în camera ei, sprijinindu-se de pereți ca să nu cadă; era somno-

roasă, dar neobișnuit de ațițată. Se aruncă pe sofa, strigînd:

— Franek! Franek!...

Tot timpul cît ținuse orgia, Franek scrisese. Aducea ce-i porunceau și se întorcea imediat în ungherul lui. Așezase manuscrisul pe pervazul ferestrei și, cum se revărsau zorile, putea să scrie fără altă lumină. Era obișnuit cu vizitele de acest fel și cu răcnetele de beție. Asemenea bacanale nu produceau asupra lui altă impresie în afară de repulsia pe care o simțea instinctiv pentru actrițe. Prins cu totul de ultimul act, nu auzise mai nimic nici de data asta. De cîte ori gălăgia răzbea mai tare pînă la el, își astupa urechile și înjura. Astăzi mergea ciudat de ușor. Cuvintele curgeau ca apa, iar situațiile parcă se înlănțuiau singure. Abia reușea să așternă pe hîrtie îmbulzeala de gînduri, expresii și sentimente care se învălmășeau în el.

Conducîndu-i pe cei care plecau, nu vedea și nu auzea că bacșișul obișnuit cădea cu zgomot pe jos. Nu întindea mîna după el. În fața ochilor avea ultima scenă din *Ulana*. Auzind chemarea Simonkăi, mormăi îmbufnat:

— La naiba, putea să se culce odată! și se duse.

— Franek, dezbracă-mă!

De obicei, cînd era beată, o dezbrăca Franek; îi scotea pantofii, ciorapii și rochia, îi descheia corsetul, îi așeza apoi țigările și cutia de chibrituri pe măsuța de lîngă pat și pleca; așa începu și acum.

— Dezbracă-mă, dezbracă-mă!

Îi scoase ciorapii. Picioarele cu pielea trandafirie erau netede ca marmora și fierbinți.

— Rochia, mă strînge, oh, mi-e rău!

O cutremură sughițul.

Se așeză lîngă ea ca să-i descheie rochia.

— Mîine e *Coliba*, joc pe Aza. De ce n-a venit Dżalma, că doar are cheia? Turbează Jaga că i l-am luat, prostul crede că... A! a! căsca. Ce măgar mai e și Wladek ăsta, îmi aduce o rochie nouă de la Varșovia, ha! ha! Și Kùbuś, ha! ha! ce prostănaci sînt! Ei, scoate-mi rochia! Prostule! O, Tumry cel prost nu vrea s-o dezbrace pe Aza, nu vrea. Tu ai adus buchetul?

— Da.

Aducea flori în fiecare zi și le așeza în vaze.

— O, bunul meu Tumry, iubit și blînd...

Nu spunea nimic, dar se întîmpla ceva neobișnuit cu el. Îi scoase rochia, lăsînd-o numai în cămășuță. Formele ei statuare se schițau limpede și atrăgător prin rufăria subțire; pieptul, umerii și picioarele goale și încărcate parcă de sînge și de dorința de voluptate îl ardeau cu goliciunea lor, conturîndu-se ciudat de plastic pe fondul întunecat al sofalei.

Începeau să-l treacă fiorii.

— Scoate fusta, scoate-o! — striga trăgînd de cămașe.

— Am scos-o.

— Nu-i adevărat, nu! Minți, scoate-o, maimuțoiule!

Era gata să se înfurie.

— Scoate-mi fusta, auzi?

Îi clănțăneau dinții, nu văzuse niciodată o femeie goală, aproape beată și atît de frumoasă. Și știa că nu e de glumit cu ea cînd se îmbăta. Era în stare să rîdă și să plîngă, să turbeze de furie și să spargă totul cît ai bate din palme.

— Tumry, scoate-mi fusta, nu vrei?... așteaptă!... Și ridicîndu-se cu greutate, apucă o sticlă de pe masă și o aruncă în el, căzînd pe sofa în hohote de plîns. Wladek! Oh, Doamne! Ah! se înneca de suspine. O, cît sînt de nefericită, își rîd de mine, nu vor să mă

asculte, o! o! Dżalma — numai puțin. Maica Domnului! Maimuțe, vite! Am să joc, o să vedeți — am să joc — la la la la la. Crăpați și singuri, eu plec la Texel, să-mi ia Stella rolul — așa... dacă... dacă... Franek!... Tumry! vivat! trăiască dragostea, cancanul liber, supa de lapte și fraierii! Vivat! În sănătatea voastră, nătăfleți, în... — și duse mîna la gură ca și cînd ar fi avut un pahar. Mă culc, mi-e somn, du-mă. Władek, vreau să dorm!

O luă cu greu în brațe, era grea ca plumbul și îl ardea ca o flacără. Îi înconjură gîtul cu brațele goale și se strînse la pieptul lui.

— Władek! Władek!... bolborosea confuz.

O așeză pe pat. Îl trase spre ea și îl sărută cu patimă pe ochi, pe gură, pe păr. Mai șopti ceva fără legătură și fără sens, îl sărută moleșită și adormi cu gura în gura lui, înfierbîntată și somnoroasă în același timp, minunată în goliciunea și destrăbălarea inconștientă. Era beată. După ce adormi bine, se eliberă de ea. Se împleticea, era transpirat și rece de sforțarea de a se stăpîni și de teamă. Cînd ajunse la ușă, se uită înapoi. Aurora zorilor se furișa prin fereastră și lumina cu lucirea palidă a răsăritului. Căptușeala liliachie a draperiei răspîndea asupra ei luciri trandafirii. Pieptul alb i se ridica greoi, răsuflînd adînc.

Liliacul din vaze împrăștia o mireasmă înăbușitoare, care înfierbînta sîngele.

Intră în bucătărie, nu mai putea să privească liniștit. Deschise fereastra și se strădui să scrie, dar nu putea. O vedea și o simțea mereu la pieptul lui.

Aerul proaspăt al dimineții îl făcu să-și revină, îndreptîndu-i gîndurile la piesă. Cît ai clipi din ochi înțelese pasiunea Ulanei și începu să scrie febril. În scurta clipă pe care o petrecuse lîngă Simonka înțe-

lesese și învățase multe lucruri. De aceea scria cu sîngele și nervii trecuți prin această încercare grea.

Cînd sfîrși de scris, ceasurile băteau ora șase. Terminase.

Chinurile se sfîrșiseră. Răsuflă adînc, ușurat. Era foarte bucuros și fericit; ascunse manuscrisul, ca de obicei, în cutia care-i servea drept pernă. Se spălă la fîntînă și alergă în oraș, simțea nevoia de mișcare, de aer, de soare. Rătăci fără țintă, zîmbind și vorbind de unul singur, cu sufletul său învingător, mulțumit și fericit în fiecare părticică a ființei sale triumfătoare.

Trecu pe la teatru, mătură și făcu curățenie. Aranjă scena pentru repetiția de azi. Pregăti schimburile pentru reprezentație, șterse lămpile și alergă fluierînd în oraș să rupă liliac și să stea la soare.

Era ora zece cînd se întoarse acasă cu un buchet de flori. Așeză samovarul și privi fără zgomot în camera Simonkăi. Dormea încă.

Se vede că frigul dimineții care năvălea prin geamul spart o făcuse să se acopere, fiindcă acum era învelită bine cu plapoma. Trebăluia în tăcere; înlătură urmele beției, șterse praful și împături la loc îmbrăcămintea risipită. Se simțea atît de ușor, ca niciodată. Bucuria lăuntrică îi strălumina ochii, ca soarele.

Simonka se trezi și se uită o clipă la Franek care se învîrtea prin cameră. Pe fața ei frumoasă, deși viciată de desfrîu, se citea îngîndurarea. Încet și cu mare greutate își aminti ceva, căci o tresărire de nemulțumire îi jucă pe față. Aprinse o țigară. Franek se întoarse, aducînd un buchet de liliac proaspăt pe măsuța de lîngă pat. Îl examina cu atenție.

— Ceaiul e gata?

— Este. Pot să-l aduc?

— Da.

Aduse samovarul și îl așeză lîngă pat pe un scăunel.

— Dă-mi bluza albă.

Franek îi aduse bluza cerută și, în timp ce și-o punea pe umerii goi fără să se jeneze de prezența lui, văzu pe piept niște pete roșii, ca o spuzeală pe fondul gălbui al pielii lăbărțate pe alocuri.

— Adu încă un pahar. Bem ceaiul împreună.

O privi cu uimire. Simonka, vrînd parcă să se explice, adăugă:

— Mă plictisesc să beau ceaiul singură.

Vroia să-l întrebe ceva, dar nu îndrăznea să-i spună deschis.

— Cine a fost aseară, aici, adică azi?

Îi înșiră.

— Au stat mult?

— Au plecat înainte de cinci.

— Toți?...

— Da, toți.

— Și pe urmă ce-a mai fost?...

— V-am dezbrăcat.

— Și?...

— V-am dus în pat, așa mi-ați poruncit...

O roșeață întunecată i se așternu pe față, își amintea perfect totul. Lăsă ochii în jos, nu cuteza să se uite la ea, de parcă se simțea vinovat.

— Și m-ai dus în brațe? îl întrebă observîndu-i stinghereala, și ea însăși, încurcată, aștepta cu teamă mărturisirile care aveau să vină.

— V-am dus, chiar foarte ușor, v-am culcat în pat, v-am acoperit și am ieșit.

— Și altceva nimic?... Nimic?... întrebă insistent, mestecînd zgomotos ceaiul cu lingurița. Parcă își amintea că sărutase pe cineva.

— Nimic, doamnă, ce putea să fie mai mult?

— Prostule! O, prostule! striga înecîndu-se de rîs.

Aerul serios îi dispăruse odată cu mărturisirea lui că nu se mai întîmplase „nimic".

— De ce, doamnă? o întrebă.

Poate pentru prima dată în viaţa lui se simţea jignit.

— De ce? Ha! ha! Pentru că eşti prost, grozav de prost!... şi rîdea ca o nebună. Aşa ceva nu i se mai întîmplase niciodată în viaţă. Nu, e colosal, de necrezut! striga, rostogolindu-se pe pat în paroxismul unui rîs nestăpînit.

Ziua se scurse ca de obicei. De cîteva ori Franek se întrebă de ce îl făcuse prost.

„Oare pentru că nu profitase de ocazie?..."

Spre seară se întîlni cu Zmarźlak şi îi povesti amănunţit întreaga scenă.

Ascultătorul îl măsură cu o privire dispreţuitoare, îşi răsuci streaşina, cum îşi numea mustaţa, scuipă cu răutate şi îi şopti cu mînie şi dispreţ la ureche:

— Trebuie să fii cel mai mare prost... Auzi!

Franek se înfurie.

— Lua-te-ar dracul! Auzi? Ce înseamnă asta? Ce, eu sînt un porc ca să mă bălăcesc în prima băltoacă? şi plecă în grabă.

Oho, aşa înapoiat cum era el şi lipsit de simţul etic, cunoştea prea bine pe zeiţele Olimpului teatral şi, în consecinţă, nutrea pentru ele o repulsie de-a dreptul fizică, de neînvins. De aceea se înfuria grozav că îl socotesc un prost — şi încă pentru ce?!

— Ale dracului scîrnăvii, dacă maimuţoii din oraş se ţin după ele ca nişte cîini, cred că toţi oamenii sînt nişte animale... şoptea în timpul spectacolului, văzînd buchetele aruncate pe scenă.

După sfîrşitul reprezentaţiei luă bocceaua cu lucrurile Simonkăi şi plecă în grabă spre casă, gonit

de nerăbdarea de a-și citi încă o dată *Ulana*. Nici nu apucase să aprindă lămpile, că Simonka se întoarse acasă cu o droaie de prieteni. Îi părăsi repede. Furios că îl deranjează, coborî scara. Sub ei locuia un militar, și ușa de la bucătăria lui, ca și la ei, dădea pe scară. Franek se cunoștea cu ordonanța, la care petrecuse de multe ori, ascultînd nostalgicele dume ucrainiene și cîntecul armonicei.

Se duse și acum tot acolo. Pentru că ofițerul nu era acasă, ordonanța fluiera vesel, acompaniindu-se la armonică. Nu trecură nici cinci minute și se auziră bătăi în ușă.

— Franek! Eu plec și ușa e deschisă! — strigă Simonka, știind unde să-l găsească la această oră, dacă nu era casă.

— Da' mai du-te dracului! mormăi și se adînci în ascultarea melodiei tărăgănate.

Stăteau așa cam de vreo oră, fără să-și spună nici o vorbă. Franek se gîndea la *Ulana* lui, la cîntecele pe care trebuia să le mai scrie și medita dacă n-ar fi fost bune niște cîntece ca acela pe care îl auzise.

Se auzi clopoțelul la poartă. Ordonanța sări în picioare și ciuli urechile.

Franek fugi repede pe scară și auzi în același timp scîrțîitul ușii care se deschidea sau se închidea la etaj și pe cineva care cobora repede. Se dădu la o parte, crezînd că e vecinul din dreptul locuinței lor, care pleca în oraș. Urcă încet la etaj, ușa de la apartament era întredeschisă și în fața pragului se împiedică deodată de niște lucruri.

— Ce dracu, cine să le fi lăsat aici? Aprinse repede un chibrit. Ușa de la camera Simonkăi era deschisă la perete. Aprinse lampa și intră acolo, presimțind ceva rău. În încăpere toate erau întoarse pe dos. Cuferele deschise, sertarele trase, îmbrăcămintea și rufăria erau risipite pe jos, ca și cum cineva ar fi

căutat ceva în mare grabă. O legătură uriaşă cu diferite lucruri învelite într-un cearşaf se afla lîngă uşă.

— Hoţii! şopti şi îl trecură fiori de răceală.

Alergă în camera cealaltă. Acolo toate erau la locul lor. Se vede că hoţul, speriat de venirea lui, nu apucase să ia nimic, sau poate că se mulţumise numai cu ce putuse să ia cu el cînd fugise.

— Dar lucrurile mele!

Se repezi la bucătărie, culcuşul lui era răvăşit.

— Isuse, Fecioară!...

O presimţire îngrozitoare îi săgetă prin minte ca un fulger încărcat de trăsnete. Controlă toate zdrenţele cu mîinile tremurînd de frică. Cutia cu *Ulana* nu era nicăieri!

Tremura tot, se aruncă înainte, veni înapoi, se învîrtea aproape în cerc, o sudoare rece îi îmbrobonă fruntea. L-au furat! I-au furat *Ulana*, viaţa, fericirea răscumpărată cu sînge, visurile nopţilor de nesomn — totul! O disperare fără margini i se întipări pe faţă şi îi învineţi buzele, răzbătînd în ochii care alergau fulgerător, neliniştiţi de la un obiect la altul. Îşi frîngea mîinile, neştiind ce să facă.

Mai căută o dată. Nu era...

— *Ulana! Ulana* mea! lacrimile îi inundară inima. Ah, cel care cobora pe scări era hoţul; a auzit cînd am deschis uşa şi a şters-o, luînd ce i-a căzut în mînă şi cu l-am lăsat să fugă! Oh, tîlharul! O! şi alergă turbat de disperare în stradă, aşa cum se găsea, cu capul gol. Nu văzu pe nimeni. Fugi într-o parte. Nimeni. Se uită pe cîteva din străzile vecine — la fel.

De oboseală, transpiraţia i se scurgea pe faţă şi jalea îi cuprindea sufletul.

Nu! Nu se vede nimeni. Alerga ca un nebun. Se uita în fiecare spărtură de zid, sub fiecare pod — peste tot.

Se tîrî înapoi pînă la poartă și se așeză lîngă rigolă, nedumerit, distrus de această pierdere, înnebunit de durere.

Își acoperi fața cu mîinile și aproape că urla de plîns; o disperare nețărmurită îi sfîșia pieptul. „Oh, *Ulana! Ulana* mea!“ și se simțea atît de neînsemnat, de nefericit, de nedreptățit de toate, ca niciodată.

Luna plină lumina orașul adormit. Liniile lungi ale caselor aruncau șiruri largi de umbre. În grădina vecină privighetorile cîntau imnurile minunate ale nopții și ale dragostei.

Liliecii înfloriți și merii păreau să întoarcă razelor care îi argintau sărutări înmiresmate.

Liniștea era plină de melancolie visătoare și de farmec.

Noaptea tăcută, cu vraja întunecată a întinderilor și tremurul stelelor, își desfăcea peste pămînt mantia regească a alinării. Stăpînea, revărsîndu-se în valurile aerului și în grămezile norilor zdrențuiți ca niște stalactite.

Doar plînsul lui Franek răsuna ca un dezacord neplăcut în armonia generală, ca un scrîșnet în *adagio*-ul dulce al nopții de mai, auzindu-se tot mai rar, tot mai încet și mai adînc, pînă cînd încetă.

Franek ridică ochii înlăcrimați undeva spre cer și îi pironi în propria inimă, în gîndurile, visurile și amintirile lui.

Apoi șopti cu liniștea resemnării triste pe față și cu hotărîre și perseverență neclintită în glas:

— Am să scriu! Și așa am s-o scriu! Să știu de bine că... tot am s-o scriu.

Privighetorile se auzeau mai tare și adia un vînticel ușor care cuprinse valul de miresme din grădini și i le aruncă în fața urîtă, roasă de mizerie și de umilințe, față de idiot, pe care se întipărise acum

expresia rece a voinței nezdruncinate, față luminată de o pereche de ochi minunați, înflăcărați de luptă.

Mai stătu o clipă, apoi plecă acasă cu capul plin de hotărîrea trudei noi care îl aștepta.

„Franek, cortina! Franek, sună clopoțelul! Ptiu, burta mea, adă-mi burta! Și costumul meu! Franek, bere! Eu cînd intru? Vino, maimuțoiule, să-mi închei bluza! Hai, anunță"! strigau ca de obicei.

Iar el, neobosit ca totdeauna, apărea pretutindeni unde era nevoie de el, cu aceeași liniște și încremenire în expresie, cu aceeași tăcere apatică și indiferentă. Ce-l interesau pe el toate acestea? Scria a doua oară *Ulana*. Și hotărîse să învingă.

— O să urlați de bucurie — șoptea, amenințînd publicul prin ochiul cortinei.

S-ar putea! Cine știe?

1894

Fiu de nobili

Tablou

— Cinci sticle! Cred că ţi-ajunge pentru astăzi!
— Taci, mamă! Zi, mai bine, să-mi mai dea una.
— Pe zi ce trece te îmbeţi din ce în ce mai rău.
— Păi, afacerile astea păcătoase. Să-ţi spună domnul Jan dacă nu mă spetesc muncind, mă dor toate mădularele. M-am săturat pînă peste cap de negustoria asta.
— Dacă-i aşa, vinde tot şi sfîrşeşte odată — ţi-am spus de atîtea ori.
— Vinde! E atît de uşor să spui: vinde.
— Ne-am muta la ţară şi acolo te-ai mai odihni.
— La ţară! Mhm, o veni odată şi vremea asta. Marysia, dă-mi o sticlă cu bere! — strigă la servitoarea care aşeza farfuriile în bufet, şi se întinse somnoros.
— Nu mai bea, că iar n-o să ne mai putem înţelege cu tine.
Destupă sticla adusă, îşi turnă în pahar şi spuse:
— Vorbeşte, ascult.
— Poate-ar fi mai bine să mergem în...
— Pentru ce? Sîntem doar singuri şi aici.
Soţia îl arătă discret pe Jan.
— Vroiam să vorbim despre Jadzia.
— Aha, măritişul cu, da...

— Așa e, am primit...

— Atunci să-i căsătorim și basta. Mi-a spus el ceva despre asta, nu-mi mai amintesc bine, fiindcă pușlamaua aia de Budzik tocmai făcuse 120 la stos, așa că a trebuit să-mi iau revanșa. Pe cînd nunta?

— Tocmai asta trebuie să hotărîm.

— Copii, treceți voi în salon, că noi avem de făcut aici o mică operație secretă.

O tînără albă, cu o claie de păr auriu ca inul cel mai curat, și un bărbat înalt, bine făcut, ieșiră din sufragerie și intrară în camera de primire. Cînd fură singuri el o întrebă repede, destul de timid:

— Domnișoară Jadwiga, te căsătorești, nu-i așa?

— Mi se poruncește.

— Și eu?

Fata își ridică spre el ochii albaștri cu un răspuns anume.

— Și eu? întrebă el și mai încet, luîndu-i mîna. Domnișoară Jadwiga, îți mai aduci aminte ce visam noi?

— Eu nu voi înceta niciodată să te iubesc — șopti ea uscat. Mama o să mă oblige să-l iau, fiindcă e foarte bogat. Ea se bucură că cel puțin nu mă căsătoresc cu vreun tîrgoveț. Nu-i place de loc negustoria și îl îndeamnă într-una pe tata să ne mutăm la țară.

— Iar dumneata, domnișoară Jadwiga, o aprobi din toată inima!

— Aș putea oare să nu ascult? Spune-mi, Jaś! și se trase mai aproape de el. Cu o mîngîiere îndemînatecă o cuprinse cu brațul și o sărută îndelung, cu înfocare. Dar se auzi scîrțîitul ușii și Jan zvîcni brusc înlături, depărtîndu-se.

— Vino, domnule Jan. Am ceva de vorbit cu dumneata.

Jan ieși încurcat.

— Stai jos, să discutăm.

Se așeză, dar nu îndrăzni să-l privească în ochi.

— Pe Jadzia, te-aș ruga s-o lași în pace. După ce s-o mărita, puteți să faceți ce vreți, asta va fi treaba soțului, acum, însă, fără prostii.

Jan începu să îngăimeze ceva pentru a se dezvinovăți.

— Nu de asta ne arde acum. Vreau să vorbesc cu dumneata serios.

— Bine, domnule patron, ascult.

— Mai dă-l dracului de patron. Sîntem doar prieteni, nu?

— Ba da, aproape că...

— Cum stăm cu afacerile?

— Bine. Mîine termin bilanțul. Nu sîntem datori aproape nimic, iar alte firme au să ne întoarcă sume însemnate. O să v-aduc mîine situația.

— Păi, tocmai asta-i rău.

— Cum așa?

— Ar trebui ca noi să fim datori vînduți altora, iar nouă nimeni.

— Nu înțeleg.

— Domnule Jan, ceea ce-ți voi spune e ca o taină sub jurămînt. Am încredere în dumneata că...

— Doar m-ați cunoscut de-ajuns.

— Te cunosc și te cred ca pe mine însumi, așa că iată despre ce e vorba: stăm bine, e adevărat, dar eu am nevoie să stăm neapărat rău, știi, așa, ca ovreii, să ne alegem totuși cu ceva.

— Aha, pricep — dăm un mic faliment și vom avea o sumă frumușică.

— Ești perfecțiunea întrupată... Faliment sună oribil. Miroase a murdărie.

— Ca toate porcăriile.

— Auzi, porcării! Dumneata îți bați joc de toate cu sinceritatea dumitale.

— Să-i zicem atunci lichidare, aranjament sau cum vreți dumneavoastră — șopti Jan, cu un zîmbet larg.

— În definitiv numele n-are importanță; totul trebuie organizat.

— Se poate.

— Ai s-o scoți la capăt?

— E un fleac. Mă gîndeam odată cum ne-a păcălit Roszer pe noi cu 15%.

— Pe viul Dumnezeu! Ești Bismarck în persoană.

— Și cînd vă trebuie banii?

— La toamnă. Am promis că voi da 30.000 pentru zestrea Jadziei. Mai am eu ceva, să tot fie vreo 10.000, dar n-aș vrea să mă împrumut.

— Pe numele cui e înscrisă casa?

— Pe al nevestii.

— Ar fi mai bine s-o vîndă și să rostuiască banii undeva fără să știe nimeni.

— E genial, pe cuvînt! O să ajungi departe.

— La timpul potrivit vom anunța că i-am investit într-o afacere și asta ne va curăți de orice pată.

— De ce nu te-ai făcut bancher, domnule?

— De unde bani?

— Ai fi găsit la alții — izbucni într-un rîs zgomotos.

— Prefer să aranjez asemenea glume pentru alții. Pentru mine mi-ar fi cu neputință.

— De ce?

— Nu știu, dar n-aș putea.

— Ha! ha! Nu ți-ar permite cinstea, conștiința, noblețea și... prostia. Cîți nu m-au jefuit pe mine? Dumneata știi foarte bine. Să mai cîștig și eu cîte

ceva din ce-am pierdut. Ce-i necinstit în asta? Nevasta zice că e o partidă strălucită acel...

— Are datorii.

— O să şi le plătească el. Care aristocrat nu le are?

— Ce mai aristocrat...

— Ei, l-am văzut cu ochii mei înscris în armorialul lui Niesiecki[1] pe prima pagină. După alfabet e puţin mai departe...

— Numele nostru figurează în catalogul lui Koszycki, dar eu n-am nici o pretenţie... şi nu sînt aristocrat...

— Ba nu, Adam a fost probabil cel mai vechi nobil şi umbla despuiat. Mîine o să-ţi dau planul de acţiune şi vei cîştiga şi dumneata ceva din asta — adăugă.

Se despărţiră. Jan se duse în camera lui de la etajul patru. Era îngîndurat şi niţel trist. Fata îi sucise capul şi acum îi întorcea spatele.

„Am fost un prost că am putut măcar să nutresc vreo speranţă" — îşi spuse — şi se hotărî să nu se mai gîndească la ea. Începu să citească ceva, dar nu putu, căci capul acela blond îi acoperea paginile. Se aşeză să scrie o scrisoare, nu mai scrisese de mult acasă, şi, fără să-şi dea seama, se pomeni desenînd profilul ei delicat.

— Ptiu, dar-ar boala... mormăi, şi, aruncînd totul pe masă, începu să se plimbe cu paşi mari prin cameră. Un faliment ca ăsta e oricum o porcărie. Ei, şi ce-mi pasă mie, doar nu eu... Pentru asta sînt plătit — se dezvinovăţea Jan, căci îl mustra conştiinţa, încă nepervertită cu totul de vîltoarea marelui oraş; simţea încă ce e bine şi ce e rău. Trebuie să-mi dea un procent de doi la sută şi

[1] *Kacper Niesiecki* (1682—1744), heraldist, autorul unui catalog al nobilimii polone.

să-mi mărească și salariul. O să mă căpătuiesc destul de bine.

Se opri și ascultă. Cineva urca greu pe scară.

— A, tu ești, Antós! — exclamă, văzîndu-l pe cel care intra.

Vizitatorul, un flăcău îndesat și rotofei, brunet și cu o fizionomie foarte expresivă, îi întinse mîna.

— Bună seara.

— Ce ți-a venit să faci un drum atît de lung?

— Mi-ai spus să-ți lucrez o pereche de ghete și am venit să-ți iau măsura.

— N-ai mai fost de mult.

— Așa e, că omul trebuie să muncească din greu, ca un bou, dacă vrea să pună ceva deoparte.

— Bine, dar ceva tot ai agonisit.

— Trei sute de ruble în trei ani. Am strîns, fir-ar să fie, din ce mi-am rupt de la gură.

— Și pentru ce te zgîrcești atîta?

— N-am chef să slugăresc toată viața la alții. Mi-am spus că o să-mi scot bătrînii la lumină, cumpărîndu-le o prăvălioară, iar eu o să-mi deschid un atelier și așa am să fac, chiar de-ar fi să crăp. De-aș mai avea încă vreo sută de ruble, mi-ar ajunge. Încă un an întreg de mizerie, da', la dracu, n-o să-mi las părinții să se facă de rîs la bătrînețe, și-apoi, am să mă odihnesc și eu.

— Dar la nevastă nu te mai gîndești?

— Dacă s-ar nimeri vreuna care să aibă ceva parale...

— Păi Wanda aia, de care-mi vorbeai cîndva.

— O stricată, lua-o-ar dracu, goală pușcă, n-are nici un sfanț și mai umblă și după studenți. Scuipă cu răutate. Dacă meșterul meu ar avea o fată, cum are al tău, asta mi-ar trebui.

— Ei, ce-ai face atunci? Crezi că ți-ar da-o ție?

— Nici nu l-aș ruga. Aș aranja eu lucrurile în

așa fel încît să vie el la mine și să mă roage cu umilință să mă însor. Începu să rîdă cinic.

Jan se strîmbă cu dezgust. Firea lui Antek, simplă, grosolană și rafinată orășenește îl impresiona neplăcut. Stătură o clipă în tăcere. Antek se uita în toate părțile, privind curios la bibelourile de tot felul care se aflau pe masă.

— Eu aș vinde toate astea imediat, la ce dracu folosesc!

— Ție, într-adevăr, nu-ți pasă de nimic — răspunse Jan apăsat.

— Dacă eu nu sînt șleahtic — i-o întoarse Antek, după care, apucînd o mînă de țigări pentru drum și luîndu-i măsura pentru ghete, ieși.

Jan rămase singur și începu iar să se plimbe încoace și încolo.

„Bădăranul tot bădăran! gîndi despre Antek. Un țărănoi!" Îi adusese în față tot trecutul, care de mult nu-i mai venise în minte atît de limpede și de amănunțit. Simțea că ziua de astăzi va fi o cotitură în viața lui de pînă acum și că de aici înainte va trăi altfel. Începură să-l năpădească gînduri despre viitor; cîntărea ceva, hotăra, se agăța de ceva.

„Un pîrlit de meseriaș ca ăsta — se gîndea la Antek — o să aibă bani, iar eu?" — și cu asta se culcă.

Se numea Jan Juchnowski și provenea din șleahta cu pămînt din Podlasie. Tatăl său avea doi copii și o gospodărie mică cu trei fălci de pămînt lîngă un orășel din regiunea Siedlce. Jan terminase patru clase, ar fi terminat poate mai multe, dar l-au dat afară de la gimnaziu pentru năzbîtiile pe care le făcea. Avea șaisprezece ani cînd mama sa l-a adus la Varșovia și l-a dat unui negustor de porci; n-a rezistat acolo. Și, pentru că nu se cădea ca un fiu

de șleahtici să bată circiumile, mama l-a luat și, după sfatul cunoscuților, l-a dat la un magazin de galanterie, plătind pentru el 150 de ruble pe an. În fiecare lună mama îi trimetea prin lăptarul din Lyków brînză de oaie, un codru de pîine bună, de casă, și rufărie curată, iar de Crăciun și de Paște adăuga cîte o șuncă afumată și o jumătate de gîscă pentru patron. În schimb, tatăl, la fiecare Sf. Ioan, îi trimitea patronului banii cuveniți pe o jumătate de an și o scrisoare pentru fecior în care îi amintea datoria nobilă de a fi cinstit și vechea strălucire a neamului. „Noi am sărăcit, fiule — îi scria — dar și așa să-ți porți capul sus, pentru ca nu orice bădăran să-ți poată sta alături în cinste. Chiar dacă acasă ai păscut porcii, tu ai o educație frumoasă și ești un Juchnowski. Nu te înhăita cu toate pramatiile din Varșovia, ascultă-ți patronul, învață, slăvește-l pe Dumnezeu, trimite-ne rufele murdare și scrie-ne. Dacă-ți dă ghes nevoia, să știi că totdeauna se vor găsi cîțiva groși și pentru tine!“ Iar mama adăuga pe furiș: „Fiul meu, te rog să nu te lași tîrît de ambiție, că numai din cauza asta n-ai terminat școala și n-ai ajuns consilier, fie și în Węgrów. Negustoria e lucru pierzător pentru suflet, că și Cristos i-a izgonit pe tîrgoveți cu biciul din biserică. Nu te pune la ambiție pentru orice fleac, că și Domnul Isus a spus că «binecuvîntați vor fi cei umili», iar proverbul zice: «mielul blînd suge la două oi»“.

Așa a trăit trei ani. Patronul era foarte mulțumit de el; la minte nu-l întrecea nimeni și la cinste la fel. Conta întru totul pe el. Cînd pleca undeva, lui îi lăsa casa și îi încredința rezolvarea tuturor afacerilor bănești. Flăcăul se mîndrea cu asta, dar colegii nu-l iubeau, fiindcă din cauza cinstei lui nu puteau să mai scoată nimic din magazin. Încercaseră să-l atragă în diferite tovărășii, dar nu

se lăsase. Se împotrivea tentațiilor, cu toate că din fire era lacom, zgîrcit și setos de plăceri. Multă vreme fusese ținta tuturor glumelor pentru accentul lui podlasian și originea nobilă cu care îi sfida ori de cîte ori avea ocazia. Era teribil de răzbunător, nu uita nici o jignire, dar noblețea de caracter o răsplătea întotdeauna cu multă dărnicie. Cînd a ajuns expeditor, nimeni nu se putea apropia de el. În magazin era atotputernic. Proprietarul trecuse toată greutatea afacerilor asupra lui. Avea 50 de ruble pe lună, locuință separată și lua masa împreună cu familia patronului, unde era socotit de-al casei, atît de mult se obișnuiseră cu el. Leafa îi ajungea, ba, în fiecare lună, îi trimitea cîteva ruble și unui frate care învăța la gimnaziul din Siedlce. Nu se ducea nicăieri, nu-i plăcea teatrul, iar muzica n-o înțelegea. Își petrecea timpul liber în familia patronului ori citea în camera lui. Un zgîrcit ca el își cumpărase cărțile lui Walter Scott ca să se poată împăuna în tihnă cu cavalerismul și noblețea de odinioară. Așa ajunsese la vîrsta de 20 de ani. Singura și cea mai mare plăcere pe care și-o permitea era să meargă seara, după închiderea prăvăliei, la restaurantul vecin, la o halbă de bere, iar uneori și la o partidă de biliard. Se delecta cu asta și-i era de ajuns; i se părea o fericire statornică și deplină că așa, înghesuit în forme și numerotat în rubrici, putea să-și prevadă curgerea invariabilă a vieții pe luni de zile înainte. Natura lui furtunoasă de șleahtic se liniștise, osificîndu-se în banalitatea burgheză, se șterse sub apăsarea cotidianului cenușiu. Acasă se ducea o dată pe an, încărcat totdeauna cu cadouri pentru părinți — fiindcă patronul nu se arăta de loc zgîrcit în privința asta. Îi iubea foarte mult, visul lui cel mai ascuns era să ajungă să-și aibă magazinul propriu, să facă rost

de bani și să cumpere cele opt fălci de pămînt ale unui vecin, să unească loturile și să le gospodărească. Se mîngîia cu asemenea visuri. De fiecare dată cînd se întorcea de acasă avea de povestit cîteva săptămîni, depănînd în fața ascultătorilor frumusețea copacilor, a pămîntului, a cerului și a împrejurimilor; fiecare fapt întîmplat acolo căpăta pentru el o însemnătate uriașă. Dar asta dura numai pînă cînd vedea iarăși viața Varșoviei, prin vitrinele magazinului sau de pe stradă. Cu Antek, fiul unui simplu meseriaș, care era ucenic la un cizmar, cu care se bătuse nu o dată la pășune, era în relații bune, deși îi plăcea să-și arate totdeauna superioritatea, educația și obîrșia de șleahtic. Adesea discutau între ei:

— Antek? Hm! Tu ești o piele bună pentru ghete; un neisprăvit care are ca blazon un purice dîndu-se de-a berbeleacul pe o tobă.

— Nu-i adevărat, blazonul cizmarilor e altfel — cel ce prinde puricii — însemnele cizmărești sînt două coame de porc încrucișate și o piele de șleahtic.

— O piele de țărănoi.

— În atelier spun că e de șleahtic, fiindcă pe țărani i-au spînzurat, iar pe nobili i-au jupuit de piele.

— Ascultă, Antek! Ce-ai face tu dacă ai avea bani?

— Ce-aș face? Dimineața mi-aș cumpăra un sfert de pîine, de șapte parale cîrnați, de zece sfanți băutură și în fiecare duminică m-aș duce la cîrciumă.

— Se vede dintr-o dată că ești țăran și un meseriaș care guiță după mîncare ca un porc.

— Da' tu ce-ai face?

— Eu aș cumpăra moșioara Smardzew de la Korytko.

— Și-ai paște porcii, ca și tatăl tău.

— Nu înțelegi nimic, ești o maimuță proastă.

— Ba nu, zău, cine-i mai mare țărănoi: cel care vrea să se întoarcă la porci sau cel care fuge de ei la oraș?

... ș.a.m.d., dar țineau unul la altul, fiindcă avuseseră aproape aceeași copilărie; același pămînt îi hrănise și păscuseră porcii pe aceleași locuri.

Se trezi cu capul doldora de planurile falimentului pe care-l punea la cale.

În magazin patronul îi explică totul, amănunțit, îi arătă drumul, îi promise trei la sută și cu aceasta îl hotărî definitiv să acționeze. Gîndul la răsplata apropiată îi spulberă lui Jan ultimele îndoieli.

Seara bău în contul acestei sume mai multă bere decît de obicei. Localul pe care-l frecventa era punctul de întîlnire al unei bande întregi de negustorași, practicanți și vînzători. Își aveau camera lor înspre curte, unde rezolvau tot felul de afaceri, temîndu-se de ochii celor neinițiați. Jan îi cunoștea pe toți, numai că se ținea departe de ei. Se adunau acolo la petreceri și pentru schimbarea în bani a diverselor obiecte furate din magazine. Printre ei se învîrtea un omuleț roșcat, respingător prin umilința insistentă cu care îi jumulea; acesta era comisionarul Ryś. Nu-i cunoștea nimeni numele adevărat. Cumpăra toate lucrurile furate, împrumuta bani, organiza chefuri și îndemna la toate mîrșăviile. Îi ținea în gheare și-i sugea pe toți cu pricepere. Undeva, pe strada Leszno, avea un depozit special, unde încheia doar tranzacțiile mai mari — aici achiziționa obiecte mărunte, a căror valoare ajungea pentru o cină, sau pentru o seară de petrecere. Stăpînul cîrciumii era omul lui. Toate fetele din local se alegeau cu sprijinul lui și slujeau scopurilor sale. Aici își dădeau întîlnire reprezentanții celor mai variate interese: tineri destrăbălați,

stricați pînă în măduva oaselor, împinși de imprejurări și de goana după plăceri, dornici de o viață zgomotoasă și de a se arăta în Saski Ogrod[1] în haine la modă — toată drojdia negustorească, creație specială a marelui oraș, pătura cea mai putredă, cea mai de jos, a burgheziei, pervertită de afaceri și de lipsa de supraveghere, aruncată în mocirla orășenească fără alți îndrumători în afară de instincte.

Aduceau de toate, un funt de tutun, ori cîțiva coți din vreo țesătură, un inel, o sticlă de vin scump, ori vreun obiect de galanterie, o duzină de gulere, cîteva cravate ș.a.m.d.

Cîrciuma trăia numai prin ei, pentru că aici desfăceau totul. Fetele care serveau clienții erau totdeauna alese pe sprînceană. Aproape fiecare era întreținută de vreunul dintre tineri. Nicăieri nu se întîlneau inși mai bine îmbrăcați ca aici. Localul era înțesat cu obiecte de lux. Mobilele erau tapisate cu pluș de mătase, velur și alte materiale, prea scumpe pentru asemenea tavernă. Perdelele de la ferestre, mai mult de zece ruble perechea, fețele de masă chiar, tacîmurile și sticlăria uimeau prin finețe. Toate acestea se scurgeau din „cămăruță", cum era numit acest centru de operații. Mulți erau cei care se strîngeau aici; veneau din marile magazine *en gros* din centrul orașului și din cele mijlocii, din cele mici și cele uriașe de pe Nalewki — și toți tineri între 16 și 24 de ani.

Îi încurca doar Juszka, așa îl porecliseră. Mai întîi pentru că magazinul în care funcționa era unul dintre cele de prima mînă, încărcat cu marfă scumpă, de lux, apoi fiindcă el știa de furturile sistematic organizate, cărora le cădeau zilnic pradă

[1] Mic parc în Varșovia.

multe magazine. Îi cunoștea pe toți, bea cu ei, petrecea; îl cinstiseră de multe ori, vrînd să-l atragă de partea lor, dar le rezistase, așa că se temeau de el. Odată Ryś se apropie de el și-i șopti:

— Juszka, podlasianule, ia privește! Cu ăsta o să-ți spintec burta dacă ciripești ceva — și mînui teatral prin fața lui un cuțit lung și ascuțit. Asta se întîmpla după o operație în stil mare, la care fusese de față.

— Tu o să ajungi departe, Ryś — se mulțumi să-i răspundă Jan.

— Poate nu mai departe de Sahalin — și rîse urît, hîrîit.

— Cîți au ajuns acolo din cauza ta?

— Nimeni dintre cei care au mers cu mine și au avut cap.

— Și ceilalți?

— Niște mucoși. Abia acolo o să le vie mintea la cap. De, nu poți să faci omletă fără să spargi ouăle.

— Ho, ho, întrebuințezi proverbe franțuzești. Știi franțuzește?

— Nu, dar cunosc o limbă nițel mai universală.

— A hoților.

Ryś îl privi atent în ochi.

— Pe cine numești hoți?

— Pe cei care fură, care iau din proprietatea altuia.

— Și cine nu fură? Ce-i aia proprietate? Ce altceva e comerțul?

— Ai niște principii talmudice, josnice.

— Iar tu pretenții prostești de șleahtic.

— S-o lăsăm baltă. Nu e nevoie să ne convingem unul pe altul, noi doi n-o să devenim prieteni.

— Juszka, eu îți spun că tu vei fi cel mai bun amic al meu.

— Niciodată. Sînt un om cinstit.

— Eu te întreb încă o dată: cine-i cinstit?

— Du-te dracului.

— Acum ai vorbit ca un șleahtic și asta pune capăt oricărei discuții. Îți spun totuși că dacă eu aș fi în locul tău, aș duce-o mai bine, aș petrece împărătește. Un an vesel trăit ca la Varșovia face cît zece de-ai tăi. Gîndește-te dacă e cazul ca tocmai tu să te agăți de niște prejudecăți? Mai gîndește-te, Juszka, mi-ar trebui niște mănuși negre, le plătesc la prețul de vînzare.

— Cumpără-le de la magazin.

— Ei, am auzit ieri cum rîdea de tine fiica șefului tău.

— De mine? Aiurezi.

— Aveam locul în spatele lor la Teatrul de varietăți. Era cu mama ei și cu o colegă.

— Și-ai tras cu urechea? Numai un nemernic ca tine putea să facă una ca asta — șopti înfuriat.

— Ce să fac, eu am auzul delicat. Spunea...

— Nu vreau să ascult nimic, poți să le povestești altora — și se pregăti de plecare.

— Și mănușile?

— Ascultă, Ryś! Dacă mă mai plictisești mult și-l mai spionezi pe patronul meu, tu știi ce pot să fac eu. N-o să scape nici unul dintre voi — hoților!

Ryś se făcu verde de furie, gura strîmtă îi tremura, dar ochii priveau dulce.

— N-am văzut încă un șleahtic denunțător — îi spuse celui care ieșea, dar Jan nu-l mai asculta. Înfuriat, Ryś făcu un gest de amenințare în urma lui: Ajungi tu pe mîna mea, fecior de șleahtic, pregătesc eu Pawiak-ul[1] pentru tine, n-ai grijă.

---

[1] Închisoare în Varșovia.

Cînd se afla în magazin și își oprea ochii pe vreun obiect, Jan îl aprecia după prețurile stabilite în „cămăruța" de la crișmă. Atmosfera putredă pe care o respira acolo îl molipsea cu încetul. Se gîndea deseori că, într-adevăr, situația lui nu-i permite să se poticnească de prejudecăți. Avea 25 de ani și nu cunoștea mai nimic din viață. Atunci fața aspră a tatălui, scrisorile lui și mîndria că este singurul om cinstit între atîția nemernici îi dădeau puterea să se împotrivească. În acele clipe i se părea că e prea puțin răsplătit pentru sacrificiile pe care le face, că e o victimă, și cum n-avea nici măcar cui să destăinuie gîndurile care-l apăsau, efectul pe care-l producea asupra lui cuvîntul „cinstit" se micșora tot mai mult. Trăind mereu în mijlocul acestei bande de cheflii, împrumutase treptat deprinderi mai costisitoare, iar apropourile fetelor din local îl obligau să se îngrijească mai mult de aspectul vestimentar. Era, într-adevăr, un bărbat bine. Toate încercau pe rînd să se apropie de el, dar pentru că ghicise în asta mîna lui Ryś, rămăsese nepăsător. Se pieptăna doar cu mai multă îngrijire, alegea cravate mai frumoase și își făcuse un costum elegant în dungi, la modă pe atunci. Leafa nu-i mai ajungea, cu toate că nici lui Józio nu-i mai trimitea nimic.

— Juszka se emancipează, nu peste mult timp va fi al nostru — șoptea adesea Ryś.

Și Jan se emancipa, într-adevăr. Organizarea falimentului îl punese în legătură cu o mulțime de persoane, făcuse cunoștințe noi. Patronii îl sprijineau. La Jadzia nu se mai gîndea, o uitase repede. Cîteodată se ducea cu trăsura la parcul Łazienki, intra să bea o cafea neagră la Patelnia, iar duminica după-amiază, bine îmbrăcat, se plimba cu bastonul în mînă pe aleea principală din Saski

Ogród. Arăta minunat, fiindcă femeile se întorceau să-l privească, era proaspăt și vioi. Emana tinerețe și forță. Începea să-și dea seama de asta și era cuprins de o plăcere pe care n-o mai simțise înainte. Cu Antek rupsese relațiile aproape definitiv, căci socotea că-l compromite cunoștința cu un cizmar sărăcăcios îmbrăcat și obosit de muncă.

Față în față cu magazinul lor era o cofetărie unde venea neobișnuit de multă lume. De la un timp Jan observase că este privit cu insistență de casieră, o fată zglobie și frumoasă. Se vedeau prin fereastră. În curînd se cunoscură din vedere și se salutau. Se duse de cîteva ori seara la cofetărie să bea un ceai. Îi plăcea foarte mult, numai că nu îndrăznea, nu știa cum să înceapă vorba. Vedea că îl pierde din ochi și se înroșește la intrarea lui și asta îl măgulea mult. Într-o seară, la plată, dădu o rublă, iar ea îi înapoie cinci. Era atît de zăpăcit, că băgă banii în buzunar fără să-i mai numere. Observă greșeala abia la un chioșc cînd își cumpără țigări și se hotărî s-o aștepte în fața cofetăriei și să-i înapoieze banii cînd va ieși. Așa și făcu. Intră în vorbă cu inima bătîndu-i, ceru voie s-o conducă și ea acceptă. Mergeau aproape tăcînd. Deși tremura de nerăbdare, nu era în stare să închege nici măcar o frază și să-i vorbească despre dragoste ș.a. În sfîrșit, ca și cum atunci și-ar fi amintit, îi spuse de bani și-i dădu înapoi. Fata negă cu hotărîre posibilitatea unei greșeli și-l încredință că el îi dăduse cinci ruble, de vreme ce ea i-a întors atîta. O conduse pe strada Browarna. O chema Józia și locuia cu părinții. Tatăl era camerier la Hotelul European. Avea școală. O soră mai mare era căsătorită cu un funcționar. Fratele era șef de serviciu într-o distilerie. Îi plăceau grozav trandafirii și prăjiturile cu marmeladă de ananas. O dată la două săp-

tămîni era liberă. Pe drum îi mai spuse o mulțime de lucruri interesante. Și așa începu idila. După vreo lună de cînd o tot conducea acasă, a venit la el și i s-a dăruit. Fata se îndrăgostise de el la nebunie, el în schimb o considera doar o legătură trecătoare. Iubirea aceasta îl măgulea, nu-l costa nimic, ba îi mai aducea și venituri frumoase, căci restul multiplicat devenise un obicei ce se repeta de cîteva ori pe lună. Jan se obișnuise și nu vedea nimic rău în asta. „Aș fi un nătărău dacă n-aș lua cînd mi se dă" — își spunea, și primea. Se îmbrăca mai elegant, și în zilele ei libere o ducea la teatru, apoi la restaurant. Se ascundea atît de bine, încît nimeni, afară de Ryś, nu-l suspecta de nimic, pentru că frecventa în continuare cîrciuma pentru acoperire.

Așa se afunda treptat în noroi. Józia l-a plictisit repede cu atențiile ei; începea plînsul, reproșurile, șoaptele despre căsătorie.

„Pe mine n-ai să mă duci la altar. Ehe, eu nu sînt prost" — își spunea și devenea inaccesibil. Nu se vedeau cîteva zile în șir, uneori se hotăra să rupă cu ea, dar îi părea rău de mîngîierile oferite pe gratis, de banii pe care-i primea, și, cîteodată, de trupul ei alb și de temperamentul acela înflăcărat.

„Acum trăiesc și eu ca la Varșovia" — gîndea. În magazin devenise nesuferit pentru colegi, îi trata de sus, ca pe niște subordonați. Față de femeile care veneau să cumpere cîte ceva se maimuțărea într-un mod prostesc, podlasian, cum îl numiseră. Se expunea cu brutalitate și pe față. Camerista, chelnerițele mai tinere începură să se perinde prin camera lui în schimburi din ce în ce mai proaspete. Plătea de regulă cu ironii, le arunca afară sau le scotea ochii cu vreo pereche de mănuși de la rebut și alte nimicuri, adunînd tot felul de suve-

niruri: inele, ace, pe care i le dăruiau fetele îndrăgostite de el. De Józia, care îi făcuse o scenă, găsindu-l cu alta, se despărți nespus de urît. Cînd fata începu să plîngă și să-i reproșeze că i-a sacrificat totul, el rîse cinic.

— Tot ce-a mai lăsat ultimul dinaintea mea.

— Cum te lasă cugetul să vorbești așa! Nu știi cum m-ai găsit? Nu-ți mai aduci aminte?

— Drăguță, pleacă cu Dumnezeu, cît mai ești întreagă.

— Pe mine mă gonești, dar banii ai știut să-i iei — îi spuse îndurerată.

Se înfurie și o făcu hoață. Izbucni cearta, din care Józia ieși bătută bine și aruncată pe ușă afară.

Acum plutea cu toate pînzele pe marea murdară a vieții orașului. Ryś îl introducea pe nesimțite în lumea plăcerilor necunoscute, conducîndu-l încet spre limanul la care vroia să ajungă. Acasă se ducea ca și mai înainte, dar numai pentru a-i orbi pe meseriașii tîrgușorului și a stîrni invidia fiilor vecinilor cu cilindrul și cu mondenitatea lui. Așa de repede decăzuse, atît de îmbibat era de mirosul pestilențial al „cămăruței" și al mediului, încît atunci cînd îi veni mama și intră în magazin, se înroși tot și, fără s-o salute, o duse degrabă în camera lui. Îi era rușine că era îmbrăcată fără gust și puțin caricatural. Colegilor le-a spus că e gospodina lor de acasă.

Era ca un fruct copt, care se acoperă dintr-o dată cu pete de mucegai și se descompune fulgerător sub influența aerului stricat.

Mințea la fiecare pas. Cumpăra fotografiile gloriilor la modă, se informa cu lăcomie de amănunte fără importanță din viața lor, de felul în care vorbesc, de obiceiuri și defecte, ca să poată să se impăuneze la cîrciumă sau în fața șefilor cu relațiile pe

care le are, delectîndu-se cu impresia produsă de povestirile lui. Vorbea cu atîta dezinvoltură de femeile din lumea mare ori mijlocie, pe care le cunoștea mai mult sau mai puțin din magazin, de la teatru sau de la dans, încît trezea încrederea. Cu patronul, care era un înflăcărat iubitor de teatru și cunoștea scena nu numai din sala de spectacol, discuta adesea cu pasiune despre arta actorilor. Se ducea de preferință la piesele care conțineau cele mai multe bancuri pipărate, ca să le poată repeta după aceea cu mimica corespunzătoare. Cu cel mai mare dintre fiii șefului se certă la cuțite pentru că acesta, plictisit de maimuțăreala lui, îi zise o dată la cină:

— Eu credeam că în Podlasie sînt numai oameni.

— Da? și ce-ai mai văzut?

— Maimuțe care imită caraghioslîcurile de la circ.

— Mie îmi spui asta? întrebă Jan atins.

— Ei, fie și așa. Mă apucă greața tot ascultînd și privind într-una aceeași porcărie, repetată cu o încăpățînare idioată.

— De ce-i porcărie?

— Pentru că este. Pentru că aceste lucruri sînt potrivite pentru denaturații din casele publice de pe Saska Kępa; un om cu mintea întreagă poate simți numai repulsie față de asemenea insolențe. E desfrînarea de cea mai joasă speță, autoviolarea care prăbușește cu totul burghezia noastră.

— Deci, tu consideri că și așa noi sîntem destul de decăzuți? întrebă patronul cu răceală.

— Putrezi ca un copac uscat. Ce să-ți mai spun eu, tată, parcă dumneata nu știi!

— Știu că ai cam luat-o razna, dar asta e boală de tinerețe, trece repede; eu am văzut mulți care tunau și fulgerau, iar acum sînt la fel cu ceilalți.

Așa vorbești doar atunci cînd nu trebuie să te gîndești la ziua de mîine. Mai tîrziu o să te gîndești numai pe cine să jupoi, ca să poți să trăiești. Să lăsăm asta. Mergi mîine cu noi la o petrecere în aer liber?

— Cine mai merge?

— Noi toți, domnul Jan, Nietowii, Tolek cu ai lui, familia Pępkowski și logodnicul Jadziei. Hai și tu, o să vie și bătrînul Pudełko cu fiicele, plătește zestrea cu bani peșin. Iar cea mai mică...

— O isterică, suferă de neurastenie acută. Ce să fac eu acolo?

— O să petrecem de minune.

— Mie nu-mi plac bețiile și tumbele prin iarbă verde, iar flirtul cu fetele lui Pudełko nu constituie o plăcere așa de mare, încît să merite să te scoli pînă-n ziuă. Jadzia, îmi place logodnicul tău, e un tip agreabil. Îmi vine cîteodată poſta să-i trîntesc un pumn în nas, așa, de probă; sînt curios cum ar reacționa. Ai avea marinata gata. Vă topiți unul după altul, nu?

— Las-o în pace! — strigă mama.

— N-am văzut o dragoste mai mare decît la această pereche.

— Mi-a spus mătușa Grzybkowska să treci pe la ea.

— Nu i s-a mai înzdrăvenit preotul?

— Ba a început să meargă.

— O să-l înfulece cu totul, dacă e așa de prost.

— Nu vorbi prostii. E obligată să se îngrijească de nepotul ei.

— Are cam mulți nepoți și toți sînt la seminar. Și ieși.

Jan nu intervenea niciodată cînd vorbea el. Simțea că-i fuge pămîntul de sub picioare, așa că, deși era furios, tăcea de teamă să nu-l atîțe. Fiul acesta

mai mare era cel mai puțin iubit în familie. Avea un fel tăios de a spune adevărul în față. Cinismul său rece sfîșia conștiințele acestea delicate, iar batjocura șfichiuia ca un bici modestia falsă, ipocrizia și nimicnicia vieții lor. Era aspru pînă la neînduplecare. Patronul intenționase să-l pregătească pentru a-i prelua afacerile, dar el i-a spus categoric că nu e făcut să înșele pe alții și s-a înscris la universitate, la Științe naturale: dacă s-ar fi dus la Drept sau la Medicină, mai că l-ar fi iertat, dar la Științe naturale!

— Ești cu siguranță un prost fără pereche — i-a spus tatăl. Să dau faliment dacă tu o să cîștigi cu facultatea asta măcar de-o pereche de ghete. O să crăpi de foame cu naturalele tale.

— Parc-așa n-am să mor, nu?

— Cel puțin o faci și tu ca un om care e în rîndul lumii, nu ca un neisprăvit.

— Asta înseamnă cu preot, cu lumînare, testament și tot ceremonialul corespunzător. Dumneata uiți, tată, că de vreme ce numai o dată se moare, îți este indiferent cum te desparți de viață: în urletele cîinilor sau în dangătele clopotului.

— Tu atîta știi, să scuipi pe lucrurile sfinte.

— Pentru că sfințenia asta prostește omul: este acea cramponare cu încăpățînarea ignoranței de formele perimate, vetuste și murdare de atîta întrebuințare ca o haină veche, respingătoare.

— O să ajungi departe cu ideile astea. Świętochowski[1] ăsta e o adevărată molimă, conștiința lui n-o să poată răspunde pentru toți cei cărora le-a zăpăcit mințile.

— L-ai citit vreodată, tată?

---

[1] *Al. Świętochowski* (1849—1938), scriitor și publicist, liderul curentului pozitivist în Polonia.

— Cum vine asta, îți mai și bați joc de mine? Eu să citesc *Prawda*[1]?

— Mă doare mult ce-mi spui, tată. Numai la noi e posibil ca cineva să pună la stîlpul infamiei un scriitor pe care nu numai că nu l-a citit, dar nici măcar nu știe ce a scris.

— *Niwa*[2] ne informează destul de bine.

— Ah, adevărat. Aveți îndrumătorul pe care-l meritați. Țăranii spun că „din bufniță șoim nu iese", și au dreptate — spuse cu amărăciune.

— Să cauți un profesor de limba engleză pentru Jadzia — adăugă mama, vrînd să pună capăt acestei discuții neplăcute.

— Vrei să înveți englezește? se adresă el direct Jadziei.

— Da, Tola Gościwska și Regina învață. Acum asta e la modă.

— Moda prostească face din voi niște pudeli. Pe tine te interesează numai ca să spui și tu că înveți englezește și cînd ai ocazia să rostești vreo frază în limba engleză.

— Astăzi ești insuportabil.

— Nu știu să fac „aport" la comandă.

— N-ai nici un pic de inimă. În casă toate le vezi în rău.

— Pentru că aș vrea să le văd mai bune. Jadzia, n-aș vrea să-mi vorbești de inimă tocmai tu.

— Distonezi brutal, habar n-ai cît poate să doară sinceritatea ta.

— Porumbițo, surioară, mai lasă podoabele stilistice. Îți vor seca repede rezervele și vei da chix, așa că, Jadziunia, taci din gură; îți voi aduce o cutie de praline și-mi vei zîmbi iarăși dulce.

---

[1] *Prawda (Adevărul)*, organul tinerilor pozitiviști.

[2] *Niwa (Ogorul)*, periodic de coloratură poporanistă în această perioadă.

– Eşti îngrozitor!

– Şi mai cum? Dă-mi voie, îmi place să te ascult când ciripeşti, atunci eşti într-adevăr frumoasă.

– Te porţi cu mine de parcă nu mi-ai fi frate, ci un...

– Să zicem, un senegalez.

—Chiar aşa, un sălbatic, eşti, eşti... spuse aproape plângând.

– N-o să găseşti epitetul corespunzător. Nu eşti în stare nici să gândeşti ca oamenii.

– încetează odată. Astăzi eşti de-a dreptul imposibil — îl certă mama.

– O şterg, mămico. Noapte bună, nu voi mai distona armonia familiei cu prezenţa mea.

îşi sărută mama, apoi tatăl, înaintea Jadziei făcu o plecăciune atât de adâncă, încât aceasta putea să-i vadă spatele slab prin uniformă, şi ieşi. Locuia în oraş şi numai seara, destul de rar, venea pe acasă. Jan plecă şi el numaidecât, dar în drum trecu pe la cârciumă să se mai învioreze.

– Una de percal în dungi! ceru el în jargonul localului.

– Ai vreun necaz? îl întrebă Ryś, salutându-1.

– Am ascultat la patron atâtea palavre, că trebuie să-mi grăbesc digestia.

– Te înscrii cu noi la cheful de mâine, la iarbă verde?

– Nu, că mă duc cu familia patronului.

– Dă-le cu tifla. Aranjăm o petrecere pe cinste. O să te distrezi a-ntâia.

– Bine. Trebuie numai să scap de patron.

– Spune-i că-ţi vine mama sau ceva asemănător.

– Mă descurc eu.

– Adevărat. Acum tu eşti cel care ne poate da lecţii.

– Tipe sunt?

– Fiecare şi-o aduce pe a lui. Va fi însă şi o mică

rezervă pentru orice eventualitate.

– în cazul ăsta o să-mi aleg ceva acolo.

Se scuză faţă de patron şi plecă cu toată banda la Bielany[1]. Erau la vreo cincizeci de persoane şi cu toate că se îmbătase aşa cum se cuvenea la un picnic, îi căzu cu tronc una dintre femei.

– A cui e? — o întrebă pe gospodina localului, arătând-o pe cea care tocmai dansa.

– Deocamdată a nimănui.

– Aha, cu cine a venit?

– Cu noi.

– O cunoşti?

– O să stea la noi. Mi-a fost încredinţată mie, e o ocazie rară, fată de om cu dare de mână — adăugă mai încet.

Jan o acostă şi n-o mai părăsi până la sfârşit. îi plăcea grozav. încercă să avanseze fără jenă, dar îl reţinu cu un gest şi cu o privire, că rămase prostit. Se cuminţi şi o rugă umilit să-l ierte. De celelalte femei — curată adunătură — era departe ca cerul de pământ. Avea atâta demnitate şi distincţie, că nu se putea compara cu niciuna; Jan, care le sărutase pe toate, ca un beţiv ce se respecta, şi se tăvălise cu ele pe iarbă, îşi veni repede în fire. Ori de câte ori întâlnea privirea ochilor ei cenuşii şi inteligenţi, se simţea prostit, fără să ştie de ce. Picnicul reuşi de minune. Se îmbătară cu toţii cum nu se poate mai rău; câţiva chiar şi vomitară. Ryś izbi cu capul într-un stejar şi-l tot izbi, plângând, până când îl cărară la omnibus în nesimţire. O pereche se bătu din dragoste, alte câteva se răniră prin pădure, unul îşi rupse câţiva dinţi în încăierare, iar o femeie îşi pierdu turnura, pe care o căuta, plângând şi ţinân-

[1] Parc lângă Varşovia.
[1] *Leviathan*, monstru marin fabulous, despre care vorbeşte *Biblia* în Cartea lui Iov.

du-se cu amîndouă mîinile de locul unde fusese prinsă. Cîțiva fură duși la arest, fiindcă vroiau cu tot dinadinsul să treacă Vistula înot și mergeau despuiați prin pădure, căutînd vadul. Nevasta patronului cîrciumii strîngea în brațe capul soțului, fără să ia în seamă că acesta îi mînjea rochia, și-i șoptea cu o voce melancolică: „Mareczek, inimioara mea" — zîmbind totodată către cei care se mai țineau pe picioare și dansau fără vestă și cu pantalonii descheiați un joc nemțesc. Femeile își destăinuiau secretele și sugeau la coniac ca niște pompe. Unul acoperise un scaun cu un șervet și, înarmat cu o furculiță, îl ucidea, mormăind, avînd înfățișarea lui Aruszno: „te ucid, te spintec, bestie!" și-și rostogolea tragic ochii tulburi, inconștienți, pînă cînd căzu alături, ca un cadavru.

Jan dansă numai cu noua cunoștință; vroia să-i spună ceva, dar era atît de beat, că nu putea să lege două vorbe. Fata îl rugă să nu mai aștepte sfîrșitul și să plece împreună și el acceptă. Avea trăsura lui. După ce urcară, adormi tun și se trezi abia luni dimineața. Habar n-avea cum ajunsese acasă. Capul îi atîrna greu, dar își aminti de noua parteneră și parcă-i era dor de ea. E frumoasă — gîndea, numai că nu putea să-și amintească exact fața ei. Seara o găsi la cîrciumă. Îl intimidă și mai mult. Se așeză lîngă ea și începu să se scuze pentru ziua de ieri, dar cu un zîmbet și cîteva cuvinte banale îl lăsă singur și se duse să împartă bere clienților. Jan începuse să nutrească ceva ca un fel de respect pentru ea și toată seara o privi cu insistență. Vroia să afle mai multe despre ea, dar nici crîșmărița nu știa. Se lăsa cu mirare în seama impresiei pe care o făcea asupra lui. Simțea că începe să-l intereseze mai mult decît oricare dintre cele de pînă acum. De cîte ori îi atingea mîna, încerca o plăcere copleșitoare și se

simțea atît de bine cînd se uita la ea. Intuia cu o încîntare imensă moliciunea corpului ei bine făcut; îl apuca amețeala, uitîndu-se la șoldurile largi și la pieptul bogat, plin. Indiferența ei îl înfierbînta și îl irita și mai tare. Buzele de un roșu sîngeriu, fața albă, palidă și părul negru îl atîțau, cutremurîndu-l de plăcere. De cîte ori aducea ceva la masa lui, aproape că-și pierdea judecata și-i venea să-i muște gîtul alb cu pielea catifelată, acoperită de pufușor negru. În cîteva rînduri vru să-i facă cinste, așa cum se proceda cu celelalte fete. Îl refuză cu răceală și hotărîre. Vru să se apropie de ea, să-i vorbească mai mult, dar îl evita sau îl tempera cu o indiferență disprețuitoare. Aproape toată banda se da în vînt după ea, dar nici unul nu avea mai mult noroc. Crișmarul se cam strîmba de ciudă, căci îi supăra clienții, dar nu spunea nimic. Ryś o înconjura cu un respect adînc și-i atrăgea atenția lui Jan asupra ei cu un entuziasm fără margini. Zîmbea pe furiș văzînd că Jan își pierdea pur și simplu capul din pricina ei.

Se ținea departe de clienți ca și de celelalte colege. Era tăcută și posomorîtă. La început îi spuneau „domnișoară Maria", dar mai apoi trecură la „Mańka", așa cum se obișnuiește în orice circiumă.

Doar Jan, de cîte ori vroia ceva, mai că se scula în picioare, ca prin aceasta să-și accentueze și mai mult rugămintea. Stătea aici seri întregi. Ba venea și ziua de cîteva ori s-o vadă, că nu mai putea să stea fără ea. Se îndrăgostise cu adevărat și o iubea cu patimă. Rupse toate legăturile mai vechi, abandonîndu-se cu pasiune acestui sentiment. Îi vorbea prin mii de nimicuri despre iubirea lui, era disperat că se arăta atît de indiferentă și că îl evita aproape pe față, acum. Nu îndrăznea să-i spună deschis cît de mult o iubește. Trecuse aproape o lună, dar el nu

înaintase nici un pas. La cîrciumă începuseră să-l cam ia în rîs, dar s-au liniștit repede cînd le-a promis că le va sparge capetele cu halbele de bere, dacă nu-l vor lăsa în pace. Nu mai știa ce să facă, la magazin se plictisea, cu toate că avea destul de lucru cu pregătirea falimentului, acasă nu putea sta locului. Vizitele în familia șefului le rări și le scurtă pe cît îi stătu în putință. Domnișoara Jadwiga era supărată pe el, pentru că nu mai avea cine să-i suporte capriciile, bătrîna se necăjea că nu mănîncă, iar patronul fiindcă nu mai avea cu cine să bea bere. Nu-i păsa prea mult de supărarea lor și se ducea la cîrciumă. Pe Mańka o conducea în fiecare zi, mergînd departe în urma ei. Îndrăzneala, tupeul îi pieriseră, încetase chiar să mai mintă. Tot ce nu era în legătură cu ea pierdea orice interes, de se mira singur de el. Înghițea o cantitate enormă de bere, numai ca ea să-i mai aducă iarăși. De cîte ori plătea consumația, îi lăsa de trei ori mai mult bacșiș.

În sfîrșit, se hotărî să discute cu ea, fie cè-o fi! Veni o dată mai tîrziu, după ce meditase și plănuise cum să procedeze. Intrînd, observă, parcă, o roșeață de bucurie împurpurîndu-i pentru o clipă fața.

Cîrciuma era pustie. Numai într-o cameră stăteau cîțiva tineri la lumina lumînărilor, iar printre ei, Antek, îmbrăcat elegant, strălucitor, vorbea tare și rîdea zgomotos. Mańka se uita la Jan cu anume blîndețe parcă. Tocmai vroia să înceapă vorba cînd se auzi:

— La doi! De patru ori bere.

Mańka le puse berea dinainte și vru să plece. Antek o apucă de mînă.

— Domnișoară Mania, așează-te la masa noastră. Poate vrei să bei ceva?

— Mulțumesc. Dă-mi drumul.

— Fără moșturi, ce dracu, eu plătesc. Ca mîine zboară burlăcia și va trebui să pui frîu la toate.

— Domnule, te rog.

— Hai, frumușico, rămîi — și o cuprinse cu brațul, o trase spre el și o sărută drept pe gură.

— Animalule! și scuipă cu scîrbă, zbătîndu-se să scape.

— Ce te scumpești așa, drăguțo? Parale se găsesc destule.

— Dă-mi drumul.

— După ce te mai sărut o dată — și o înșfăcă mai cu putere.

Înfuriată peste măsură, îl trăsni în față și i se smulse din mîini. Antek înjură grosolan și, deși abia se mai ținea pe picioare, sări după ea. Îi tăie drumul Jan, aproape verde de mînie, răsuflînd greu din cauza geloziei.

— Încotro? întrebă rece.

— Cară-te. Stricata asta, Dumnezeii ei... a îndrăznit să mă pocnească peste bot, o învăț eu minte.

— Bine ți-a făcut. Anteczek, băiatule, spală putina, cît mai ești întreg și nevătămat.

— Cum? Ce? Să dea în mine una ca asta?

— De ce te-ai legat de ea? Aici nu e grajd, auzi?

— Ce înseamnă asta? Ești impresarul ei? Bani am, nu-ți fie frică.

În loc de răspuns, Jan îl înhață de grumaz și-l aruncă în mijlocul companionilor ca pe o otreapă. Aceștia săriră la el, dar îi cinsti așa de bine cu un scăunel, că începură să zbiere. Se iscă învălmășeală și veni crîșmarul. Antek, beat, cu fața zdrobită de piciorul mesei, se jeluia cu voce plîngătoare:

— Păi ce, nda, domnule, nu mai ai voie nici să glumești cu o fată, nda, domnule, s-o săruți. Eu o rog, nda, să bea cu noi, o sărut ca pe una cinstită și asta, nda, domnule, mă pocnește la mutră. Auzi,

patroane! Sînt un client permanent, lua-o-ar dracu, permanent! dar dacă mă înfrumusețați așa — basta! la biserică cu astfel de circiumă. Nu mai dau pe-aici de astăzi încolo, nda, domnule, nici pentru un țap, al dracului să fiu! Ne socotim noi, fecioraşule, ne socotim noi, pui de șleahtic. Ho, ho. Să plecăm, Dumnezeii mă-si... din bomba asta. În familie, nda domnule, meseriașul cumsecade e respectat. Să mergem.

Îl luară de braț, fiindcă nu se mai putea ține pe picioare și ieșiră. Patronul se repezi furios spre Mania care stătea liniștită în ușă.

— Ce ți-a căşunat, domnișoară?

— Nimic, m-a jignit.

— Cum, cum! te-a jignit? Ia uite la ea, Sfînta Precesta! Îmi baţi clienţii.

— Domnule, vă spun că nu voi permite să fiu insultată.

— Mare lucru că te-a sărutat! Pentru ce ești pusă aici? A doua oară să nu se mai repete, că te dau afară. Clientul care mănîncă, bea și plătește cu bani gheață vrea să mai uite de necazuri, să se mai distreze, iar tu îi faci scandal. De ce vă ţin aici? Ia uite la ea, sfînta! se teme de pipăială. În loc să fii supusă, ca să-i faci să vină mai des aici, să-i atragi, tu...

— Dacă nu vă place, pot să plec.

— Da' du-te dracului, fie și de astăzi. Parc-ar fi vreo contesă, dom'le, da... Te plătesc, domnișoară, și-ți dau să mănînci ca să-ţi faci treaba cum se cuvine; dacă nu-ţi place, du-te unde și-a înțărcat dracu copiii.

Palidă ca o moartă, cu dinţii încleștați, Mańka tremura convulsiv de mînie reţinută. Ochii ei aruncau fulgerări scurte de ură, care-l intimidară pe patron și-l făcură să se oprească din vorbă.

Jan tăcea, cu toate că era indignat în ultimul grad. Cuprins de o furie năprasnică, era gata să-l ia de gît și să-l sugrume, să-l calce în picioare, dar Mańka îl reținu, luîndu-l de mînă. Strînse palma nervos, puternic, găsind în asta singurul mod de a-și descărca mînia. Liniștindu-se puțin, se duse după Marek și-l obligă să-și ceară iertare de la Mańka. L-ar fi adus tîrîș, dacă n-ar fi vrut, așa de adînc simțea jignirea ei.

— Îți mulțumesc, domnule — îi spuse scurt, strîngîndu-i mîna. Avea lacrimi în ochi și o amărăciune adîncă în glas. Jan se cutremură de bucurie, se bîlbîi, nu spuse nimic și zbură afară din cîrciumă, pătruns de presimțirea că și ea îl iubește: era atît de bucuros, că uitase tot. Abia mai tîrziu îi trecu prin minte că astăzi putea să-i vorbească despre dragostea lui.

„De ce n-am profitat de ocazie? Așa nu mai pot răbda. Întîmple-se orice, mîine am să-i spun tot."

Ziua următoare stătu în magazin tot timpul ca pe ghimpi și imediat după ora opt plecă la cîrciumă. Toată seara văzu cu bucurie că Mańka se uita cu plăcere la el, învăluindu-l într-o privire caldă, bună.

„Mă iubește sau îmi este profund recunoscătoare" — medita emoționat și pierdea partidă după partidă. Ryś se învîrtea în jurul mesei de biliard, zîmbind ironic.

— Juszka, tu astăzi nu mai deosebești pe patru de o dublă.

— Am țintit bila neagră spre colț, dar abia am șters-o.

— Știu eu ce țintești tu. Alba la mijloc.

— Patru cu bila neagră.

— Nu faci nimic, te-nfunzi. Lovitura asta nu e pentru un fraier; aici trebuie o mînă de maestru.

— Va fi. Fir-ar să fie, iar am greşit!

— Da, dar face — o şi văd.

Jan nu răspunse. Şterse tacul cu creta şi se uită la Maria care stătea în camera vecină.

— L-ai văzut azi pe Wacek? Era fiul mai mic al patronului, care conducea secţia de vinuri.

— Nu, de ce?

— Bronka l-a prins aşa de bine, că băiatul e aproape pierdut.

— Uite, stridia!

— Cu şampanie ar putea s-o înghită mai uşor. Acum poate să-l spele cît îi place. A mobilat-o scump.

— E aşa de avut? Nu ştiam. Are o sută de ruble pe lună, şi atîta nu-i ajunge.

— Cheltuie de patru ori mai mult. Nu-l controlează nimeni la casă, oho, ăsta e un şmecher.

— Nu vorbi prostii, Wacek e un băiat cinstit.

— Păi eu spun altfel? E mai deştept decît tine, fiindcă se gîndeşte şi la el.

— Încetează, niciodată n-o să cred ce spui. Wacek e la fel ca mine.

— Eu te-ntreb un lucru. Ştii cît cheltuieşte patronul pentru vinuri, votcă, bere şi alte băuturi, pe care le tot consumaţi, ei, ştii?

— Nu, pentru că eu ţin numai socotelile magazinului.

— Ei vezi? El nu trebuie să dea nici un ban.

Jan îl privi mirat.

— Kunke îi dă totul degeaba.

— Ho! ho! Ai încă nevoie de practică. Eşti încă prea credul. Kunke ia marfa de la Wacek pentru magazinul său. Socotelile merg negustoreşte, în ordine, iar şeful o ia de la Kunke. Trei capete de miniştri înţelepţi.

— Ai frică de Dumnezeu. Şeful meu să facă aşa ceva? E o porcărie doar.

— E o afacere faină. De cum am aflat de cîrdăşia lor am ştiut că aşa stau lucrurile şi nu altfel. Mi-am zis de la început că este aşa şi într-adevăr aşa este. Asta e o minte care face banii — şi rîse încet, îndelung.

Terminară partida. Ryś plecă la bufet, iar Jan începu să umble încoace şi încolo prin sala de biliard, impresionat neplăcut de această descoperire. Nu era convins, dar pe Ryś trebuia să-l creadă.

„E o porcărie, o mîrşăvie. Vreau să văd cu ochii mei, nu e cu putinţă."

Se chinuia, fiindcă i se spulbera încă o iluzie. Îi era necaz că crezuse atîta vreme în cinstea şefului. „Nu se poate" — îşi zicea mereu, dar în acelaşi timp îi veneau în minte multe amănunte care-i întăreau bănuiala. Chefurile care se ţineau lanţ, primirile fastuoase la care vinul curgea gîrlă şi delicatesurile care se consumau ca pîinea caldă, iar, pe de altă parte, cunoscutul spirit de economie al soţiei patronului, zgîrcenia datorită căreia făcuseră avere. Începeau să i se deschidă ochii. O neliniște plină de teamă începea să pună stăpînire pe el. Nu-şi mai da seama ce e bine şi ce e rău. Cine are dreptate, el sau Ryś! „Wacek, fiul răsfăţat al şefului, face asemenea măgării în cîrdăşie cu tatăl său. Şi Kunke ăsta, piosul negustor catolic, furnizorul vinurilor de precestanie, la care venea toată lumea clericală din oraş! O mulţime de preoţi, ba chiar episcopul în persoană era cel mai bun prieten al său. Ce dracu să însemne toate astea, faţă de cine se prefac ei altfel decît sînt? De ce una spun şi alta fac? Măcar dacă n-ar avea tot ce le trebuie, mai că... E şi asta o bandă

ca aceea de la «cămăruță», poate și mai rea. Dar situația lor le-ar permite să respecte normele morale." Îl stăpînea o dezamăgire amară; ceea ce simțea față de prefăcătoria și respectul cu care erau înconjurați de alții, poate la fel de răi, nu era indignare, ci o furie nestăpînită. Toți erau așa. „Toată lumea e la fel" — spuse cu asprime, dar își schimbă numaidecît părerea cînd se gîndi la părinții lui. Acolo mai sînt încă oameni cinstiți. Îi trecură prin fața ochilor fețele aspre, muncite, sufletele curate ale semenilor șleahtici care-și lucrează ogorul cu trudă sîngeroasă, cîteva chipuri de meseriași, apoi siluetele de țărani pe care și-i mai amintea și la care se gîndea cu milă, cu înfiorarea omului deprins cu bună starea: trecu în revistă viața lor grea, mizeră. Nu-i veni prea la îndemînă, căci simțea de-a dreptul repulsie pentru o astfel de viață. „Dacă în schimbul onestității ți se dă numai atîta, dacă numai la asta ajungi, atunci... atunci eu n-am să merg pe drumul ăsta. N-aș rezista. Și în definitiv pentru care motiv? de ce? la ce bun? O veșnică trîntă cu sărăcia, iar la sfîrșit o moarte asemănătoare cu a celor care și-au trăit viața din plin, care..."

Se simțea ciudat de îngrijorat de aceste meditații, intimidat, nu era în apele lui, ca un om căruia i s-a scos legătura de pe ochi, sau ca un întemnițat pe care împrejurările ori destinul l-au smuls pe neașteptate din cătușele pe care le purta de la naștere, din cătușele religiei, ale castei, ale credințelor și ale moralității, și oferindu-i libertatea, îi spun: pleacă — iar lumea întreagă stă deschisă înaintea lui și toate drumurile sînt libere — și el își bate capul încotro s-o apuce, pentru că ar vrea să știe mai întîi unde va ajunge. La capătul fiecărui drum se găsește inscripția: „Moarte" și stăpînește întunericul, neantul. Și peste tot domnește vacarmul,

învălmășeala, întrecerea reciprocă și o astfel de nebunie neînțeleasă, de parcă acolo ar scrie „Nemurire". „Ducă-se dracului toate, de trăiești într-un fel sau altul, mai devreme sau mai tîrziu tot trebuie să dai ortul popii" — își spuse și se îndreptă spre bufet să bea o bere.

Ryś îi făcu Mańkăi un semn discret și intră în „cămăruță."

— Ia dă-mi mîna, domnișoară!

Îi întinse, neglijent, mîna stîngă.

— Asta e de la el, pentru împăcare — spuse, punîndu-i în deget un inel minunat.

— De la el? întrebă încet, parcă nevenindu-i să-și creadă urechilor. De la el! Se cutremură toată, ca și cum ar fi trecut prin ea o flacără de indignare, de supărare, de ură — și Ryś îi explică:

— Da, de la cel iubit.

— Și dumneata îndrăznești să faci pe comisionarul!

— Ce e rău în asta? Oamenii se ceartă, se împacă...

— Ah, nemernicul, nemernicul!

— Urîte vorbe, dar oricum, nu sînt decît vorbe. Pot să te asigur că dorința lui e să-ți ceară iertare, iar dragostea lui este tot atît de mare ca și înainte. De ce să-l numești nemernic, dacă acest nemernic te vrea pe dumneata. Ce-a fost nu se mai întoarce, nu-i așa? și o învălui într-o privire cinică, otrăvită. M-a rugat — continuă — să-ți dau inelul ăsta, ca o garanție a împăcării, și cheia de la locuință. Vei găsi acolo toate cele de trebuință unei femei cu situația dumitale. În definitiv dumneata știi că el nu s-a arătat niciodată zgîrcit cu banii. Îți dorește sincer să fii fericită. Cîrciuma nu e pentru dumneata. Cu puțină îndemînare ai putea să-ți asiguri un viitor frumos, trebuie numai să știi cum să-l iei. Ei, dar n-o să-ți dau cu sfaturi, doar nu vorbesc cu o agea-

mie. Ce să-i spun? Aşteaptă cu nerăbdare ca orice îndrăgostit. Ar fi făcut asta mai de mult, dar abia ieri a aflat, întîmplător, unde eşti. N-a mîncat şi n-a dormit două luni de zile, căutîndu-te. O dragoste ca asta se cuvine preţuită. Ce să-i spun? Cînd te muţi? Am primit sarcina să te instalez eu. Nu se cuvenea să vină el aici — înţelegi şi dumneata — ei, aşadar, de acord?

„Ce să-i spun, ce să-i spun?" repeta într-una, asurzită de cuvintele lui, care o legănau ca o volbură de apă, acoperind-o de ruşine. O năpădea durerea chinuitoare a urii, conştiinţa decăderii complete din vina acestui nemernic.

— Să-i spui — şuieră încet, printre dinţi — că e cel mai josnic om, un tîlhar ordinar. Ia-l, ia inelul, dă-i-l înapoi şi spune-i că nu există blesteme cu care să nu-l fi blestemat. Auzi, domnule? Nu există nenorociri, pe care să nu i le doresc din adîncul sufletului, atît de puternic că se vor îndeplini cu siguranţă. Spune-i, domnule, că îl urăsc şi îl blestem în fiecare zi, în loc de rugăciune. Mai bine sfîrşesc în stradă, pe trotuar, într-un bordel decît să fiu a lui, fiindcă aşa voi fi curată măcar în faţa conştiinţei mele. Prefer să mă arunc în braţele dumitale, deşi mi-e silă de dumneata ca de o jivină scîrboasă, decît să locuiesc sub acelaşi acoperiş cu el. Spune-i să nu-mi mai aţie calea, pentru că eu am doar viaţa de pierdut şi aş putea-o sacrifica, numai să mă răzbun. Ah, Doamne, Doamne, cum pot să trăiască asemenea nemernici şi să rămînă nepedepsiţi?!

— Sînt necesari pentru menţinerea echilibrului, altfel ar fi prea mulţi sfinţi ca dumneata — şuieră, ascunzînd inelul. Deci ultimul dumitale cuvînt e: nu.

— Nu, niciodată, mai bine moartea.

— Toate se vor sfîrşi cu un nou amant — mormăi şi ieşi furios.

— Doamne, Dumnezeule, șoptea zdrobită de durere; lacrimile i se prelingeau pe față. Plînse îndelung, cu suspine.

După plecarea lui Ryś, Jan, auzind hohote de plîns, intră în „cămăruță“: lumina micșorată abia împrăștia puțin întunericul. Se duse drept la ea și, luîndu-i mîna, întrebă:

— Ce s-a întîmplat?

Nu-i răspunse; nu putea să rostească nici un cuvînt din cauza plînsului.

— Ce ai, domnișoară Maria? Se așeză lîngă ea. Hai, spune-mi, aș putea să-ți fiu de folos cu ceva? Te rog mult, m-ai face cu adevărat fericit. Te-aș putea ajuta. De-ai ști cît mă doare cînd te văd că suferi — și începu să-i sărute mîna. Nu trebuie să știu eu? Ryś e vinovatul? Poate că ești bolnavă?

— Ah, nu, n-am nimic, vezi și dumneata, e ceva nervos, trece repede — vru să vorbească liber, nepăsătoare, dar nu reuși. Izbucni iar în plîns.

— Mă duci la disperare. Era foarte emoționat, simțea că are lacrimi sub pleoape. Vroia atît de mult s-o ajute, s-o liniștească și suferea nespus că nu era în stare să facă nimic. Adînc tulburat, stătea lîngă ea, neștiind cum să procedeze.

Plînsul încetă brusc. Se uită la el și ieși fără o vorbă.

După închiderea cîrciumii plecă o dată cu ea și, ajuns în stradă, o întrebă:

— Vrei să te conduc, da?

— O faci adesea fără să mă mai întrebi.

— Da... dar de departe... așadar se poate?

— Vroiam chiar să te rog să faci asta.

— Birjar! strigă.

— O, nu, mulțumesc, prefer să merg pe jos. Am nevoie de mișcare, vreau să respir puțin aer curat

după mirosurile din local, trebuie să obosesc ca să uit măcar pentru o clipă.

În tonul aspru, impresionînd neplăcut, al vocii, străbătea amărăciunea. Merseră cîtva timp în tăcere.

— Domnule, te rog să-mi spui deschis, sincer, omenește, de ce te ții după mine, de ce de cînd m-ai cunoscut îmi tot ții calea?

Ochii îi străluceau aspri, reci, iar glasul îi tremura scurt, aproape mînios.

— Te iubesc, domnișoară — răspunse fără ezitare.

— Am simțit asta. Dar știi dumneata pe cine iubești? rosti moale, cuprinsă brusc de sentimentul propriei vini.

— Ce vrei să spui? Nu înțeleg.

— Știi dumneata cine sînt eu? Cum am fost?... adăugă mai încet.

— Și ce-mi pasă mie! Eu te iubesc, și-mi ajunge. Trecutul îți aparține.

O umbră îi înnoură o clipă fruntea, dar se liniști repede și spuse totul aproape pe deplin sincer.

— Dar viitorul?

— Viitorul — îi luă amîndouă mîinile și, apăsîndu-le pe buze, șopti adînc mișcat: Dacă dumneata ai putea să mă iubești cît de puțin, viitorul mi-ar aparține mie, ar fi al nostru. Nu-i așa?

Nu prea știa bine ce vorbește, ce promite și ce vrea, dar se simțea atît de fericit, o iubea atît de mult în clipa asta... Bucuria îl inunda cu o căldură nespus de plăcută, simțirile deveneau cuprinzătoare iar el creștea dintr-o dată la proporțiile reprezentantului speciei.

Maria se uita serioasă la el, cu o tristețe disperată; buzele îi tremurau de emoție și un strigăt abia stăpînit, un spasm de jale și durere uriașă îi sfîșia inima, răsufla greu, tremurînd toată. Era atît de uluită, încît aproape că nu mai vedea nimic, doar

instinctiv simțea o dorință nebună să i se arunce în brațe, să se cufunde în acest vis, din care să nu se mai trezească.

— Nu merit o astfel de iubire, nu — răspunse, în sfîrșit eliberîndu-și mîinile, și amintirile năvăliră asupra ei.

— Domnișoară Maria!

— Taci, să nu mai vorbim, mai tîrziu am să-ți explic cum stau lucrurile. Vru să mai rețină impresia produsă de cuvintele lui, dar totul trecuse; să se afunde măcar în sunetele glasului, dar și acestea se risipiseră în suflet.

— Dumneata nu mă iubești?

— Nu știu, simt numai durere, păreri de rău și o mare bucurie că nu mai sînt singură pe lume.

— Sînt al dumitale, dispune de mine cum ți-e voia. Voi fi pentru dumneata tot ce vrei. Sînt rău, dar te iubesc. Nu știu să spun asta, dar poți s-o vezi și s-o simți după sunetul glasului. Știu, dumneata ești bună. Îmi spui că nu ești demnă de dragostea mea, nici nu vreau să aud așa ceva. Ești totul pentru mine. Spune-mi doar că mă iubești. Eu n-aș putea să simt mai mult, mi-am pus întreaga viață în această iubire.

Nu-i răspunse nimic, își acoperi fața cu o batistă și începu să plîngă.

La colțul străzii Leszno, făcu semn unei trăsuri și urcară. Ardea de dorință s-o atragă spre el, și nu se putu stăpîni ca măcar în treacăt să-i înconjure timid mijlocul cu brațul. Maria se ghemui instinctiv lîngă el, plecîndu-și fața plînsă pe pieptul lui. O susținea cu delicatețe, dar era chinuit de nesiguranță. O iubea atît de mult, capul acesta care se odihnea la pieptul său îi era atît de scump, iar plînsul ei îl resimțea atît de dureros. Îl cuprindea o jale necunoscută, ochii îi înotau în lacrămi. Starea

ei sufletească punea încet stăpînire și pe el. Acum se simțea nemărginit de bun, liniștit, foarte puternic și gata pentru orice sacrificii.

Începuse să bureze, așa că birjarul opri, trase capota trăsurii și mînă mai departe pe strada Leszno. Mai că nu observă. Îi plăcea s-o țină așa, să-i simtă bătaia inimii, bucuria apropierii ființei dragi. Căldura corpului ei îl umplea cu o moleșeală plăcută. Începu să viseze, uitînd curgerea timpului. Avea impresia că se află de mult în această situație și că așa va fi mereu de aci înainte. Nu se mai gîndea la nimic și savura destinderea cu nervii moleșiți. În sfîrșit, o întrebă, acoperind-o mai bine cu năframa:

— E bine așa?

— O, da, e atît de bine! Mă simt liniștită, împăcată. Să iubești și să fii iubită. Mi-e tare bine.

— Mă iubești?

— Da, spre nenorocirea mea.

— Poate dragostea să fie o nenorocire?

— Da, pentru cei cărora nu le e permis să iubească. Eu n-am voie să iubesc, nu sînt demnă de iubire.

Se ridică, îndepărtîndu-se puțin.

— Da, da, dumneata nu trebuie să mă iubești pe mine — și iar începu să plîngă.

— Nu mai zic nimic, fiindcă te fac să plîngi.

— Ba, nu, vorbește, glasul dumitale mă liniștește, mă asigură că ceea ce aud nu e o iluzie.

— Să fie oare chiar atît de extraordinar că iubesc?

— Oh, nu, numai că dumneata mă iubești pe mine!

— Nu știu de ce vorbești așa, dar te iubesc cu atît mai mult, cu cît simt că ești nefericită — ai să-mi spui vreodată pentru ce suferi?

— Da, îți voi spune.

— Poate n-o să-ți fiu de nici un ajutor, dar te compătimesc mult și vom împărți suferința.

Atinse vizitiul cu umbrela, și acesta opri.

— Am ajuns — spuse.

— Așa de repede?

Sări s-o ajute să coboare, dar îl rugă să plece înainte de a se deschide poarta, căci nu vroia să vadă portarul că a fost condusă acasă de cineva. Jan îi sărută mîna și urcă. Birjarul era gata să pornească; plesnise din bici și îndemnase calul cu hățurile, cînd Maria strigă:

— Domnule Jan! și se apropie în fugă.

Jan se aplecă puțin în afară. Maria îi cuprinse gîtul cu brațele și-l sărută cu patimă pe gură. Luat prin surprindere, nici nu avu timp să-i răspundă.

— Pornește! strigă ea la birjar. Și trăsura se urni, iar el stătea năucit, neștiind ce se întîmplase cu el. Își pierdea mințile de fericire. Un fior de plăcere îi trecu prin șira spinării și-i veni amețeală. Se întoarse acasă pătruns de o căldură interioară. Iubea, iubea cu toată puterea celor 25 de ani. O iubea, respectînd-o profund, fiindcă simțise de la început superioritatea ei în toate privințele. O iubea și pentru că putea s-o adore.

Mîndra Mańka, inaccesibilă pînă la grosolănie cu toți, față de el se arătă alta, bună și sincer iubitoare. Se dăruia acestui sentiment cu entuziasmul îndelung reținut, cu pasiunea temperamentului înăbușit atîta timp. Săvîrșea mii de ciudățenii, ca să-i arate iubirea. Adeseori trebuia s-o roage să fie prudentă, să păstreze aparențele în local, față de oameni, deși aceste dovezi îl legau tot mai puternic de ea. O bucurie copilărească îl cuprindea la gîndul că ea face toate astea numai pentru el. În fiecare zi după ora închiderii o ducea acasă cu trăsura și de fiecare dată se întorcea îmbătat de sărutările ei și de o iubire și mai puternică.

Cu toate că își ascundeau dragostea, toți aflaseră de ea. Ryś îi urmărea atent, cu un zîmbet îngăduitor, părintesc.

Peste puțin timp îi permise s-o viziteze acasă; o rugase de atîtea ori. Închiriase o cameră într-un apartament locuit de o pereche de bătrîni liniștiți și nițel idiotizați din pricina încăpățînării bigote cu care se țineau de rugăciuni. Avea o cameră la care se ajungea prin locuința lor, înțesată de icoane și crucifixuri ca o prăvălie cu articole bisericești.

Cînd veni Jan, îl prezentă bătrînilor drept un frate al ei. Nici nu observă cu cîtă bunăvoință se uitau la el, deoarece era teribil de surescitat și savura dinainte încîntarea clipei cînd vor rămîne singuri. Ah, nici n-ar fi putut spune cît de frumoasă i se părea în această locuință modest aranjată.

Fiind după-amiază, îi spuse că-l va servi cu o cafea, și îl sărută cu înfocare.

Era puțin intimidat, nu putea să-și recapete libertatea mișcărilor. Simțea lipsa deprinderii necesare în astfel de împrejurări, era jenat de prezența bătrînei; stînjeneala ținu doar pînă cînd aceasta strînse cești le și ieși, închizînd ușa. Se așezară unul lîngă altul pe canapeaua învechită, privindu-se în ochi și sărutîndu-se. Deocamdată, nu simțeau nevoia să vorbească, nici n-ar fi avut ce. Se înfierbîntaseră amîndoi și se aruncau mereu unul în brațele celuilalt. Abia după ce se săturară de sărutat, și cînd se mai potoli puțin febra apropierii, îi povesti istoria ei. Povestea obișnuită a fetei înșelate și părăsite, sfîrșind cu blestemul și izgonirea din casa părintească în momentul în care tatăl ei, un bătrîn puritan burghez, aflase adevărul.

Îi spuse totul în amănunt, urmărind atentă impresia pe care o făcea povestirea asupra lui. Jan rămase

tăcut. Abia după ce termină, o întrebă cu vocea puțin înăbușită:

— Cine e?

Mańka se cutremură la sunetul glasului și întîrzie să răspundă.

— Spune-mi unde este, cum se numește acest... Îl sugruma gelozia.

— Ți s-ar putea întîmpla vreo nenorocire, de aceea nu-ți spun, nu trebuie să-ți spun.

O privi ciudat, se ridică și începu să meargă prin cameră, fără să știe de ce e supărat, fiindcă, la urma urmei, prea puțin îi păsa.

— Ți-am spus că nu sînt demnă să mă iubești. Acum dumneata o să pleci și păcătoasa va rămîne iar în voia soartei. Voi pieri pentru că sînt vinovată. Știam eu că de mă voi destăinui ție — îl tutuia pentru prima dată — mă vei părăsi, că această dragoste va fi nenorocirea mea. Pentru mine nu mai există nici o scăpare, voi ajunge acolo unde cad cele care fac ca mine.

Vorbea încet, cu un accent de nemărginită tristețe în glas, mîinile îi atîrnau inerte și se uita în golul dinaintea ei cu ochii uscați, vrînd parcă să-și ghicească viitorul. Pierduse dintr-o dată speranța că-l va reține și încerca amărăciunea adîncă a însingurării.

— Am rămas fără acoperiș și acum sînt în afara societății. Ce vină am eu? adăugă, și în voce i se simțea plînsul și o răbufnire de jale neputincioasă. Ce vină am eu că există pe lume bărbați josnici și că am fost o proastă și i-am crezut? Cine și cînd mi-a deschis ochii că există oameni răi, care și-au făcut o meserie din coruperea fetelor? De ce trebuie să ispășesc numai eu? De ce rușinea și nenorocirea s-au abătut numai asupra mea? De ce m-au alungat de acasă și mi-au închis toate ușile, ca celei mai

josnice lepădături? Eu trebuie să port stigmatul rușinii, dar el? Josnicia lui nu i-a știrbit reputația în ochii nimănui. Unde este dreptatea? Ce mai înseamnă simpla milă care nu permite să bați un cal, dar șterge din rîndul oamenilor cumsecade o fată înșelată, o împroașcă cu noroi și o condamnă să moară în stradă? Oh, cel mai rău animal e mai bun decît voi, oamenii, mai milostiv.

Amintirea și conștiința neputinței în fața strigoiului respingător de prostie al opiniei publice, față de formele idioate și împietrite ale moralității josnice a colectivității o înăbușea de-a dreptul, producîndu-i o suferință fără margini. Acum era sigură că el va pleca, și o durere adîncită de siguranța pierderii și spulberarea nădejdii de a renaște îi străpungea sufletul, părerea de rău după el o rodea îngrozitor și îi strîngea inima într-un brîu căptușit cu țepi ascuțiți, pe care îi simțea înfigîndu-se din ce în ce mai adînc. Deznădejdea prăvălea asupra ei un val de durere ascuțită. Se afunda tot mai adînc în trăirea nenorocirii ei. Vru să mai spună ceva, dar, văzîndu-i fața, tăcu. O cuprinse frica în fața viitorului și o jale atît de mare după fericirea pierdută, încît simțea că înnebunește. Poate că-l iubea atît de mult și pentru că îi era recunoscătoare, fiindcă în situația ei de repudiată el îi apăruse ca singura salvare, singura ieșire. Își promisese să-i fie supusă ca o sclavă, numai s-o smulgă din ghearele rușinii în care o aruncase societatea, dar acum el va pleca, va pleca — gîndea Maria, simțind o înțepătură insuportabilă în creier.

O tăcere chinuitoare, plină de neliniști, se instăpîni între ei. Jan era profund afectat de această mărturisire, se așteptase la ea, dar, ascultînd-o, era abătut. Sinceritatea ei deplină îl nemulțumise, ar fi preferat o minciună, transparentă chiar, puțină

prefăcătorie; adevărul gol-goluț însă îl durea. Nu înțelegea că numai o femeie de o curățenie morală deplină, de o bunătate deplină, putea să vorbească în acest fel în fața celui pe care-l iubea din toată inima. Se scutură totuși repede de această stare apăsătoare, dragostea învinse. Acum tăcea pentru că își făcea socoteala negustorește că le va fi greu să trăiască amîndoi numai din leafa lui de pînă acum.

Se hotărî dintr-o dată să vorbească cu patronul de mărirea salariului și, ca un contabil îndemînatec, începu să facă planuri de viitor. Se obișnui atît de repede cu această situație, încît după o clipă trecutul ei îi era aproape indiferent. Gîndul conviețuirii cu ea îi dădea aripi. În sfîrșit, se așeză lîngă ea, o luă în brațe și începu s-o sărute cu patimă.

— Nu vreau să știu nimic, te iubesc și nu mă interesează nimic altceva. Îți cer doar să mă iubești și să fii a mea — îi spuse în șoaptă.

Mańka tresări brusc la auzul acestor cuvinte. Paloarea unei emoții puternice i se întinse pe față, ochii îi străluciră de lumină. Un sentiment de fericire deplină și de ușurare nemăsurată îi umplea inima. Încerca impresia că învie din morți; își stăpîni un strigăt de bucurie, îi apucă mîinile și le acoperti cu sărutări fierbinți.

— Ce bun ești tu, ah, cît sînt de fericită! Iartă-mă, rămîi, rămîi? Arunca întrebările repede, întrerupt, cu o emoție nestăpînită.

— Am, eu, oare, să-ți iert ceva? N-ai suferit destul?

— Cît ești de bun! și-l îmbrățișă cu exaltare.

— Fiindcă te iubesc.

— Mă iubești? Mă iubești cu adevărat? Doamne, dar dacă totul e o minciună, dacă nu-i adevărat? și se îndepărtă, întristîndu-se brusc.

— Fată dragă, crede că totul e adevărat, că sînt al tău, numai al tău — repeta, mîngîindu-i părul.

— Încă nu ți-am spus tot, am lăsat ce e mai rău la urmă.

— Dacă vrei, spune, sau las-o încurcată, bucuria luminoasă a zilei n-are nevoie de întunericul trecutului.

— Trebuie să știi, trebuie. Mi-am blestemat însușirea de a fi mamă, ca și pe tatăl viitorului bastard. Trebuie să știi că sînt aproape în a cincea lună, așa că peste cîtva timp mă voi lăbărța, cum se spune la circiumă — adăugă cu cinism, și o cuprinse o furie nestăvilită, de smulgea cuvertura de pe canapea, ca și cînd ar fi sfîșiat copilul pe care-l simțea în ea.

— Doar atît — ei bine, voi fi și tată — spuse cu același ton. O durere aprigă îi răsuci mărunțaiele, deveni palid și în clipa aceea avea pregătit cuvîntul de ocară, pe care vroia să i-l arunce în față și să plece, dar se liniști și se ridică, înăbușindu-și intenția.

Nu mai vorbiră despre asta și după cîtăva vreme plecară la plimbare. Înțelegerea dinainte revenise. Nu se mai gîndeau la viitor, se lăsau stăpîniți de prezentul fericit, fiindcă simțeau că se iubesc cu adevărat.

Din ziua aceea începură să trăiască împreună. Cînd sarcina ei începu să bată la ochi, Jan n-o mai lăsă la circiumă. Închirie o locuință separată pentru ea și luă asupra lui toată greutatea întreținerii. Trăia ca într-o febră, dragostea îl prostise de-a binelea. Își refuza cele mai mărunte satisfacții, numai ei să nu-i lipsească nimic. Și totuși făcuse datorii. El, care se lăuda înainte că nu e dator un ban la nimeni, se împrumuta acum la toți cunoscuții. Iar nevoile creșteau vertiginos pe zi ce trecea. În Mańka se trezea instinctul tăinuit al risipei,

căruia el nici nu se gîndea să-i pună stavilă. Îi îndeplinea cu bucurie toate capriciile și dorințele, simțindu-se pentru toate răsplătit îndeajuns de zîmbetul și sărutările ei, de viața în comun. Își pierdu treptat pînă și obișnuita prevedere negustorească. Cuprins de dorința de a trăi strălucitor, de a se afișa, simțea în el toate instinctele de maimuță ale orașului și se lăsa cu încetul în voia lor. La magazin toată ziua se gîndea numai la ea — vor merge seara la plimbare, la teatru ș.a.m.d.: pregătirea falimentului și treburile magazinului îl apăsau tot mai mult, fiindcă o dată cu începutul sezonului patronul plecase cu familia la țară, la moșia părinților viitorului ginere. Îi încredințase lui totul, recomandîndu-i să depună la bancă veniturile care nu mai intrau în circulație.

— Trei luni de zile nici nu vreau să mai aud de negustorie. Voi bea lapte, voi dormi pe fîn și voi juca preferans. Ocupă-te de toate cum se cuvine, în dumneata am mai multă încredere decît în mine însumi, iar eu mă voi odihni în tihnă. Cît despre afacerea pusă la cale, dă-i înainte, cînd vin eu o vom încheia, dînd lovitura.

Îi dublase retribuția și plecase mulțumit.

Jan își încasă leafa pe două luni înainte și plăti cîteva datorii, dar Mańkăi i se năzări o mobilă mai acătării și pentru că el însuși avea mai de mult în minte idealul unei locuințe elegante, la care voia să ajungă, vru să-i îndeplinească dorința, numai că n-avea bani. Nu se știe cum află Ryś și se oferi să-i împrumute. Jan primi fără să se mai gîndească dacă va avea de unde să-i dea înapoi. Urmară apoi alte cheltuieli neașteptate. Ryś avea de vînzare la un preț ieftin diferite lucruri neapărat necesare pentru o locuință elegantă și Jan le cumpăra. Venitul magazinului se scurse atît de repede, că mai tîrziu

nici nu putea să-și dea seama pe ce s-a dus. În a doua lună nu se mai gîndea la nimic, cheltuia numai. Și așa, fără vreun plan stabilit dinainte, veni vremea cînd începu să vîndă marfă din magazin, vremea pe care de mult o dorise Ryś, o așteptase, crezînd neabătut că va veni, și pe care o și pregătise, în parte.

Ryś îi prezenta diferite persoane, acestea veneau la magazin să aleagă marfa ziua, față de toată lumea, iar mai tîrziu se trimitea după ei. Nimeni nu ghicea învîrtelile lui Jan, căci tot așa se proceda și în prezența patronului. Expedia, de asemenea, pachete întregi în provincie, la firme fictive. Nu mai ținea socoteală de nimic. Locuiau și trăiau luxos ca unii care aveau un venit anual de 200.000 de ruble. Pierduse noțiunea faptelor sale, de-acum era fără scăpare. Îi venea adesea gîndul sfîrșitului apropiat, pe care-l presimțea, cutremurîndu-se. Atunci se grăbea să-și mulțumească cele mai năstrușnice fantezii. Țineau trăsură și aveau lojă la teatru în rîndul întîi. Iar Mańka se îmbrăca la cele mai luxoase magazine. Îi bîntuia o adevărată nebunie, inexplicabilă, de a risipi. Mańka nu se îngrijea de nimic, nici nu-l întreba de unde au atîția bani. Era mulțumită că-i are și îi arunca în toate părțile. Pe Jan îl diviniza, îi plăcea viața, orașul. Sorbea cu gura plină plăceri de care pînă atunci abia auzise că există. Primeau o mulțime de cunoscuți noi, căci ea simțea o mare plăcere să întîmpine musafirii, etalîndu-și pîntecele care creștea din ce în ce mai mult, ca pe o firmă a vieții conjugale. Se bucura nespus de mult că trecea drept soția lui. Ori de cîte ori avea ocazia, spunea: „bărbate!" „soțul meu", „căsnicia noastră". Și-l iubea, îl iubea cu sentimentul nenatural al femeii însămînțate de altul. Uita uneori că nu e copilul lui și că el juca doar rolul destul de caraghios al unui

paravan. I se părea că ei trăiesc de multă, de foarte multă vreme împreună și că așa va fi mereu. La drept vorbind, nu-și dădea de loc seama de prezent și nici de viitor.

— Să știi, domnule, că viața e foarte plăcută.

— Depinde pentru cine, cînd și cît timp — răspunse Ryś care acum era cel mai bun și mai indispensabil prieten al casei. De cîteva ori pe săptămînă venea la ei la masă și nu era dată să nu aducă cîte ceva de vînzare sau să nu descopere vreo lipsă în aranjamentul locuinței lor. Și Jan ori Mańka umpleau golul imediat, cumpărînd lucrurile oferite.

— Ei, da, în genere, nu-i prea rău să trăiești.

— Nu știu dacă tot așa gîndește și cel care moare de foame. Eu zic că viața e ca un uriaș munte de pietate. Bogații vin la el, amanetează, dar puțini, foarte puțini sînt cei care își mai răscumpără lucrurile.

— Totdeauna le răscumpără cineva.

— Și cîți sînt ăștia?

— Adevărat, cei care au de toate sînt puțini.

— Viața e o artă pe care omul, perfecționînd-o, crede că o vinde foarte scump, dar, cînd se așteaptă mai puțin, face vreo greșeală și totul se duce de rîpă. Atunci se vinde pentru nimic, pentru cîteva îmbucături ca vai de lume, o cămăruță la subsol și o ceașcă de ceai. Eu m-am gîndit bine la toate. Și eu am fost prost odată.

— Da, dar asta a fost demult — spuse Mańka, rîzînd.

— Ha! ha! tare demult, de-atunci poate să fie un an, pot să fie douăzeci și șase sau poate chiar o sută cinsprezece; cum zicem noi, ovreii, dar pînă mi-a venit mintea la cap, m-a mîncat sărăcia. Tata, un negustoraș cumsecade de la țară, vroia să mă facă rabin, un rabin cu perciuni de un cot la urechi

și cu zece copii, un rabin înțelept care nu face altceva decît citește și gîndește dacă Leviatan[1] are coada acolo unde are capul sau capul în locul cozii și dacă toți evreii vor căpăta cîte-o bucată la fel de mare din el. Și fiindcă eu n-am vrut să fiu o persoană așa de înțeleaptă, am plecat puțin prin lume. La plecare, tata mi-a tras cîteva scatoalce, iar mama mi-a dat doi zloți, o scrumbie și un pesmet. Am primit și atîta, puteam să nu primesc?

— Și cu asta ai început?

— Începutul a fost greu, foarte greu, dar, cînd trebuie, omul, cu dințîr, cu coatele, cu genunchii, își face o spărtură prin care să intre în viață și să se căpătuiască. Eu mi-am și aranjat un locșor — aș mai vrea doar un lucru...

— Care?

— Să mă drăgostesc și eu cu cineva, cum vă drăgostiți voi — spuse cu seriozitate.

— Ho! ho! Ești într-o dispoziție de sărbătoare.

— Spun drept, aș vrea. Omul e un animal care dacă are ce să mănînce, ar mai vrea și un culcuș uscat și o femelă. Ei, și de ce să nu vrea.

— Văd că îmbătrînești, bați cîmpii, aiurezi, ce-ți mai trece prin minte?

— N-am și eu dreptul oare?

— Îndrăgostește-te și dumneata.

— Oi! cine m-ar iubi pe mine ar face o afacere ca și cînd și-ar investi capitalul cu 240% dobîndă. Eu vă invidiez cu adevărat. Numai cînd văd cum vă sărutați, și sînt aproape de pierzare.

— O, iubitule, scumpule, bunul meu Jaśko — rosti Maria, sărutîndu-i ochii, gura, de sute de ori.

— Culcuș ai, de ce nu-ți cauți o femelă — rîse Jan.

---

[1] *Leviathan*, monstru marin fabulos, despre care vorbește *Biblia* în Cartea lui Iov.

— Am eu ceva în vedere — răspunse Ryś, mijindu-și ochii verzui.

— Și de ce nu pui mîna?

— Mai aștept puțin, să-i scadă prețul.

Sfîrși de băut berea și se ridică să plece.

— Ia stai puțin, am o afacere pentru tine.

Jan se ridică alene din fotoliu și trecură în camera vecină. Jan semna polițe în numele firmei. Le avea *in blanco* pentru cazuri neprevăzute, așa că doar completa sumele și Ryś plătea și lua polița. Emisese destul de multe. Fiindcă nu mai putea să vîndă din magazin, ca să nu-l golească prea de tot, încerca și acest izvor cu rezultate strălucite. Făcură și acum o mică operație asemănătoare. Ryś era nespus de mulțumit și de masă și de afacerea la care cîștiga 50%. Ajuns pe stradă, șopti:

— E mai bun un fraier decît banii lichizi. Asta a spus-o un cap deștept, foarte deștept. Ce suflet nobil are Juszka ăsta! nobil, da — și privea cu plăcere semnăturile autentice de pe poliță.

Iar Jan alergă să astîmpere capriciile Mańkăi cu banii căpătați. Se apropia termenul și devenise de-a dreptul imposibilă. După perioade de tăcere și apatie, trecea brusc la o energie paroxistică, la viață; plîngea nervoasă, temîndu-se de greutățile nașterii. Starea aceasta bolnăvicioasă îl molipsise și pe Jan. Neliniștea începu să-l chinuiască cu atît mai rău, cu cît nu mai putea să-și dea seama de ea, nu mai putea găsi cauzele dezolării și ale supărării ei. Izbucnirile erau continui și din ce în ce mai dureroase. Cînd Mańka nu mai putu să se ridice din pat, zile întregi Jan nu mai trecu pe la magazin; sta mereu lîngă ea tot mai surescitat și mai nerăbdător. Devenea arțăgos, striga la slujnică, se certa cu moașa, apoi devenea iar liniștit ca să se poată agăța de cineva și să țipe, pentru că asta îi producea

ușurare, îl elibera de supărare și teamă. Enervarea lui Jan lua forme bolnăvicioase. În ziua în care Mańka simți primele dureri și zăcea aproape fără cunoștință, alergă ca un nebun și chemă doctori după doctori, rugîndu-i în genunchi s-o salveze. I se părea că ea trebuie să moară și, cu nervii zdruncinați, simțea că se apropie nenorocirea și îi era atît de frică, era atît de zăpăcit, încît își cumpără un revolver, ca să se sinucidă dacă se va întîmpla ceva. Se apropia de bolnavă cu un fel de groază asemănătoare cu aceea față de cei în agonie, cînd aținea se uita atent la ea, îi atingea fața ca să se convingă că trăiește încă, și își oprea răsuflarea, murind de o puternică emoție și de teamă. Cînd Mańka deschidea ochii și i se adresa, se îndepărta cu mirare și frică, uitîndu-se la ea cu groază de după draperia dată la o parte.

Cînd sosi, în fine, clipa hotărîtoare, se închise în camera lui. Strigăte, apoi gemete înfricoșătoare răzbăteau pînă la el, cutremurîndu-l. Se așeză pe covor, pentru că așa i se părea că sufere mai puțin, că îi simte mai puțin chinul. La cel mai mic zgomot sărea în picioare. Aștepta vestea că nu mai trăiește. Avea impresia că nenorocirea lui i se va trage din această parte și era sigur de venirea clipei fatale. Aștepta. Durerea așteptării creștea în el și se concentra ca pentru o explozie. În sfîrșit, îl chemară. Disperarea îl cutremură ca un fulger, dar se duse, avînd înainte fața ei, o față vînătă, schimonosită de durere, cadaverică. La intrarea lui, moașa ridică spre el un boț inform de carne roșie, goală, și strigă veselă:

— Avem un fecioraș.

N-o ascultă și se îndreptă spre Mańka. Bolnava întinse mîna spre el și șopti încet, fără putere, cu un accent pătrunzător:

— Jaś!

Se opri o clipă, uimit de sunetul neașteptat al glasului ei și căzu în genunchi lîngă pat.

— Trăiești — șopti și o acoperi de sărutări. Apoi își ascunse fața în pernă și plînse mult, liniștitor, iar cînd se mai ostoi și auzi de la ea că se simte bine, nu-i venea să creadă.

Medicul de față confirmă același lucru, asigurîndu-l solemn că primejdia a trecut. Clătină din cap.

— Nu, nu-i adevărat, se va termina altfel, o să vezi dumneata, simt eu — îi răspunse încet.

— Jaś, ia uită-te ce frumos e — și îi arătă omulețul așezat lîngă ea pe o pernă.

Îi aprobă spusele cu o mișcare din cap și se aplecă să-l sărute, dar, văzînd de aproape boticul roșu, încrețit ca la buldog, sărută aerul și se retrase cu scîrbă.

Mańka nu muri, dar zbuciumul lui, frica nu se sfîrșiră. Zilele și le petrecea parcă mai repede, înăbușindu-și iritarea prin muncă, plimbări, în fine, bînd, dar nopțile de insomnie erau îngrozitoare. Avea coșmaruri înfricoșătoare, dar nu putea să uite, nu putea să scape de ele. Simțea că nu mai poate suporta această încordare, că nopțile de tortură îl vor ucide. Cînd zăcea așa, scrutînd întunericul, vedea adesea foarte limpede un cap, palid, însîngerat, care plutea mereu înainte ca un punct luminos în ceață. Degeaba își încorda toate puterile rațiunii ca să-l gonească din creier. Persista legănîndu-se într-una și scurgîndu-se de sînge. Ca să nu înnebunească, sărea din pat și intra în camera Mańkăi — capul dispărea, dar plînsul des al copilului îi producea un fel de turbare care-l gonea în stradă.

Într-o zi, chinuit de halucinații, ieși dis-de-dimineață, cînd abia se iveau zorile. Merse mereu pe

aceleași străzi, fără să-și dea seama de asta. Pe strada Senatorska se întîlni pe neașteptate cu Ryś. Acesta era îmbrăcat cu totul neobișnuit. Barba-i roșcată avea culoarea și lucirea penelor de corb, iar niște ochelari de aur, așezați sfidător, îi strîngeau nasul coroiat. Era foarte schimbat. Își ducea singur valijoara elegantă, mergînd destul de neliniștit, deși fluiera.

— Asta mai zic și eu întîlnire — exclamă, strîngînd cordial mîna lui Jan.

— Ce înseamnă mascarada asta?

— O aventură de dragoste mi-ar mai trebui — și se strîmbă a rîs. Aș putea să plac, nu-i așa? Cred că numai tu mă puteai recunoaște.

— Cu destulă greutate.

— M-am făcut grozav de frumos.

— Ai putea să pozezi pentru bani.

— Dimpotrivă, mie îmi arde de cu totul altceva. Ce face Mańka? *Fertig*[1]? Un fiu, nu?

— Da, a născut alaltăieri.

— Cînd îl udăm pe infante? și puse accentul pe ultimul cuvînt.

— Peste o săptămînă. Trebuie să invit aproape întreaga bandă.

— Hm! peste o săptămînă va fi cam greu.

— De ce? Cred că e totuna.

— Da, așa s-ar părea... numai că... se uită la ceas. Ei, rămîi sănătos, mă grăbesc.

— Pleci undeva?

— Da. Mă aerisesc puțin.

— Departe?

— Pînă unde voi putea să ajung.

— Pentru mult timp? și adăugă imediat: Ai ceva bani? Mai dă-mi.

---

[1] Gata? (Germ.).

Ryś il privi ciudat și răspunse batjocoritor:

— Nu, frate, n-am.

— Îți dau o poliță.

— Mersi frumos, abia ieri am scăpat de celelalte.

— Le-ai vîndut! și se înveneți de frică. De cînd nu mai avea polițe *in blanco* falsifica iscălitura patronului, emițîndu-le pe numele acestuia. Ryś îi plătea o parte din valoare și le lua, promițînd solemn că le va păstra pînă cînd Jan va putea să onoreze măcar o parte din ele.

— Am făcut lichidarea și nu mai aștept pînă cînd vor binevoi să trateze cu mine. Mi-au trebuit bani, am pus în vînzare toate hîrtiuțele ce le aveam și acum am nevoie să mai văd puțin lumea. Ei, nu-ți zic la revedere, ne vom întîlni poate la Pawiak — adăugă mai încet.

— Unde le-ai vîndut?

— Acolo unde se vînd toate.

— Și cînd e scadența?

— Peste o lună.

Ryś se depărtă cîțiva pași, dar se întoarse la Jan, care stătea încremenit.

— Pe la magazin n-ai mai fost de mult?

— De vreo trei zile.

— Trebuie să te duci azi, neapărat.

— De ce neapărat?

— Patronul a venit astăzi de dimineață. Și plecă grăbit.

— S-a sfîrșit — înghină Jan și porni apatic spre casă. În adîncurile creierului conștiința se urnea cu greu, nu-și da încă bine seama ce-l așteaptă. Uneori o tresărire, un fel de strălucire îi lumina mintea, orbindu-l. Sărea în sus, de parc-ar fi vrut să fugă de vedenii, apoi cădea iarăși în uitare. Toată ziua fu de o duioșie nemărginită. Nu mai vedea nimic afară de Mańka, lîngă ea uita tot, nu-l

mai interesa nimic. Seara bău mult, izbucnind într-un rîs enervant din te miri ce. Beat, se culcă și dormi bușteau pînă a doua zi dimineața. Se sculă înviorat și liniștit.

— Trebuie să mă duc la magazin — îi spuse Mańkăi.

— La masă vii?

— Da. Spune să pregătească pentru ora patru.

O sărută pe Mańka, pe copil și se uită prin cameră, căutînd parcă ceva.

— Vrei ceva?

— Caut bastonul.

— Îl ai pe mînă.

— Ah, adevărat. Trimise un sărut din ușă și ieși.

Seara se și afla la închisoare. Vroise să-și pună capăt zilelor cînd îl arestaseră, dar fusese împiedecat. Recunoscu tot, fără să trădeze pe nimeni. Pur și simplu nu știa ce mai vor de la el. Îi spuseră că e vinovat și el confirmă tot, vrînd să scape mai repede de vederea celor care îl interogau. Fețele oamenilor îi făceau rău, vroia să fie singur, să doarmă, simțea acum o dorință neînfrîntă să doarmă, zile întregi.

Descoperirea „cămăruței" și prinderea multora din bandă făcu vîlvă în oraș. Ryś dispăruse la timp de pe firmament, așa că la judecată nici nu se pomeni de el. Toți cei arestați aruncară vina în spinarea lui Jan și el nu se împotrivi, aproape tot timpul nu-și dădea seama de nimic. Ascultă indiferent sentința care îl condamna la trei ani și jumătate de închisoare, iar cînd foștii tovarăși strigară că ei nu sînt vinovați, aducînd tot felul de argumente, el tăcu și luă asupră-și toate vinile de care era acuzat. Judecătorii avură însă în vedere starea lui mintală.

Lui i se părea că magazinul, Mańka, patronul, falsurile, furtul sînt doar niște cuvinte pe care nu le pricepea. Le auzea pronunțate mereu la judecată,

sunau ca alte asemenea mii și îi treceau prin creier fără a închega vreo imagine, fără a-i trezi vreo amintire.

În timpul judecării procesului, care se desfășura într-o sală înțesată de lume, își concentră întreaga atenție asupra grefierului, al cărui cap chel, uriaș și strălucitor ca o tipsie de aramă, aplecat asupra mesei și atît de înfipt între umeri că forma un fel de pată galbenă, îl avea în față. Nu putea să-și desprindă ochii de la capul acesta. Răspundea la întrebări, simțind totodată o pornire nestăpînită să atingă acest punct luminos, avea însă mîinile prinse în cătușe și nu putea.

„Ce-i asta?“ gîndea și cu imaginea acestui cap în minte se pomeni în închisoare pentru cîțiva ani de zile. Din familia lui nu veni nimeni, parcă muriseră cu toții, dar el nu observă asta. Se rupsese ceva în el, nu mai avea cunoștință de nimic. Se afla în închisoare de vreo două luni, îndeplinind tăcut și inconștient tot ce i se cerea. Ar fi murit, poate, sufletește cu totul, rămînînd pentru totdeauna în amorțirea care îl paralizase în momentul arestării, călcîndu-i în picioare toate simțirile și distrugîndu-i, aproape, eul omenesc, dacă n-ar fi primit o scrisoare de la tatăl său.

I-o aduse supraveghetorul închisorii, anunțîndu-l că cele 300 de ruble care veniseră o dată cu scrisoarea se găseau reținute la direcție pînă la terminarea pedepsei.

— De la tata! spuse mecanic, sucind scrisoarea în mînă. Nu înțelegea încă sensul acestui cuvînt. De la tata! zvîcni aproape cu frică. O amintire îndepărtată îi fulgeră prin creier, neclară încă, îndepărtată, dar dureroasă.

Citi repede cele cîteva rînduri scrise de o mînă îmbătrînită, muncită. Începu să tremure și să se

plece chinuit de conștiința care îl pătrundea încet ca raza ascuțită a unei lumini înghețate. Citi o dată, de două de trei ori, de zece ori și de fiecare dată mintea i se lumina tot mai mult, umplîndu-l de durerea sfîșietoare a disperării, de teamă și zbucium neputincios. Îi venea să-și ia lumea în cap, ameței, se trezea brusc revenind la viață și simțea că-i plesnește inima de hohotiri nestăvilite, iar creierul i se prăbușește sub apăsarea haosului tumultuos al amintirilor.

— Isuse! răcni și se aruncă spre ușă, împins de instinctul de conservare. Fu oprit la vreme. Se împotrivi cu o putere neobișnuită. Strigă, lovi cu pumnii, mușcă, se luptă ca un turbat, scăpă de cîteva ori din mîinile paznicilor, pînă cînd, vlăguit de efort, îl luară și-l tîrîră pînă la pat. Cum auzi ușa închizîndu-se după el, sări din pat și începu să alerge prin celulă ca un nebun.

— Mańka! Mańka! Oameni buni, dați-mi drumul, o clipă numai, dați-mi drumul. Ce face ea acolo? Ce crede ea despre mine? Isuse! Dați-mi drumul sau omorîți-mă, că nu mai pot. Oh, nu mai pot — și se izbea de pereți, își mușca mîinile, își rupea îmbrăcămintea, se trîntea pe pardoseala de piatră, tîrîndu-se pe jos de durere și neputință. Plîngea. Urla ca un animal înjunghiat. O suferință îngrozitoare îi sfîșia inima.

— Mamă, tată, Józio! Ajutor! Nu mă blestemați! Mańka, iubita mea dragă, auzi-mă, sufăr, te iubesc! Ajutor! și ascultă în liniștea surdă. Nimeni nu mă aude, nimeni — șopti, ațintindu-și privirea tulbure asupra ușii de fier. Oh, pietrele astea o să mă strivească — și începu să bată în pereții cenușii, întunecați, lovindu-i cu picioarele pînă cînd îi sleiră puterile. Răsuna doar un ecou înăbușit.

Căzu năucit pe pat și se ridică imediat, vrînd să fugă, să alerge să le spună totul, să-i roage în genunchi să-l ierte. Avea însă înainte ușa mică de fier, iar în jur pereții surzi la chemările lui. Se simțea înmormîntat de viu. Cîteodată, cînd zgomotele orașului răzbeau slab pînă la el, i se părea că aude cîntările preoților și zărește lungul lor cortegiu, cîntîndu-i înfricoșătorul *de profundis* și plecînd, îndepărtîndu-se, iar el nu putea să moară, prins sub greutatea unor munți. Apoi avu impresia că pereții se prăvălesc asupra lui, că se năpustesc spre el din toate părțile, micșorînd spațiul din ce în ce mai mult și i se tăie răsuflarea. Se înăbușea. Striga cît îl ținea gura, zbătîndu-se cu ultimele puteri. Sudoarea îi inunda fața, iar groaza morții urla în el neputincioasă. Uneori se liniștea pentru o clipă, amintindu-și rece vinovăția și hăul prăbușirii.

— Am furat, am furat — striga tare, vrînd parcă să stîrnească mila prin recunoașterea păcatului. Am înșelat. Sînt un hoț, un hoț — repeta lung și încet și se zăvora în el, în durerea produsă de acest cuvînt care îi străpungea creierul. Tata, mama, Józio au fost atît de buni și drepți față de mine, m-au iubit atît de mult! și iar îl potopeau lacrimi amare de rușine și umilință profundă, cum numai sufletul omenesc poate îndura. N-o să-i mai văd niciodată, niciodată.

Și dorul de casă, de fețele celor dragi crescu uriaș în el dintr-o dată, sfîșiindu-i măruntaiele. Acum vedea bine ce loc ocupă în societate, în ce gunoaie omenești fusese îmbrîncit, ca o zdreanță, sufletul lui murdar — nu, nu mai putea să se gîndească la asta, nu putea să sufere mai mult, trăia într-o agonie dureroasă și continuă.

— Mama crede că am murit, iar tata îmi promite că mă va ucide, dacă voi apărea în fața lui. Poate

că într-adevăr nu mai trăiesc, poate că dorm un somn chinuitor. Nu-i adevărat că aici e o închisoare, că sînt un hoţ. Nu-i adevărat — ţipă, strîngîndu-şi capul cu amîndouă mîinile, pentru că i se întrerupeau gîndurile şi îl durea creierul. În graiul omenesc nu există cuvinte care să-i poată zugrăvi zbuciumul pricinuit de neputinţă, şi conştiinţa stării în care se afla.

Nu mîncă nimic şi nu dormi două zile, se zbuciuma numai, lupta. Fantomele amintirilor îl năpădeau şi îl sfîşiau, însîngerîndu-i sufletul. Îl mutară la spital, căci era pe jumătate nebun, distrus, schilodit. Vroia să se omoare neapărat, dar îl păzeau cu străşnicie; se îmbolnăvi de congestie cerebrală. Zăcu vreo două luni aproape fără cunoştinţă; trebuiau să aibă grijă de el într-una, fiindcă tot ce-l chinuia în momentele de luciditate se descărca în paroxismele nebuneşti ale bolii. Vroia să plece ba acasă, ba la Mańka, ba la magazin. Zile şi nopţi vorbi fără şir, explica, se învinovăţea, rugîndu-se şi plîngînd, însă din nefericire pentru el nu muri, ci se făcu sănătos. Boala îl schimbase foarte mult, devenise tăcut, resemnat la toate.

— M-am pierdut cu desăvîrşire — şopti, mirîndu-se de propria-i stare.

Dorul de Maria, care însemna pentru el întruparea libertăţii şi a fericirii, creştea tot mai năprasnic, pe măsură ce imaginea tatălui, a mamei, ale cunoscuţilor se ştergeau din mintea, din simţirea lui, pierdeau din expresivitate, licărind abia conturate, aidoma siluetelor paznicilor. Sentimentul moral al vinovăţiei dispăruse în monotonia vieţii. Timpul se scurgea, aducînd uitarea, darul cel mai neprețuit. Treptat, Jan uită că mai trăise vreodată altfel, se obişnui cu liniştea de mînăstire. Posomoreala pe care o răspîndeau zidurile, cenuşiul stării acesteia

de lîncezeală i se furișară încet în suflet, umplîndu-l tot mai mult de melancolie. Legătura care-l înlănțuia de trecut se rupea cu fiecare zi ce trecea, cu fiecare zi trăia mai potolit, rămînînd în urma albiei largi a vieții colective, după pierderea căreia nu simțea nici plictiseală, nici păreri de rău. Se închircea, gîrbovindu-se sufletește pînă la proporțiile unui om căruia cele patru ziduri de piatră îi închideau tot trecutul și viitorul. Rezerva de gînduri și impresii cu care venise aici se sfîrșise, nefiind împrospătată cu altele noi, așa că putea să stea nemișcat toată ziua, fără să se gîndească la nimic.

Fiindcă era foarte liniștit, inteligent și trăia într-o singurătate deplină, îi încredințară o ocupație în cancelaria închisorii. O îndeplinea automat și exact ca o mașină. Nu-l vizita nimeni. În fundul sufletului nutrea totuși o amărăciune adîncă pentru lumea de care nu putuse să scape. Dacă se mai gîndea uneori la ea, la viață, nu se mai răzvrătea, șoptea doar cu un zîmbet îngăduitor: „Niște copii, răi, dar copii". Își avea punctul său de vedere din care lumea i se părea din ce în ce mai caraghioasă, iar oamenii din ce în ce mai proști. Rîdea tare cîteodată, cu o umbră de milostivire disprețuitoare, amintindu-și de fantomele după care aleargă oamenii, de nimicurile pentru dobîndirea cărora plătesc cu viața.

Pe măsură ce se apropia libertatea mult visată, devenea tot mai posomorît. Parcă se temea de ea, deși o dorise atîta. Aici era atît de liniștit, toate se scurgeau atît de egal, nu avea nevoie să se gîndească la nimic. Vechiul lui spirit de independență se spulberase în închisoare, automatizîndu-se. Îl cuprindea frica la gîndul că va începe să trăiască altă viață. Se gîndea mereu ce va face? Și totuși, în ziua cînd fu înștiințat că va fi liber, plînse de emoție și de

bucurie. Se poticnea ca un om beat și nu putu să doarmă, așteptînd să vie totul mai repede. Îl pătrundea un fior de încîntare, mai că-și ieșea din fire, scăldîndu-se în această libertate.

I-au înmînat banii trimiși de tatăl său, îmbrăcămintea, și i-au dat drumul în lume prin poarta zăbrelită de fier care s-a închis trîntită în urma lui.

Ziua palidă de decembrie îl pătrunse de frig. Îmbrăcămintea lui de vară, pardesiul de culoare deschisă, pantalonii gălbui și cilindrul strălucitor distonau ciudat pe fondul zidurilor închisorii, înălțate amenințător, și al străzii. Nu simțea frigul, deși un vînt înghețat bătea dinspre miazănoapte. Se oprise în fața porții, neștiind ce trebuie să facă. Trecătorii rari se opreau, privindu-l curioși în ochi. O trăsură, cîteva căruțe cu cărbuni trecură hurducăind prin fața lui. Apoi o altă căruță se tîrî, încet oprindu-se la fiecare poartă, unde vizitiul intra în curte și striga ceva. Căruța se opri, în sfîrșit, înaintea porții închisorii, atrăgîndu-i atenția, și omul strigă cu un glas răgușit și înghețat:

— Luați cărbuni pentru samovar.

— Ce strigă... pentru ce? și își aminti cu greu. Ah! ah!... șopti, și la amintirea focului i se făcu frig.

Se cutremură, făcu cîțiva pași înainte, dar văzu santinela și fără să vrea se întoarse cu fricǎ și trecu grăbit pe partea cealaltă.

Deodată se opri și șopti ciudat:

— Sînt liber, liber cu adevărat! și merse cu îndrăzneală mai departe pe trotuar.

După cîteva sute de pași se opri extenuat. Mersese repede și, cum se dezobișnuise cu totul să meargă, îi tremurau picioarele și se clătina, se simțea foarte slăbit.

— Sînt liber! șoptea, umflîndu-și pieptul de aer cu o plăcere uriașă. Se uită de departe la zidurile

închisorii și își șterse ochii cu o tresărire de repulsie, părîndu-i-se că vede iarăși cenușiul zidurilor, oamenii și viața de dincolo de ele. Nu, nu-i asta — spuse, și privi pe strada care nu era cenușie, ci murdară. Zăpada se înnuiase și se înnegrise ca nisipul. Casele mari ca niște șuri, urîte, scunde, murdare și atît de comune că îți făceau rău, se aliniau într-un șir drept. Pe porțile negre, stropite de noroi, ieșeau oameni care semănau ciudat cu locuințele lor, la fel de scunzi, de murdari și de banali. Un paznic îmbrăcat într-un cojoc uriaș, peticit, mătura zăpada lîngă el. Jan privea curios mișcarea străzii, mulțimea de oameni alergînd repede, încălziți; i se păreau respingători în această grabă, de care se mira și pe care n-o înțelegea.

Mergea încet spre centrul orașului, dar nu se simțea bine, îi era greu, zgomotul acesta, murmurul, strigătele, clinchetul clopoțeilor, întregul tumult al marelui oraș îi producea durere, îl neliniștea și îl înfricoșa, cuprinzîndu-l ca un val din care nu se putea smulge — îl apăsa. Căuta un colțișor unde să aibă liniște, i se făcu frig și băgă tot mai adînc mîinile în buzunar. Se îndrepta din ce în ce mai mult și privea sfidător, fiindcă i se părea că vede zîmbete ascunse pe fețele trecătorilor care îl cercetau cu priviri ironice. De cîte ori zărea vreo uniformă, se oprea fără să vrea, picioarele îi creșteau în pămînt și o teamă neputincioasă îi învălmășea gîndurile.

„Sînt liber" — își spunea peste o clipă și pășea mai departe. Se oprea înaintea vitrinelor de la magazine, se uita după femei. „Sînt atît de ciudate" — gîndea, i se păreau îmbrăcate bizar.

— Ce prostie! exclamă aproape cu voce tare la vederea uneia care avea o turnură cumsecade.

Intră într-o tutungerie să-și cumpere țigări, se așeză și aprinse o țigară, trăgînd în piept fumul cu

lăcomie sălbatică. Se înecă groaznic și zvîrli țigara într-un colț. Credea că după atîția ani de abstinență, fumatul o să-i facă o mare plăcere. Ceru altele, dar nici acestea nu i se părură mai bune.

Și începu iar să umble pe străzi. De astă dată se gîndea ce să facă. Înainte de a ieși din închisoare, avusese un plan gata pregătit, dar imediat ce simțise aerul libertății, de bucurie uitase tot.

Mergea bucurîndu-se că poate, că are voie să umble în voie.

Soarele privea palid de dincolo de nori. Se așeză într-un scuar, dar era frig și se tîrî mai departe. Deși umflată, fața îi arăta totuși bine, era doar puțin obosită, ochii încercănați, în ciuda bucuriei, priveau lumea cu teamă, mișcările îi erau nesigure, iar mintea orbită de libertate. Se uita la oameni și la case, la străzi și la vitrine și mergea într-una, rușinîndu-se să intre undeva. Se opri de cîteva ori înaintea unei cofetării, a unui restaurant, dar nu intră, fiindcă se temea să nu întîlnească niscaiva cunoscuți.

Îi veniră în gînd niște rude îndepărtate, care locuiau în cartierul Praga. „Mă duc la ei" — hotărî și chemă o trăsură. Strigă însă atît de încet, că cel chemat trecu pe lîngă el fără să-l audă. Atîta vreme nu mai strigase, încît nu mai putea să-și potrivească intensitatea glasului în funcție de depărtare. Se simți descurajat. Plecă mai departe și, instinctiv, ajunse pe strada pe care locuise atîția ani. Mergea cu teamă, uitîndu-se la magazinele binecunoscute, în care zărea prin geam multe fețe pe care le știa dinainte. Se gîndea că trecuse de atîtea ori pe aici, respirase atîția ani aerul acestei străzi și că totul se întîmplase cîndva demult. Imaginile se estompară la o depărtare atît de mare, că abia și le mai amintea. Întreprinderea unde lucrase strălucea în întunericul

care se lăsa, ca și atunci, cu firmele ei uriașe, iar în magazin se aprinsese gazul. Se opri pe trotuarul opus și privi curios la vitrine. Totul era la fel, își aminti de cîte ori nu aranjase el aceste vitrine. Se apropie de fereastră și aruncă o privire înăuntru. Casiera moțăia după ghișeul ei, unul dintre vînzători citea, altul își curăța unghiile, al treilea așeza ceva în niște cutii mari. Erau străini, nu-i cunoștea.

— Patronul e la Clotin — șopti, amintindu-și trecutul și sute de seri asemănătoare petrecute în magazin. „Toate sînt neschimbate, la fel" — gîndea. Și avu impresia că n-are decît să intre, să se așeze la vechiul său loc, după tejgheaua lîngă care era casa de fier... și totul va fi ca înainte. Se va confunda cu aceste dulapuri, cu această viață, ca o părticică ce împlinește în mod necesar întregul. Ca și cînd niciodată n-ar fi plecat de aici.

Acum stă însă rezemat de bara de fier care apără fereastra și privește ca un străin, fiindcă este cu adevărat un străin pentru ei. Stă, dar nu va intra nici aici, și nici în altă parte, unde era primit odinioară cu bunăvoință. Nu va intra pentru că el e un hoț, un hoț stigmatizat de pedeapsă! Acum, el are voie doar să privească la cei care muncesc cinstit pentru pîine în locul lui.

— Cinstit! mormăi și îl cuprinse amărăciunea. Eu sînt hoț! dar el? șopti, uitîndu-se la unul dintre vînzători. Aha, el! și zîmbi urît, mușcător. Ei nu sînt hoți, căci n-au fost încă prinși. Ei nu fură, aha, să nu mi-o spuneți mie. Nu fură fiindcă nu pot.

Fierbea de mînie.

— Pe dracu, ei știu să se aranjeze, numai eu am fost un prost. Dar e pentru ultima dată, am plătit destul pentru învățătură — și se înroși de necaz gîndindu-se la nerozia lui.

Era zguduit de o ură puternică împotriva tuturor.

— Ah, cîinilor, așteptați — și fără să vrea, luat de răutate, amenință orașul cu pumnul și intră cu îndrăzneală în vechea cîrciumă.

Îi era frig. Bău trei pahărele de votcă unul după altul și ceru să mănînce. Nu cunoștea femeia de la bufet, fetele care serveau îi erau necunoscute, dar auzi din fund vocea familiară a patroanei. Se cutremură și vroi să plece, dar amintirea Mańkăi îi năvăli tumultuos în creier. „Poate aflu ceva" — și rămase. Îi era bine, cald și se simțea moleșit de votcă.

— O votcă — strigă răsunător.

I-o aduse o fată slăbuță și sprintenă. Se uită la ea cu ochii tulburi, și nici el nu știa de ce o întreabă:

— Unde-i Mańka? — dar auzindu-și sunetul glasului, începu să se explice față de fata care-i zîmbea nedumerită. Vorbi mult, încurcîndu-se tot mai rău și, nici una, nici alta, ceru iar: Votcă! Bău dintr-o înghițitură, căzînd într-o toropeală adîncă. I se părea că abia închisese magazinul și sta, ca mai înainte, așteptînd s-o conducă acasă pe Mańka.

Somnul îl moleși, cufundîndu-l tot mai mult în trecutul care-l împresura, asaltîndu-l.

— Ha, capră sălbatică — mormăi, prelungind ca în Podlasie, încît bufetiera izbucni în rîs, dar el moțăi mai departe, lovi cu pumnii în masă, spuse ceva fără legătură, bătu din picioare și adormi liniștit. Fetițo! votcă! — strigă, trezindu-se brusc.

Își venea în fire, îi era frig și capul îi atîrna greoi. Privi în jur cu mînie.

— Respectele mele, hm... asta... strigă la patroana care intra din camera alăturată și se ridică, clătinîndu-se puternic.

— Bună seara — răspunse fără să-l privească, dar lovită de sunetul glasului se întoarse repede spre el.

— Ce, nu mă mai cunoști?

— Într-adevăr... nu știu de unde.

— Nu mă zăpăci, măiculiță! și o bătu pe umăr. Îi venise un curaj de beţiv.

— Dar asta ce mai înseamnă! strigă ea, trăgîndu-se înapoi.

— Nu-ți aduci aminte de Juszka, ha? De Juszka nu-ți aduci aminte? și se dădu mai aproape de ea.

— Bine, dar... ce vrei dumneata de la mine, eu nu te cunosc — spuse cu teamă, căci îl recunoscuse.

— Ei, așa nu merge, te am în buzunar, codoașe bătrînă! Unde e Mańka?

— Lasă-mă în pace... Beţivanule...

— Unde e Mańka? Spuneți imediat că vă sparg capetele.

Era atît de beat, că în loc de masă nimeri cu pumnul în tava cu pahare. Cel puţin jumătate zburară pe jos, spărgîndu-se cu zgomot.

— Poliţia!... Un scandalagiu!

La acest strigăt se strînseră clienţii din celelalte camere. Veni însuși patronul și, văzîndu-l, îl recunoscu și nu se putu stăpîni să nu exclame:

— Juszka!

— Ce mai faci, drăguţule... Același Juszka... păi cum... de-a dreptul de la zdup. Și întorcîndu-se la gîndul dinainte, întrebă: Unde-i Mańka?

— Cară-te, hoţule! Ia te uită! și patronul deschise ușa la perete, cîntărînd fulgerător toate urmările posibile ale scandalului.

— Cum? Ce? Eu sînt hoţ, tîlharule!

Nu sfîrși, că cineva îl înșfăcă de guler și îl aruncă afară în zăpadă.

Antek, care venea mereu aici, la o porţie de biliard, cum spunea el, era și în seara asta acolo, și, auzind o voce cunoscută, veni tocmai în clipa cînd îl aruncau în stradă. Îl recunoscu pe Jan, părăsi partida începută, se îmbrăcă repede și plecă.

Jan se ridicase din zăpadă și se scutura. Uitase de scandal și se mira doar pentru ce se află în zăpadă. Antek îl luă de braț și se îndepărtară repede, căci se și strînsese o mulțime de gură-casă. Se lăsă condus, neînțelegînd nimic. Abia după ce ajunseră destul de departe, Antek se opri sub un felinar și, aplecîndu-se spre fața vînătă a lui Jan, îi șopti cu duioșie adîncă:

— Jasiek!

— Mańka unde e? mormăi. Unde e Mańka?

— Jasiek, nu mă recunoști?

Jan începu să se uite la el cu ochi cețoși, și se însenină de bucurie. Lacrimile i se prelinseră pe față și i se aruncă de gît.

— Antek... frățioare... Antek...

Se îmbrățișară. Jan își veni în fire.

— Hai să mergem mai repede, e frig.

— Să mergem, dar unde?

— La mine.

— La tine?... a... nu... nu, dă-mi pace — și vru să scape și să fugă; îl cuprinsese rușinea, înțepîndu-l dureros.

— Vino... o să dormi bine, unde-o să umbli noaptea?

— Nu, frate, la tine nu merg — eu sînt un hoț, hoț, un hoț — repeta printre buzele strînse de durere.

— Taci din gură... haide — și-l duse la el.

Stătea pe strada Marszałkowska, unde avea o prăvălie; locuința era în curte.

Jan se mai împotrivea, dar Antek îl conduse într-o cameră separată; îl ajută să se dezbrace. Rămase, deci, se culcă și adormi imediat.

Se trezi a doua zi tîrziu și se uită cu uimire prin locuința necunoscută. Se simțea atît de bine, de liniștit și patul era atît de moale, că adormi iar,

desfătîndu-se în așterntul alb ca zăpada și bucurîndu-se de lucrurile alese care-l înconjurau. Mai tîrziu, cînd se sătură de somn, își aminti dintr-o dată unde este și îl încercă un sentiment penibil. Îl năpădi o invidie puternică pentru bădăranul boierit și se îmbrăcă degrabă să plece cît mai repede.

„M-a adus înadins, ca să se laude cu bogăția lui, nepricopsitul" — și aprecie din ochi mobila tapițată cu mătase și o mulțime de obiecte scumpe. „Iar a înșelat pe cineva, ăsta nu e prost."

Observînd într-un colț un dulap mare de bibliotecă plin cu cărți, se apropie mirat.

— Bibliotecă... Antek și cărți — mormăia, zeflemisindu-l în gînd: „S-a emancipat bestia" — și cu patima invidiei mușcătoare trecu în revistă titlurile cărților, după care șopti, depărtîndu-se: Poză, momeală... aici își rezolvă afacerile.

Împingînd bunăvoința pînă în cel mai înalt grad, Antek îi aduse chiar el apă pentru spălat.

— Ia și spală-te, că te așteptăm cu masa.

— Ai adus tu apa, te temi să nu mă vadă cineva la tine, da, îndreptățită prevedere.

— Ce-ți mai trece prin minte! și îl privi mirat.

— Ei, te înțeleg perfect și te scuz.

— Dacă ai ști cît mă superi, n-ai vorbi așa — și se uită compătimitor la fața slabă, cenușie și urîțită de viață a lui Jan. Privirea tulbure, alergînd mereu de la un lucru la altul, și pornirea abia stăpînită, rea, pe care o observa la el, îl neliniștea.

— E locuința ta? întrebă Jan neașteptat.

— A mea. Te miră?

— Da, puțin... Stai minunat.

— Afacerile merg bine. Fac multă încălțăminte pentru export... de ce să mă zgîrcesc?

— Te-ai căsătorit?

— Asta e cea mai strașnică afacere pe care am făcut-o.

— Ai avut bani?

— Da, dar afară de asta am avut o soție ideală, o femeie-negustor...

— Ideală... ei, nu exagera! O soție ideală pentru un meșter! și rîse tare, batjocoritor — nu? Îți coase singură elasticul la ghete? Altoiește copiii? Se duce singură la tîrg? Beți împreună la cîrciumă? Dacă-i așa, e într-adevăr ideală.

— E ceva mai mult decît ai descris-o tu — răspunse Antek liniștit, deși se simțea adînc jignit.

— Îți naște în fiecare an cîte un copil...

— Rîzi fără să știi dacă ai de ce.

— Explică-mi și mie, de ce e așa de ideală?

— Pentru că din mine, un meseriaș de dugheană, condamnat la o viață mizerabilă, a făcut ceea ce sînt acum. M-a îndrumat spre o activitate cu perspective mai largi, arătîndu-mi că lumea nu se sfîrșește în atelier și la cîrciumă. În ultimul an am avut în circulație un capital de 100.000 de ruble. La mine lucrează 500 de oameni, plătiți ca nicăieri. Mă cunoaște toată Varșovia și cred că mă și respectă — rosti cu anume mîndrie.

Jan se uita la el, fără să înțeleagă prea bine.

— Cine citește astea? întrebă, arătîndu-i biblioteca.

— Noi.

Nici nu îndrăzni să-i mai aducă aminte că mai demult, cu cîțiva ani înainte, abia știa să citească.

— Dar astea nemțești și franțuzești?

— Soția, și cîte puțin eu, fiindcă învăț de mult aceste limbi.

— E vreo prințesă, sau fiică de bancher? mai întrebă, văzînd o sonată desfăcută pe un pian mare.

— Nici una, nici alta. E fiica unui meșter obișnuit din Podwale[1]. Are însă părinți cu scaun la cap, deși fără școală.

Jan sfîrși cu îmbrăcatul și își luă paltonul, vrînd să plece cît mai repede de aici. I se urca ceva în gît, ca un plîns de jale ori de invidie.

— Nu-ți mai pune paltonul, mergem la masă.

— Nu, îți mulțumesc, dar trebuie să plec. Îți mulțumesc din toată inima... dar nu...

— N-o să-mi faci tocmai mie una ca asta, trebuie să iei cu noi micul dejun.

— Dacă-ți spun că mă grăbesc... nu, astăzi n-aș putea să văd idealuri, la revedere.

— Jasiek! exclamă cu reproș.

— Ei, bine, să mergem. Îi simțise sinceritatea invitației și nu vroia să-l supere.

Masa era pusă și soția lui Antek îi aștepta. Era o brunetă subțirică, cu fața frumoasă, smeadă și ochi pătrunzători. Îl învălui cu privirea și îl întîmpină cu bucurie.

Domnea tăcerea, deoarece conversația nu se prea închega. Antek vorbea, ea îl susținea pe cît putea, dar Jan răspundea monosilabic, era jenat și nu îndrăznea să privească în ochii acestei femei. I se părea că ea știe că el s-a întors de la închisoare, că păzește cu ochii cuțitele și lingurile, înțelegîndu-se din priviri cu bărbatul ei, și îi era din ce în ce mai penibil. Asta îi produse o supărare atît de mare, că simți o durere în inimă. În sfîrșit, ca să spună ceva, Jan întrebă:

— Și părinții tăi?

— Vin imediat, sînt sănătoși, locuiesc cu noi. Deși tata se plictisește și ar fi bucuros să plece la țară. De sărbători au fost pe la ai tăi.

---

[1] Cartier în Varșovia.

„Au fost... la ai mei... la Dziuble“ — și se înfioră la această aducere aminte, roșind. „La părinții mei... la Dziuble“ — scăpă furculița din mînă. Se cutremură la această amintire și se îngrozi, strămutîndu-și fulgerător gîndul pînă acolo unde erau cei dragi. Se stăpîni numaidecît, dar îl cuprinse o duioșie adîncă și tristă.

— Ai tăi... știu? îl întrebă pe Antek încet, semnificativ.

— Nu. Dar iată-i...

În camera vecină se auzi zgomotul ușilor deschise și o voce bine cunoscută lui Jan spuse:

— E un frig, drăguliță Doamne, de înțepenești.

Ușa de la sufragerie se deschise și intrară.

Jan se ridică.

— Domnul fie lăudat... a, ai musafiri, iartă-mă...

— Dă-mi voie, tată, e un prieten.

— Da, fiule, e un ger de douăzeci de grade — spuse bătrîna.

Antek îi ajută cu grijă să se dezbrace, iar Jan aștepta neliniștit să-i întîmpine. Îmbrățișa cu privirea pe cei doi bătrîni cunoscuți și simțea o dorință uriașă să-i îmbrățișeze. I se părea că aduceau cu ei suflarea aspră a iernii care bîntuia la ei la Dziuble...

— Nu mă mai cunoașteți? îi întrebă, nemaiputînd să se stăpînească.

Bătrînii făcură ochii mari la el.

— Jaśka lui Juchnowski.

— Jasio! Doamne apără-mă — și bătrîna se îndepărtă cu groază, închinîndu-se, iar bătrînul palid se sprijini de masă și îl privea. E un strigoi! Ce-ți mai trebuie, suflete, după moarte? îngîna, cuprinsă de frică și ascunzîndu-se cît mai bine după un dulap.

Pe Jan îl trecu un fior rece.

— Nu-ți fie frică, mamă, el e viu ca și noi toți — le spuse Antek încurcat de această scenă, abia liniștindu-i.

Se așezară la masă, dar bătrîna se uita mereu la Jan cu mirare, iar bătrînul se trăgea pe neobservate tot mai departe de el.

— Cum, dumneavoastră ați auzit că am murit? întrebă Jan într-un tîrziu.

— Cum să nu auzim? Am fost și la slujba pe care ți-a făcut-o pentru suflet Józio, fratele dumitale. Eu am ajutat să așeze catafalcul, am tras clopotul...

— Nu te-am plîns și noi împreună cu mama dumitale?

— În criptă atîrnă și o tăbliță de tinichea pe care scrie: „Răposatul Jan Juchnowski".

— Așadar eu am murit acolo — spuse Jan mai mult pentru sine — am murit, și simți că alunecă pe o pantă, tot mai adînc și mai adînc... într-o prăpastie fără fund. Îi dădură lacrimile și fu cuprins de amorțeală și de uitare, ca atunci cînd îl arestaseră. Cunoștința i se tulbură din nou, contururile întîmplărilor se subțiau, amintirile smulse brusc din străfundurile creierului se estompau, păleau. Înțepeni, cu toate că prin pîlpîirile simțirii care încremenea se mai scurgeau picături de sînge, arzîndu-l cu durerea însingurării.

Se despărți de toți cu răceală. Antek îl rugă cît putu să locuiască la el; îi scuză pe bătrîni, îl sărută. Jan nu-i răspunse aproape nimic, doar cînd ajunse în coridor îl întrebă:

— Nu știi ce s-a întîmplat cu Mańka?

— Ah, te mai gîndești la tîrîtura aia? Nu știu, putrezește probabil în vreo închisoare. Toată nenorocirea ta ți s-a tras numai din cauza acestei damicele, dă-o dracului.

— Nici un cuvînt despre ea, auzi? că te omor ca pe un cîine — se încontră Jan și, cu ochii năpădiți de sînge, vînăt de furie, îl scutură zdravăn pe Antek. Nici un cuvînt, cîrpaciule, suflet josnic, că te omor, te omor!... bădărani mizerabili — adăugă și ieși în grabă, lăsîndu-l pe Antek buimăcit și îngrozit de brutalitatea lui.

În el dragostea se trezea violentă în această exaltare brutală. Pășea repede și nu-și putea stăpîni mînia că un animal și un țărănoi ca Antek îndrăznise să arunce cu noroi în femeia pe care nu a uitat-o niciodată și pe care o iubea și acum mai mult chiar decît odinioară.

„Unde poate să fie?“ se întreba.

Uitase aproape tot, îl stăpînea dorința și setea de a o afla pe Mańka, impingîndu-l s-o caute. Iubirea care cîndva era pentru el doar o plăcere se trezea acum ca o necesitate. Încerca o adevărată foame de dragoste. Mai înainte, înconjurat de ziduri, nu o simțise atît de violent, da, nu simțise greutatea singurătății care îl apăsa acum în mijlocul străzii pline de mișcare, de oameni. Era atît de străin de toate, că se uita cu frică la oameni.

Îi află adresa la un birou de informații. Paznicul îi spuse că această familie ținea o cafenea spre stradă. Nu luă în seamă vorbele „această familie“ și zbură acolo, dar nu intră, cuprins dintr-o dată de rușine și de teama de necunoscut. Plecă, hotărîndu-se să vie seara, după lăsarea întunericului. Aproape toată ziua umblă pe aceeași stradă, privind de sute de ori cafeneaua elegantă. Nu-i era frig, nu simțea nici foame, nici oboseală. Intra, în gînd, după fiecare client, o căuta pe Mańka și o găsea totdeauna așa cum i se întipărise în minte cînd fusese la ea după nașterea copilului, cu fața vînătă, strîmbată

de suferință. cadaverică. Nu putea să cheme în memorie o altă imagine.

Abia spre ora zece seara își luă inima în dinți și intră în cafenea. Ceru să i se dea ceva și se așeză într-un colț mai puțin luminat.

Cafeneaua era spațioasă, aranjată cu acel confort banal, care provoacă greață. Lume era destulă. Bufetul se afla lîngă peretele din spate, la mijloc, avînd pe ambele laturi cîte o ușă. Prin una dintre ele, care era întredeschisă, răzbăteau voci care se certau și pocnetul tacurilor de biliard. Se acoperi cu o gazetă, pentru a putea observa mai bine.

La bufet stătea o făptură slabă, ștearsă, cu fața ca de vată, care se ridica cu o mișcare automată după intrarea fiecărui client, transmitea comanda și cădea iar pe scaun.

Clinchetul paharelor, tîrșirea șuierătoare a farfuriilor pe tablele de marmoră ale meselor, foșnetul gazetelor despăturite, frînturile de conversații și mirosurile leșioase de la cuptor și de prăjituri îl aţîțau, mărindu-i nerăbdarea.

Se hotărîse s-o întrebe pe bufetieră de Mańka, cînd, dintr-o ușă laterală, își făcu apariția o femeie înaltă, bine dezvoltată, frumoasă, îmbrăcată cu gust; salută cîțiva clienți cu o mișcare din cap și se așeză lîngă un mic ghișeu din spatele bufetului.

După ea se strecură Ryś, același de odinioară, cu fața mobilă, de maimuță, și barba roșcată, ca părul de veveriță. Strînse cordial cîteva mîini întinse spre el, micșoră gazul, se învîrti prin sală și plecă în sala de biliard.

„Mańka!“ mugi Jan în sine, imediat ce o văzu. Vru să sară în sus, dar se simțea ca țintuit de scaun. „Mańka!“ îi trecu prin minte ca un fulger de bucurie puternică. Inima îi bătea atît de tare, era atît de fericit, că se ținea de masă ca să nu leșine și să se

prăbușească. Încercă să se liniștească. Nu mai putea să țină nici gazeta deschisă, așa de tare îi tremurau mîinile.

O sorbea din priviri, o săruta și îi cînta imnuri de dragoste. Îl inundă o duioșie imensă, umplîndu-i ochii de lacrimi. Uită într-o clipă tot trecutul, toate suferințele, dorind însetat să-i vorbească. Pe Ryś nu-l observase, nu mai vedea nimic în afară de ea. Lumina fericirii se așternea înaintea lui.

— Ea e, ea! Mańka! Aceeași față cu profilul mîndru, de rasă, aceiași ochi. Ea e, o, cît e de frumoasă! șoptea îmbătat și se uita la ea, o săruta cu privirea, o îmbrățișa cu gîndul, plîngea de fericire, neputîndu-se hotărî să se ducă la ea. Se concentra, dar nu putea, îi lipsea curajul. Începură să-l năpădească diferite presupuneri care îi străpungeau inima. „S-ar putea să nu mă recunoască, poate că m-a și uitat — o, nu, nu, se contrazicea singur. Numai că n-o să mă recunoască.“ Se privi într-o oglindă care atîrna pe peretele din fața lui și i se păru că arată foarte prost.

Cafeneaua începuse să se golească, gazul fu stins, dar el ședea mai departe, despăturind pentru a mia oară gazeta în care nu citise nici un cuvînt.

În sfîrșit, văzînd că se așteaptă doar plecarea lui, se ridică și se duse la bufet să plătească.

Mańka își ridică privirea de pe cartea pe care o citea, ochii îi alunecară peste el și se opriră pe filele cărții, dar simțindu-i privirea ațintită asupra ei, se uită o dată la el și iar îi pironi pe altceva. Fără să vrea, atrasă de privirea lui înflăcărată, îl privi din nou mai atent. O văzu cum se cutremură, cum sîngele îi împurpură fața și gîtul. Fața i se lumină o clipă de bucurie, apoi se posomorî. Mintea îi lucra cu înfrigurare, imaginile amintirilor îi năvăleau cu putere în conștiință. Se plecă spre el, vru să-i

spună ceva, dar nu putu îngăima nimic, de emoție. Totul dură numai o clipită, dar lui îi ajunse pentru întreaga veșnicie a așteptării. Nu se mai putu stăpîni, se aplecă spre ea și-i șopti cu o voce adîncă, pătrunsă de iubire:

— Mańka!

Tresări violent, îl apucă de mînă și îl strînse cu putere, fără să poată rosti vreun cuvînt. Apoi căzu pe scaun. Se ridică, împinse în lături o tavă, deschise un sertar, îl închise la loc și abia după aceea se simți mai liniștită. Miile de simțăminte care o frămîntau se topiră brusc într-unul singur, de dragoste.

— Tu ești? Ești tu cu adevărat?

— Nu m-ai uitat?

— Nu vorbi așa, niciodată să nu-mi spui asta.

Nu putea să-și stăpînească tremurul de bucurie.

— Așa dintr-o dată, e atît de mult... ah, cît am mai suferit... Mă mai iubești? Mă iubești?

— Nu mă-ntreba, niciodată să nu mă întrebi asta, fiindcă vezi singură — răspunse, învăluind-o cu o privire drăgăstoasă.

Se țineau de mîini și se priveau în ochi, destăinuindu-și astfel toată adîncimea iubirii. Jan se gîndea în același timp că ea poate nu știe că el a stat la închisoare, se intimidă și tăcu.

Mańka porunci să se închidă, numără repede casa, închise dulapurile și-i spuse ceva încet bufetierei.

— Să mergem.

Printr-o bucătărioară lungă ieșiră la o scară luminată, pe care urcară spre locuința de la primul etaj. Cînd fură singuri, Mańka i se aruncă de gît și se sărutară cu foc. Se smulse apoi din îmbrățișare și alergă la bucătărie să spună să se pregătească cina.

Jan era orbit de fericire. În timp ce mînca cu o poftă grozavă, Mańka ședea lîngă el, dîndu-i de

toate. Vorbeau foarte puțin, monosilabic și se îmbrățișau într-una.

— Ah, cît te-am dorit!

— Dar eu!

— Cît am suferit!

— Acum toate s-au sfîrșit, o să începem o viață nouă.

— Scumpul meu, așadar tu ești, tu. Înnebunesc, Jasiek!

— Mańka!

Și se aruncară unul în brațele altuia, întinzîndu-și pe față untul de la biftecul din care mînca Jan.

— Unde locuiești?

— Deocamdată nicăieri.

— Atunci o să stai la noi. Avem camerele pentru oaspeți. Cînd te-ai întors?

— Abia ieri mi-au dat drumul — îi scăpă și se temu de ce spusese, dar era prea tîrziu.

— Ieri ai ieșit?

— Da, din închisoare, știi că am fost...

— Știu. Din cauza mea. Adevărat? Jasiek drag, iubitule, bunule. Din cauza mea — șopti cu emoție. Nu sînt demnă de tine, nu merit o asemenea iubire. Pentru mine ai suferit atîta, din cauza mea. Nu te voi putea răsplăti toată viața...

— Taci... te iubesc, sînt fericit lîngă tine și nu mai știu decît că te iubesc.

— Spune, spune, dragule. Atîta amar de vreme nu ți-am auzit glasul, iubitul meu.

Răsună clopoțelul la ușă.

Se ridică cu grabă, neliniștită, și, ca și cînd ar fi fost trezită brusc, se uita cînd la Jan, cînd la ușă.

— Mańka! se auzi o voce răgușită din camera vecină.

Mańka nu se mișcă, frîngîndu-și mîinile de frică și disperare.

La sunetul glasului, Jan își săltă capul.

— Dă-mi cheile de la casă, trebuie să iau niște polițe... Hai, dă-mi-le! strigă Ryś intrînd. N-am știut că ai musafiri — spuse, venind mai aproape.

Jan se ridică fără să vrea. Cunoașterea legăturilor dintre ei îl pătrunse ca o răceală de moarte, făcîndu-i o rană ca un cuțit, prin care i se scurgea viața și se strecura în loc gelozia sălbatică, animală a bărbatului.

Recunoscîndu-l, Ryś se opri neplăcut surprins.

— Ia te uită! ce oaspete neașteptat... Ei, ce mai faci... Atîția ani... adevărat, că de mult... Nu mă așteptam să te mai văd vreodată.

— Cred, ți-ar fi fost mai la îndemînă — spuse Jan cu voce aspră și simți o ură atît de cumplită, încît se reținu cu greu să nu sară la el.

— Mai la îndemînă... o, ce mai e și asta! Dar mi s-a spus că ai murit. I-am spus și nevesti-mi. Nu-ți amintești, Mania, că ți-am spus?

Mańka tăcea, neștiind ce să facă, nu putea să-și adune gîndurile de frica în care se zbătea. Aștepta, credea că din moment în moment se vor arunca unul asupra celuilalt, dar se temea mai mult de plecarea lui Jan. O cuprinse o tristețe răscolitoare și pieptul i se umplu de suspine adînci. Se uita în ochii fostului iubit cu atîta umilință și rugăminte mută, că Jan se întoarse spre ea.

Ryś înregistra această convorbire mută și se înclină pentru a-și ascunde încurcătura.

— Draga mea, du-te tu și dă restul celor din sala de biliard.

Mańka stătea în cumpănă, dar plecă, aruncînd o privire rugătoare spre Jan. Știa că Ryś n-o s-o menajeze față de el.

— Ei, cînd ți-au dat drumul?

— Te-ai însurat cu ea? spuse Jan încet, fără să audă întrebarea lui Ryś.

— Dar cum... hm... după ce s-a mai așezat, omul a început, cum să zic, să simtă lipsa familiei, a unui cămin statornic, a unei inimi iubitoare, și cum Mańka avea nevoie de același lucru, ne-am luat...

— Vă iubiți...

— O, grozav. O să ți se pară caraghios cînd îți voi spune că e o soție neprețuită. Și mă iubește atît de mult, încît ar trebui să caut comparații în *Talmud*. Cîteodată mai calcă ea pe de lături, dar asta nu ne strică iubirea, ba dimpotrivă, o întărește și mai mult.

Și începu să rîdă cu vocea pițigăiată, respingătoare. Se prefăcea stăpîn pe sine, se străduia să pară liniștit, dar se temea de Jan, care tăcea și-l privea cu răceală. Se bîlbîia de frică, așteptînd să fie înșfăcat de gît și sugrumat, dar o ținea mai departe pe un ton dulceag, batjocoritor:

— Voi vă iubeați altfel, vă mîngîiați și vă dezmierdați ca niște fraieri. Noi facem în primul rînd parale. Lumea e așa de josnică, încît numai cei care au bani ies la lumină, restul ajunge la gunoi.

Jan se ridică țeapăn și își luă cilindrul să plece.

— Rămîi la noi. Nu se cuvine să-ți nedreptățești prietenii pînă într-atîta, unde te duci?

— Indiferent unde, poate-ți fac plăcerea și mă spînzur.

— Vorbă de pomană. Cel mult Manieczkăi i-ar prinde bine.

— Cînd te-ai însurat?

— Ho! ho! de vreo doi ani; sîntem o familie cu greutate.

— N-ai fost închis de loc?

— Și de ce, mă rog? Făcu cea mai agreabilă mină. După un an de călătorie m-a prins dorul de Var-

șovia iubită și m-am întors. M-am însurat, acum am o ocupație și sînt un om cinstit.

— Cînd te-ai întors, Mańka era întreținută de cineva?

— De toți. O lua cine putea, are o inimă cinstită, totuși.

— De unde ai luat-o?

— Aproape de pe trotuar — și-l privi în ochi, șfichiuindu-l cu un zîmbet ironic.

— Minți! strigă Jan și se repezi la el. Liniștea îi dispăru sub această ultimă lovitură, dar se stăpîni și doar îl scuipă cu scîrbă în drept față.

Ryś se chirci ca pentru săritură, înverzi de frică și, temîndu-se de scandal, își înăbuși mînia și șuieră ca un șarpe, prefăcîndu-se glumeț, ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic:

— Ce dracu, crezi că sînt scuipătoare, ha?

— Mulțumește-i lui Dumnezeu că ești atît de josnic, altfel te-aș fi ucis.

— Juszka! Doar n-o să ne certăm tocmai noi? Ție îți place să te înfurii, dar asta e o ciudățenie ereditară a firii tale de șleahtic. Eu înțeleg, ce să-i faci, și nu mă supăr pentru o nimica toată, căci știu că nu vei face rău unui prieten.

Jan se hotărî într-o clipă să rămînă. Simți nevoia nestăpînită să se înțeleagă cu Mańka, ceva îi spunea că nu e totul pierdut, iar Ryś nu era o piedică pentru el.

„Să încerce numai să-mi stea în cale, îl omor ca pe un cîine" — se gîndea, așezîndu-se să termine de mîncat.

Ryś îl urmărea atent, căutînd în minte mijloacele pentru a scăpa de acest dușman. În fine, hotărî ceva, se așeză lîngă el, și îl întrebă confidențial:

— Ascultă, Jasiek, hai să vorbim deschis, ca niște vechi prieteni. Ce vrei să faci?

— Nu știu.

— Oricît te-ai strădui, nu vei fi primit nicăieri. Uite ce-mi trece prin minte: îți dau eu de lucru. Ce-a fost, a fost, iar acum trebuie să trăiești. Unde să te duci, nu? La Mańka nu te mai gîndi, deși îmi e nevastă, e la fel de stricată, ca toate celelalte. Am rugat-o să te viziteze la închisoare — eu nu puteam veni, înțelegi de ce, am prea mulți cunoscuți acolo — mi-a zis că ești un prostănac și n-a vrut să-i mai aduc aminte niciodată. Atît e de parșivă; ar fi sfîrșit la bordel, dacă n-aș fi luat-o eu, iar acum se ține mare.

Jan asculta în tăcere. Îl străbătea o durere ascuțită, pătrunzătoare și avea impresia că cineva i-a înfipt un cuțit în mărunțaie și îl răsucește într-una. Nu se mai uita la Ryś, de teamă că nu va mai putea răbda chinul și îl va ucide. Se străduia să nu mai înregistreze cele ce auzea, să nu mai înțeleagă nimic. Se întorcea mereu cu gîndul la scena revederii, vrînd să-i retrăiască farmecul, dar în același timp nu-l putea împiedica pe Ryś să mai vorbească despre Mańka, nu era în stare să nu asculte amănuntele murdare despre ea, le dorea cu atît mai mult, cu cît îl sfîșiau ca niște cîrlige înfipte în carne.

— Uite ce-o să facem — vorbi Ryś mai departe — închiriez eu o prăvălioară în cartierul Praga și organizăm o „cămăruță" clasa una, hm? e o idee bună! O să se adune și aici o bandă întreagă, nu cea veche, o, nu, una nouă. Lac să fie, că broaște sînt destule! Acolo e mai sigur, aici, deși sînt curat ca lacrima, caltaboșii poliției mă au în vedere. Aranjăm totul pe cinste, o să vezi, în tovărășie, nu? E bine? Știu că ești un băiat de treabă, o să meargă strună.

Îl alinta, se lingușea pe lîngă el în fel și chip, vroia neapărat să-l vadă prietenos, sincer. Îl în-

demna călduros să primească acest proiect, vrînd să-l convingă din tot sufletul că e spre binele lui; ar fi putut să scape de el mai lesne, băgîndu-l iar la închisoare, poate pentru totdeauna. Se înflăcără la această idee, căci simţea mînia surdă a lui Jan, iubirea lui pentru Mańka, şi se temea de el. Pentru că presimţea eventualitatea cînd amîndoi ar fi vrut să scape de el, şi totuşi, n-avea putere s-o înlăture. Teama pentru viitorul pe care-l crezuse pînă acum temeinic, iar acum era ameninţat, îi dădea aceste accente de sinceritate. O, cît îl ura de mult, fie şi numai pentru frica pe care o încerca.

— Plec definitiv, plec în America — îi spuse Jan uscat, înţelegînd intenţia lui Ryś.

— O idee şi mai grozavă — se prinse Ryś repede. Ah, şi noi visăm asta. Poate că ne vom întîlni în curînd acolo. În ce mă priveşte, eu aş prefera să primeşti propunerea mea, aş cîştiga şi eu ceva, dar gîndindu-mă numai la binele-tău îţi spun: Pleacă. Te putem ajuta cu ceva, nu? Sigur că bani nu prea ai, am putea să te împrumutăm. Ce nu faci pentru un prieten?!

Se aşternu tăcerea. Ryś aprecia cu bucurie că e chiar mai bine ca el să plece; oricum, cu „cămăruţa" şi-ar fi riscat puţin şi propria piele, şi începea să se lumineze de mulţumire. Era decis să-i dea şi bani de drum, numai să plece; ştia prea multe, iar de Mańka nu era de loc sigur.

— Dar ţie ţi-o fi somn, nu? Draga mea, spune să deschidă o cameră — i se adresă Mariei, care tocmai intra.

— E gata pregătită. Te duci să te culci? îl întrebă, uitîndu-se la el cu o căutătură supusă de femelă.

— Da, bine. Mă simt într-adevăr foarte obosit — răspunse Jan, evitîndu-i privirea.

Mańka deschise camera alăturată, care da în coridor.

— Aici e cam umed, poate în altă parte... uite, aceea dinspre curte ar fi cea mai confortabilă — spuse Ryś nemulțumit de vecintatea prea apropiată.

— Mie mi-e tot una, numai să dorm undeva.

La despărțire, Ryś îl sărută, umplîndu-l de salivă, iar Mańka îi întinse mîna uscată, fierbinte, pe care el abia o atinse cu degetele.

Cînd plecară și auzi scrîșnetul cheii întoarse în broască, răsuflă ușurat de parcă i s-ar fi luat o greutate uriașă de pe piept. Se culcă, dar o tristețe adîncă, durerea și dezamăgirea nu-l lăsară să doarmă. Venise aici după fericirea pe care o lăsase. Se gîndise atîția ani la această întîlnire, o așteptase atîția ani — și a fost fericit doar o clipă. Nu existaseră culori în care să n-o fi împodobit cînd se gîndea la ea. Și-o imagina ca pe întruchiparea perfecțiunii pe care vroia s-o cinstească și s-o iubească cu atît mai mult în decăderea lui, cu cît el însuși își simțea înjosirea, iar acum!... o... Mańka era soția lui Ryś! a lui Ryś! O prostituată ajunsă nevasta unui hoț. Acum ea însăși fură — și zăcea ca un mort, asudat de chinuri, epuizat, secătuit de puteri, scîrbit de viață. Și dorise, visase atît de mult că atunci cînd o va găsi nu se vor mai despărți niciodată, niciodată, iar acum — „ce să fac? — ce să mă fac?". Nu vedea nici o țintă, nici o luminiță în întunericul vieții sale. Se zvîrcolea neputincios, simțind că totuși o iubește încă. O iubește ca un cîine care cu toată bătaia, cu tot răul de care are parte, nu pleacă să-și caute alt stăpîn.

Ațipi, dar se trezi și sări drept în picioare, părîndu-i-se că venise Mańka și stă lîngă pat, privindu-l ca atunci cînd intrase Ryś — cu dragoste, rugătoare.

Începînd de a doua zi își duceau viața în trei. Ryś îl păzea pe el, el o urmărea pe Mańka, iar Mańka pe amîndoi. Discutau despre cele mai indiferente lucruri, dar se ucideau cu privirea, cu gestul și gîndul. O luptă surdă se încinsese în sufletele lor. O luptă pe viață și pe moarte — unul din ei trebuia să piară. Mańka și Jan doreau ca Ryś să fie cel doborît. Nu exista vreo înțelegere între ei în această privință, fiindcă nu avuseseră încă posibilitatea să vorbească pe față, dar Jan citea în fiecare zi tot mai limpede în ochii cenușii ai iubitei: „Omoară-l, îndepărtează-l, vom fi fericiți" — și îi promitea din priviri, cu zîmbetul și cu gîndul, o fericire cum nu mai cunoscuse. Trăia numai din aceste priviri și promisiuni și începea să se simtă bine la ei. Repulsia pentru viața agitată se subțiase treptat în lenevirea și vechea neputință din închisoare. Colinda puțin prin oraș, mai juca biliard, iar serile, după închiderea cafenelei, le petreceau prietenește, toți trei. Discuțiile lor ascundeau însă fierberea apei care amenința să spargă vasul din clipă în clipă.

Mańka era tot mai nervoasă, Ryś mai liniștit, iar Jan se prefăcea indiferent și urmărea totul în tăcere. Mînca bine, dormea confortabil, avea liniște — singura lui dorință era să perpetueze această bună stare, în care se simțea din ce în ce mai mulțumit. Știa că va avea toate acestea, și pe Mańka pe deasupra, numai descotorosindu-se de Ryś. Simțea că așta se va întîmpla, dar cum, nu vroia să se gîndească. Iubirea pentru Mańka pierduse din intensitate, căci, deși aceasta își ascundea instinctiv, pe cît putea, asprimile caracterului ei desfrînat, acoperindu-și totala descompunere morală cu o mască numai pentru el, o vedea tot mai limpede. Îi era destul de indiferent că bătea servitorii și că în momentele de furie se trezea în ea femeia de stradă cu

întregul balast de ticăloşie, cu toată sălbăticia brutală a perversităţii. El o iubea şi aşa, în felul lui. Clocotul de energie pe care îl ghicea în ea îl scotea cu încetul din inerţie. Frumuseţea ei în deplina înflorire a celor treizeci de ani îl aţiţa. Bine dezvoltată şi perfect proporţionată, cu temperamentul focos, accentuat şi prin arta unei prostituate de periferie, trezea în el pofta de o intensitate necunoscută pînă acum. Începu s-o dorească, ştiind că totul e doar o chestie de ocazie, numai că Ryś ăsta se încurca mereu printre ei.

Iar Mańka nu neglija nimic ca să-i întreţină patima trezită. Pe de altă parte, ea însăşi îl iubea, cu dragostea cu care pot să iubească numai femeile decăzute. Îl iubise şi înainte, însă abia în vremea cînd trecea de la un amant la altul, în goana neostoită după bani şi plăceri, se deşteptase în ea dorinţa după altă viaţă, curată, înăbuşită de catastrofa despărţirii lor. Simţea că numai cu el şi prin el poate să înceapă altă viaţă. Cu cît se afunda mai adînc în noroi, cu atît creştea mai puternic acest gînd, devenind limanul la care voia să ajungă, indiferent de mijloace. Aduna bani şi îl aştepta pe Jan, simţind că numai lîngă el va renaşte Mańka de altădată, bună şi liniştită. Arestarea lui pentru furt nu făcuse decît să-i mărească dragostea. „Mă iubeşte cu adevărat" — visa adesea cu recunoştinţă, dăruindu-se pasivă adoratorului. După ce Jan se întorsese atît de neaşteptat, trăia doar în aşteptarea clipei cînd vor rămîne singuri şi vor reîncepe viaţa ameţitoare dinainte, la amintirea căreia îi venea ameţeală de plăcere. Se uita atunci în ochii lui ca o vietate domestică, doar, doar stăpînul se va îndura s-o cheme. Zilele se lungeau la infinit. În fiecare noapte încerca să se ducă la Jan, dar Ryś, prudent, se culca acum în sufrageria de lîngă camera în care

locuia Jan, și dormea atît de ușor, că sărea în sus la cel mai mic zgomot. Serile pe care le petreceau în trei erau chinuitor de plăcute pentru ea. Stătea lîngă Jan atît de aproape, încît îi simțea căldura corpului și își împletea picioarele cu ale lui, vrînd să-i transmită toată iubirea pătimașă care o sufoca. De cîte ori Jan se apleca spre ea, îi lua capul în mîini și îl săruta cu foc chiar pe gură, pe păr, fără să-l mai ia în seamă pe Ryś care se învineția de răutate și teamă, glumind cinic:

— Vă mai aduceți aminte — he? — nu vă mai săturați de țocăieli.

Mańka răspundea cu sărutări înfocate, privindu-l sfidător.

— Ce, voi credeți că eu sînt un boșorog bun numai de spart nuci, că nu mai sînt aici — continua pe un ton de glumă, deși îl înneca furia și îl sfîșia o dorință cumplită de răzbunare.

— Poți să stai liniștit, nu ne împiedici — îi răspundea Jan.

— Ce generos ești, auzi, nu-i împiedic în casa mea!

— Ascultă, băiețaș, lasă vorba, că de la întîi pot să mă lipsesc de serviciile tale.

— Văd că Manieczka e în formă, parcă ar jumuli vreun tip — răspunse Ryś liniștit, aruncîndu-le o căutătură amenințătoare din ochii verzui.

— O să-l aranjăm amîndoi — spuse Jan apăsat.

— Încercați — șuieră Ryś și începu să-și mîngîie barba roșcată.

— Nu mîrîi, cățelușule, e prea mare osul pentru dințișorii tăi stricați.

— Nu te teme, suflețelule, o să-l rod eu.

— S-ar putea să ți se pună botnița înainte — interveni cu îndrăzneală Mańka, aproape decisă la o explicație hotărîtoare și, încolăcind cu o mînă gîtul

lui Jan, cu cealaltă pipăi maxilarele proeminente ale lui Ryś.

— Oho, nu e chiar așa de ușor — mormăi acesta, adîncindu-se în fotoliu. Pricepu momeala, dar se hotărî să nu-și piardă cumpătul, oricît l-ar costa. Se gîrbovi, înfășurîndu-se în ura care-l sfîșia, înțepenind aproape de efortul pe care-l făcea să se stăpînească. Dinții îi clănțăneau de furie, dar ochii priveau iar dulceag și cu ironie. Atingerea Mańkăi îl arse ca o flacără; i-ar fi înhățat cu plăcere mîna cu dinții, dar se înfrînă la timp și exclamă cu un interes prefăcut:

— A, Juszka, știi că șeful tău a dat ieri faliment.

— Faliment?

— Da, e complet ruinat.

— Cine l-a ajutat?

— Cel mai mult Bronka, ți-o amintești? aia care se ținea cu Wacek.

— I-a cedat-o lui taică-său?

— Ei, i-a cedat-o... bătrînul i-a smuls-o. Cît pe ce să se omoare pentru o scîrbă.

— Și cu Wacek ce s-a întîmplat?

— Are dugheana lui. S-a socotit cu patronul și a încasat de pe urma lui... ho! ho! e un șmecher fără pereche.

— S-a însurat?

— Da, cu Zosia lui Pudełko, pentru că pe pocita cealaltă i-a suflat-o primul ideal al Manieczkăi.

Jan îl privi întrebător.

— Nu l-ai cunoscut? Marczewski. A pierdut tot cu Mańka, ce era să mai facă? A trebuit să se însoare, fie și cu una pocită.

— E poveste veche, nu mai interesează pe nimeni — șopti Mańka cu răutate, înțelegîndu-i tactica.

— Pe mine mă interesează grozav. Mie îmi place atît de mult trecutul...

— Care, cel din Nerczyńsk? adăugă Jan, aducîndu-și aminte amănuntele care se povesteau în închisoare pe seama lui Ryś.

— Din Nerczyńsk! strigă Ryś, ridicîndu-se brusc în picioare.

Era foarte sigur că absolut nimeni nu-i cunoaște trecutul și această descoperire îl îngrozi așa de tare, că de frică își pierdu cumpătul dintr-o dată, păli, îngăimă ceva, privind în jur cu teamă, dar se stăpîni într-o clipă și continuă încet, ca să-și ascundă emoția.

— Vorbesc de trecutul nostru — și o arătă pe Mańka — îmi place mult să-mi amintesc de numeroasele ei idealuri, de grămezile acelea de bani. Prin fața ochilor încețoșați de iubire îmi trec diferite scene și zăresc cu plăcere nespusă cum...

— Poți s-o lași baltă, ai dat peste un public nepăsător — spuse Jan repede, văzînd supărarea pe care i-o producea Mańkăi acest început.

— Păcat, sînt scene ca-n romane.

— Eu aș putea să-ți povestesc niște scene mai interesante, din Siberia, dar o las moartă, nu mă încîntă de loc — și privi amenințător la Ryś.

Cînd plecară să se culce, Ryś îl opri pe Jan, spunîndu-i:

— Mîine avem musafiri, rămîi, măcar pentru seară, ai să faci cunoștințe frumoase.

— E un bal?

— Nu, o seară de joc de cărți.

— Totdeauna m-a plictisit preferansul.

— Merită să vii, chiar la un preferans. Pichetul, stosul, tociul — astea sînt jocurile noastre de cărți.

— Cine joacă?

— Învățăceii care se prind la farmecele scumpei mele soții. Ce te uiți așa, ca și cînd n-ai înțelege? Ție pot să-ți explic, fiindcă între prieteni nu tre-

buie să existe nici o taină. Se string adoratorii vechi și noi ai Mańkăi, se pregătește cina, se poartă discuții agreabile, apoi careva dintre ai noștri propune așa, ca din întîmplare, un joc, pune banca, Mania zîmbește fermecător sau dimpotrivă — destul că treaba merge strună. Nevesti-mi îi trec prin mînă milioane și joacă! Trebuie s-o vezi cum îi jumulește, trebui s-o vezi, ca să ai idee cît e de genială la treabă.

— O asemenea elevă te onorează.

— Din nefericire, nu-i a mea. E capodopera lui Wolman, ții minte, girantul nostru. El i-a făcut educația, au colindat împreună tot imperiul. Eu sînt un novice fără însemnătate pe lîngă ea.

— Mai ai ceva de spus? Eu o salut între timp pe această maestră. O sărută pe Maria, care stătea încurcată, și plecă rîzînd zgomotos de figura lui Ryś.

Dormea de cîteva ceasuri, cînd îl trezi deodată un foșnet; auzi scrîșnetul cheii în ușa de la sufragerie, unde dormea Ryś. Se săltă puțin, gîndindu-se că Ryś se furișează încet spre el ca să-l omoare.

— Eu sînt — șopti Mańka, închizînd ușa după ea.

Jan se sculă uimit și aprinse lumînarea, fără să-și dea seama ce face. Numai în cămașă, cu o năframă aruncată pe umeri, Mańka se așeză în pat lîngă el.

— Ce s-a întîmplat?

— Nimic, dar trebuie să ne înțelegem. Trebuie să-ți spun...

— Că ești nevasta lui Ryś, știu asta — o înfruntă batjocoritor. Îi era somn.

— Nu sînt nevasta lui.

— Nu, doar întreținută? simți o dorință sălbatecă s-o chinuiască.

— Jasiek... înginâ ea.

— Nu mai face pe rușinoasa, nu e primul tău grajd.

Mańka zvîcni violent, ca sub o lovitură, dar se așeză imediat; o roșeață întunecată de umilință dureroasă i se așternu pe fața de marmoră. Cuvintele lui o dureau cumplit, pătrunzînd-o adînc, ca un cuțit înghețat.

— Ah, dacă ai ști...

— Cît mă iubești, nu? Lui Ryś i-o spui în fiecare zi, iar altora în orice ocazie. Se vede că nu e prea mare dragostea asta, de vreme ce o împarți atît de ușor tuturor care-ți plătesc. Draga mea, nu mă lua drept un prost care să te creadă.

— Nu mă mai chinui, că mă omori.

— Mă mir că una ca tine se mai ține după mine. Aici te-a înșelat mirosul, eu sînt lefter.

— Jasiek, fie-ți milă!

— Așadar, tu mă iubești?! și rîse încet, fără să știe de ce, tot așa cum nu știa de ce în clipa asta simțea o adevărată ură pentru ea, i se părea respingătoare, iar ea se uita la el cu dragoste, șfichiuită ca de bici de ironia lui neașteptată. Cu toate că se îndoia sub povara indiferenței lui nemiloase, deși tremura de durere și teamă, începu să vorbească șoptit și grăbită, parcă temîndu-se că nu-i va ajunge timpul să spună tot ce simțea.

— Poți să rîzi, dar eu am să-ți spun și așa că te iubesc. Bate-mă, dar nu voi înceta să te divinizez. Voi fi cîinele tău, sluga, sclavul tău, numai ia-mă. Eu am așteptat atîta clipa asta, și tu — Jasiek, crudule... Cîndva mă iubeai, eram fericiți, mă credeai.

Pe Jan îl trecu un fior la această amintire, îi părea rău și ura lui se transformă într-o moliciune drăgăstoasă.

Mańka ghici schimbarea care se petrecea în el și se simți mai ușurată.

— Să nu-l crezi pe cîinele ăsta, că n-am vrut să viu la tine la închisoare, m-a îndrumat greșit și nu te-am putut găsi, deși te-am căutat. Mai tîrziu mi-a spus că ai murit, dar nu l-am crezut și te așteptam mereu. Așa cum te-am așteptat atunci cînd ai plecat ultima dată de acasă, îți amintești? Am așteptat îndurerată cu moartea în suflet — am așteptat o zi, două — îmi ieșeam din minți, mă zbuciumam de disperare — am așteptat zadarnic — nu te-ai mai întors. Nu-ți mai spun cît am suferit, pentru că ar trebui să mor a doua oară, dacă m-ai iubi, ai citi asta în ochii mei, dar tu rîzi ca de o nouă minciună, nu-i așa? O, e o minciună sîngeroasă, care taie ca un cuțit, rîzi de ea — izbucni în lacrimi de durere.

— Mańka — șopti Jan și, impresionat de accentele sincere de durere și iubire, o strînse la piept.

— Apoi a venit poliția, au cotrobăit și au luat tot, împroșcîndu-mă cu noroi: mi-au spus de nenorocirea ta și m-au lăsat în nesimțire. Am rămas singură cu mintea zdruncinată de grija pentru tine, bolnavă. Abia la spital m-am înzdrăvenit, îmi luaseră totul și rămăsesem fără un ban. După aceea... — se opri o clipă cu răsuflarea întretăiată, vorbea scurt, întrerupt, cutremurată de durere. Pe urmă am început să alunec pe panta care m-a adus aici. Am rămas singură.

— Și copilul?

— A murit la spital. Judecarea ta m-a făcut cunoscută în tot orașul și nimeni nu mai vroia să mă primească în serviciu. Aveam o reputație prea deochiată. N-am putut să fac nimic, căci cu franceza mea de pension și cu cîntatul la pian puteam să crăp de foame și nu vroiam asta, pentru că te așteptam pe tine. Pentru că mergînd pe jumătate moartă prin oraș, roasă de mizerie, așteptam să te întorci,

și trebuia să trăiesc. Oh, înțelege, ce chinuri am îndurat, cît de deznădăjduită am fost...

— Te-ai vîndut?

— Așa e, dar era singurul mijloc de care mai dispuneam, sau moartea.

— Ah, ticăloaso, scîrnăvie, stricato. Spălătoreasă să fii, bucătăreasă, să cari apă și să mături străzile, dar să fii cinstită — șuieră Jan înfuriat subit.

— E adevărat, eu nu m-am gîndit la asta, și apoi nici nu știam dacă aș fi putut trăi așa — spuse încet, cu umilință.

— Ah, ce mai pereche potrivită sîntem! Un hoț și o tîrfă! și chicoti răutăcios.

— Jasiek, încetează, pentru numele lui Dumnezeu, te rog, încetează odată. Eu nu mai pot răbda, nu mai pot, mi se rupe inima de durere, am venit la tine plină de dragoste, am venit numai pentru că mă gîndeam că mă iubești, dar ura nu ți-o pot suporta, nu... Crezi oare că m-am tăvălit prin noroi fără să-mi dau seama ce fac și că nu m-am gîndit la nimic cînd mă ofeream oricui plătea? Știam cît păcătuiesc, dar știam și că te iubesc din ce în ce mai mult și mă hotărîsem să fac rost de bani chiar cu prețul înjosirii mele, ca să te smulg cu forța din închisoare și să fug cu tine oriunde vei voi. Tu mă iubești, te-ai înăcrit numai, Ryś ți-a otrăvit liniștea, vorbindu-ți despre mine. Tu mă urăști pentru că mă iubești, nu? Jasiek... dragul meu, iubește-mă, pentru mine tu ești totul pe lume. Dacă nu m-ai iubi, ar trebui să mor. O să trăim împreună, o să fim fericiți. Ai avea tu inimă să nu-mi dai o clipă de fericire, pentru tot ce am suferit și am sacrificat? O să plecăm din Varșovia, undeva departe, unde nu ne cunoaște nimeni. Mai avem încă vreme să fim buni, în ciuda destinului și a oamenilor.

Vom fi fericiţi chiar dacă însuşi Dumnezeu ar fi împotrivă. Ah, cît de mult mi-am visat totdeauna o viaţă liniştită, retrasă. Atîta am dorit să mă smulg din iadul acestei vieţi. Lumea o să uite de noi, şi noi, fericiţi, o să uităm de supărări. Mă iubeşti şi vei rămîne.

Îngenunche lîngă pat, îl săruta, cuprinzîndu-l într-o strînsoare nebună şi lacrimile i se scurgeau pe faţă, îi răsunau în glas.

— De-aş uita — şopti, lăsîndu-se, supus, în seama dezmierdărilor, şi încrîncenarea îi dispăru cu totul din suflet.

— O să vezi că vom uita.

— Adevărat, n-am putea să trăim dacă n-am uita suferinţele încercate.

— Mă iubeşti? N-ai să mă părăseşti?

— Te-am iubit totdeauna, totdeauna am fost şi sînt numai al tău.

— Am ceva bani cîştigaţi din această afacere. O să ne descurcăm noi. O să ne ajungă. Numai să nu mă părăseşti. Ştiu că sînt rea, dar dacă nu m-ai mai iubi, aş fi îngrozitoare. Ia-mă în stăpînire ca pe orice lucru şi pe vecie, dragul meu, îngerul meu, iubitule — cerşea, tîrîndu-se înaintea lui nebună de dragoste.

Răutatea lui de moment pierise, o mîngîia, îmbătîndu-se cu frumuseţea corpului ei minunat şi se gîndea că totuşi o vor duce bine împreună. Părerile de rău şi dezamăgirea dispăreau treptat din sufletul lui sub năvala bucuriei tot mai mari de a o avea în braţele sale. Îi era tot mai recunoscător pentru iubirea ei nebună, sălbatică, dar adevărată. Nu, fie ce-o fi, n-o va mai părăsi pînă la moarte. Îi despleti părul lung şi îşi înfăşură gîtul cu suviţele negre, ca şerpii.

— Sîntem legaţi pînă la moarte, şi chiar după moarte, de aceste cătuşe veşnice.

— Înnebunesc de fericire! Şi îl săruta cu atîta patimă că-i lăsa urme însîngerate.

— Ce facem cu Ryś?

— Cu Ryś? Îl voi arunca afară ca pe un cîine, va pleca fără să facă scandal, fii sigur. Are nevoie de tăcerea mea, o să terminăm repede cu el, s-a îmbuibat destul. Dacă tu nu vrei să te amesteci, găsesc eu pe cineva care să aranjeze treaba şi să-l arunce la gunoi, ca pe un hoit.

— N-o să-ţi vie chiar atît de uşor — le răsună în urechi vocea răguşită a lui Ryś.

Mańka sări înfricoşată în picioare, înlemnind aproape din cauza acestei intervenţii neaşteptate.

— Tu să mă aranjezi pe mine, să mă arunci ca pe un hoit? eu să tac şi tu să te descotoroseşti de mine? vorbi repede, ridicînd treptat vocea pînă la intensitatea ţipetelor. Tu să-mi dai cu piciorul — a... te trimit în Siberia, canalie. În Siberia, criminalo, ţi-ai ucis propriul copil, căţea! de astă dată nu-mi scapi.

O apucă de păr şi începu s-o lovească cu pumnii, înnebunit de furie.

Jan stătea ca paralizat de această explozie neaşteptată şi abia cînd Mańka începu să urle de durere sub ploaia de lovituri, îşi veni în fire şi se repezi la Ryś.

Se încinse o luptă înverşunată. Deşi mic de statură, Ryś era foarte puternic, se zbătea ca un turbat, muşca, sfîşia cu dinţii, lovea cu picioarele. Se izbeau de pereţi cu îndîrjirea surdă a ucigaşilor. Căzură la pămînt, gîfîind de sforţare, tăvălindu-se, înjurînd şi lovindu-se năuci.

Mańka, întărîtată, sălbatică, sărea în jurul lor şi cînd putea să-l ajungă pe Ryś, îl zgîria cu un-

ghiile, îl mușca de picioare ca un câine turbat, asmuțindu-l pe Jan cu urlete întretăiate de efort.

Iar ei se țineau de gît și se sugrumau, rostogolindu-se pe dușumea ca niște gheme uriașe. Fețele vinete, însîngerate, încordate de moarte, animalizate luceau în lumina lumînării ca niște vedenii.

Deodată Jan răcni și îi dădu drumul, răsucindu-se spre perete. Căpătase o lovitură de cuțit în șold, dar, adunîndu-și toate forțele într-o ultimă sforțare, cu o furie înfricoșătoare se aruncă spre Ryś, care tocmai se ridica, îl înhăță cu o mișcare rapidă și îl trînti cu toată puterea de podea, apoi, înainte ca acesta să se poată feri, îl apucă de cap și îl izbi de cîteva ori de piciorul de fier al patului. Pîrîul de sînge țîșni în sus pînă pe așternut. Ryś scăpă cuțitul din mînă și se prăbuși țeapăn.

Mańka lovi cu picioarele pe cel căzut, pînă cînd Jan-o dădu cu greu la o parte, căci se smulgea și izbea ca un animal dezlănțuit.

— Îi ajunge, lasă-l.

— Să moară, fir-ar al dracului, să crape odată — și sări iar, înnebunită, înspăimîntătoare în sălbăticia ei.

— Destul, dă-i drumul — o prinse de umeri și o azvîrli pe pat. Abia atunci își reveni.

Jan, deși rănit, vînăt și tremurînd de epuizare, începu să se îmbrace. Nu se gîndea la nimic, simțea doar că trebuie să plece, să fugă de aici.

Mańka ședea, suflînd din greu, cu ochii ațintiți înainte.

După ce se îmbrăcă, Jan se întoarse spre ea, ținîndu-și pălăria în mînă și îi spuse:

— Ei, rămîi cu bine.

Se ridică și sări la el, țipînd.

— Nu pleca!

— Mă duc, trebuie să plec, în lumea largă — răspunse Jan rece, îndepărtînd-o cu blîndeţe.

— Ei bine, n-o să pleci!

— Cu forţa nu poţi să mă reţii, te-aş ucide! Simţi în el o putere care nu se da înapoi de la nimic.

— Te va opri el — şi arătă spre cadavrul lui Ryś.

— Sîntem chit. Tu ai ucis un copil, iar eu poate l-am omorît pe el. Asta, deci, nu mă poate opri. Lasă-mă.

Vorbea foarte liniştit, punîndu-şi mănuşile. Mańka nu se dădu la o parte, îl privea numai, hotărîtă, cu o îndîrjire neclintită.

— N-am omorît eu copilul, mîine poţi să te convingi de asta, dar trebuie să rămîi, acum eşti al meu şi nu-ţi mai dau drumul.

— Plec — şopti cu ochii strălucitori, şi strînse pumnii fără voie.

— Nu poţi să pleci şi să mă laşi singură.

— Vrei să se strîngă toată casa aici? şi se apropie ameninţător.

— Bate-mă, omoară-mă. Am să strig, am să chem oamenii, să afle toată lumea, mi-e tot una... dar nu te las. Dacă vrei... plecăm amîndoi...

— În lături, scîrbă — şi o împinse cu putere, de căzu, lovindu-se cu capul de uşă, dar se ridică şi cu o mişcare fulgerătoare luă cuţitul de jos căzîndu-i la picioare.

— Ia-l, omoară-mă şi pleacă. Ai milă de mine şi loveşte, te rog în genunchi, loveşte, oh, Jasiek, omoară-mă sau rămîi, nu mă lăsa singură — şi-i suspina la picioare, cutremurată de plîns, nu mai putea să vorbească, bîlbîindu-se torturată de groaza fără margini că va fi părăsită. Tremura ca frunza, şi-i îmbrăţişa picioarele cu disperare, se arunca pe jos în faţa lui şi îl conjura, ameninţînd cu cuţitul şi cerşindu-i milostivirea. În adîncul sufletului,

lui Jan îi era milă și îi părea rău de ea, simțea însă în același timp o dorință tot mai mare de a scăpa de afacerea asta scîrboasă.

Se lăsă dezbrăcat în tăcere și o urmă în camera ei. Se așeză, dar cu gîndul fugi, strecurîndu-se pe străzi, alergă, călători cu trenul, merse iar pe niște cîmpuri așternute cu zăpadă și se dezmetici abia cînd văzu casa părintească, neștiind de unde i se ivise în minte această imagine, fiindcă se pomenise acasă, deși nu fugise într-acolo. De unde această vedenie tot mai limpede, mai străluminată de amintire și idealizată de dorul neașteptat, cuceritor, care se desprindea de undeva din creier, îi lua în stăpînire inima și îl atrăgea, chinuindu-l pînă la pierderea cunoștinței?

Nu răspunse la sărutările și mulțumirile Mańkăi, care îngenunchease înaintea lui, chemindu-l cu cele mai dezmierdătoare nume, și făcea mii de planuri pentru viitor, fredonînd aproape nebună de bucurie. Îi răspundea cînd și cînd și îi mîngîia în neștire părul bogat, despletit, cuprins dintr-o dată de o emoție care își avea izvorul în amintirea celor de acasă. Se simțea bun și milostiv față de ea. Nu mai vorbiră de Ryś, nici nu se mai gîndeau la el, luați de vîrtejul unei fericiri amețitoare, ea că nu o părăsise, iar el din cauza amintirilor.

Cînd se culcară, i se dărui cu patimă sfîșietoare. El o luă, dar se simțea rece și fără vlagă, sărutările ei parcă îi produceau durere, iar mîngîierile i se păreau respingătoare. Îl cuprinse o scîrbă fizică simțind-o ghemuită la piept, arzînd ca focul și înnebunită de plăcere. Adormi repede, obosită și fericită. Iar el stătea cu ochii larg deschiși, pironiți în întunericul nopții. Se trezi în curînd, neștiind dacă adormise, și încercă să doarmă, dar nu putu — liniștea nefirească îl strivea, umplîndu-l de ne-

liniște. Respirația regulată a Mańkăi îl irita ca un zgomot monoton. Își înfundă capul în pernă și zăcu așa multă vreme, dar somnul nu venea. Candela aprinsă la icoană răspîndea un praf slab de lumină, atrăgîndu-i ochii. Era o liniște atît de mare, încît auzea pocniturile ușoare ale fitilului. Doar un tremur parcă străbătea camera din cînd în cînd, ca o umbră, la trecerea căruțelor, și geamurile zăngăneau. Melancolia liniștii era profundă; flacăra candelei așternea peste toate lucrurile o îngîndurare transparentă. De pe pereți și din ramele tablourilor păreau că se pleacă în pîlpîirile mai vii ale luminii capete și siluete pictate, atît de plastic reliefate pe fondul întunecat, încît păreau că tremură, că trăiesc. Umbre cenușii, pătrunse de lumină, ca suporturile de muselină, se lipeau de tavan, piereau în adînciturи și prin unghere.

Stirnit de ceva, de ce anume nu-și dădea seama, Jan se ridică și ascultă sprijinit în cot, ațintind ușa neagră a camerei în care zăcea Ryś. I se părea că aude ceva ca un geamăt, apoi iar că vede pe cineva cum vine de acolo, cum se strecoară, se ascunde, se leagănă o dată cu umbrele și înaintează spre el, tot mai mare, mai mare... O sudoare abundentă îi broboană fruntea, iar frica îi încleștă maxilarele. Se lăsă să cadă pe pernă de slăbiciune și închise ochii ca să scape de halucinații, dar mai că nu țipă de groază; acel cineva se aplecase deasupra lui, îl vedea prin pleoapele închise. Ieni încet, încremenind, pentru că în această siluetă cenușie, uriașă, îl recunoscuse pe Ryś. Vedea, i se părea cum nu se poate mai clar că Ryś, năclăit de sînge și cu capul spart, se îndrepta cu ochii închiși către el, se apropia de el, era aici, ținînd cuțitul în mînă și mișcîndu-se într-una, țeapăn ca un mort. Apoi parcă se risipi, acum îi vedea numai capul înotînd

într-o masă uriașă de întuneric, capul din care se scurgea sîngele, a cărui căldură o simțea pe mîinile sale.

Sîngele acesta îl arde și îl umple de scîrbă, de repulsie — vrea să fugă, dar nu se poate mișca. Și iar dormi greu, fără coșmaruri.

Liniștea era și mai adîncă. Ecoul discuțiilor trecute, al hohotelor de rîs și al oftaturilor devenite tăcere, al vieții care se consumase între pereții aceștia, părea că reînvie și răsună în tonuri abia perceptibile, se tîrăște pe ziduri, legănîndu-se pe valul cenușiu al umbrelor, auzit din ce în ce mai încet, mai încet, mai încet...

Se trezi și fantoma se ținu iar după el. Acum i se părea că Ryś mișcă din buze, nu-i auzea glasul, dar știa că îi spune: „M-ai ucis, m-ai ucis“ — și ținea mereu cuțitul în pumnul încleștat, mișcîndu-și buzele însîngerate.

„M-ai ucis, m-ai ucis...“

Și Jan se închircește de spaimă, încremenește într-un chin groaznic, totul se acoperă de ceață, în creier i se învîrtește o vîltoare nebună, haos de gînduri ivite dintr-o dată la lumină, imagini, scene — totul afundîndu-se în disperare, zbucium și frică.

„Ah, să fug, să fug — gîndește, în sfîrșit, după multă vreme — să fug în lume, unde-oi vedea cu ochii. L-am ucis, cu siguranță“ — își amintește brusc și se simte cuprins de un frig pătrunzător care îl apucă de pe la genunchi, ca și cînd l-ar îngheța cineva treptat.

— La-m ucis — șoptește, clănțănind din dinți de frig, și, neputînd să se mai împotrivească dorinței stîrnite, se scoală din pat și se furișează încet, fără zgomot, spre ușa întredeschisă; ajunge la prag, dar nu mai e în stare să facă nici un pas. Simte că ceva oribil îl apucă de gît și îl sugrumă, inima

încetează să-i mai bată, înăbușită, și fiecare fibră îi tresare în strălucirea bruscă, orbitoare a înțelegerii.

Se întoarse și începu să se îmbrace în grabă. Un singur gînd i se mișca în creier, ori mai degrabă dorea un singur lucru — să fugă. Să fugă din casa asta, dintre pereții ăștia, din întunericul acesta, de aceste fantasme.

Trase zăvorul și ieși.

Mańka nu se trezi din somn.

Poarta era deja deschisă, o zi de ianuarie se scurgea alene prin deschizăturile înguste ale străzilor.

Alergă pe străzi, și, aproape fără să știe cum, se pomeni la gară. După o oră era departe de Varșovia. Cînd îl învălui aerul înghețat și ochii i se opriră pe întinderile albe, nesfîrșite ale cîmpurilor închise de perdeaua pădurilor vineții, uită de toate. Simțea în el o bucurie uriașă, copilărească, așa cum încerca mai demult cînd se întorcea acasă de sărbători; îi creștea inima de fericire și gîndul îi fugea înainte, acolo, la ai lui. Coborî tot mai nerăbdător la o stație, tocmi o brișcă și plecă.

Întunericul începea să se așternă tăcut pe pămînt, dar, înainte de a ajunge, zări totuși, de departe, clădirile orășelului și coroanele uriașe ale copacilor printre care îngălbeneau acoperișurile de paie ale acareturilor din curtea lor. Spuse vizitiului să meargă pînă la stația de poștă și acolo se închise într-o cameră, pentru că meleagurile natale îl chemau ademenitoare. Abia acum, cînd era aproape, începea să-i fie frică de tatăl său.

„Cum o să mă primească? Ce-o să le spun?" — se gîndea, privind pe fereastră. Hotărî să se ducă acasă după căderea nopții; i se părea că pe întuneric va avea mai mult curaj.

„Ce să fac? Ce să le spun?" și se plimba prin cameră; era atît de surescitat, încît tremura din ce în ce mai tare. „Cum o să mă întîmpine?"

Își aminti deodată că trebuie să mai aibă la el scrisoarea pe care o primise în închisoare de la tatăl său. Uitase cu totul de ea. O găsi în portofel și, apropiind hîrtia îngălbenită de fereastră, o citi de cîteva ori, cuprins de o mîhnire tot mai mare. Altceva căuta el acolo — în zadar. Scrisoarea era scurtă, fără titlu:

„Nu mai ești fiul nostru. Nu te blestem pentru dezonoarea pe care ne-ai făcut-o, tu, fiu de șleahtici, dar nu mai vreau să știu de tine. Pe mama am scutit-o de rușine, i-am spus că ai murit. Józio a și făcut o slujbă pentru tine, ca să știe toată lumea că nu mai trăiești. Pentru noi ai murit, și să pieri, hoțule și falsificatorule. Dacă n-o să putrezești în închisoare și vei cuteza să apari înaintea mea — te omor."

Nimic mai mult, nici măcar un cuvînt în legătură cu banii, îl lăsa pe el să hotărască ce va face cu ei.

Se înnoptase de-a binelea, dar Jan stătea mai departe cu ochii pironiți asupra scrisorii, i se părea că literele strălucesc cu o lumină care îl ardea pînă în măruntaie. Știa că tatăl său nu-l va ierta niciodată.

„Nu pot să mă duc acolo, nu pot" — repeta mereu, dar simțea că nu va fi în stare să se împotrivească dorinței care-l trăgea spre casă. Se mai gîndi și își spuse cu răceală că, la urma urmei, îi este tot una. „Nu mă duc. Mama m-a plîns ca pe un mort... să mai apar în fața ei... nu, niciodată. Ce să-i spun? Că am fost la închisoare... o, nu... — și imediat își închipui uimirea și durerea ei — nu, asta ar ucide-o. Ce mai încoace și încolo, destul cu duioșiile, plec, fie și în America, și uit de toate" — dar

simţi că nu va uita şi nu va putea să plece fără să-i vadă.

Nu se putea hotărî ce să facă. În sfîrşit, ca să nu se mai răzgîndească, comandă repede o birje pentru primul tren.

„Doar să-i văd, chiar şi prin fereastră, şi plec" — şi se duse; alergînd repede, înconjură oraşelul pe cîmp, ca să nu se întîlnească cu nimeni, şi îşi încetini mersul abia la marginea pămînturilor părinteşti, furişîndu-se prin şanţ, la adăpostul tufişurilor.

Se oprea mereu şi îmbrăţişa cu privire îndrăgostită această bucată de pămînt acoperită cu zăpadă, odihnindu-şi sufletul într-o duioşie nesfîrşită. Îl năpădea o bucurie ca atunci cînd regăseşti fiinţele dragi, pe care le socoteai pierdute. Se uneа iarăşi cu pămîntul acesta, îl simţea în el, privea cu dragoste la copaci, întîmpina cu emoţie pietrele uriaşe acoperite de mărăcini, atingînd cu degetele într-o dezmierdare nespusă pămîntul, arborii. Asculta cu încîntare ecourile naturii, părîndu-i-se că simte răsuflarea grea a pămîntului.

Cumpenele fîntînilor începură să scîrţîie. „Adapă caii" — gîndi, şi auzi gîlgîitul apei vărsate în jgheaburi şi nechezatul liniştit al cailor. Nu-i era frig, dar tremura atît de tare, că nu-şi putea stăpîni clănţănitul dinţilor.

Intră în grădină şi se opri la peluza de lîngă casă.

Era linişte. Cerul scînteietor de miliarde de stele atîrna tăcut deasupra lui. Luna lumina din plin. Umbre lungi, de culoarea granitului, se întindeau pe lîngă copaci. Obloanele trase nu lăsau să se strecoare nici o rază de lumină dinăuntru. Era atît de aproape şi nu putea să ajungă la ei; se frămînta de teamă.

În sfîrșit, se strecură cît putu de încet în coridorul care ducea spre interior printr-o ușă cu geamuri. Apăsă ușor clanța, dar era închisă pe dinăuntru. Pe aici intrau numai vara. Înconjură casa, sări gardul în curte și se apropie murind de frică, atras de o forță irezistibilă. Tinda era deschisă, intră cu prudență și se opri lîngă ușa ce dădea în coridor. Casa era împărțită în două de tindă: într-o parte erau odăile de locuit, iar în cealaltă bucătăria, camera slugilor și cămara. Încăperea în care dormeau și își petreceau serile dădea spre curte și se ajungea la ea trecînd prin primele două.

Jan sta lipit de perete și asculta. Din bucătărie răzbăteau rîsete zgomotoase și uruitul ciacîrelor, iar dinspre camerele de locuit un murmur monoton, ca și cînd cineva ar fi citit undeva, departe. Stătea pironit pe loc, neavînd putere nici să se miște, cu toate că își spunea mereu:

„Numai să-i văd și plec..."

Vremea copilăriei îi răsări în minte atît de vie, amintirile se depănau cu atîta limpezime, că adesea uita cine este și de ce venise aici — începea să i se pară că abia a ieșit din casă și îl așteaptă pe Józio ca să alerge împreună prin zăpadă, să se tăvălească cu plăcere în acest așternut alb și apoi să se întoarcă iar înăuntru — dar dorul adînc și durerea sfîșietoare i se strecurau în suflet și îl chinuiau, împăienjenindu-i ochii de lacrimi amare. Se străduia să gonească din minte aceste amintiri ca pe niște cîini răi, repetîndu-și într-una:

„Să-i văd și plec."

Pipăi în întuneric ușa de lemn, deschizînd fără zgomot încuietoarea străveche. Îl învălui aerul cald, încărcat de miros de mere. Mai că leșină de emoție.

Ușa spre camera vecină era deschisă, iar cea de la dormitorul bătrînilor crăpată pe jumătate, lăsînd să se scurgă în întuneric o fîșie lungă de lumină.

Gîndurile i se învălmășiră și se opri îndelung ca să-și revină, apăsîndu-și inima cu mîna, căci avea impresia că ar putea să i se audă bătaia.

Auzea limpede vocea fratelui care citea, și uneori pe aceea înceată și melodioasă a mamei, al cărei sunet îl pătrundea cu un pîrîu de căldură uriașă, cutremurîndu-l ca un curent electric. Deși tremura de mai că-și pierdea cunoștința din cauza sforțării pe care o făcea să se stăpînească, se tîrî la ușă și privi înăuntru.

„*Pînă cînd a venit Cel a cărui împărăție nu este în lumea aceasta și a zis: Veți fi răscumpărați.*“

Cuvintele cădeau asupra lui ca un foșnet de curcubeie, prin fața ochilor îi jucau fîșii sîngerii și miliarde de puncte luminoase și violete, dar nu înțelegea nimic.

Mama ședea într-o latură a mesei, îi vedea numai profilul feței îmbătrînite, obosite. Împletea la un ciorap, aplecîndu-se mereu să caute ochețiii pierduți. Tatăl stătea înaintea ei. Își sprijinise fața colțuroasă și uscată într-o mînă și asculta. Zbîrciturile îi arau ca niște brazde obrazul pe care se așternuse o asprime împietrită, intolerabilă, aproape stihinică. Józef nu se vedea, stătea în colțul celălalt.

„*Și venea la El tot natul care suferea și care se zbuciuma, care aștepta alinarea și care cerea iertarea. Iar El a zis: Binecuvîntați cei ce suferă, căci a lor e împărăția cerurilor!*“

Și Jan îngenunche lîngă prag și plînse, simțindu-se fără nici o vlagă. Ceva din tabloul acesta, din fețele iubite, din liniștea aceasta se desprindea ca

o emanație și se scurgea în el, cufundîndu-l în puterea dulce și moleșitoare a unei iubiri nemăsurate.

— Plec numaidecît. Trebuie — șoptea cu buzele palide, iar cu privirea înflăcărată de o dragoste fără margini le îmbrățișa chipurile și îi săruta, se arunca în genunchi înaintea lor, le cerșea îndurarea și se despărțea de ei cu inima încremenită de intensitatea sentimentelor, dar nu putea să se îndepărteze. Se simțea înfrățit cu toate, era o părticică din pămîntul acesta, din arborii și din casa aceasta, simțea că din ei a ieșit și nu va putea să se desprindă de cele din jur decît prin moarte, dar aproape în același timp se gîndea că e timpul să plece, că trebuie să plece, pentru că aici, sub acoperămîntul părinților, nu se află nici un locșor pentru el... nu.

O gheară de fier îi răsucește măruntaiele, îl tîrăște dincolo de cîmpurile părintești, în întinderea de gheață și aude chinuitor un glas șuierător, strigîndu-i:

— Hoțule!

Îl înecă un plîns înăbușit. Nervii îi zvîcneau de durere și sfîrșeală.

— Acum plec, acum — șoptea, implorînd parcă milostivirea intoleranței și se zvîrcolea în chinurile acestei despărțiri sfîșietoare.

Deodată îi irumpse în creier o lumină orbitoare.

„Rămîn, chiar de-ar fi să mor, rămîn."

Dar înainte ca gîndul acesta să se prefacă într-o hotărîre, cineva intră pe ușa de la coridor, pășind greu. Jan sări înfricoșat și se retrase în întuneric. Un cîine uriaș, negru zbură în salturi pe dinaintea servitoarei, intră în odaia luminată, o străbătu mirîind și se întoarse adulmecînd și lătrînd.

— Taci, Lăbuș, culcă-te! strigă mama, dar dulăul n-o ascultă; îl simți pe Jan și se aruncă turbat asupra lui. Jan îl apucă instinctiv de gît și îl su-

grumă, deşi cîinele îl muşca de mîini. Se iscă învălmăşeală, servitoarea fugi cu un ţipăt, deschizînd uşa. Cei care se aflau înăuntru săriră în sus, bătrînul se repezi la puşca atîrnată deasupra patului. Jan mai mult ghici, decît văzu această mişcare. Îl cuprinse o frică grozavă, de animal hăituit. Printr-un efort suprem, desprinse cîinele de el, îl izbi în servanta cu geamuri, care se răsturnă cu zgomot, şi dădu buzna în coridor, unde nimeri peste doi argaţi care alergaseră la strigătul: „Hoţul!"

Vrură să-l prindă, le scăpă, dar găsind închisă uşa dinspre curte, reveni în coridor, zmuci uşa cu o putere supraomenească, o smulse din ţîţîni şi fugi în grădină, izbind de pereţi ca pe nişte snopi pe oamenii care vroiau să-l oprească. Nu ajunsese încă la peluză, cînd tatăl ieşi înaintea casei, ridică arma şi trase aproape fără să mai ochească. Jan se clătină, mai alergă cîţiva paşi şi căzu, se ridică cu ultimele puteri, dar durerea din spate, care se răspîndea în el ca nişte cuie ascuţite, îl înclestă şi se prăbuşi fără cunoştinţă cu faţa la pămînt.

— Isuse! strigă înfricoşat bătrînul, care nici el nu ştia de ce trăsese; se repezi la cel căzut, îi întoarse capul şi rămase trăsnit şi îngheţat de groază.

Totul se întîmplase atît de repede, că mama şi Jòzio veniră abia după ce totul se terminase.

— Daţi fuga! Am omorît hoţul! răcni la ei, ridică puşca de jos şi cu o turbare inconştientă o sfărîmă de troiţa care se afla lîngă drum. Cînd nu mai rămăsese nimic, se opri, învălui cu privirea pe muribund şi se prăbuşi la pămînt cu mîinile încrucişate, înghinînd printre gemete sfîşietoare de durere:

— Doamne, n-am vrut! Îndură-te, Isuse! Ai milă!

Bătrîna, speriată de cele întîmplate, se apropie de cel care zăcea întins pe jos, se aplecă asupra lui, iar preotul îi săltă capul.

— Isuse Cristoase! și se ridică cu teamă. În numele Tatălui și al Fiului! și deodată se prăpăstui peste el ca o leoaică, îl luă în brațe și se uită la fața albă ca zăpada a muribundului. Un pîrîiaș de sînge se scurse printre mîinile ei, înroșind așternutul alb de nea.

— Jaś! Copilul meu! Trăiește! Moare! Doamne, Doamne! Doamne atotputernic, îndurare! Ajutor, moare! Fiul meu! Jaś! Jasiek! copilul meu...

Glasul îi era sfîșiat de jale, disperare și o spaimă nemărginită, care îi rupea inima.

Jan deschise ochii și se înfioră abia simțit la auzul acestui glas.

— Mamă!... Mamă, mamă! șoptea tot mai încet și ochii li se întîlniră, cufundîndu-se într-o iubire nețărmurită.

— O să trăiești, copilul meu, o să trăiești! O, Doamne, o să trăiești, doar n-o să mori tocmai acum, nu. Am să te smulg și lui Dumnezeu, morții... Jaś, copilule... Îndurare, Doamne, se duce... moare..., strigă cu glas neomenesc de disperare și vru să-l ia în brațe, să-l ducă de aici, dar Jan gemu de durere, și bătrîna se așeză în zăpadă, strîngîndu-i capul la piept și agățîndu-se cu toată viața de ochii lui tot mai sticloși, care se tulburau.

— Mamă, e așa de bine, măicuță... mă duc... plec imediat... Măicuță, mi-e bine — și simți că o liniște fără margini, nesfîrșită, o noapte alburie, ca zăpezile acestea, sclipind în lumina stelelor, ca roua din copaci, îi acoperă ochii. I se părea că cineva îl înfășoară într-un giulgiu alb și ațipește legănat încet de zgomotul lacrimilor materne și de șuierul prelung al vîntului, de șoaptele copacilor și de murmurul a ceva neștiut, care crește tot mai mare, tot mai adînc; simte că se leagănă mai încet,

spînzurînd parcă între lumi, şi o moliciune dulce, îmbătătoare îi pătrunde fiinţa de plăcere.

Avea ochii sticloşi, aţintiţi în hăul neantului în care se prăbuşea, gura îi era întredeschisă, faţa vineţie şi fericită de necunoscut.

Un ultim horcăit i se smulse din piept şi cu cea din urmă zvîcnire se strînse la pieptul mamei, şoptind abia auzit:

— Măicuţă... gata... — şi se stinse.

Józef rosti rugăciunea pentru morţi şi oamenii îngenunchează, repetînd cuvintele.

Mama stătea încremenită, ţinînd în braţe trupul fără viaţă.

Noaptea de iarnă, în toată strălucirea, înstelată, albăstrie şi rece, se scurgea înainte, implacabil. Natura cuprinsă de somnul iernii părea să se înfioare în adîncuri, născînd neîndurătoare alte vieţi, alte suferinţe, alte morţi.

1894, 1952

Moartea

—Tată! Tată! Scoală-te, n-auzi? hai, scoală-te puțin.

— Pentru Dumnezeu! oh! gemea bătrînul, zgîlțîit cu putere. De sub cojoc i se vedea numai fața suptă, schimonosită și brăzdată de zbîrcituri, cenușie ca pămîntul pe care îl muncise atîția ani și acoperită de peri albi ca ogoarele de toamnă tîrzie, cărunțite de brumă. Avea ochii închiși, iar dintre buzele întredeschise, vinete și crăpate, îi atîrna limba, răsufla greu.

— Hai, scoală-te! strigă Antkowa.

— Bunicule! ciripi o fetiță măricică, îmbrăcată numai într-o cămășuță și cu un șorț strîns la piept, cățărîndu-se să se uite la fața bolnavului. Bunicule! în ochii albaștri îi sticleau lacrimile și pe fața murdară i se așternuse o jale adîncă. Bunicule! mai strigă încă o dată, trăgînd de pernă.

— Pleacă de-aici! strigă mama și, apucînd-o de grumaz, o îmbrînci lîngă sobă. Marș afară! țipă iar, împiedecîndu-se de cățeaua bătrînă și aproape oarbă, care mirosea patul. Ieși afară, n-auzi! și o izbi cu papucul de lemn așa de tare, încît cățeaua se răsturnă pe jos, dar se ridică numaidecît și se repezi schelălăind spre ușa închisă.

Fetița suspina lîngă sobă, ștergîndu-și nasul și ochii cu pumnii.

— Tată, scoală-te, cît îți vorbesc cu binele!

Bolnavul tăcea, capul i se răsucise într-o parte și horcăia din ce în ce mai greoi. Nu mai avea mult de trăit.

— Hai, scoală-te, ce vrei să crăpi aici, la mine? Fire-ai să fii tu. Du-te la Julina, cîine bătrîn! Ea să te țină, că ei i-ai dat pămîntul... Haida, pînă te rog...

— O, Isuse! Sfîntă Marie!...

Un spasm de durere îi strîmbă fața îmbrobonată de sudoare. Deodată, cu o mișcare repezită, Antkowa smulse plapoma de pe el, apoi, apucîndu-l de mijloc, îl trase jos pe jumătate; doar capul și umerii îi mai zăceau pe pat, era fără putere, uscat și țeapăn ca un lemn.

— Preotul! Părintele! șoptea printre horcăituri.

— Îți dau eu ție preot! Să mori ca un cîine în cocina porcilor, că ți-ai bătut joc de noi — și îl apucă cu putere de braț, dar îi dădu drumul numaidecît și îl acoperi în grabă cu plapoma, căci văzu o umbră trecînd pe la fereastră. Cineva venea spre casă.

Abia apucă să bage în pat picioarele bătrînului. Se înveneți de furie și potrivi cu răutate plapoma peste tot patul.

Intră Dyziakowa.

— Domnul fie lăudat!

— În vecii vecilor! mormăi, uitîndu-se pe sub sprîncene la cea care sosise.

— Ce faceți? Sînteți sănătoși?...

— Slavă Domnului... nu ne plîngem...

— Ce face bătrînul, e mai bine?

Și tropăi din picioare, scuturîndu-și papucii de zăpadă.

— Da' de unde, abia își mai trage sufletul.

— Cumetre! Cumetre! se aplecă deasupra bătrînului.

— Preotul! gemu bolnavul.

— Ia te uită, oameni buni! Nu mă mai cunoaște. Săracul, are nevoie de preot... Nu mai scapă bătrînul, o să moară sigur, nu mai încape vorbă, se sfîrșește, oh, lume, lume... Ai trimis să-l cheme pe părintele duhovnic?

— Of, Doamne, păi am pe cine?

— E suflet de creștin și n-o să-l lăsați să moară fără sfînta împărtășanie.

— Nu pot să-l las singur și să plec, dar poate că se face bine.

— Ehe, nu prea cred, n-auzi cum îi cîntă în piept, sărmanul? Da' nu-i nimic, îi chiorăie mațele sau i se strînge burta. În anul cînd se îmbolnăvise Walek al meu...

— Leliță, aleargă într-un suflet după preot, că uită-te...

— Adevărat, așa e, arată săracul ca în ce sul de pe urmă, trebuie să dau fuga, trebuie — și își strînse mai bine broboada în jurul capului.

— Rămîi cu bine.

— Du-te cu Dumnezeu!

Dyziakowa ieși, iar Antkowa se apucă să facă curățenie, răzui noroiul de pe dușumea, mătură și presără cenușă, apoi începu să spele vasele și să le pună la locul lor. Din clipă în clipă arunca spre pat căutături pline de ură, scuipa cu năduh, strîngea pumnii și, gemînd, se apuca cu mîinile de cap într-o neputință disperată.

— Cincisprezece pogoane, porci, trei vite, lucruri, țoale — pe jumătate ies șase mii, dintr-un condei! Doamne!

Şi, aţiţată parcă şi mai mult de amintirea acestei sume uriaşe, freca vasele cu putere şi le trîntea cu zgomot pe poliţă.

„Trăsni-te-ar să te trăsnească!“ şi mai departe, cu voce tare:

— Găini, gişte, viţei, atîta avere, atîta avere şi el i-a dat-o toată scorpiei ăleia! Alege-s-ar praful de tine, să dea Dumnezeu să te mănînce viermii pe lîngă garduri pentru paguba şi sărăcia mea!

Cuprinsă de furie, se repezi la pat şi începu să ţipe în gura mare:

— Scoală-te! Dar văzînd că bolnavul nu se mişcă, începu să-l bată cu pumnii şi să-i strige: Ai venit să mori la mine, poate vrei să-ţi fac şi înmormîntarea tot eu, să-ţi cumpăr un suman nou, ai? Să aştepţi! Fir-ai să fii, să ai să iei. Dacă Julina e aşa de bună, cară-te la ea. Ce vrei, să-ţi dau eu să mănînci? Ea e mai bună — cînd ai...

Nu sfîrşi, căci răsună clopoţelul şi preotul intră cu sfintele daruri.

Antkowa i se înclină pînă la picioare, ştergîndu-şi ochii înlăcrimaţi de răutate şi, după ce pregăti apa sfinţită într-o farfurie cioabă şi sfeştocul, ieşi pe prispă, unde stăteau cîţiva oameni care veniseră în urma preotului.

— Domnul fie lăudat!

— În vecii vecilor!

— Ce face?

— Nimic, a venit să moară la mine şi nu mai moare o dată. Of, săraca de mine, săraca! începu să plîngă.

— Adevărat, adevărat, el moare, dar voi trebuie să trăiţi — răspunseră într-un glas, clătinînd din cap.

— Aşa face un tată bun?... începu iar. Ce, eu cu Antek n-am alergat, n-am trudit ca nişte vite? N-am vîndut nici o picătură de unt, nici un ou, îi dădeam

lui de toate, pînă și laptele l-am luat de la gura fetiței ca să i-l dau lui, că de, e bătrîn și mi-e părinte, iar el i-a dat tot lui Tumek! Cincisprezece pogoane, casa, vacile, porcii, vițelul, da' carele, da' lucrurile, și eu nimic! O, nenorocita de mine, nu mai e dreptate pe lume, nu mai e!

Se rezemă de perete, plîngînd amarnic.

— Nu plînge, cumătră, nu mai plînge. Domnul-Dumnezeu e milostiv, dar e și înțelept și o să te răsplătească el — spuse una dintre femei.

— Proasto, nu-ți mai bate gura de pomană. Paguba e pagubă. Bătrînul o să moară, iar sărăcia rămîne — îi răspunse bărbatul.

— Cînd boul nu vrea să meargă, degeaba-l mai mîi! adăugă altul sentențios.

— E!... cînd se lipește sărăcia de tine, și în iad îți e mai bine! șopti careva, scuipînd saliva printre dinți.

Se așternu tăcerea. Vîntul zgîlțîia ușa închisă și prin crăpături împrăștia zăpada în tindă. Bărbații, cu capetele descoperite, stăteau îngîndurați, tropăind de frig. Femeile, înghesuite la un loc, cu mîinile sub șorț, priveau răbdătoare la ușa odăii, de unde răzbea din cînd în cînd vocea preotului sau șoapta tăcută și răgușită a bolnavului.

În sfîrșit, preotul sună clopoțelul și oamenii intrară, îmbulzindu-se. Bolnavul zăcea pe spate, cu capul înfipt în pernă; de sub cămașa descheiată i se vedea pieptul gălbejit, acoperit de păr cărunt. Preotul se aplecă peste el și îi puse împărtășania pe limba scoasă. Îngenunchează cu toții, bătîndu-se greoi în piept și ridicîndu-și ochii în sus cu răsuflări zgomotoase și oftaturi. Femeile se plecau pînă la pămînt, îngînînd: „*Mielul lui Dumnezeu, carele ștergi păcatele lumii*".

Cîinele, neliniștit de clinchenitul neîntrerupt al clopoțelului, mîrîia într-un colț.

În cele din urmă, preotul sfîrși ceremonia împărtășaniei și o chemă pe Antkowa.

— Antoniowa, unde ți-e bărbatul?

— Unde să fie, părinte, dacă nu la lucru.

Preotul mai stătu o vreme, se mai gîndi, apoi se uită la cei adunați și se înveli în blana-i elegantă. Își aduse aminte că ar fi trebuit să le spună ceva acestor oameni, dar, cum nu-i venea nimic pe limbă, dădu din cap în semn de salut și ieși întinzînd mîna albă, delicată, adevărată mînă boierească, spre sărutare grămezii de oameni care se pleca pînă la pămînt.

Se împrăștiară cu toții repede. Ziua scurtă de decembrie se apropia de asfințit. Vîntul stătuse, în schimb zăpada cădea în fulgi mari.

În încăpere începea să se întunece. Antkowa ședea lîngă sobă, rupînd în neștire vreascuri și aruncîndu-le pe foc...

Cîntărea ceva în minte, fiindcă se uita mereu cînd la pat, cînd la fereastră. De la o vreme bolnavul zăcea într-o liniște deplină. Era furioasă foc, se scula în picioare, sta o clipă ascultînd și privind afară... și iar se așeza.

Noaptea se lăsa repede. Înăuntru era aproape întuneric.

Fetița moțăia ghemuită, lipindu-se de sobă. Focul abia mai clipea, aruncînd o lumină trandafirie, palidă peste genunchii femeii și peste o bucată din dușumeaua murdară.

Cîinele începu să scîncească și să rîcîie la ușa de la intrare. Găinile, cocoțate pe o prăjină în tindă, se tot foiau încet și prelung.

În încăpere era o liniște adîncă, iar din dușumeaua udă se ridica un frig plin de umezeală.

Antkowa sări în sus și alergă la fereastră să se uite afară: drumul era pustiu, cădea o zăpadă deasă de nu se vedea nimic la cîțiva pași. Se opri lîngă pat, ezitînd parcă, dar asta dură numai o clipă, fiindcă deodată smuci plapoma de pe bolnav, o aruncă pe patul celălalt și îl apucă cu putere de braț, ridicîndu-l.

— Magda, deschide ușa.

Fetița sări să deschidă.

— Vino aici și ia-l de picioare.

Magda cuprinse picioarele bunicului cu brațele ei mici și așteptă.

— Hai, mergi, să-l cărăm afară! Nu te mai holba și ridică! adăugă cu asprime.

Bătrînul era greu, fără putere și parcă fără cunoștință, pentru că nu înțelegea ce se întîmplă cu el. Îl ținea cu putere, ducîndu-l mai degrabă tîrîndu-l, deoarece fetița se rostogolise peste prag, dînd drumul la picioare în zăpada prin care lăsau două brazde lungi.

Frigul pătrunzător îl făcu să-și revină în simțiri, căci începu să geamă și să șoptească întrerupt:

— Ju-li-sia, Doamne. E...

— Strigă pînă-i plesni că tot nu vine nimeni.

Îl tîrî prin curte și, deschizînd cu piciorul ușa cocinii, îl trase înăuntru și îl împinse lîngă perete,

Scroafa închisă acolo cu purceii se ridică, grohăind la ea.

— Țugurei, țugu, țugu, țugu!

Porcii ieșiră afară. Trînti ușa, dar se întoarse numaidecît în cocină, descheie cămașa bătrînului la piept și îi smulse o pungă destul de mare. .

— Crapă, blestematule!

Izbi cu papucul în piciorul care zăcea de-a curmezișul și ieși.

Din tindă, scoase apoi capul pe ușă, chemînd:

— Ţugurei, ţugu, ţugu, ţugu!

Porcii alergară guiţînd la ea; le aduse o măsură de cartofi şi le-o răsturnă pe jos. Scroafa începu să mănînce cu lăcomie, în timp ce purcerii îşi înălţau cu greu rîturile trandafirii şi sugeau trăgînd de ţîţe şi împingînd cu capul.

Antkowa aprinse o lampă mică deasupra sobei şi, întorcîndu-se cu spatele la fereastră, rupse punga. Ochii îi sticliră, cînd văzu cîteva hîrtii şi două monede de cîte patruzeci de zloţi.

— Nu vorbea degeaba cînd spunea că are banii pentru înmormîntare — apoi blestemă, învelind banii într-o batistă, şi ascunzîndu-i în ladă: Ah, iudă, seca-ţi-ar sufletul!

Şi se apucă să pregătească oalele şi să aprindă focul stins.

— Fir-ar să fie, nu mai e nici o picătură de apă — şi ieşi afară, strigînd: Ignac! Ignac!

După vreo jumătate de oră se auzi zăpada scîrţîind şi o umbră trecu pe la fereastră. Antkowa înhăţă un retevei şi se proţăpi lîngă uşa care se deschise cu zgomot; intră înăuntru un băiat de vreo nouă ani.

— Aşa, blestematule, tu umbli lela prin sat şi în casă nu mai e nici un strop de apă! şi-l ţinea cu o mînă, croindu-l cu cealaltă, iar băiatul zbiera cît îl ţinea gura.

— Măicuţă, nu mai fac! Măicuţă, dă-mi drumul... Măicuţă!

Îl lovea cu înverşunare, descărcîndu-şi asupra lui toată răutatea îngrămădită peste zi.

— Măicuţă! Au, Doamne! Au, nu mai da!

— Ciine ce eşti, toată ziua baţi drumurile, apă nu aduci, lemne nu tai, să-ţi dau degeaba să mănînci şi să mă mai şi tîrguiesc cu tine! şi-l bătea tot mai tare.

Băiatul se smulse din mîinile ei, fugi pe fereastră și strigă aproape plîngînd:

— Cădea-ți-ar mîinile de la cot, cățea ce ești! Să plesnești!... Cînd s-o face balega izvor, atunci o să-ți aduc eu apă — și fugi în sat.

În casă era pustiu parcă, lampa clipea slab. Fetița scîncea încet.

— De ce tot behăi?!

— Măicuță!... o... o... bunicul o să înghețe!... îngînă suspinînd și își lipi capul de genunchii mamei.

— Ești o proastă, hai și nu mai plînge.

O luă pe genunchi și strîngînd-o la piept, începu s-o caute de pureci. Magda murmura ceva fără noimă, avea fața înfierbîntată. Își șterse ochii cu pumnișorii și adormi suspinînd.

După cîtăva vreme veni și bărbatul, un uriaș îmbrăcat în cojoc și cu capul învelit într-o glugă. Avea fața vînătă de ger, iar mustățile acoperite de promoroacă îi atîrnau ca niște șomoioage de paie. Își mătură încălțările de zăpadă, scoase gluga o dată cu căciula, își scutură umerii, își frecă mîinile înghețate, apoi trase lavița lîngă foc și se așeză pe ea.

Antkowa scoase din cuptor o tigaie plină cu varză și i-o așeză dinainte, apoi, tăind un codru de pîine, i-l dădu o dată cu lingura. Omul mînca în tăcere; cînd termină varza își descheie cojocul, întinse picioarele și întrebă:

— Mai ai ceva?

Îi dădu și cașa care rămăsese de la prînz; o mîncă cu altă bucată de pîine, apoi scoase mahorca din buzunar, își răsuci o țigară, mai aruncă vreascuri pe foc și se trase mai aproape; abia după o vreme se uită în jurul lui.

— Unde e bătrînul?

— Unde să fie, în cocina porcilor...

O privi întrebător.

— Da' ce, să-mi strice patul și să-mi murdărească plapoma aici, dacă moare? Să crape acolo mai repede... Mi-a dat mie ceva?... dar de venit a știut să vină aici! Să-i mai plătesc și înmormîntarea și să-i dau să mănînce; dacă nu moare nici acum, e tare ca un ciine și-o să înfulece cît șapte. Păi dacă i-a dat tot Julinei, să aibă ea grijă de el, ce-mi pasă mie!

— Nu e tatăl meu, treaba ta, și ne-a și înșelat, lua-l-ar... ptiu, ce speculant... Trase fumul în piept, scuipă în mijlocul casei și tăcu.

— Dacă nu ne-ar fi înșelat, am fi avut... așteaptă.... cinci pogoane și cu șapte și jumătate... fac cinci... șapte...

— Douăsprezece și jumătate. Am făcut eu de mult socoteala, am fi putut să avem un cal, vreo trei vaci... La dracu... ăsta s-a purtat ca un cîine! și scuipă iar cu obidă.

Femeia se ridică, culcă fetița în pat, apoi scoase legătura din ladă și i-o puse bărbatului în mînă.

— Ce-i asta?

— Uită-te.

Desfăcu batista. Peste față îi trecu o lucire de lăcomie, se aplecă spre sobă, acoperind banii cu trupul și îi numără o dată, de două ori.

— Cîți sînt?

Ea nu cunoștea banii de loc.

— Cincizeci și patru de ruble.

— Doamne! Ce de bănet! — ochii îi străluciră de bucurie, întinse mîna și atinse banii, mîngîindu-i.

— De unde i-ai luat?

— E, de unde? Nu-ți aduci aminte că bătrînul spunea mai demult că are banii pentru înmormîntare?

— Chiar așa, a spus... a spus...

— Îi avea cusuți într-o pungă la un loc cu o iconiță; i-am luat-o, de ce era să murdărească lucru sfînt în cocină, e păcat; am simțit arginții prin țesătură, am rupt-o și i-am luat. Că doar sînt ai noștri, ce, nu ne-a înșelat pe noi?

— Ba bine că nu. Sînt banii noștri, bine că s-au întors și ăștia. Pune-i lîngă ceilalți, au picat cum nu se poate mai bine. Smolec tocmai îmi spunea ieri că vrea să-i împrumutăm o mie de zloți, mi-ar da în schimb cele cinci pogoane din pădure, pînă îmi întoarce banii...

— Și acum ajung?

— Sigur că ajung.

— Ai semăna de cu iarnă...

— Da, iar dacă n-or ajunge, vindem și scroafa, sau din purcei, și tot trebuie să-i dăm atîta. Iar după aceea — adăugă — el trebuie să-mi dea banii înapoi! Facem contract la notar, că dacă nu-și plătește datoria timp de cinci ani, pămîntul rămîne al meu.

— Și poate să fie așa?

— Sigur. Ce, Dumin n-a cumpărat tot așa pămîntul lui Dyziok?... Ascunde hîrtiile, iar monedele de patruzeci de zloți ia-le să-ți cumperi și tu ceva. Ignac unde e?

— Colindă pe cine știe unde. Apă nu mai este...

Omul se ridică în tăcere și începu să trebăluiască pe afară, să aducă lemne ș.a.

Între timp mîncarea fierbea. Ignac se strecură în casă pe furiș; nu-i spuse nimeni nimic. Tăceau cu toții, se simțeau parcă neliniștiți. Nu-și mai aduseră aminte de bătrîn, ca și cînd n-ar fi existat niciodată.

Antek se gîndea la cele cinci pogoane, pe care le socotea sigur ale sale; uneori îi venea în minte bătrînul, apoi iar scroafa, pe care mai demult își zicea

s-o taie după ce și-o înțărca purceii — și scuipa, uitîndu-se la patul gol, vrînd parcă să îndepărteze vedenia neplăcută. Asta îl chinui puțin; aproape că nu sfîrși de mîncat și se culcă numaidecît. În pat se zvîrcolea neliniștit, mistuia greu cartofii cu varză, cașa, pîinea, dar învinse totul și căzu într-un somn adînc.

După ce adormiseră cu toții, Antkowa deschise încet ușa de la cămară și scoase dintre sculurile de urzeală banii înveliți în cîrpe, ca să-i pună și pe cei noi. Îi împături, îi desfăcu iar, pînă cînd, săturîndu-se de vederea lor, suflă în lampă și se băgă în pat lîngă bărbat.

Între timp bătrînul trăgea să moară. Cocina era un adăpost ca vai de el, făcut din prăjini și stinghii încheiate la repezeală, acoperită cu crengi și plină de crăpături prin care zăpada fulguia în voie din toate părțile.

Nu auzea nimeni că bătrînul striga după ajutor cu glasul pătruns de o disperare adîncă, neputincioasă. Nimeni nu-l vedea cum se tîrăște pînă la ușa închisă, străduindu-se cu o sforțare nemaipomenită să se ridice și să deschidă ușa. Simțea moartea în el, venea de la picioare, parcă îi cuprindea pieptul într-un cerc de fier, strivindu-l în spasme înspăimîntătoare, îi înțepeneau fălcile, de nu mai putea să le descleștеze, vinele i se întăreau ca niște sîrme.

Se zbătea din ce în ce mai slab, pînă cînd încremeni lîngă ușă, cu gura plină de spumă, cu ochii murind înfricoșați și cu un strigăt deznădăjduit întipărit pe fața schimonosită de chinurile înghețării. Și așa rămase.

A doua zi Antek și nevastă-sa se sculară înainte de a se crăpa de ziuă. Prima lui grijă fu să se ducă să vadă ce face bătrînul.

Se duse, dar nu putu să deschidă ușa cocinii. Cadavrul, așezat de-a curmezișul, o bloca asemenea unui buștean; cu mare greutate izbuti s-o deschidă atîta cît să se strecoare înăuntru, dar se retrase imediat, cuprins de groază. Nici nu știu cum și cînd străbătu curtea și, năuc, înnebunit de frică, dădu buzna în casă. Nu înțelegea ce se întîmplă cu el, tremura tot ca prins de friguri, se opri fără o vorbă lîngă ușă, răsuflînd greu.

Antkowa tocmai spunea rugăciunea cu Magda. Întoarse capul spre bărbat, întrebîndu-l din ochi.

— *Facă-se voia* — rostea mecanic.

— *...voia...*

— *Ta...*

— *Ta...* repeta ca un ecou fetița îngenuncheată.

— Ei, a murit? aruncă o întrebare spre Antek care tăcea. ... *precum în cer...* continuă.

— *precum în cer...*

— Da, a murit, zace de-a curmezișul lîngă ușă — răspunse el încet.

— *...așa și pe pămînt.*

— *...așa și pe pămînt.*

— Nu putem să-l mai lăsăm așa, oamenii ar spune că înadins l-am dus acolo, ne-ar mai...

— Și ce să facem cu el?

— Parcă eu știu, dar ceva trebuie să... măcar să-l mutăm în...

— Aha! Vezi, aici l-ar... Să putrezească acolo, ca...

— Ești o proastă, trebuie să-l înmormîntăm.

— Să mai și plătesc pentru el?... *și ne izbăvește de cel rău...* — ce te holbezi, spune!...

— *...izbăvește... noi... de cel rău...*

— Nici nu mă gîndesc să plătesc eu, fiindcă, după dreptate, Tumek trebuie să plătească.
— *Amin.*
— *Amin.*
Făcu semnul crucii peste fetiță, îi șterse nasul cu mîna și se apropie de bărbat.
— Trebuie să-l luăm de acolo — șopti Antek.
— Să-l aducem în casă, aici?
— Păi unde?
— În partea ailaltă. Scoatem vițelul afară și îl punem pe o laviță — să stea acolo, dacă s-a purtat așa.
— Monika!
— Ei?
— Trebuie să-l aducem...
— Adu-l tu.
— Dar... dar...
— Ți-e frică?
— Proastă mai ești, fir-ar al dracului!
— Atunci ce vrei?
— E întuneric și apoi...
— Cînd s-o face ziuă, te mai vede cineva și...
— Haidem amîndoi.
— Du-te și singur!
— Înnate-ar dracu, mergi sau nu? strigă. Că doar e tatăl tău — adăugă și ieși.
Femeia se luă tăcută după el.
Cînd intrară în cocină, îi învălui teama — răsuflarea cadavrului parcă. Bătrînul era rece ca gheața și țeapăn; un șold îi înghețase în gunoi, așa că fură nevoiți să-l dezlipească cu forța, înainte de a-l tîrî afară.
Antkowa se cutremură de groază, mortul, așezat pe năsălia albă de zăpadă, arăta înfiorător în lumina cenușie a zorilor. Avea fața strîmbată de chinuri, ochii larg deschiși, iar limba îi spînzura aproape

retezată printre dinți. Era vînăt și plin de bălegar înghețat. Cămașa nu-i ajungea nici pînă la genunchi, descoperindu-i picioarele lungi, negre și uscate. Era cutremurător de hidos.

— Hai să-l luăm — șopti Antek, aplecînd-se. E frig...

Un vînt de gheață, cum se întîmplă doar înainte de răsăritul soarelui, bătea scuturînd zăpada uscată de pe copaci și aplecînd crengile cu trosnete înfundate. Ici, colo stelele licăreau încă pe fondul de plumb al cerului. Dinspre sat răzbătea ecoul scîrțîiturilor de la cumpenele fîntînilor, iar cocoșii cîntau parcă de schimbarea vremii.

Antkowa închise ochii și cu șorțul ridică picioarele bătrînului; abia îl duseră, așa era de greu. Cum îl așezară pe laviță, fugi în casă și aruncă prin ușă o cergă pentru acoperirea cadavrului.

Copiii curățau cartofi. Îl aștepta nerăbdătoare pe Antek lîngă ușă.

— Vino odată, Doamne, ce stai atîta acolo! Trebuie să aducem pe cineva să-l scalde — îi spuse bărbatului cînd se întoarse, pregătind mîncarea de dimineață.

— O să-l chem pe mutu.

— Nu te mai duce la lucru.

— De dus, nu mă duc eu...

Și nu-și mai spuseră nimic. Mîncară fără poftă, cu toate că de obicei înfulecau un ceaun zdravăn.

Prin tindă treceau în grabă, fără să se uite în cealaltă parte.

Îi stingherea ceva, dar ce nu știau nici ei; nu era părere de rău, ci mai degrabă teama de cadavru, de moarte, îi chinuia și le închidea gura.

De cum se lumină bine de ziuă, Antek îl chemă pe mutul satului, acesta spălă mortul, îl primeni și îi aprinse o lumînare la cap.

Antek plecă să anunțe preotul și primarul că i-a murit socrul și că el nu poate să-l înmormînteze, pentru că n-are bani. „Să-l îngroape Tumek, care a luat tot."

Vestea morții se răspîndi într-o clipă prin sat. Oamenii se strînseră grămadă să vadă pe răposat, să mormăie o rugăciune, să dea din cap și să plece, ca să povestească și celorlalți.

Abia către seară Tumek, ginerele mortului, începu să se ocupe de îngropăciune, împins de vorbele satului.

A treia zi, înainte de înmormîntare, ven și Tomkowa.

În tindă se întîlni nas în nas cu Antkowa, care tocmai ducea apă la vaci într-o găleată de lemn.

— Domnul fie lăudat! șopti cea dintîi, punînd grăbită mîna pe clanță.

— Ia te uită! Iuda! și lăsă repede găleata jos. A venit să mă spioneze, nu trebuia să-l lași pe tata să plece de la tine! N-a scris tot pe numele vostru? Săracul de el, l-ați hrănit așa de bine, că a trebuit să meargă după cerșit. Scorpie ce ești, cum de cutezi să mai vii aici? Sau poate ai venit după trențele pe care le-a mai lăsat, ai?

— De sărbători i-am făcut suman nou, poate să rămînă în el, dar cojocul îl iau că e făcut din truda mea — răspunse Tomkowa liniștită.

— Îl iei? Broască rîioasă ce ești, îl iei. Îți arăt eu acum, acum — și se uită împrejur, căutînd ceva la îndemînă. Îl iei, ai? L-ați lingușit și l-ați amăgit pînă l-ați prostit de tot și v-a scris toată averea, în paguba mea, și pe urmă...

— Toată lumea știe că noi i-am cumpărat pămîntul, avem acte cu martori.

— L-ați cumpărat! Nu ți-e frică ție de Dumnezeu, să mă minți în față! L-ați cumpărat, pungașilor!

Hoților, neam de câini! I-ați furat banii și pe urmă? Mînca din albia porcilor. Vrei să zici că nu l-a văzut Jadom cum a mîncat cartofi din albia porcilor, ai? I-ați gonit să doarmă în grajd, că vă mirosea, vă era scîrbă să mîncați cu el! Așa de bine l-ați ținut pentru cincisprezece pogoane de pămînt! Pentru atîta avere, ai? Și l-ai mai și bătut, scroafo, maimuță ce ești!

— Tacă-ți leoarba, că acum te plesnesc, scroafo, cățea!

— Plesnește-mă, hai plesnește-mă, cerșetoare!

— Eu cerșetoare!...

— Tu! Tu! Ai fi crăpat pe lîngă garduri ca o cățea, te-ar fi mîncat păduchii, dacă nu te lua Tumek.

— Eu cerșetoare! A, scîrbă turbată!

Se repeziră una la alta și se apucară de păr, tîrnuindu-se prin tinda strîmtă și țipînd cu glasul răgușit de furie:

— Tîrîtură soldățească! Na, bagaboanto, na, pentru cele cincisprezece pogoane ale mele, pentru paguba mea, tîrfă!

— Doamne, leliță, fie-vă frică de Dumnezeu și vedeți-vă de treabă, că e mai mare rușinea — strigau celelalte femei.

— Dă-mi drumul, blestemato, lasă-mă!

— Aici îți fac de petreceanie, aici te rup în bucăți!

Se trîntiră pe jos, lovindu-se cu îndîrjire și scoțînd țipete sălbatice. Se tăvăleau prin zoaiele vărsate dintr-o găleată răsturnată. Nici nu mai puteau să zbiere de furie, hîrîiau numai și se băteau mai departe. Sătenii abia putură să le despartă. Erau roșii la față, zgîriate, murdare de noroi, ciufulite ca niște vrăjitoare și pline de turbare. Ocărau, se repezeau una la alta, se scuipau și țipau care mai de care. Le despărțiră, că iar vroiau să se ia de păr.

Din cauza supărării prea mari și a oboselii, Antkowa începu să plîngă cu sughițuri, rupîndu-și părul și blestemînd:

— O, Isuse! Isuse! Sfîntă Fecioară! Alege-s-ar puradiciu de tine!... Doamne! Păgînilor, blestemaților! O, o! — zbiera, rezemîndu-se de perete.

Iar Tomkowa ocăra și ea de mama focului în fața casei, izbind ușa cu picioarele.

Oamenii se despărțiră în grupuri și tăifăsuiau în zăpadă și ger, mutîndu-și greutatea de pe un picior pe celălalt. Femeile, ca niște pete roșii, se lipeau de pereți, strîngîndu-și genunchii, fiindcă sufla un vînt ascuțit. Vorbeau încet și se uitau pe drum, spre biserică, ale cărei turnuri se conturau limpede printre ramurile goale ale copacilor pe fondul alburiu al aerului.

În camera mortului mereu intra și ieșea cîte cineva, prin ușa crăpată licăreau flăcările luminărilor galbene, alungite de curent și se zărea profilul negru și ascuțit al celui care zăcea în coșciug.

Mirosul de ienupăr răzbătea o dată cu vorbele amestecate ale rugăciunilor și mormăitul mutului.

În sfîrșit, veni și preotul însoțit de organist.

Coșciugul alb de pin fu așezat în car. Femeile începură bocetele obișnuite și cortegiul întreg porni, cîntînd, pe ulița lungă a satului spre cimitir.

Preotul îngîna litania și mergea grăbit înainte cu biretul negru pe cap, acoperindu-și cu blana stiharul alb, ale cărui panglici fluturau în vînt... Din cînd în cînd arunca în văzduhul tăcut și înghețat cuvintele cîntării latinești și alerga înainte cu privirea obosită și plină de nerăbdare.

Vîntul zmucea flamura neagră, iar moartea și iadul zugrăvite pe ea se zbăteau în toate părțile, uitîndu-se parcă spre case, în fața cărora stăteau

grupuri de femei cu broboade roşii pe cap şi bărbaţi cu capetele descoperite.

Cu toţii se înclinau cucernici şi se închinau, bătîndu-se cu pumnii în piept.

Printre îngrădituri cîinii lătrau cu turbare, cîţiva săriseră pe gardurile de piatră şi urlau.

Pe la ferestre priveau curioşi copiii mici, fără dinţi, murdari şi se iţeau feţele bătrînilor, încreţite şi şterse, ca ogoarele de toamnă.

O ceată de copii în pantaloni şi lăibăraşe albastre cu nasturi de alamă, cu picioarele goale în papucii de lemn şi fără căciuli, mergea înaintea preotului, cu ochii aţintiţi la iadul de pe flamură şi repeta cu glasurile slabe şi îngheţate isonul: „a! o!..." — şi o ţinea aşa pînă cînd organistul îl schimba cu altul.

Ignac păşea în frunte cu mîndrie, ţinîndu-se cu o mînă de prăjina flamurii şi cîntînd mai tare ca toţi. Era roşu de sforţare şi de ger, dar nu se lăsa, vrînd parcă să arate că el are acest drept, căci îşi duce bunicul la groapă.

Ieşiră din sat. Cel mai mult simţea tăria vîntului Antek, a cărui statură uriaşă le întrecea pe toate, părul i se împrăştia în toate părţile, dar cum era ocupat cu caii şi cu sprijinirea coşciugului la hîrtoape, nu lua seama la asta.

După car mergeau amîndouă surorile, îngînînd rugăciuni şi măsurîndu-se într-una cu priviri scăpărătoare.

— Marş acasă, javră! şi unul dintre oameni se aplecă, de parcă ar fi vrut să ia o piatră.

Cîinele, care mergea pe lîngă car încă de acasă, schelălăi şi se făcu nevăzut în tufişurile de mălini de lîngă drum, iar cînd cortegiul se îndepărtă puţin, făcu un ocol şi se alătură de cai, mergînd cu teamă mai departe.

Litaniile latineşti se sfîrşiră şi femeile începură să cînte piţigăiat:

„Cine se lasă în grija Domnului!“

Melodia se curmă repede, retezată de viscolul care se pornise. Se întuneca.

De pe cîmpurile albe, uriaşe ca stepa nemărginită, presărate din loc în loc cu scheletele copacilor, vîntul rostogolea nori întregi de zăpadă şi izbea cu ei în oameni.

„Şi se încrede Lui din toată inima...“

Cîntecul răsuna întrerupt de şuieratul vîntoasei şi de îndemnurile dese ale lui Antek, căruia începea să-i fie frig.

— Dii, dii, căluşeii!

Pe drum, unde şi unde, pe lîngă pietre şi copaci se adunaseră de-a curmezişul grămezi lungi de zăpadă, ca nişte clinuri uriaşe.

Cîntecul încetă, oamenii priveau neliniştiţi împrejur la întinderea albă, care se zbuciuma cu scrîşnete şi vuiete, bîntuită de viscol, se vălurea, spulberînd zăpada, se rostogolea ca un val sau ca nişte mănunchiuri uriaşe care se desfăşoară de pe un ghem, apoi iar se înălţa şi izbea feţele oamenilor din cortegiu cu miliarde de ace ascuţite.

Cea mai mare parte se întoarseră acasă de la jumătatea drumului, de teama viforniţei, restul însă ajunse în grabă la cimitir, aproape fugind. Isprăviră totul repede; groapa era gata săpată, cîntară ceva, preotul stropi cu agheasmă, apoi acoperiră coşciugul cu pămîntul îngheţat şi cu zăpadă şi plecară.

Tumek îi invită pe toţi la el acasă. „Căci părintele a spus că la cîrciumă n-o să se sfîrşească fără scandal“.

Drept răspuns, Antek injură și luindu-l cu el pe Smolec, porniră tuspatru, era și Ignac, la cîrciumă.

Băură cinci litre de votcă, mîncară slănină și trei funți de cîrnați și făcură învoiala pentru împrumut.

Căldura și votca îl cam moleșiseră pe Antek; cînd ieși de la crîșmă se împleticea de-a binelea. Nevasta îl apucă bine de braț și plecară spre casă. Smolec rămase să mai bea în contul împrumutului, iar Ignac alergă într-un suflet, că-i era frig.

— Mamă! Aha... cinci pogoane, ale mele sînt, ale mele, la anul o să semăn grîu, orz, vara cartofi... ale mele.

„Și i-ai spus Domnului: Tu ești nădejdea mea!"

Începu să cînte așa deodată, fără noimă.

Viscolul urla, suflînd cu turbare.

— Taci, taci din gură! Ai să cazi și gata!...

„Porunci-Voi îngerilor mei să te păzească".

și tăcu. Rîiia din cauza cîrnaților. Se făcuse întuneric, vîntoasa înnebunise așa de tare, că nu se mai vedea om cu om la doi pași. În fiecare clipă se năpusteau asupra lor munți întregi de zăpadă cu vuiete năprasnice și șuierături.

Cînd trecură pe lîngă casa lui Tumek, auziră dinăuntru cîntece de praznic și murmurul vorbelor.

— Stați, păgînilor! V-arăt eu vouă, ale mele sînt ăle cinci pogoane; pe urmă zece, și ce-o să-mi faceți, hoților, aha, ce? O să muncesc, o să trudesc și o să am, o să... așa e, mamă, o să avem! — și se bătea cu pumnul în piept, rostogolindu-și ochii încețoșați.

Bodogăni așa multă vreme. Cînd intrară în casă, nevasta îl duse la pat, unde căzu ca un buștean, dar de dormit nu putea să doarmă. Strigă:

— Ignac!

Băiatul se apropie cu grijă, ca nu cumva din întîmplare să-l ajungă piciorul părintesc.

— Ignac, scîrnăvia dracului, Ignac! O să fii gospodar în lege, nu fitecine! striga, izbind cu pumnul în pat. Aha, ale mele sînt ăle cinci pogoane, ale mele! Tîlharilor! Iude! Fire-a... drac....

Şi adormi.

1893

Venus

Noaptea se ridica de la răsărit, strecurîndu-se încă pe furiș, dar acoperise cu aripi de neguri rîpele adînci, cîmpurile îndepărtate și ochiurile bălților și începea să inunde pămîntul cu zdrențe murdare de întuneric și să cearnă o ploaie măruntă care te pătrundea de răceală. Treptat, înfășura în văluri cenușii satele, scheletele copacilor, cîmpurile pustii și crucile de pe coline și de pe la răspîntii, care își întindeau spre cer brațele obosite, negre și alunecoase.

În urma nopții, ca un cîine, se furișa vîntul, înconjurînd cîmpurile în fugă, hălăduia șuierind peste arăturile ude, bătea bălțile de se descopereau pînă la fund și mătura drumurile noroioase, se lua la trîntă cu perii de pe mejdine și smulgea smocuri de paie, apoi, mai potolindu-se parcă, izbea pe tăcute în poretele pădurilor care se înălțau împrejur; se înșuruba scîncind în mulțimea copacilor posomorîți, rupea ultimele frunze din mestecenii galbeni și din fagii roșii și se retrăgea înfricoșat de tăcerea întunecată a adîncurilor și de îngîndurarea mohorîtă a uriașilor, se retrăgea, scheunînd, se învălătucea și se arunca cu turbare asupra parcului bătrîn care se întindea în valea de lîngă rîu, asupra paraginii

parcului cu ochiurile eleşteielor năpădite de verdeaţă, cu aleile întrerupte şi putrezite, cu gazonul sfîrtecat pentru rondurile din grădiniţele ţăranilor, asupra cadavrului parcului în care printre ierburile călcate în picioare şi arborii răjghinaţi albeau trupurile de marmoră ale faunilor şi ale panilor, ale driadelor, bacantelor şi ale zeilor.

Noaptea înainta nestăpînită şi burniţa o ploaie mărunţă şi deasă. Ultimele cîrduri de ciori zburau cu ţipete spre pădure, se aşezau pe copacii desfrunziţi şi înnegreau capetele albe ale zeilor, croncănind îndelung şi jalnic; se roteau apoi ca un nor negru peste zidurile ruinate ale palatului, se opreau pe pereţii surpaţi şi pe coloanele lovite, umpleau balcoanele părăginite, rămăşiţele acoperişurilor şi ale turnuleţelor şi dispăreau în interiorul ruinei, în găvanele negre ale ferestrelor palatului care privea în noaptea de noiembrie la siluetele fantomatice ale copacilor sfîrtecaţi de vijelie, la aleile lungi care se zăreau în întuneric şi la marmora ciobită a fîntînilor, la mormintele prăbuşite, la adîncurile întunecate ale desişurilor, la eleşteiele verzi şi la şirurile de fauni, driade, bacante, zei şi himere — la mulţimea de corpuri care se clătinau pe socluri roase de vreme, albind dureros cu goliciunea lor prin întunericul verzui; la mulţimea de trupuri dumnezeieşti zgîriate, rănite, roase de ploi şi de ger, fără mîini, schilodite, acoperite de muşchi, cadaverice; la mulţimea de nevoiaşi ai Olimpului, care agonizau în frig, în noroi şi în hidoşenia nopţii de noiembrie cu ochii de piatră aţintiţi la Venus.

Ploaia cădea fără încetare, şiroind în pîrîiaşe reci pe faţa zeiţei Venus, îi rodea ochii pironiţi în depărtările infinitului şi se scurgea în şuviţe murdare pe buzele aspre, mîndre şi neînduplecate, pe spatele

rănit, pe sînii sparți de pietrele ciobanilor și pe șoldurile zgîriate de tăișurile bricegelor, pe tot trupul acesta nemuritor, plin de răni și urme de bici, de noroi și pete de mucegai.

Hameiul sălbatic îi îmbrățișa picioarele în răsuciri voluptuoase, profanîndu-i pîntecul zeiesc, plutele înalte dimprejur fremătau într-una mînioase, presărîndu-i capul cu frunze veștede și lovind-o brutal cu crengile, drumul care alerga dincolo de ea o împroșca cu noroi, cadavrul palatului arunca în ea cu dărîmături, iar ploaia îi scuipa goliciunea zeiască.

Noaptea sălta capul zbîrlit de vînturi, clătinîndu-l din ce în ce mai puternic, de trosneau scheletele copacilor, zidurile palatului se cutremurau, încăperile pustii vuiau surd, întreg parcul gemea trist, și scheunau de frig și de teamă cîinii fără stăpîn care veneau să moară aici; cîinii pribegi ce urlau cu disperare la satele îndepărtate, strălucind de luminițe — cîini fără stăpîn.

Vîntul se înăsprea.

Noaptea acoperise lumea cu zdreanța putredă a întunericului și se avînta în chicotirile sălbatice ale vîntului peste noroiul drumurilor și ramurile goale ale copacilor, peste atlasul apelor, peste ruinele palatului și corpurile albe ale zeilor — se tăvălea cu încîntare și mugea în vuietul uraganului care scăpa din lanțuri, urla amenințător și începea să muște, să calce în picioare și să zdrobească lumea. Cîinii schelălăiau jalnic, copacii sfîșiați gemeau, zidurile sfărîmate se prăbușeau cu zgomote înăbușite, și tot ce trăia suferea și suspina de jale, cerșind îndurare.

Venus, tăcută în nepăsarea ei zeiască, privea depărtarea nedeslușită prin această noapte de noiembrie, noapte înspăimîntătoare. Iar uraganul, ame-

țit de furie, se rostogolea peste cîmpuri, se lua la trîntă cu pădurea, strivea, smulgea și rupea tot ce-i sta în cale; un vaier uriaș se înălța deasupra pămîntului, iar pîrîitul crengilor rupte ale copacilor răsuna ca ecoul bubuiturilor de trăsnet printre ruinele palatului.

Tot parcul se cutremura în spasmele disperării, gemea și implora mila, dar uraganul răspundea urlînd, prăvălea zidurile, smulgea din pămînt alei întregi și le împrăștia prin parc ca pe niște pene, se încăiera cu stejarii rămuroși, răjghinîndu-i pînă la rădăcină, răsucea plopii zvelți ca pe niște trestii firave și izbea cu ei în statuile zeilor, îi răsturna la pămînt, cu socluri cu tot, zdrobindu-i ca pe niște scoici uscate și acoperindu-i cu noroi, crengi și pămînt, apoi, orbit de turbare, călca peste corpurile albe și alerga s-o sfărîme pe Venus!...

Nebunia stihiei dezlănțuite bîntuia peste lume. Uraganul urla cu toate glasurile turbării și ale nopții. Nu mai exista nimic, doar un vîrtej uriaș de întuneric, care se rostogolea între cer și pămînt, mugea, rupea copacii și zidurile, se învălătucea ca o pîlnie uriașă, zbura peste parc și izbea în păduri, dar pădurile se înălțau în rînduri năprasnice, neînfrînte; intonau cîntecul sălbatec de luptă și loveau dușmanul cu coroanele, se plecau pînă la pămînt și se ridicau iar uriașe, neînvinse, înfricoșătoare, și încăierarea și nimicirea continuau.

Iar în întuneric, printre murmure și bolborosiri, printre trosnete și suspinele copacilor în agonie, în haosul acestei nopți spăimoase răsuna imnul sinistru al faunilor și al panilor, al driadelor, zeilor și al himerelor — imn de disperare:

— O, Venus! Tu, cea fără de moarte! O, mamă a zeilor și-a lumii! Milă! Îndurare!

Venus privea în depărtarea infinită, un zîmbet aspru îi mijea pe buzele zeiești, iar trupul ei plin de răni, trupul ei biciuit de uragan, bătut de crengi și de cărămizile ruinelor prăbușite, de noroiul drumurilor și de nămolul bălților, de frig, de toate urgiile acestei nopți groaznice, trupul ei respira cu o indiferență zeiască.

Și iarăși busturile lovite, trupurile înlățuite și capetele zdrobite, trupurile zeiești strivite ale panilor și driadelor, ale bacantelor, zeilor și ale himerelor cîntară cu glasuri de agonie imnul măreț al disperării:

— O, Venus! Tu, cea fără de moarte! O, mamă a zeilor și-a lumii! Îndurare!...

Venus privea în depărtarea infinită, prin această noapte de groază, privea la Elada învăluită în poleiala lunii care acoperea cu o ceață argintie vîrfurile golașe ale munților, dumbrăvile de măslini, păduricile de ciprîși, printre care albeau pereții albi ai caselor, și porticele de marmoră ale templelor; asculta susurul dulce al pîraielor care șerpuiau prin pădurile pline de ecouri, sunetele tînguitoare ale flautelor, care se revărsau în liniștea acestei nopți minunate și imnurile fierbinți de dragoste pe care le înălțau toate ființele în aerul de primăvară.

Noaptea își urma drumul nestăpînită.

Uraganul trecuse și ochii stelelor începură să privească din adîncuri. Răsăritul palid, anemic, cu aurora răvășită pe frunte, își ridica pleoapele greoaie ale norilor și privea cu pupilele somnoroase și plînse ale zorilor peste cîmpurile amorțite, pustii, pline de urmele distrugerii, peste pădurile zdrențuite, se uita prin ochii goi ai palatului pînă la pereții cu tapiseria ferfeniță, pe care stăruiau rămășițele aurăriilor, și înconjura cu străluciri

parcul distrus, rupt și înțepenit, căutînd zeii care stătuseră așezați într-un semicerc mare lîngă ele-șteu, dar zeii nu mai erau: fauni, pani și driade, bacante, zei și himere — muriseră, putrezeau în noroi, cu cadavrele copacilor răsturnați peste ei. O căuta pe Venus! Dar nici mama zeilor și a lumii nu mai era. Neputînd s-o doboare singur, uraganul smulsese un copac din rădăcină și îl aruncase peste ea. Ruptă de pe soclu, scăpase de îmbrățișarea ha-meiului și căzuse pe spate în noroiul drumului, unde zăcea cu privirea ațintită, ca și înainte, în depărtări nedeslușite, la fel de maiestuoasă și de divină.

Răsăritul, înfricoșat parcă de imensitatea și pute-rea nimicitoare a nopții, se înflăcără și inundă lumea cu lumina sîngerie a zorilor, privind cu groază la cadavre și distrugere.

Atunci, din adîncurile parcului, din trupurile sfărîmate ale zeilor, de pe buzele de piatră, izbucni un ultim strigăt, uriaș, cutremurător:

— A murit! A murit!

„A murit!" răspunseră ca un ecou pădurile, ple-cîndu-se pînă la picioarele zilei care răsărea. „A murit!" răspunseră ca un ecou copacii rămași în viață din parc, și se aplecară peste șanț, deasupra drumului, privind la cea fără de moarte.

„A murit!" cîntau oțetarii mici și uscați, scutu-rîndu-și capetele greoaie de rouă, șoptea pămîntul, chicotea vîntul de dimineață și murmurau pîraiele care alergau din parc pe drum și se tîrau spre zeiță să-i lingă trupul, să rupă și să muște; tot pămîntul se înfiora de bucurie că a murit cea fără de moarte.

Ziua se înăspri, fața îi juca de flăcări și apăru în vîlvătăile roșietice ale incendiului, ale neîndurării, împrăștiind peste toate lumina judecății și a răzbu-nării.

Groaza cuprinse lumea: păsările amuțiră, pădurile se liniștiră și pîraiele se opriră — de frică pămîntul se acoperi de ceață, iar tăcerea apăsătoare umplu de teamă toată firea.

Ziua își apleacă fața sîngerie deasupra Nemuritoarei și, aprinzînd văpăi roșii în pupilele larg deschise, îi învălui în aureolă trupul zeiesc, îi sărută rănile cu buzele trandafirii ale dimineții și se retrase în spatele norilor care spînzurau pe cer ca niște șleauri pline de apă și noroi, apoi plînse cu stropi mărunți de ploaie, vărsîndu-și lacrimile peste pămîntul năpădit de neguri, de frig și de tristețe.

Scăpase doar o hetairă pe care țăranii o furaseră mai demult din parc și o așezaseră în scobitura unui tei gros. După ce îi acoperiseră golicIunea nerușinată, o împodobiseră cu șiraguri de mătănii și cununițe de flori, îi puseseră pe cap o coroană de hîrtie aurie și se rugau la ea în serile de mai, ca la o zeitate protectoare.

Un țăran în vîrstă, cu un băiat, veneau cu carul pe drumul dinspre sat; înaintea hetairei își scoase căciula, se închină cucernic și porniră mai departe prin clisa moale.

— Tată, ia uită-te, statuia aia goală s-a culcat în mijlocul drumului și nu putem să trecem...

— Ei, da' prost mai ești! prr! prrr...

Coborî în noroi și ocoli zeița cu biciul în mînă, apoi luă toporul din car, scuipă în pumn și începu să o lovească cu muchia ca să-i despartă capul de trup...

După ce i-l desprinse, izbi capul cu sandaua plină de tină, de se rostogoli în șanț...

— Maciek, vino să punem pietroiul ăsta în car, o să ne prindă bine pentru un prag la casă ori pentru gresii.

Şi îl urcară.

Picioarele, înfăşurate în vrejurile de hamei, rămaseră în noroi, iar capul rănit privea din şanţ, de sub stratul subţire de apă, privea rece şi neînduplecat în depărtările tainice.

1897

În amurg

Sokol trăgea să moară.

Zăcuse aşa multe, multe zile.

Se îmbolnăvise şi fusese aruncat ca o zdreanţă nefolositoare.

Oamenii, mărinimoşi, nu porunciseră să-l omoare, cu toate că avea o piele foarte frumoasă.

Oamenii cei buni îi permiteau să moară încet, în singurătate şi uitare.

Doar uneori îl izbeau cu piciorul ca să-i aducă aminte că agonizează cam prea mult.

Afară de asta nimeni nu se mai ocupa de el.

Cîteodată îl mai vizitau cîinii de vînătoare cu care gonise odinioară *par force*.

Dar cîinii au sufletele înjosite de convieţuirea cu oamenii şi la fiecare chemare a stăpînilor fugeau de lîngă el. Numai Lăbuş rămînea mai mult, copoiul bătrîn şi orb, tovarăşul cel mai vechi, dar acesta dormita sub iesle, plictisit şi el de calul bolnav şi înfricoşat de ochii lui uriaşi înotînd în lacrimi, ochi care implorau ajutorul, ochi trişti.

Sokol rămînea iar singur.

Îl mai vizitau doar zilele; veneau îmveşmîntate în lumină trandafirie, ameţite de arşiţă, înveselite de cîntece şi îi lingeau şoldul rănit cu limbile calde

ale razelor; veneau însă și zile triste, cu fețele verzi, pe care se scurgea ploaia, zile aspre, cu frunțile dureroase și reci, încununate de vînturi și nori, după care urmau altele mohorîte, întărîtate, și umpleau grajdul de vaier — și fiecare îl privea lung în ochi și pleca tăcută, cu teamă parcă.

Sokol se temea de întunericul nopților.

De nopțile de iunie, scurte, înăbușitoare și înfiorător de tăcute, nopți pline de o neliniște tainică și de spaimă — nopți de iunie.

În nopțile acestea simțea că moare, înnebunea de frică, se smucea din lanț, izbea pereții cu copitele și vroia să fugă, să fugă.

Într-o bună zi, pe la amiază, sări în picioare, privi îndelung la șuvițele de soare care se revărsau prin crăpăturile pereților și începu să necheze prelung, jalnic...

Nu-i răspunse nici un glas în tăcerea greoaie și somnoroasă a zilei dogoritoare.

Rîndunelele zburau ciripind, gîngureau prin cuiburi sau străpungeau ca niște săgeți roiurile de musculițe aurii care zumzăiau în fîșiile de lumină.

Dinspre luncile îndepărtate tremura hîrșcîitul ascuțit, dureros, al coaselor.

Iar dinspre cîmpuri, dinspre marea de grîie și flori, pluteau foșnete însorite.

Doar aici, în jurul lui, se întindea tăcerea nemărginită, înfricoșătoare.

Deodată îl trecură fiorii, undeva departe răsună un tropot înfundat care se apropia din ce în ce mai mult, hăuind tot mai puternic în grajdul pustiu!

O groază de moarte, întunecată, îi străpunse inima; se smuci înnebunit, rupse lanțul și ieși alergînd în curte.

Soarele îl orbea și o durere sălbatecă îi sfîșia măruntaiele cu ghearele; stătu multă vreme cu

capul plecat, încremenit. Își reveni însă; încet, încet îl năpădiră aducerile-aminte, conturul estompat al șesurilor, luncile și pădurile; creștea în el dorința neînvinsă de fugă, dorința de întinderi, de viață.

Împins de acest instinct surd, începu să caute ieșirea.

Ocoli curtea dreptunghiulară, înconjurată din trei părți cu acareturi, dar nu găsi nici o ieșire și se întoarse iar, căutînd neobosit, pînă cînd ajunse la gardul de ștacheți de lemn, dincolo de care se afla conacul.

Privea la straturile mari de gazon, pe care dormeau cîinii, la tufele uriașe de trandafiri care înfloreau în mijloc, la conacul ale cărui ferestre străluceau în soare.

Și necheza încet, rugîndu-se... jalnic.

Suferea din ce în ce mai tare, era neliniștit și înspăimîntat, durerea îl sfîrteca.

Cu toate că se clătina pe picioare și fiecare mișcare îi producea chinuri îngrozitoare, cu toate că sîngele îi curgea șiroaie din rana întărîtată, căuta mereu ieșirea, se oprea, își lipea capul de ștacheți și privea cu ochii însîngerați la conac.

Nu jinduia decît o vorbă bună, îi era deajuns o singură mîngîiere omenească ca să se așeze jos și să moară.

Împrejur domnea pustiul și tăcerea somnoroasă.

Începu să muște cu disperare ștacheții, să tragă cu dinții de ușă, s-o împingă și s-o smucească, pînă cînd se deschise. Ieși și se îndreptă spre ușa de la intrare.

Dar nu-i auzea nimeni nechezatul jalnic, așa că se oprea îndelung, privea la ferestrele acoperite, încerca să urce scările și înconjura clădirea din toate părțile.

Apoi, cînd văzu înainte spațiul liber, întinderea cîmpurilor și a lanurilor de grîu, parcă uită totul deodată.

Se poticnea și se clătina pe picioare, dar mergea neobosit, hipnotizat de imensitatea spațiului.

Primăvara cînta în toate cadențele puterii.

Grîiele crescute își vălureau spicele decolorate și susurau ca valurile mării pe pietrișul de pe mal, legănîndu-se monoton. Ciocîrliile încremeneau în aerul transparent, intonînd imnuri argintii. Mirosmele de hrișcă, lucernă și grîie se legănau în valuri de curcubeie deasupra pămîntului. Iar mai jos, prin ierburi și flori, prin lanul des de secară, milioane de ființe își cîntau imnul de nuntă. Vîntul molatec, călduț și mîngîietor se tăvălea pe pămînt și deschidea florile, se scălda prin ape și se legăna pe mugurii sălciilor, se zbenguia prin pulberea de flori și fluiera vesel prin păduri, adăugîndu-și glasul dulce de flaut la orchestrația generală.

Natura intona pe toate vocile cîntecul uriaș, atotputernic al nuntirii, al vieții.

Iar dinspre lunci răzbătea doar hîrșcîitul ascuțit și dureros al coaselor.

Sokol se înfioră, trezit din încîntare de o durere sălbatică, îngrozitoare, care îi încreți pielea și îi acoperi ochii cu o ceață alburie; răsufla greu, lingea iarba, își răcorea nările aprinse de fierbințeală, îi era sete, dar îl împingea înainte aceeași frică întunecată, aceeași dorință neînfrînată de fugă.

Mergea prin grîu tot mai greoi, mai încet și mai somnoros, se poticnea de brazde, ierburile îi înfășurau picioarele, tufele îi îngrădeau trecerea, pămîntul se afunda sub el, și uneori grîiele îi ascundeau lumea.

Sărmanul lui suflet orb se cufunda tot mai adînc în bezna plină de spaimă, de groază.

Nu mai recunoștea nimic, îl înfricoșa totul și mergea ca prin ceață, orbit și amețit, înnebunit de frică.

O potîrniche care-și ducea puii îi zbughi de sub picioare cu asemenea țipete, că sări într-o parte și privi apoi îndelung peste grîne, neîndrăznind să mai facă vreo mișcare.

Și iepurii îl speriară de moarte și fugi orbit de groază.

Ciorile alergau în zbor tăcut pe deasupra grînelor, dar cînd îl văzură, se așezară pe ramurile perilor, croncănind îndelung și amenințător.

Iar el tremura tot, fiori de moarte îi treceau prin pielea albă, catifelată.

Ajunse, în sfîrșit, la luncă și, frînt de oboseală, se prăbuși lîngă peretele de secară, întinse picioarele, își ghemui capul în iarbă și cu ochii ațintiți la pustiul nemărginit al cerului gemu jalnic, cerșind îndurarea.

Ciorile zburară din copaci; țopăiau prin iarbă și erau tot mai aproape, mai aproape... mai aproape...

Grîiele se aplecau peste el, privindu-l cu ochii roșii ai macilor și cu pupilele gălbui, înfricoșate, ale romanițelor.

Ciorile erau tot mai aproape; își ascuțeau ciocurile pe mușuroaiele de cîrtiță, veneau risipite, înconjurîndu-l din toate părțile, săreau cu ghearele, gata să sfîșie, ori zburau pe deasupra lui cu țipete de pradă și atît de jos, că le zărea ochii rotunzi, înfiorători, și ciocurile însîngerate, întredeschise.

Dar nu mai putea să fugă, începu să aiureze parcă, cuprins de fierbințeala dinaintea morții.

Zvîcni, părîndu-i-se că simte pe gît o mînă omenească... scoase limba și parcă linse palma

cuiva... se încordă... cineva îl dezmierda mîngîietor... începu să dea din picioare de nerăbdare... i se părea că merge... că e pe cîmp... ciuli urechile... cîinii latră... știe ce înseamnă asta... pornește... aleargă... se întinde ca o coardă... atinge pămîntul cu burta... nu-l opresc nici... garduri, nici șanțuri... se ia la întrecere cu vîntul... mai departe... mai repede... mai repede... Simte pintenii în coaste... își încordează toate forțele... Nechează încet... plăcerea nebună a fugii din toate puterile... după cîinii care lărmuiesc tot mai încet... mai departe... mai confuz...

Îl apucă o durere năprasnică, icni sălbatec și sări în picioare.

Ciorile zburară, țipînd.

Nu mai știa și nu mai înțelegea nimic, privea doar cu spaimă împrejur; toate se clatină, se mișcă și se scufundă... Lunca aleargă spre el repede, repede... Făcu cîțiva pași într-o parte, dar și aici grîul fugea în valuri uriașe, cădea, se ridica iar și înainta mereu cu foșnete înăbușite...

Alergă mai departe... dar în față se înălța pădurea uriașă, neagră, înfricoșătoare, se îndoia, legănîndu-se încet, amenințătoare... încă o clipă și uriașii se vor năpusti asupra lui să-l strivească.

Îl cuprinse nebunia și fugi spre luncă, pentru că i se părea că aude glasurile îndepărtate ale oamenilor, alerga spre ei, dar tot mai încet, căci se scufunda în mlaștini, șanțuri adînci îi tăiau drumul și apele ruginii, pline de noroi și de broaște ce orăcăiau înfundat, lugubru, îl îngrozeau.

Apoi îi aținu calea grîul, puterile îl lăsară cu totul, căzu pe mal și uită de toate.

Nici măcar de muște nu se mai apăra. Nu mai fugea, nu mai încerca să se ridice, nu se mai smucea;

își așează capul pe iarbă, gemînd de durere. Tremura doar, cuprins de fiorii unei spaime cumplite.

Soarele apunea și amurgul greoi, cenușiu se revărsa încet, venind dinspre pădure, se pitea pe lîngă tufe, și se tîra prin grîie, fîlfîind deasupra luncilor pînza cîlțoasă, umedă a ceților.

Ultimele luciri tremurau temătoare ca niște priviri care se sting, se agățau de culori și sclipeau pe frunze, lingeau apele, alergau pe întinderi și mureau, sfîșiate de amurg.

Se lăsa tăcerea înfricoșătoare a unei seri de vară. Tăcere plină de groaza gemetelor înăbușite, de arome mortale și strigăte sugrumate, de luptă și ucideri în sînul naturii.

Amurgul se înstăpînea treptat, contururile nopții dispăreau și culorile se topeau în pîcla murdară, în întunericul înfiorător.

Fantomele tuturor lucrurilor își legănau formele monstruoase, de nerecunoscut, deasupra pămîntului.

Sokol se smuci cu o ultimă mișcare disperată, căzu pe picioarele dinainte și privi cu ochi holbați în amurg; acolo, undeva, departe, galopa prin întuneric fantoma înspăimîntătoare a morții — scheletul unui cal uriaș, strălucind de albeață. Se desprindea din întuneric și i se auzea tropotul surd, apoi dispărea o clipă și apărea iarăși, tot mai aproape; printre coaste se învălmășeau mii de ciori cu țipete sălbatice care-și scoteau ciocurile ascuțite, iar pe tigva lungă, dezgolită, stătea un corb uriaș, se clătina, fîlfîia din aripile negre și croncănea sinistru.

Sokol necheza cu ultimele puteri, gemea, mușcînd pămîntul, se făcea una cu glia de frică, urla sălbatic, dar fantoma era tot mai aproape, mai aproape.

De departe se auzi lătrat de cîine.

Era Lăbuș, care alerga la prietenul său, dar Sokol nu-l mai recunoștea.

Cîinele îl lingea, trăgea de el, lătra, apoi, ca și cînd ar fi vrut să cheme oamenii, se repezea pe luncă, se întorcea iar și rîcîia pămîntul cu ghearele, urlînd după ajutor.

Dar Sokol, răsturnat pe spate, murea.

Ierburile îl priveau tăcute în ochii deschiși, copacii se trăgeau mai aproape, întinzîndu-și ghearele zdrențuite ale crengilor, lunca foșnea mohorît, păsările tăcuseră și apa nu mai murmura, mii de viermi se tîrau spre el, mii de fălci, guri și picioare îl împresurau; întreaga natură vie, triumfătoare în ceața amurgului, privea cu răsuflarea tăiată din ochii stelelor — tropotul devenea tot mai limpede, croncănitul ciorilor, tot mai înfiorător, fantoma era tot mai aproape, mai aproape...

Cîinele își zbîrli părul de frică, schelălăi sălbatec și începu să urle prelung, fioros, cu disperare.

1899

CUPRINS

Prefață V
Tabel cronologic XXIX
Notă asupra ediției XXXV

E drept! 1
Într-o zi... 122
De lucru! 155
Franek 228
Fiu de nobili 270
Moartea 378
Venus 400
În amurg 408

Redactor responsabil : ELENA MURGU
Tehnoredactor : ION TUDOR

Dat la cules 22.05.1967. Bun de tipar 25.08.1967. Apărut 1967. Tiraj 55.160 ex. broşate. Hîrtie ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 20,06. Coli tipar 14,25. A. nr. 6515/1967. C.Z. pentru bibliotecile mari 884. C.Z. pentru bibliotecile mici 884—32=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 70.342 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România